

BƏXTİYAR VAHABZADƏ

Pyeslər

**BƏXTİYAR
VAHABZADƏ**

Az 219595

HARA GEDİR BU DÜNYA?

(Pyeslər)

**AZƏRBAYCAN
NƏŞRİYYATI
BAKİ - 2001**

V19(01)

HARA GEDİR
BU DÜNYA?

V19(01)

Bəxtiyar Vahabzadə. Hara gedir bu dünya? — Bakı,
“Azərbaycan” nəşriyyatı, 2001 — 384 s.

V 4804000000 — 019(01) Sifarişlə
M 670 (07) — 01

©“Azərbaycan” nəşriyyatı, 2001.

MÜƏLLİFDƏN

Əsr sona yetdikcə dünya ilə haqq-hesabı çürütmək vaxtının çatdığını hiss edir, qəlbimdə yazılarımı sahmana salmaq fikri oyanırdı. İlk yazılarımın, xüsusən şer və poemalarımın iki baxışdan nəzərdən keçirilməsini zəruri hesab edirdim: birinci - Sovet dövrünün tələblərindən doğan məzmun şikəstliyi, ikinci isə - naşılıqdan, təcrübəsizlikdən doğan dil və üslub xətaləri.

Pyeslərimdə isə əsas qüsurların birincinin nəticəsi idi. Məsələn, “Dar ağacı” pyesimdə dramaturji konflikt, obrazların bütövlüyü məni bir müəllif kimi razı salsada, müsbət obrazların İslama qarşı durması, ona qarşı atəşpərəstliyin qoyulması, Çilginin məscidi yandırması məni illərlə narahat etmişdi. (Allah günahımdan keçsin). Məni narahat edən bir də o idi ki, “Dar ağacı” “Pyeslər” (1980) kitabımda nəşr edilmişdi. Buna görə də ilk növbədə bu pyesi işləmək və nəşr etdirmək zərurəti duydum.

“Dar ağacı” ilə yanaşı “Qızıl alma” adı ilə yenə həmin kitabda nəşr olunan pyesi də yenidən işlədim, hadisələri bu günə - yeni Sovet hakimiyyətinin dağılmasından sonrakı dövrə gətirib əsəri bir qədər də müasirləşdirdim. İşləndəndən sonra əsərin adını dəyişib “Cəzasız günah” qoymalı oldum.

Bununla yanaşı “Pyeslər” kitabı nəşr olunanndan sonra yazdığım “Hara gedir bu dünya?”, “Özümüzü kəsən qılınc”, “Atamın kitabı” və “Fəryad” pyeslərini də bu kitabla əlavə etdim.

M. F. Axundov adına
Azərbaycan Dövlət
KİT AB XANASI

DAR AĞACI

(14 şəkildən ibarət faciə)

(2000-ci ildə işlənmiş variant)

İŞTİRAK EDƏNLƏR:

Akşin - xilafətin Azərbaycanda valisi
Sabutay - Babəkin oğlu, Akşinin qardaşı oğlu
Babəkin teyfi
Ana - Akşin və Babəkin anası
Çılğın - xürrəmi, Akşinin qızı
İbn Zeyd - xilafət nümayəndəsi
İbn Tahir - Akşinin vəziri
İbn Süheyl - Azərbaycanda ərəb ordusunun sərkərdəsi
Altay - xürrəmi
Ağsaqqal - xalq nümayəndəsi
Xala - Çılğının xalası
Gözətçi
Yarqıtay - zabıt
Çapar
Rəhman - qapıçı
Əsgərlər

BİRİNCİ ŞƏKİL

Mavi gecə. Arxada dağıdılmış qalaların və dar ağacından asılmış xürrəmlərin silueti görünür. Sol tərəfdən görünən ayın yarısını buludlar örtmüşdür. Uçulmuş qalalar arxasından əvvəl Ağsaqqal və Altay, sonra tək-tək xürrəmlər görünməyə başlayır. Onlar əllərini qollarının üstünə qoyub uzaqlara baxır, kimi isə gözləyirlər.

Ağsaqqal - Odur, gəlir.

Altay (*sevincə*) - Özüdür.

Qarı - Hanı? Mən görmürəm.

Ağsaqqal - Dedim sizə, yalandır, o, ölə bilməz!

Cılğın - Yox, onu öldürüblər. Bizim gördüyümüz Babəkin ruhudur.

Ağsaqqal - O ölübsə, onun ruhu bizim içimizdədir. Ona görə də gözüümüzdə görünür.

Hamı - Babək, köməyimizə gəl, Babək, Babək!

Babəkin tıyfi ağır addımlarla gəlir, onların içindən keçib gedir... Hər tərəfi duman bürüyür... Akşin, İbn Süheyl, İbn Zeyd, Sabutay, İbn Tahir və zabıt dumanın içindən çıxıb önə gəlir. Camaat diqqətlə onları süzür.

İbn Süheyl - Ey dinlər dini olan müqəddəs İslamı qəbul etmiş müsəlman qardaşlar. Mən, Cəfər ibn Süheyl Azərbaycanda olan ərəb qoşunlarının sərkərdəsi, İbn Zeyd isə əmir əl-möminin xəlifə əl-Mötəsimin səlahiyyətli elçisidir. Əvvəla, mən xəlifənin sizə bəslədiyi etimadı hüzurunuza çatdırıram. Saniyə, sizi bu haqq yolunu qəbul etməyiniz münasibətilə təbrik edirəm. Salisən, sizi bu mərtəbəyə çatdıran, bu yolda neçə illər

qılınç vuran öz qan qardaşınız Akşini sizə təqdim edirəm. Xəlifə onu Azərbaycanda özünün valisi, sizin padşahınız təyin edir. Bu da xəlifənin fərmanı. Xəlifənin Akşinə verdiyi mükafatlar, hədiyyələr barədə yəqin xəbəriniz var. Xəlifə Akşinin Babəkə qarşı müharibəyə başladığı gündən onun edamına qədər olan müddətdə hər il üçün ona on beş min dirhəm miqdarında pul hədiyyəsi vermişdir. Bir də yaqut qaşlı boyunbağı. Bunlar Akşinin bu vaxta qədər etdikləri üçündür. Bundan sonra edəcəyi işlərin öz mükafatı olacaq.

İbn Zeyd (*İbn Tahirə*) - Abdulla ibn Tahir, sən apardığın döyüşlərdə Akşinin ən yaxın silahdaşı olmusan. Buna görə də xəlifə həzrətli sənə Akşinə vəzir təyin etmişdir.

İbn Tahir - Xəlifə həzrətlərinə mütaşəkkirəm!

İbn Zeyd - Sabutay ibn Babək! Xəlifə, ona göstərdiyin böyük sayğıya görə sənə orduya baş sərkərdə təyin edir.

Sabutay - Minnətdaram!

İbn Zeyd - Abdulla ibn Tahir və Sabutay Əmir əl-mömininin dərin hörmətini qazanmış adamlardır. Böyük xidmətlərini nəzərə alıb xəlifə onları da mükafatlandırmışdır. (*İki qılınç götürürlər. İbn Zeyd qılıncları Sabutayla İbn Tahirə verir*). Bu qızıl qəbzəli qılınclar sizin əlinizdə heç zaman titrəməsin.

Akşin - İbn Tahir, hörmətli qonaqlar üçün iqamətgah hazırdır?

İbn Tahir - Hər şey hazırdır.

Akşin (*İbn Süheylə və İbn Zeydə*) - Dincələ bilərsiniz.

Yarqıtay (*öz-özünə*) - Bu bayramda mənim də payım olmalı idi.

İbn Zeyd (*fərman çıxarır*) - Bu da xəlifənin vergilər haqqında fərmanı.

Akşin - Vergi?

İbn Zeyd - Bəli. Xəzinə boşalmışdır. Müharibə xəlifəyə çox baha başa gəldi.

Akşin - Aydındır...

(İbn Zeyd, İbn Tahir gedir. Yarqıtay Akşinin işarəsini gözləyir. Sabutay da getmək istərkən)

Akşin (*Sabutaya*) - Sən dayan!

Sabutay (*Akşinin qarşısında əyilir*) - Məni bu yaşımda

belə bir rütbəyə çatdıran əməmə minnətdaram.

Akşin - Qalx, oğul! Sən mənə yox, öz ağına, öz düşüncə-nə minnətdar ol. Sən Babəkin deyil, mənim oğlumsan. Sən həm zahirən, həm də daxilən mənə çəkmisən... (*Yarqıtayı yanına çağırır*) - Sabutay, bu Yarqıtay mənim mübarizə yoldaşım olub. İndi onu sənə tapşırıram. Bu sənə sağ əlin olmalıdır.

Sabutay - Gözümün üstə.

(*Yarqıtay gedir*)

Akşin - Babək bizim nəslimizə ləkə gətirdi. Lakin mən qılıncımla, sən də ağılnla bu ləkəni yuduq... Əmir əl-mömininin etimadını qazandı. Bundan sonra bir vəzifəmiz qalır - qazandı-gimiz etimadı qoruyub saxlamaq!..

Sabutay - Əmim ayağını qoyduğu yerə başımı qoymağa hazıram.

Akşin - Sənə böyük gələcəyin var, oğul!.. Səni ikinci xoş xəbərlə sevindirirəm: sən xələfinin kürəkənisən...

Sabutay - Necə?

Akşin - Xələfinin qardaşı qızı Fatiməni sənə adaxladım...

Sabutay - Ola bilməz!.. (*Sabutay tutulur.*)

Akşin - Akşinin bacarmadığı şey yoxdur.

Sabutay - Əmi... Bu, əlbəttə, böyük xoşbəxtlikdir, amma...

Akşin - Nə amma?..

Sabutay - Fatiməni tanıyıram... Mən Samirədə olanda onu görmüşəm. Üz istəyirəm, o...

Akşin - Nə olub ona?

Sabutay - Əmi, o, topaldır.

Akşin - Dağa arxalanan üçün dağın qoturluğunun mənası yoxdur. Allahına yüz dəfə şükr elə ki, onu sənə veriblər... O ki qaldı topallığa, arvad topal olsa yaxşıdır, dizlərini qatlayıb otur-ar xarabasında... İndi suallarına cavab ver: Xürrəməbadda iş-lər necədir?

Sabutay - Çox pis.

Akşin - Yəni?

Sabutay - Cəmaat sakitləşmir. Dəli Domrul üsyançıların başındadır.

Akşin - O bizə Babəkden artıq olmayacaq.

Sabutay - Babəkin ruhu yaşayır.

Akşin - Necə yəni?

Sabutay - Adı dildən düşmür. Onun ruhu cismindən güc-lü imiş. Dəli Domrul da Babək eşiqinə vurulur. Heç kəs onu ölü bilmir... Nənəm də... deyir Akşin xələfədən aman istəyəcək Ba-bəkə.

Akşin - İstədim. Xələfə verdi. Babək şərtlərlə razılaşma-dı. O, əsl qəhrəman kimi savaşıdı və qəhrəman kimi də öldü.

Sabutay - Sən dəfə nə dedin?

Akşin - Qəhqəhə çəkib güldü.

(İşıq sönrür. Səhnənin dibində dar ağacı görünür. Dar ağacının altında Babək özəmətlə dayanmışdır.)

Akşin - Babək, zavallı qardaşım, sən igidsən. Bu halın məni acıdır. Heç olmasa mənə, mənə acı. Mən gəlirəkən qılıncı-mı əmir əl-möminin xələfinin ayaqlarına sərüb sənənin aman dilədim. O, səni bağışlayır. Yalnız, gəl qardaşım doğru yola.

Babək - Sənə yazığım gəlir, Akşin. Nə qədər miskinsən. (*Qəhqəhə çəkir.*)

Akşin - Nəyə gülsən?

Babək - Yadəllinin təşəkkürünü qazanmaq üçün öz xalqı-na düşmən kəşilən sən bədbəxtin əqibətinə güllürəm.

Akşin - Onda qarşında iki yol var: ya mənim qəbul etdi-yim yol, yaxud bayrağının altında görünən ölüm, uçurum, dar ağacı. İntixab et.

Babək - Mənim gözlərimdə artıq azad bəşəriyyət və azad diləklə yeni bir aləm rəqs edir. Bu geniş, azad sevgilər dünyası-nın yolu isə ancaq bu qırıq bayrağın altındakı açıqlıqdan keçir. Mən onu intixab edirəm.

(Boğazını kəndirə keçirir. İşıq sönrür, yenidən yanır. Əvvəlki səhnə.)

Sabutay - Demək o, sən nəfəsinə qədər öz əqidəsindən dönməmiş. Bu cəsarət hansı inamdan, hansı əqidədən doğur, əmi?

Akşin - Onun əqidəsi içi çürük, fit qozdur.

Sabutay - Hər halda insanı qəhrəmanlıq mərtəbəsinə ucaldan əqide...

Akşin - Kifayətdir!

Sabutay - Bəs onun ölümünü nəyə necə deyəcəksən? Axı, o, hələ də oğlunu gözləyir.

Akşin - Sən mənim əmrimi dinlə. İbn Zeyd hələ bir müddət burda qalacaq. O, keçən il Muğana köçürülmüş ərəblərə bax çəkmək, onların güzəranı ilə tanış olmaq istəyir... Sən ona bələdçilik etməlisən... Çalış ki, ərəblər şikayət etməsin. Əgər narazılıqları varsa, elə oradaca yoluna qoyarsan. *(İkinci fərmanı ona verir)*. Bu fərmanda yazılanlara əməl edərsən.

Sabutay - O nədir?

Akşin - Vergi fərmanı. Orda yazılanları artıqlaması ilə toplamalısən!

Sabutay - Əmi!

Akşin - Sənə əmr etdiyim zaman mən artıq əmi deyiləm, şahəm. Sən də əmrin icraçısı.

Sabutay - Axı... Məsələ belədir ki, sən Samirəyə gedəndə sonuncu vergini topladıq. Apardın. Ondan altı ay keçməyib... yenidən hardan toplamaq olar? İndi nə məhsul vaxtıdır, nə də...

Akşin - Sən bu xalqı mənə tanıtmı, nə deyirəm ona bax! Burda yazılanlar hamısı yığılmalıdır. Əmrdən çıxanları qılncdan keçirərsən. İnsan zülmə təbədir, anladınmı?

Sabutay - İnsan zülmə təbədir... Anladım!

İKİNCİ ŞƏKİL

(Saray. Akşin, İbn Tahir)

İbn Tahir - Üç gün, üç gecədir Muğandan gələn şikayətcilər əl çəkmir.

Akşin - Nə istəyirlər?

İbn Tahir - Muğanın ağsaqqalı səni görmək istəyir.

Akşin - Özün qəbul et.

İbn Tahir - Mən dinləmişəm, cavabını da vermişəm. Ağsaqqal əl çəkmir. Əlahəzrət, deyirəm, bəlkə... özün dinləyə-

sən... Bu ağsaqqalın el içində böyük nüfuzu var. El adətində hörmət üçün.

Akşin - Mən elə çoxdan tüpürmüşəm, həmin el deyildimi mənə lənətləyib icmadan qovan? Mənə rüsvayçılıq damğası vuran? Bəs indi niyə mənim qapıma daxil düşüblər? Yoxsa indi mənim gücümü görüblər? Mən də onlara bax, bunu sübut etmək istəyirdim. Güc haqda deyil, haqq gücdədir.

İbn Tahir - Ancaq, deyirəm bəlkə işimizin xatirinə... Siyasət tükəndə incədir... Əlahəzrət, həmişə zor işlətmək xeyrimizə olmaz... Sabutay Muğanda camaata elə divan tutub ki... Hamı Xürrəməbada qaçır, Dəli Domrula pənah aparır. Məsələ hətim budur ki, sən özün ağsaqqalı qəbul edərsən. Bəlkə onu inandırıb köçün qarşısını ala bildik.

Akşin - Çağır gəlsin.

(İbn Tahir çıxır və ağsaqqalla gəlir.)

Ağsaqqal - Doxsan il ömür sürmüşəm. Hələ görməmişdim ki, qılnc öz qınına kəsə, adam öz yediyi qaba tüpürə, öz ocağını dağıda...

Akşin - İndi gördünmü?

Ağsaqqal - Gördüm...

Akşin - Bəs niyə yanıma gəlmişən?

Ağsaqqal - Yalvarmağa gəlməmişəm. Gəlmişəm səni bəzi mətləblərdən ağah edim.

Akşin - Buyur.

Ağsaqqal - Özün bu elin içindən çıxmısan. Xalqın dərindən də bilirsen, azarını da...

Akşin - Mən də istəyirəm onu bu dərddən, bu azardan xilas edəyim. Amma siz məni başa düşmək istəmirsiniz.

Ağsaqqal - Akşin, xalqı dərddən xilas etmək üçün onun dərisini soymaq, onu talan etmək lazımmı? Xəbərin varmı Sabutay camaata nə divan biçir?

Akşin - Vergi dövlət qanunudur!

Ağsaqqal - Bəs qız-gəlinlərimizi...

Akşin - Qoca, biz başqa-başqa simlərdə çalırıq. Çətin bir-irimizi başa düşək!

Ağsaqqal - Amma sən görək bu xalqı başa düşəydin.

Akşin - Mən xalqımın xoşbəxtliyini bu haqq yolunda görəəm.

Ağsaqqal - Xalqı qılıncdan keçirərək sən hansı haqq yolundan, hansı insafdan danışsən?

Akşin - Din yolunda nə eləsək haqq yoludur, ədalətdir.

Ağsaqqal - Atəspərəst də, xaçpərəstdə, müsəvi də öz dinini dinlər dini hesab edir. Lakin həqiqət bunların üstündədir.

Akşin - Nə imiş o həqiqət?

Ağsaqqal - İnsan və ona xidmət!

Akşin - İslamın ən böyük amalı elə insana xidmətdir. Amma belə görünür, sən qəbul etdiyin dindən də imtina edirsən?

Ağsaqqal - Yox, mən İslamı sidq üreklə qəbul etmişəm. Çünki həqiqəten Qurani-Kərim insana hörmət, həqiqət və ədalət üzərində yazılmış Allah kəlamıdır. Ancaq İslam bayrağı altında xalqı soyan, talayan, adət-ənənəsini, dilini öləndən almaq istəyən, min cürə hiylə və kələklə xalqı özən qəsbkarlığa qarşıyam.

Akşin - Əgər doğrudan da İslamı sidq üreklə qəbul etmişənsə, onun əməllərinə də sözsüz əməl etməlisən.

Ağsaqqal - Sizin verdiyiniz əmərlər Qurandan gəlir. Mən ehkamlayan, qəzəplərə qıfıl vuran, insanı düşünməyə qoymayan hər şeyin öləyhinəyəm!

Akşin - Sən küfr danışsən, qoca!

Ağsaqqal - Sözümlü axıra qədər dinlə! Mən sənənin yanına gəlmişəm ki, sənə anladım: mənim qəbul etdiyim İslam insana, onun zəhmətinə, ədalətə və həqiqətə hörmət dinidir. Amma siz onu...

Akşin - Rədd ol burdan!

Ağsaqqal - Mən gedirəm, lakin öz qınını kəsən qılıncın aqibətini indidən görürəm.

(Ağsaqqal gedir. Uzaqdan Babəkin qəhqəhə səsi eşidilir.)

Akşin - Sən bir qoca köpəyin iddiasına bax! İbn Tahir, sən niyə məni məcbur elədin onun cəfəngiyyatına qulaq asım?

İbn Tahir - Əlahəzrət, bəzən sözün yara bildiyi cəbhəni qılınc yara bilmir.

Akşin - Bu xalqı mənə tanıtmı.

İbn Tahir - Əfv buyurun, əlahəzrət, qılıncı hamının başında oynatmaq olmaz.

Akşin - Olar!

İbn Tahir - Ananın başında necə? Oynada bilərsənmi? (Sükut). Məni bağışla, əlahəzrət, sən bilirsənmi ki, bunlara dil verənlərin biri də öz doğmaca anandır? (Sükut) Bu gün üsküdür. Anan səhər tezdən saraydan çıxmış, camaatla bayramlaşmağa getmişdir.

Akşin - Necə?

İbn Tahir - Bəli, indicə gəldi...

Akşin - Mən sizə tapşırıramışdım ki, onu saraydan buraxmayın?

İbn Tahir - Onun qabağında kim dayana bilər?

Akşin - Əsidiymi Babəkin ölümünü?

İbn Tahir - Bilmirəm.

Akşin (əllərini göyə qaldırır) - İlahi, sən özün mənə kömək ol! Öz xeyrini bilməyən bu nadan, bu kor camaatı müqəddəs yola gətirməkdə mən necə böyük əngəllərə rast gəlirəm... Mən anamı saraya getirdim ki...

İbn Tahir - Sən düz elədin. O, Xürrəməbadda qalsaydı daha pis olardı... Əlahəzrət, sən ananın nüfuzunu bəlkə mənim qədr bilmirsən. El-oba ona "Babək anası" deyir. Biz onun bu nüfuzundan istifadə etməliyik.

Akşin - Elə mən də bu məqsədlə...

İbn Tahir - Onun sarayda yaşaması xalqın üzünü bizə tərəf çevirə bilər, amma...

Qapıcı (gəlir) - İbn Zeyd səfərdən qayıtdı.

Akşin - Necə? İbn Zeyd?.. Xeyir ola, nə tez?.. O qoca ağsaqqal köpek məni təbdən çıxardı. İbn Tahir, mən bu halda onu qarşılaya bilməyəcəyəm. Sən qarşıla, mən də gəlirəm.

(Sol qapıdan gedir. İbn Tahir pişvaza çıxır, sağdan İbn Zeydlə qayıdır.)

İbn Tahir - Bütün səfərlərdən səlamətləklə! (Sükut) Razi qaldım sənə səfərdən?

İbn Zeyd - Həm razı, həm narazı. Akşin hardadır?

İbn Tahir - İndi gələr...

İbn Zeyd - Niyə məni qarşılamadı? Bu nə deməkdir?..

İbn Tahir - Narahət olma... bir qədər... O...

İbn Zeyd - Yox, bu heç mənim xoşuma gəlmədi... İbn Tahir, sən mənimlə açıq olmalısən. Xilafət Akşinin qılıncına, səninşə siyasətinə arxalanır. Azərbaycanca xilafətin valisi yalnız Akşin olmalı idi... Lakin... unutma, sən xəlifənin şəxsi göstərişi ilə burda baş vəzir olmusan. Buna görə də sən xilafətdən heç nə gizlətməməlisən.

İbn Tahir - Əlbəttə... Ancaq... Mən belə başa düşürəm ki, sərkərdəlik bir şeydir, ölkə idarə etmək başqa şey.

İbn Zeyd - Mən səni başa düşürəm... Akşin yalnız qüdrətli sərkərdədir... ancaq...

İbn Tahir - Əlbəttə... ancaq... Məsələ belədir ki... hələlik bu ölkəyə yalnız xəlifənin ordusu daxil olub, nüfuzu və təsiri yox.

İbn Zeyd - Mən bunu Muğan səfərində öz gözələrimlə gördüm, lakin səbəbi nədir? Onu de!

İbn Tahir - Səbəbi odur ki, Akşin xalq arasında nüfuzu nu itirib. Özü də indi yox, lap gəncliyindən.

İbn Zeyd - Niyə?

İbn Tahir - Biz türklər üçün namus hər şeydir. Xalq qadın namusunu din kimi, məzhəb kimi başa düşür. Akşin gəncliyində nüfuzlu bir kişinin qızını ləkələdi... Qız hamilə oldu. El-oba onu lənətlədi. Uşaq doğulandan sonra bədbəxt qız başını götürüb Qəbələdə yaşayan xalasınn yanına getdi və orda özü-nü qayadan atıb öldürdü. Uşaq yetim qaldı, xalası böyütdü.

İbn Zeyd - Bəs Akşin?

İbn Tahir - El-oba Akşini lənətlədi. Babək camaatın qarşısında qardaşını öldürəcəyinə and içdi. Bunu eşidən Akşin Güneyə qaçdı.

İbn Zeyd - Orda da İslamı qəbul etdi. Eləmi?

İbn Tahir - Bəli, o zaman mən onunla orada görüşdüm. Akşin onu lənətləyən xalqa öz qüdrət və bacarığını sübut etmək üçün nüfuz qazanmağa çalışırdı...

İbn Zeyd - Aha, belə de... Demək o, bu məqsədlə də İslamı qəbul etmiş, bizə qoşulmuşdur. Demək, İslam Akşin üçün

məqsəd deyil, vasitə imiş. Demək, Akşin qəlbən müsəlman deyil. O, öz arzularını yerinə yetirmək üçün İslam dininə söykə-nib... Xəlifə bunu bilməlidir!.. Nə qədər ki, Babək məğlub ol-mamışdı, Akşin bizə lazım idi... İndi də Xürrəməbad! Onu da təslim etmək üçün hələ bizə Akşin qılıncı lazımdır.

İbn Tahir - Lakin dövlət qılıncı yox, siyasətlə idarə edirlər. Dövlət başçısı siyasətlə suya da düşün vurmağı bacar-malıdır. Bu isə Akşində yoxdur.

İbn Zeyd - Doğru deyirsən... mən səni başa düşürəm... Gələcək səindir, İbn Tahir! İbn Süheyl hələlik Ərəb obalıdır. Bir neçə gündən sonra İran sərhəddinə gedir. O, xilafətlə Azərbaycan arasında körpü olacaq. Mən burdan gedəndən sonra burda baş verən bütün hadisələri sən İbn Süheylə çatdırma-lısan. İbn Süheyl də xəlifəyə çatdıracaq.

İbn Tahir - Baş üstə... Amma olmazmı ki, mən özüm elə birbaşa xəlifəyə yazım?

İbn Zeyd - Yox, bu mümkün deyil. Bu ölkədə olan İbn Süheylin başı üstündən xəlifə ilə əlaqə saxlamağa sənin səla-hiyyətin çatmaz.

İbn Tahir - Anladım.

İbn Zeyd - Sabutay haqqında nə deyə bilərsən?

İbn Tahir - Onu yaxşı tanımıram. Əsir düşəndən sonra Samirədə - xəlifə sarayında olub.

İbn Zeyd - Xəlifə onu çox istəyir. Amma hər halda ilan balasıdır. Damarlarından Babəkin qanı axır.

İbn Tahir - Atasına - Babəkə yazdığı məktubu mən aparmışdım.

İbn Zeyd - Deyirlər, Babək məktuba çox qəzəblənibmiş.

İbn Tahir - Qəzəblənmək azdır. Zərfin üstündə ərəb hürufatını görəncə Babək bir hala düşdü ki... Dedi, mən bu şə-rəfsizə ərəb dili öyrətməmişdim. İkinci cümlədə məktubu ölimdən alıb cırıq-cırıq elədi, üzümə çırpdı.

İbn Zeyd - Deyirlər, Babək oğlunun məktubu barədə ən yaxın adamlarına da heç nə demirmiş.

(Akşin gəlir)

AKX 2195561

Akşın - İbn Zeyd, salam... Məni əfv buyur. Özümə yaxşı hiss etmirdim deyə pışvaza çıxı bilmədim. Səfərin necə keçdi? Nə tez qayıtdın? Bəs Sabutay hanı?

(Yarqıtay gəlir)

Yarqıtay - Əlahəzrət! Mən... (*İbn Zeydi görüb dayanır.*)

Akşın - Buyur!

Yarqıtay - Əgər mümkünsə... mənə tapşırıdılar ki, gizli...

Akşın - Burda kənar adam yoxdur.

Yarqıtay - Əlahəzrət... Mən əmr quluyam...

İbn Zeyd - Sabutayın zabitlərindəndir. Məktubu aç, uca-
dan oxu.

Yarqıtay (*məktubu oxuyur*) - "Mən belə hesab edirəm ki, xilafətin fərmanı Azərbaycanda yaşayan bütün xalqlara və tayfalara aiddir. Buna görə də verginin hamıdan toplanması barədə əmr verdim. Xilafətin nümayəndəsi cənab İbn Zeyd buna etiraz edərək əmr etdi ki, ərəblərdən vergi toplanmasın. Mən bu göstərişi düzgün hesab etmir, əmrini gözləyirəm".

İbn Zeyd - Akşın, indi de görək, sən necə hesab edirsən?

Akşın - Xilafət necə bilirsə, elə də olmalıdır.

İbn Zeyd - Lakin ağzından süd iyi gələn bir uşağın mənə - xəlifənin nümayəndəsinə etiraz etməsinə mən özümə təh-qir hesab edirəm. Ona görə qayıtmışam.

Akşın - Məsələni mən həll edirəm, o yox! İbn Tahir, Sa-butaya məktub göndər. Birinci, ərəblər üç il bütün vergilərdən azad edilir, ikinci, yeni il bayramı - Novruz yasaq edilir, əmrdən boyun qaçıranlar həbs edilməlidir.

İbn Zeyd - Üçüncü, o, Babəkin oğlu kimi Xürrəməbadə getməli, camaatı başa salmalı, onları haqq yoluna dəvət etməli-dir. (*Sükut.*) Mən bu səfərimdə bir şeyi yəqin etdim ki, Muğ-na da dil verən Xürrəməbaddır. Xürrəməbad dağılmayınca Mu-ğan da sakit olmayacaq. Buna görə də... Sabutayın arxasınca (*zabitə*) sənin adın nədir?

Yarqıtay - Yarqıtay.

İbn Zeyd - Sabutayın ardınca bu Yarqıtay otuz minlik qoşunla Xürrəməbadə qəfil basqın etməlidir.

Akşın - İbn Tahir, onda məktuba bunu da əlavə elə. Ordu-nun gəldiyini qoy Sabutay əvvəlcədən bilsin.

İbn Zeyd - Yox, Sabutay bilməsə də olar.

Akşın - İbn Zeyd, unutmə ki, Sabutay ordunun sərkərdəsidir.

İbn Zeyd - Əlbəttə, hökmdar sənşən. Lakin... Mən bunu məsləhət bilmirəm.

Akşın - Onda bir şərtlə, Yarqıtay, sən qoşunu Xürrəmə-bad məşəsində gizlət. Qoy əvvəl Sabutay getsin, xürrəmilərlə danışmaq aparsın. Əgər razılığa gəlsələr - heç, razılaşmasalar - qoşun şəhərə daxil olsun. Amma qırğına çox getmək olmaz.

İbn Zeyd - Etirazım yoxdur. İbn Tahir, fərmanı möhürlə, ver Yarqıtaya.

Akşın - Xeyr. Fərmanı İbn Tahir aparmalıdır.

İbn Zeyd - Onda İbn Tahirlə mən də getməli və bu işlə-ri öz gözlərimlə izləməliyəm.

Akşın - Özün bilirsən. Amma mən bunu sənə məsləhət bilmirəm.

(Uzaqdan ananın səsi gəlir. Hamı heyərlə o tərəfə çevrilir.)

Ananın səsi: Gecə-gündüz tənləşir

Bir-birinə düz gəlir.

Ay ellər, bayramlaşın,

Ölkəyə Novruz gəlir.

Canımıza can gələr,

Babəkım haçan gələr?

Dağlardan avaz gəlir,

Bahar gəlir, yaz gəlir.

Yarpaqların dilində,

Nəğmə gəlir, söz gəlir.

Gecəmizə dan gələr,

Babəkım haçan gələr?

(Bir əlində yanan şamlar, bir əlində səməni xonçası ana daxil olur.)

Ana - Geldim şah oğlumla bayramlaşım. Bu gün üsküdü-r. Bayramın mübarək!.. Səməni və xonçanı taxtın üstünə qoyur.

(Akşinə) Niyə ananı öpmədin? (Akşin anasını öpür.) Bəs Babək niyə gəlib çıxmadı? Sən demədin ki, bayrama qədər gələcək?

Akşin - Darıxma, ana!

Ana (İbn Zeydə) - Xəlifə mənim Babəkimə aman veribmi, ey ərəb oğlu?

(İbn Zeyd üzünü yana çevirir.)

Akşin - Ana, arxayın ol. O... And içirəm ki...

Ana - Nəyə and içirsən? (Sükut.) And iç oda, ocağa! Ey, ocaq qalayın! Bəs niyə bu gün şəhərdə tonqallar yanmır?

Akşin - Ana!

Ana - Ocaq qalayın! Bu gün axır çərşənbədir! Ocaq qalayın!

İbn Zeyd - Bu lap ağ oldu!

Ana - Eşitmirsiniz? (Üzünü qapıya tutur.) Ey, manqal getirin, ocaq qalayın! (İbn Zeydə) Xoşuna gəlmir?

Akşin (ananın önündə diz çökür) - Ana, yalvarıram! Ocaq qalanmasın!

Ana - Niyə!

Akşin - Axı... ocaq keçmişdə qaldı.

Ana - İndi sən keçmişə tüpüresi oldun? Ey, ocaq qalayın, mən Babək anasıyam, ocaq qalayın.

(Akşin qulaqlarını tutur. Qaravaş manqalla gəlir.)

Ana (bayıra tərəf) - Ay camaat, yallı gedin, yallı gedin! And iç! Hamının qabağında and iç bu ocağa! De ki, Babək sağdır! Qaçırsan? Oddan qorxursan? Axı, səni böyüdən bu ocaqdır. Mən sənə bu ocağın qırağında süd vermişəm, sənə layla çalmışam!.. Sənin qulaqlarına bu ocağın duasını oxumuşam! Sən ona arxa çevirə bilməzsən! Buna sənin haqqın yoxdur!.. İndi de görüm Babəkim hanı?

Akşin - Ana!

Ana - Səni qınamıram, sən hardan biləsən ki, bala nəfəsi nədir, bala nə deməkdir? Axı sən doğma balandan da üz çevir-din. Sən hardan biləsən ki, mən nə çəkirim.

(Akşin qulaqlarını tutur.)

Akşin - Bəsdir, deyirəm sənə!

Ana - Qışırma! Nankor övlad! Mən səni bu ölkəyə bala doğmadım, bəla doğdum. Mən südümü sənə haram bilirəm! Haram olsun! (Ocağın qarşısında diz çökür.) Ey müqəddəs ocaq! Ey ulu Hörmüz!.. Səndən istəyirəm Babəkimin intiqamını!.. Görün mən nə bədbəxt anayam, ey camaat, müqəddəs ruhlarla yalvarıram ki, bir oğlunun qisasını o birindən alsın!..

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Xürəməbad. Yeni gün bayramı. Tonqallar yanır. Cavanlar yallı gedir. Çılğın görünür. Tonqal üstündən tullanırlar.

Çılğın - Çoxdan səni görmürəm,
Görmürəm, görmürəm.
Dərdin nədir, bilmirəm,
Bilmirəm, bilmirəm.
Çəhrəbəyim, çəhrəbəyim,
Bir oğlanı sevmişəm.
Sevmişəm, sevmişəm.

Hamı - Dost sevinib yad ölsün,
Ağırlığım, uğurluğum tökülsün.

(Tonqalın üstündən tullanırlar.)

Çılğın - İncəncüm od, andım od,
Sənle cilələndim od.
Yolunda qurban gedəm
Söyləməyəm yandım od.
Çəhrəbəyim, çəhrəbəyim.

Hamı - Dost sevinib, yad ölsün,
Ağırlığım, uğurluğum tökülsün!

Tonqalın üstündən tullanırlar. Rəqs başlanır. Bayaقدan bəri onları seyr edən, qiyafəsini dəyişmiş Sabutay meydana atılıb Çılğınla oynamağa başlayır.

Sabutay - Bayramınız mübarək!

Kimin qızın, gözəl?

Çılğın - Bu dağların qızıyam.

Sabutay - Adın nədir?

Çılğın - Anadan belə çılğın doğuldum.

Sabutay - Sənin çılğınluğuna

Gözəl, mən heyran oldum.

Çılğın - Gözəl görmək savabdır.

Sabutay - Bu, mənim istəyimə cavab deyil.

Çılğın - Cavabdır.

(Qaçmaq istəyir. Sabutay onun qarşısını kəsir.)

Altay - Eh...ey... Sən kimsən?

Sabutay - Mən elçiyəm.

Altay - Kimdən kimə elçisən?

Sabutay - Hökmdardan sizə.

Ağsaqqal - Elçiyə hörmət borcumuzdur. Altay, elçini odan keçirt, alazla!

Sabutay - Yox, yox, lazım deyil.

Ağsaqqal - Sənə lazım deyil, bizə lazımdır. Biz pis ruhları atəşdə yandırmalıyıq.

Sabutay - Mən sizin yanınıza pis niyyətlə gəlməmişəm, ağsaqqal.

Ağsaqqal - Elə buna görə də oddan keçməlisən. (Altay "alas, alas" deyə-deyə Sabutayı tonqalların arasından keçirir.)
Təmizləndin, indi buyur.

Sabutay - Camaat, birinci onu deməliyəm ki, mən də sizinlə bir ulusdanam. Bizim soymuz bir, qanımız bir, dilimiz birdir. Mən istəyirəm ki, siz davasız-şavasız, xoşluqla haqq yoluna gələsiniz. Qardaşlar, bacılar, papağımızı qabağıma qoyub əməlli-başlı fikirləşək, görək siz bu haqq yoluna gəlməməklə nə qazanırsınız?

Altay - Necəsən, qanmayım atan yansınl?

Sabutay - Mən də istəyirəm qanasınız. Tərslik nəyə lazımdır? Axı, onsuz da İslam bayrağı bütün dünyanı gəzir. Mətlətimizin də çox hissəsi artıq bu dini qəbul etmişdir. Təkcə siz qalmısınız. Siz o boyda selin qabağında neyləyəcəksiniz?

Altay - İslam bayrağı, selin qabağı! Dayan-dayan! Bu sözlər mənə tanışdır.

Ağsaqqal - Mənə də tanışdır. Bu sözlər Babəkin oğlundan aldığı məktubda yazılmışdır.

Sabutay - Düz deyərsən, ağsaqqal, o məktubu atama mən yazmışdım. Mən Babəkin oğluyam.

Hamı - Sabutay!

Çılğın - Sabutay! (Diqqətlə onu süzür.)

Altay - Sən axı sərkərdəsən. Bəs bu paltarda niyə gəlmisən?

Sabutay - Mən sizin qarşınızda elçiyəm.

Çılğın - Elçisən? Yox! Sən qan içən, rəzil bir yırtıcısan. İndi nə cürətlə ceyran cildinə girib bura gəlmisən?

Xala - Çılğın!

Çılğın - Dayan, xala! Onun Muğanda etdikləri vəhşilikləri bilə-bilə indi biz onunla elçi kimi danışmalı deyilik.

Sabutay - Mən sadəcə hökmdarın tapşırığını yerinə yetirmişəm...

Çılğın - Yüzlərlə evləri xaraba qoyan, gəlinlərin boyunbağısından tutmuş sırğalarına qədər, evlərdəki kilimlərdən tutmuş yorğan-döşəyə qədər çalıb talan etdiyin bir ulusa sən nə haqla "mən də sizin ulusunuzdanam" deyərsən? Özgə nizələrin ucunda bu məmləkətə vali təyin olunan qardaş qatili Akşin, doğmaca atasına xain çıxıb əmi qucağına atılan sən, hələ bilmirsiniz ki, bu xalq sizə nifrət edir?

Xala - Qızım, Çılğın!

Çılğın - Xala, mən anlaya bilmirəm, yəni bu, doğrudan Babəkin belindən gəlib? Yəni bunun damarlarından Babəkin qanı axır? Özünü xalqının yolunda qurban verən bir qəhrəmanın oğlu beləmi olar?

Altay - Əşitdimmi Çılğının dediklərini? Bundan sonra sən nə üzle elçi sifətilə yanınıza gəlmisən?

Sabutay - Onları mən eləməmişəm. Əsgərlər...

Altay - O əsgərlərin sərkərdəsi sən deyildinmi? Sən bu hərəkətlə öz xalqını təhqir etdiyi də bilmirsen? (Sükut) Cavab ver, öz xalqını satan xain! (Sükut) Niyə susursan?

Sabutay - Sizi ondan da böyük bəla gözləyir. Buna görə də mən sizin yanınıza xahiş gəlməmişəm, savaşa yox.

Çılğın - Onda de görək xahişin nədir?

Sabutay - Qəbul edin İslamı, o haqq yolunu.

Altay - Bizim bütün dinlərə, o sıradan İslama da böyük hörmətimiz var. Amma sizin Muğanda törətdiyiniz cinayətlər İslamın qanunlarına sığmır. Bizim ölkəmizi işğal edən İbn Zeydlər, İbn Süheylər və onların əl tulası olan bizim Akşinimiz bu zavallı xalqı talan etməklə İslama deyil, öz kislərinə qulluq edirlər. Bax buna görə də biz sizin xahişinizi qəbul etmirik. Bizim öz inamımız var.

Sabutay - Nədir o inam?

Altay - Qaranlıq gecələrimizi işıqlandıran, bizi isidən, xə-rəyimizi, çörəyimizi bişirən, ulusumuzun gözətçisi, könlümü-zün atəşi, andımız, şərəfimiz od! Bu ki, sənə məlumdur.

Sabutay - O əqidə köhnəlib.

Çılğın - Vətənimiz də köhnədir, dilimiz də. Bəlkə, onla-rı da dəyişək?

Xala - Biz öz ölümü-zü istədiyimiz kimi ağlamaq istəyirik.

Sabutay - Mən sizin üçün deyirəm. Qoymayın sizi qılın-cdan keçirtsinlər. Əl çəkin bu cansız od-ocaqdan, gəlin həqiqət yoluna.

Ağsaqqal - Bayaq dedim, biz İslam dininin də böyüklü-yünə, Allah tərəfindən göndərilidiyinə inanırıq. Sənin atan Ba-bək də İslama qarşı yox, qəsbkarlığa qarşı vuruşurdu. Lakin sə-nin ağan bu dindən ölkələri qəsb və qarət etmək üçün istifadə edəndə mən səndən soruşuram: Öz evimdə mənə qul etmək, özge dini mənə zorla qəbul etdirmək, varımı, dövlətimi daşımaq nə vaxtdan ədalət, həqiqət sayılıb?

Altay - Bütün dinlər Allaha çatmaq yoludur. Biz İslamın müqəddəsliyinə, onu yaradan Peyğəmbərin də böyüklüyünə şəkk etmirik. Lakin din silah gücünə ürəklərə yol tapa bilməz. Din öz təmizliyi və müqəddəsliyi ilə öz-özünə yol açmalıdır.

Sabutay - Qardaşlar, bacılar, yalvarıram sizə, gəlin bu haqq yoluna.

Ağsaqqal - Yoldan çıxmaq üçün min yol var, amma hə-qiqətin yolu birdir.

Sabutay - Vallah əziləcəksiniz! Billah sizi məhv edəcə-klər. Mən sizin qarşınızda diz çökürəm. Yazığınızı gəlsin özünü-zə. (Diz çökür.)

(İşıq sönmür, səypurlar gurlayır.
Uzaqdan atların ayaq səsləri eşidilir. Işıq yanır.)

Altay - Qoşun gəlir, qoşun gəlir.

Çılğın - Necə?!

Altay - Yarıqıtay siyirmə qılıncla gəlir.

Sabutay - Ola bilməz!

(Hamı çəkilir. Səhnə arxasında döyüş gedir. Sabutay tək döyüşür.
Yarıqıtay əlində qılınclı daxil olur.)

Sabutay - Yarıqıtay, bu nə deməkdir?

Yarıqıtay - Sərkərdə, bu sən sən?

Sabutay - Sualma cavab ver! Bu nə deməkdir?

Yarıqıtay - Sən onlara yalvardın, qarşılarında diz çökdün, təkليفini qəbul etmədilər. Demək, qılınclı sən mümkün deyil.

Sabutay - Sənə kim bu səlahiyyəti verib.

Yarıqıtay - Akşin!

Sabutay - Ola bilməz! Sərkərdə mənəmə, ya sən?

Yarıqıtay - Bunu İbn Zeyddən soruş... İbn Tahir də burdadır.

(Çıxır, ərəb əsgərləri gəlir, tonqalları, atəşgödələri dağıdır. Sabutay onları saxlamaq istəyir. Vuruşa-vuruşa gəlib keçən əsgərlərin içində Sabutay yox olur. Çılğın gəlir, dağıdılmış atəşgödələrə baxır, odun qarşısında diz çökür.)

Çılğın - Ulu Hörmüz, yoxsa od qurban istəyir? İntiqam, intiqam!

(Çılğın ocaqdan bir parça od götürüb yüyürək çıxır. Sabutay onun yolunu kəsmək, əlindəki məşəli almaq istəyir. Arxadan səslər gəlir.)

Ağsaqqal - Camaat! Bəzz qalasına!

(Sabutay Çılğının ardınca qaçır. Müxtəlif tərəflərdən çıxan Altayla İbn Tahir qarşılaşırlar.)

Altay - Paho, gün aydın, tülkü böy!

İbn Tahir - Kimsən?

Altay - Məni tanıyırsan?

İbn Tahir - Yox!

Altay - Özünü tülkülüyə qoyma, de görək bu nə cah-cəlal-dir, bu nə dəstgahdır? Ədə, sən tülkü Taybuğa deyilsən?

İbn Tahir - Mən Abdulla ibn Tahirəm!

Altay - Ədə, Taybuğa dönüb Abdulla oldu? Sən öl, adımı dəyişmisən, özünü dəyişə bilməyəcəksən, həməm tülküsən.

İbn Tahir - Mən vəzirəm.

Altay - Vəzirsen? Bəs burda nə gözirsen? Maşallah, ədə, kimin vəzirisen?

İbn Tahir - Akşinin!

Altay - Belə de! Axsaq atın kor nalbəndi olar!

İbn Tahir - Məni xəlifə özü təyin edib.

Altay - Pah atonnan! Nə tez böyüdün?.. Qılıncı at yerə, bişərə! Satqına qılınc yaraşmaz (*Qılıncı onun öldindən alır.*)

İbn Tahir - Altay, qurbanın olum, qılınca dəymə.

Altay - Niyə? (*Qılınca diqqətlə baxır.*) Ə, bu qiyamət şeydir ki! Oxu görüm burda nə yazılıb?

İbn Tahir - "Xəlifə Əlmötə"simdən Abdulla İbn Tahirə".

Altay - Səni öldürəcəkdim. Xəlifənin xətrinə dəymirəm. İndi oldun mənim qulum. Sən öl, nə desəm, de baş üstə. Elə ki, dediklərimi elədin, qılıncımı qaytaracağam. Di get!

İbn Tahir - Altay, başına dönüm, qaytar qılıncımı! Sənə and verirəm müqəddəs atəşə!

Altay - Kəs səsinə, it oğlu! Atəşi murdarlama!

İbn Tahir (*Altayın qulağına asadan*) - Ürəyimi sizinlədir.

Altay - Ədə, adamda necə sifət olar? Anan səni atəşpərəst doğdu. İki xaçpərəst oğruya qoşulandan sonra xristian oldun. Sonra qızıl alverinə başlayıb müsəvi oldun. Qaçdın Güneyə. Orda da müsəlman oldun. İndi yeni dostların səni vəzir eyləyib. Şah olmaq istəsən, hansı dini qəbul edəcəksən?

İbn Tahir - Qılıncı alırsansa, öldür məni. Canım sənə qurbandır.

Altay - O qədər də qiymətli hədiyyə deyil. Sən öl, dediklərimi eləməsən, o birisi işlərinə də Akşinə çatdıracağam.

İbn Tahir - Hansı işlərimi?

Altay - Akşini Babəkə satmağımı.

İbn Tahir - O havaxt olub?

Altay - Sabutayın məktubunu Babəkə gətirəndə altı ay bizə casusluq eləmədin? Akşinin Arpa dərəsindəki qoşunlarının yerini bizə göstərən sən deyildin?

(Ərəb əsgərləri görünür. Altay onlarla vuruşmağa başlayır,

İbn Tahir aradan çıxır.)

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

(Şəhər kənarı. Uzaqda yanmış ərəb çadırlarının tüstüsü görünür.
Yarqıtay bir əsgərli Çılğını götürir.)

Yarqıtay - Şərəfsiz qız! Xəlifə elçisinin çadırını yandıрмаqla sən Allaha qarşı çıxdın.

Çılğın - Bəs dağıtdığınızı atəşgədələr Allah evi deyildi?

(Çılğının qollarına qandal vururlar. Sabutay gəlir.)

Çılğın - Bax, Babəkin oğlu, bax, ləzzət apar! Budur sənin tərəflədiyin yol! Qolumuza zəncir, dilimizə qıl qətirib... Bax, ləzzət apar!

Sabutay - Çılğın!

Çılğın - Satqın! Vətən xaini!

Sabutay - Açın onun qollarını!

Yarqıtay - Sərkərdə...

Sabutay - Deyirəm açın onun qollarını!

(Sabutay Çılğının qollarını açmaq istəyərkən İbn Tahir və İbn Zeyd gəlir.)

İbn Tahir - Nə olub? Bu kimdir?

Yarqıtay - Vəzirə ali, bu qız İbn Zeydin çadırını yandırdı.

İbn Zeyd - Necə?

İbn Tahir - Bəs çadırın gözətçiləri harda idi?

Ərəb əsgəri - Öldürüblər...

İbn Zeyd - Çadır tamam yanıb?

Yarqıtay - Bəli.

İbn Zeyd - Bəs içindəkilər?

Yarqıtay - Çadırdan heç nə qalmayıb.

İbn Zeyd (*Çılğına yaxınlaşır, onu diqqətlə süzüb*) - Yox, könüllər yandıran afət çadır yandıra bilməz. Bir qız üç gözətçini necə öldürə bilər? Amma yəqin ki, bu cinayəti törədənləri görüb, tanıyır. Elə deyilmi, qız? Həminiz çəkilin, mən özüm onu dindirəcəyəm.

(Sabutaydan başqa hamı çəkilir.)

Sabutay, zəhmət olmasa, sən də get.

(Sabutay da gedir.)

İbn Zeyd - Sən ağıllı qıza oxşayırsan.

Çılğın - Mənim ağıllı olduğumu hardan bildin?

İbn Zeyd - Hər kəsin içi onun üzündən oxunur. Bu gözəllikdə qız nə çadır yandıra bilər, nə də adam öldürə bilər.

Çılğın - Amma o çadırı mən yandırmışam.

İbn Zeyd - Bəs gözətçiləri kim öldürüb?

Çılğın - Bizimkilər.

İbn Zeyd - Yəni kim? Adlarını de.

Çılğın - Adları - Xürrəmi. Bizdə hamı xürrəmi adlanır.

İbn Zeyd - Çadırın yandığını bildik. Bəs içindəkilər?

Çılğın - Hə... Başa düşdüm. Səni maraqlandıran içi qızıl dolu dəmir sandıqdır. O yanmadı.

İbn Zeyd - Orda qızıl nə gəzir? İçində mənim pal-paltarlarım, silahlarım var idi.

Çılğın - O sandıq çox etibarlı bir yerdə gizlədilib. İçində doğrudan da sən dediyin şeylər olsa, özünə qaytarılacaq.

İbn Zeyd - Onu elə indi qaytarın, mən də səni azad edim.

Çılğın - Aldatdım deməzsən ki?

İbn Zeyd - Qız, sən xəlifənin elçisi ilə danışsən.

Çılğın - Kiminlə danışdığını bilərəm. O sandıqdakılar xalqın malıdır, xalqa da qaytarılacaq.

İbn Zeyd - Qız, özünə yazığın gəlsin. Artıq burda sizin-kilərdən bir nəfər də qalmayıb. Hamı qalaya çəkildi. Mənim əsgərlərimlə get, sandığı ver onlara, özünə hara istəyirsən gedə bilərsən.

Çılğın - Sandıq qayıtmayacaq!

İbn Zeyd - İndi ki, belə oldu, zindanda çürüyərsən, ağılın başına gələr. (Əl çalır, əsgərlər gəlir.) Aparın bu ləğəri zindana!

(Sabutay gəlir. Çılğının aparın əsgərlərin qabağını kəsir.)

Sabutay - İbn Zeyd, sən bu ölkədə ömr verməyə ixtiyarın yoxdur. Bu ölkənin öz hökmdarı var.

İbn Zeyd - Mən onu günahına görə zindana saldırıram. Hökmü isə sizin hökmdarınız verəcək. (Əsgərlərə) Aparın!

Sabutay - Dayanın! İbn Zeyd, sə bir üzü var, onlar bicevəzime orduya ömr verir "Xürrəməbə" uşır. Mən başa düş-
İbn Zeyd - Əvvəla, sən mənədən hən gəlib.

lahiyyətin çatmır. İkincisi də bu sualları mənə'di var. Sən mənə verərsən. Yəqinə aparın

Sabutay - Bir yerdə ki, ölkə sərkərdəsinin xan dan orduya başqası hücum əmrini verir, mən belə sərkərdə imtinə edir və mənə gətirdiyin qılınıc özünə qaytarıram. Mənim

Yəqinə
(Qılınıc belindən açıb yerə atır. Çılğın xoş nəzərlərlə Sabutaya baxır; Əsgərlər onu aparırlar.)

Xala - Çılğın, qızım, hara aparırlar onu? (Çılğının dalınca gedir.)

Sabutay - Ata, ata... Ey mənim Babək atam! Sən haqlısanmış!

BEŞİNCİ ŞƏKİL

(Pərdənin qarşısı. Xala görünür. İbn Tahir kənardan onu izləyir. İbn Tahir qarıya yaxınlaşır.)

İbn Tahir - Ay bacı, ay ana.

Xala - Buyur.

İbn Tahir - Sən axı mənə tanış gəlirsən.

Xala - Adam adama oxşayırsan, burada nə var ki...

İbn Tahir - Sən oxşamırsan axı, sən onun özünən.

Xala - Yəni kim? (Sükut.)

İbn Tahir - Banuçiçək rəhmətliyin Qəbələdə yaşayan bacısı.

(Sükut.)

Xala - Sənin nə borcuna mən kimin bacısıyam, ya xalasıyam?

(Gedir. Pərdə açılır. Saray. Birinci və ikinci şəkillərdəki səhnə. Akşin və Sabutay.)

Akşin - Bu nə deməkdir, Sabutay, mən səni başa düşə bilmirəm. Sən neylədiyini bilirsənmi? Sən nə haqla mənim əmrimdən boyun qaçırb, xəlifənin sənə göndərdiyi qılncı yere atır, bir mürtəd qızdan ötrü bizi xəlifə qarşısında gözü kölgəli, özünü isə rüsvay edirsən? Qulaqlarıma inana bilmirəm.

Sabutay - İnan, əmi. Mən özüm də bir müddət elədiklərimə inana bilmədim. Sonra gördüm içimdə nə isə bir səs qımıldanır, inandıqlarınm səsinə boğur, məni inanmadıqlarıma çağırır.

Akşin - Bu nə deməkdir?

Sabutay - Əmi, aldığım sərkərdəlik rütbəsi gözlərimi dumanlandırırdı. Muğanda camaata divan tutdum, yoxsulların altından xalça-palazını çəkdim. Qadınların barmağından üzüyünü, qulaqlarından sırğalarını, boyunlarından daş-qaşlarını dartıb qopardım, uf demədim. Həm də özümü İbn Zeyd göstərdirdim... Demək istəyirdim ki, bax, gör mən özümə düşməni, özgəyə sadıqəm, sizin qulunuzam.

Akşin - Sus! Danışma!

Sabutay - Mən danışmıram, qəlbim danışır, əmi.

(İşiq sönür, arxada Babəkin teyfi görünür. Babək qəhqəhə çəkib gülür.)

Akşin - Nəyə gülürsən?

Babək - Özgənin təşəkkürünü qazanmaq üçün özünə düşməni kəsilən siz bədbəxtlərin aqibətinə gülürəm.

(İşiq yanır. Akşin, Sabutay.)

Akşin - Sus! Sus! Bəsdir!

Sabutay - İçimdəki o səs heç demə atamın səsi imiş. O mənə, mənim qəddarlığıma gülür, məni başqa bir dünyaya çağırırdı... O səsi boğmağa çalışdım... Lakin İbn Zeyd "ərəblərdən vergi almamalısan" - dediyi zaman içimdəki həqiqət səsinə boğmağa mane oldu... Tərəddüd başladı. Sənin fərmanını alanda həqiqətin səsinə inandım... İnandım ki, biz aldanmışıq.

Akşin - Yalan deyirsən! Sən aldanmamısan, əksinə, məni aldatmısan. Sən öz atanın oğlu olaraq qalırsan.

Sabutay - Mən öz el-obamı indi tanımağa başlayıram. İlahi, onlar nə qədər mərdirdir. Sözləri bütövdür. Özləri kimi.

Ürəkləri açıqdır, süfrələri kimi. Onların bir üzü var, onlar birlilik bilmir. Onlar yalnız haqqın dilində danışır. Mən başa düşdüm ki, bu gəlmələr torpağımızı talamaq üçün gəlib.

Akşin - Sabutay, onu bil ki, səbrin də həddi var. Sən mənə qardaşımdan əziz olmayacaqsan. Babəki dar ağacına aparın bu əllər, səni də yox etməyi bacarar.

Sabutay - Bax, buna inanıram!

Akşin - Onda qorx mənim qəzəbimdən! Səni İslamın haqq yolundan döndərən o mürtəd qızıdır. Düz deyiblər, məhəbbət insanın dinini də əlindən alar, imanını da. Nankor! Səni Samirədə oxutdum, xəlifəyə qohum, orduya sərkərdə elədim, indi üzümə ağ olursan?

Sabutay - Sərkərdə! (Gülür.) Doğrudan mən sərkərdəyəm?

Akşin - Atan mürtədən yanında qalsaydın, indi sən də onun kimi ya qurd-quşa yem olmuşdun, ya da hansı dərənin dibində qoyun otarırdın...

Sabutay - Qoyun otarırdım, amma qoyun olmadım!

Akşin - Mən səni adam eləmişəm, adamlar cərgəsinə çıxartmışam.

Sabutay - Arıq bir it kök, boynu xaltalı bir itə rast gəlir. Kök itdən xəbər alır: - Səni kim belə bəsləyib? Kök it cavab verir: - Sahibim. Mən onun ov tulasıyam. O məni hara qısqırdır, ora cumuram, o da məni bəsləyir. Arıq it ah çəkib deyir: - Sənin kimi boynu xaltalı olub, onun-bunun üstünə qısqırıldıqandansa, mənim kimi yarıac, yartox, azad yaşamaq gözəldir.

Akşin - Bəsdir, namərd, neməkəbharam! Axı, sənə nə lazımdır? Niyə Tanrına təpik atırsan? Gör biz kim idik, indi kim olmuşuq.

Sabutay - Sən hökmsüz şah, mən ordusuz sərkərdə!

Akşin - Rədd ol burdan!

Sabutay - Çılğını azad eləməlisən.

Akşin - O edam olunacaq. Rədd ol, Yoxsa səni də ona qataram.

Sabutay - Hiddətlənmə! Gəl sakit danışaq! Hiddət, qəzəb şahlara şahlıq edəndə, şahın aqibəti nökrə olar. Əmi, mənə sənəin sərkərdəliyin lazım deyil. Mən burdan baş götürüb gedəcəyəm. Amma sənə və verimər inandığıma, Çılğını azad elə. Mənə bu dünyada yalnız o lazımdır.

Sabutay - İbn Zeyd, eşitdiyimə görə, sən o günahsızı asmağı tələb etmişən.

Akşin - Sabutay!

Sabutay - Çadırı o yandırmayıb. Çadırın gözətçilərini öldürənlər yandırır.

İbn Zeyd - Sənə inanaq, yoxsa günahkarın özünə? Mən o qızı dindirdim, özü dedi ki, mən yandırmışam.

Akşin - Edam hökmünü mən vermişəm.

Sabutay - Çadırdan ötür? (*Sükut.*) Bəs onda o boyda atəşgödələri dağıdanlara hansı cəza düşür?

Akşin - Sabutay, sən müsölmənsən.

İbn Zeyd - Xeyr, görünür, o da nəyinsə xatirinə müsəlman olub.

(Sabutay gedir.)

Akşin - Mən bu məmləkəti bu qədər azğın bilmirdim! Yox, sən ciddi tədbir tökmədən, sonrası pis olacaq.

İbn Tahir - Muğandan, Şirvandan qaçanlar Dəli Domrula pənah aparır. Onun qüvvəsi gün-gündən artır.

İbn Zeyd - Məni qorxudan odur ki, bütün xalq sənəin əleyhinədir. Hətta öz evin, anan, qardaşın, qardaşın oğlu. Babək kimi nəhəngi məğlub edən elə bil sən deyilsən. Qoca ananın qabağında tir-tir əsməyinə məəttəl qaldım.

Akşin - İbn Zeyd, o anadır. Bizlərdə ana haqqı Tanrı haqqına bərabər tutulur. Elə peyğəmbərimiz də buyurmuş ki, cən-nət ananın ayağı altındadır.

İbn Zeyd - Özünə sərfəli ayələri yaxşı əzbərləmişən.

Akşin - Mənə eyham vurma, İbn Zeyd, mən İslamı sevrək qəbul etmişəm...

İbn Zeyd - Amma qardaşın oğlu bir bazar qızının eşqinə dinini qurban verir.

Akşin - Mən Dəli Domrula xəbər göndərmişəm. Çadırın gözətçilərini öldürənləri təslim etməsə, o qız edam ediləcək.

İbn Tahir - Bəs Sabutay niyə belə elədi?

İbn Zeyd - Artıq Sabutay Babəkin oğlu olduğunu bildir-di, onun haqqında tədbirin nə olacaq?

Akşin - Bir şeyi unutmaq lazım deyil ki, o, hələlik xələfinin kürəkənidir.

İbn Zeyd - Bu qohumluq daha baş tuta bilməz. Sabutay saray dustağı olmalıdır, onu özbaşına buraxmaq olmaz.

İbn Tahir - İbn Zeyd haqlıdır. Biz onu özbaşına burax-saq, o, xürrəmilərə qoşula bilər. Babəkin oğlu xürrəmilərə qoşuldusa, xalq üçün Babək təzədən doğulacaq.

Akşin - Bax, elə buna görə də görək tələsməyək.

İbn Zeyd - Bunlar hamısı onun qanından gəlir.

Akşin - İbn Zeyd, mənim də damarlarımdan həmin qan axır.

İbn Zeyd - Akşin, sən mənim deyil, xələfinin qarşısında sınaqdan çıxmısan. Ancaq mən öz fikrimi dedim.

Akşin (*İbn Tahirə*) - Şirvandan taxıl gəlib çıxdımı?

İbn Tahir - Bəli.

Akşin - Bərdədən qırmız boyası necə?

İbn Tahir - Bu gün səhər gəldi.

Akşin - Bəs xalı-xalça?

İbn Tahir - Hər şey hazırdır.

Akşin (*İbn Zeydə*) - Əgər sən özün getmək istəyirsənsə, buyura bilərsən. İbn Tahir, İbn Zeyd nə zaman desə, ömr elə karvanlar yüklənsin!

İbn Zeyd - Mən, hələlik Samirəyə getmək məsələmi tə-xirə salıram.

Akşin - İxtiyar sahibisən.

İbn Zeyd - Çadırı yandırılmış elçiyə dincəlmək üçün bir yer ayırmaq mümkünmü?

Akşin - Buyura bilərsən.

(İbn Zeyd, İbn Tahir gedir. Rəhman gəlir.)

Rəhman - Əlahəzrət, Xürrəməbaddan bir qadın gəlib, dey-ir Əlahəzrətə bir sirr açacağam.

Akşin - SIRR? Nə sirr?

Rəhman - Bilmirəm.

Akşin - SIRR açacaq? Yaxşı, çağır gəlsin.

(Rəhman çıxır, Sabutay gəlir.)

Sirr, sirr! Bu gün mənim üçün çox sirlər açıldı, bu da olsun biri.

Sabutay - Biz özümüz özümüzə sirrik.

Akşin - Elə güman edirdim sənin ürəyin ovcumun içi kimi mənə aydındır. Heç demə sən də bir sırsənmiş.

(Xala daxil olur.)

Xala - Mən Xürməbaddan gəlmişəm.

Akşin - Buyur.

Xala - Banuçiçəyin bacısıyam.

Akşin - Hansı Banuçiçək?

Xala - Dəmirdaşın qızı. Sənin tanıdığın o bədbəxt! Banuçiçək on yeddi il əvvəl özünü qayadan atdı... (*Sükut.*) Görək ki, eşitməsən, qızı durur.

Akşin - Nə dedin?

Xala - Deyirəm qızı sağdır.

Akşin - Sağdır?

Xala - Bəli. Çilgini azad elə. O, sənin qızıdır.

Sabutay - Necə?

Xala - Dedim ki, Çilgin Akşinin qızıdır.

Akşin - Çilgin? O dustaq qız?

Xala - Bəli. Bu sirri mən on yeddi il sinəmdə saxlamışam. Heç ona da deməmişəm.

Akşin - Çilgin? O çadırı yandıran?

Xala - Bəli!

Akşin - Sübut elə, qarı, sübut!

(Ana daxil olur.)

Ana - Sübut, mən! Bu qadın, sənin bədbəxt elədiyin Banuçiçəyin bacısıdır.

Akşin - İnana bilmirəm.

Xala - Biz sənə inanmamaqda haqlıyıq. Sən bizə niyə inanmırsan?

Akşin - Dayan, dayan, sən o zaman harda yaşayırdın?

Xala - Qəbələdə.

Akşin - Banuçiçək Qəbələyə qaçmışdı?

Xala - Bəli, mənim yanıma.

Akşin - İlahi, bu nə cəzadır, sən mənə verirsən?

Xala - Ulu Hörmüz cəzasını hələ indi başlayır.

Akşin - Sabutay, o qızı bura gətir. Yox, dayan, lazım deyil. Əgər bu həqiqətdirsə, necə gəlsin? Mən onunla nə danışım? Necə danışım? Çəkilin, gedin! Mən tək qalmaq istəyirəm. Bəlkə... Bura bax, qarı, bəlkə uyduursan? Bəlkə... onu xilas etmək üçün...

Sabutay - Yox, mən onu çağıracağam.

Akşin - Dayan, qoy qapıçı çağırsın.

(Sabutay çıxır. Akşin fikirli-fikirli gəzir. Qulağına Banuçiçəyin səsi gəlir: "Səni lənətə gələsən, Akşin, lənətə, lənətə!"). Burda Babəkin də səsi eşidilir: "Mən o şərəfsizi öldürəcəyəm, öldürəcəyəm".

Çilgin daxil olur. Akşin uzun müddət heyrlərlə onu süzür.)

Akşin (*öz-özünə*) - Özüdür. Banuçiçəyin də alından xal vardı.

Çilgin - Xala, sən burda neyləyirsən? (*Xalanın üstünə atılır*)

Xala - Gəlmişəm, qızım, gəlmişəm səni görməyə.

Çilgin (*Sabutayı görür*) - Qəribədir. Qılıncını atan sərkərdənin yenidən qardaş qatilinin yanında olması qərribə deyilmi?

Ana (*Akşinə*) - On yeddi il əvvəl elədiyin xətanın günahını bu gün də yumasən, nə vaxt yuyacaqsan?

Akşin (*Çilginə yaxınlaşır. Onun saçlarını sığallamaq istəyir, özünü saxlayır. Geri çəkilir, bir də yaxınlaşır.*) Çadırı sən yandırmamısan.

Çilgin - Necə?

Akşin - Deyirəm, sən yandırmamısan!

Çilgin - Axı mən yandırmışam.

Sabutay - Biz də bilirik, amma sən elə deməməlisən.

Çilgin - Niyə?

Akşin - İstəyirik ki, səni xilas edək.

Çilgin - İstəyirsən, elə. Sən ki, padşahsan. Sən kimdən qorxursan.

Akşin - Sən de ki, mən acığa düşüb çadırın yandırılmasını boynuma götürdüm. Əslində mənim bu işdən xəbərim yoxdur.

Çilgin - Yalan deyim? (*Sükut.*) Yalana inanarlar? Yalana inanarlarsa, bəs həqiqətə niyə inanmırlar?

Birinci hissənin sonu

ALTINCI ŞƏKİL

(İkinci hissə)

(Ərəb əsgərlərinin düşərgəsi. İbn Süheylin çadırı.
İbn Süheyl və İbn Tahir)

İbn Süheyl - İbn Tahir, vəzir-i ali olandan bəri daha bizi saymırsan? Bəs hanı vəd elədiyin dağlar?

İbn Tahir - Əmirəlmöminin xəlifə həzrətlərinin sərkərdəsini mən nə karəyəm saymayım?

İbn Süheyl - Mən ordumun təchizatından narazı deyiləm. Bəs mənim özümə qulluq nə oldu?

İbn Tahir - Əliboş gəlməmişəm.

İbn Süheyl - Biz bu qədər əziyyət çəkirik, əvəzini görmürük, mən öz payımı istəyirəm.

İbn Tahir - Akşin şah olan torpaqda ot da cücərməz.

İbn Süheyl - Biz axı Akşindən çox sənə inanırıq. Biz dost söhbəti eləmişdik.

İbn Tahir - Əli-qolu bağlı dost nə eləyə bilər axı?

İbn Süheyl - Səni vəzir eləyən, yəni əl-qolunu bağlayana bir əncam çəkə bilməz?

İbn Tahir - Hüzuruna gəlişimin elə əsas məqsədi budur. (Məktub çıxarır.) Bu məktubu dərhal çaparla xəlifəyə çatdırarsan. Çox vacib məktubdur.

İbn Süheyl (alıb məktuba baxır) - Nə barədə?

İbn Tahir - Səndən gizli işim yoxdur. Çünki İbn Zeyd də mənə tapşırıb ki, mən birbaşa xəlifə ilə əlaqə saxlamayım, nə sözüm olsa, sənə deyim. Akşin işləri korlayıb... Xürrəməbada son hücumda Sabutay xəlifəyə açıqca düşmən olduğunu bildirdi. Akşinin qızı İbn Zeydin çadırını yandırdı, ata qızının üstündən ölüm hökmünü götürmək istəyir. Ən vacib məsələ - mən camaatdan yığılan ziyyət şeylərinin siyahısını əldə etməmişəm. Bunu nə Akşin bilir, nə Sabutay, nə də İbn Zeyd... Məni çaşıdıran odur ki, mənim əldə elədiyim siyahıda onların bir qismi Samirəyə gedəsi şeylərin siyahısında yoxdur.

İbn Süheyl - Bəs bunu İbn Zeyd demədin?

İbn Tahir - Yox...

İbn Süheyl - Niyə?

İbn Tahir - Mən bütün bu işlər barədə birbaşa xəlifəyə yazmağı vacib bildim.

İbn Süheyl - Demək, yığılan ziyyət şeylərinin bir qismi xəzinədən gizlədilib?

İbn Tahir - Burada günahkar üçündən biridir: ya Sabutay, ya Akşin, ya da... inana bilməsəm də - İbn Zeyd...

İbn Süheyl - Sən bu məsələnin izinə düşməsən, axırı qədər get, qorxma.

İbn Tahir - Səninlə dostluğum, xəlifəyə sədaqətım mənə cürət verir.

İbn Süheyl - Mən günü sabah bu məktubu xəlifəyə göndərərəm. Allah qoysa, uzağı 10 günə Samirədə olar. Sənin bu xidmətlərin əvəzsiz qalmayacaq, İbn Tahir... (Gülür.) Deyirsən əliboş gəlməmişən? Söz verdiklərini gətirmisən?

İbn Tahir (iki mənalı) - Onu da, o birisini də... Hələ, desən, başqasını da...

(İbn Tahir əl çalır. Yarıqıtay bir mücrü və bir xürrəmi qızı getirir. Qız hirsindən dəlicəsinə rəqs edir. Hər ikisi qəhqəbə çəkib güllür.)

YEDDİNCİ ŞƏKİL

(Zindan. Sağ tərəf dəhliz, sol tərəf zindan, arasında dəmir hasar. Gözətçi gəzişir. Çılgın əyləşib, fikir içindədir.)

Sabutay (gəlir) - Açıq qapını!

Gözətçi - Baş üstə!

(Sabutay zindana keçir.)

Çılgın - Nəyə gəlmisən?

Sabutay - Hamımız sənin xilasın üçün çalışırıq, Çılgın!

Çılgın - Hiylənin, yalanın, rıyanın əlləri üstündə gələnlər azadlıq mənə lazım deyil.

Sabutay - Səni anlaya bilmirəm, Çılğın.

Çılğın - Yox, sən Babəkin oğlu deyilsən... Onun oğlu yalançı ola bilməz. Demək sən mələk sifətinə girib bizim yanımaza gəldin, başımızı qatdın, o yandan da işarə elədin, qoşunlar qəflətən bizim üstümüzə hücumla keçsin?

Sabutay - Mənim o qəfləti hücumdan xəbərim olmayıb, Çılğın... Bunu sənin yanında İbn Zeyd də dedim. Bu barədə sonra söhbət edərik, indi səni ölümdən qurtarmaq lazımdır. Axı, birçə kəlmə "mən yandırmamışam" deməyə nə var ki?

Çılğın - Başını da kəssələr, mən yalan danışmayacağam. Bir də... mən anlaya bilmirəm, qardaş qatilinə nə düşüb ki, mənə xilas etmək istəyir?

Sabutay - O, deyə bilmir. Amma sən bu həqiqəti bilməlisən, Akşin sənin atandır.

Çılğın - Necə? Atam?

Sabutay - Bəli, atan! O gün bu xəbəri çatdırmaq üçün xalın Akşinin yanına gəlmişdi.

Çılğın - Bəs xalam niyə bu vaxta qədər bunu mənə deməyib?

Sabutay - Onun da səbəbi var. Ancaq gəl indi biz bir zaman olmuş hadisələrin xırdalığına getməyək. Həqiqət budur ki, Akşin sənin atandır.

Çılğın - Kaş bilməyəydim... Demək...

Sabutay - Biz qohumuq, Çılğın... Əmimdən övvəl mən yol vermərəm səni edam etsinlər.

Çılğın - Ulu Hörmüz! Biz nə bədbəxt nəslin övladlarıyıq. İki qardaş bir-birinə düşmən. Biri satqın, o biri sədiq. Sədiq qardaşdan olan övlad satqın, satqın qardaşdan olan övlad - sədiq, məhbus...

Sabutay - Zəmanə belə gətirib. Mən səni görəndə kimi sifətimdə bir doğmalığ duyudum. Amma sən həm zahirən, həm daxilin öz atana deyil, mənim atama bənzəyirsən, Babəkə! İndi nə fikirdəsən?

Çılğın - Babəki gözləyirəm.

Sabutay - Babək gələndə qədər, səni sağ saxlamalıyıq. Sənin yemək-ichmək məsələlərinin özümlə məşğul olacağam. (Çılğın susur.) Yeni gün bayramında necə oxuyurdular?

Çoxdan səni görmürəm,
Görmürəm, görmürəm.
Çəhribeyim, çəhribeyim!
Dərdin nədir, bilmirəm,
Bilmirəm, bilmirəm.
Çəhribeyim, çəhribeyim.

(Çılğın ağılamaq tutur. Sabutay zindandan çıxır.)

Çılğın (dərdli-dərdli oxuyur) -

Hər bir kəsin ürəyində
Mən arzusu, diləyi var.
Qartallara dəyən oxun
Ucunda öz lələyi var.

Ələnirək sən də, mən də
Xeyrin-şərin ələyində.
Hər insanın ürəyində
Şeytani var, mələyi var.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

(İbn Zeydin çadırı. İbn Zeyd tək. Qapıçı gəlir.)

Qapıçı - Üzü örtüklü bir adam səni görmək istəyir.

İbn Zeyd - Silahımı götür, burax.

Qapıçı - Silahsızdır.

İbn Zeyd - Yənə yoxla.

(Qapıçı çıxır. Bir qədərən Altay daxil olur.)

Altay - Mən xərrəmiyəm. Səninlə açıq söhbətə gəlmişəm.

İbn Zeyd - Buyur.

Altay - Çadırında gizlətdiyin qızıl sandıq məndədir. Bundan hələ heç kəsin xəbəri yoxdur. Akşin də bilmir. Sən ona sandıqda əlbisələrin və əşlələrin olduğunu demisən. Elədir, ya yox?

İbn Zeyd - Elədir.

Altay - İndi mən sandığını qaytarıram. Əvəzində Çılğın istəyirik.

İbn Zeyd - Necə və harda?

Altay - Sən günü bu gün Çılğın azad edərsən, üç gün sonra sən sandığın öz ayağı ilə sən çadırına gələcək.

İbn Zeyd - Birdən gəlməse?

Altay - Vədinizə əməl etməyən sizsiniz. Bizimse sözümlə əməlimiz həmişə bir olub.

İbn Zeyd - Əvvəl sandığı götürin, sonra.

Altay - Xeyir, razı deyilsənsə, biz sən xəlifədən qızıl gizlətdiyini hamıya, o cümlədən Akşinə bildirəcəyik.

İbn Zeyd - Hədəni qoy bir tərəfə. Kişi kimi alverimizi eliyək. Alverdə nəqd lazımdır. Sandığı götür, qızı apar. Mənim nişyeden xoşum gəlir.

Altay - Köhnə alverçi olduğunu eşitmişəm.

İbn Zeyd - İndi sən alverin vaxtını de.

Altay - Sandıq uzaqdadır. O, yalnız 3 günə gəlib çata bilər.

İbn Zeyd - Təhvil-təslimin vaxtını və yerini mən təyin edəəcəyəm.

Altay - Onda birisi gün gecə yarısı mənim bir döyüşçüm sən çadırına gələcək, orda vaxtını və yerini danışırsınız.

İbn Zeyd - Bu başqa məsələ!

(Altay gedir.)

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Zindan. Akşin gəlir.

Akşin (*gözetçiyə*) - Açıq qapını. Mənim bura gəldiyimi kimse bilməməlidir.

Gözetçi - Baş üstə, Əlahəzrət!

(Akşin zindana keçir.)

Akşin - Qızım!

Çılğın - Ata! Mənim də dilimdən ata sözü çıxmırmı! (*Akşin ona yaxınlaşmaq istəyir.*) Yox, yaxın gəlmə!

Akşin - Yaxşı! (*Sükut.*) O nədir?

Çılğın - Gəlincik! Yox, bunu öldürə bilməzlər, axı, o danışa bilmir. O, çadırı da yandırma bilməz. Əli-qolu var, amma hərəkət edə bilmir. (*Akşin yenə ona yaxınlaşmaq istəyir*) Yaxın gəlmə, yuxudan oyanar.

Akşin - Qızım!

Çılğın - Qızım! Necə də ürəkdən deyirsən... Gözümü açandan deyiblər anam ölüb, inanmamışam. Atamı soruşmuşam, deyiblər itkin düşüb, inanmamışam. Atalı körpələrə həsəd aparmışam. Həmişə atamı axtarmışam. Mənə elə gəlirdi ki, mənim atam Babəkə bənzəyən bir qəhrəmandır. O, hardasa düşmənlərimizlə vuruşur. Bir gün o gələcək, qollarımızdakı zəncirləri qıracaq, bizi azad edəcək. İndi məlum olur ki, mənim atam bizə azadlıq yox, əsarət gətirən özümüz...
Akşin - Qızım, bu barədə yetər. İndi səni xilas etmək lazımdır.

Çılğın - Bəs nəyi gözləyirsən?

Akşin - Yalnız bir söz: de ki, çadırı mən yandırmamışam.

Çılğın - Axı, mən hamının gözləri qarşısında yandırdım. Bunu hamı bilir. Mən öz günahımı başqasının boynuna necə ata bilərəm?

Akşin - Başa düş, bu şərtə İbn Zeydi razı saldıraram. Sənin günahın heç kəsə boynuna qoyulmayacaq. Qızım, hər şeyin qaydası var. Biz qanunla iş görməliyik. Axı, gərək heç kəs bilməyə ki, sən mənim qızımsan.

Çılğın - Niyə? Niyə mənə başqalarının yanında "qızım-dır" deməkdən qorxursan?

Akşin - Mən səni necə başa salım?

Çılğın - Mənim gəlinciyim deyir ki, nə qədər ki, atamı tapmamışdım, onu tapmaq üçün yaşamaq istəyirdim. Tapandan sonra gördüm ki, atam mənim axtarışma dəyməmiş... Bax, istəyirsən özün soruş, gəlincik deyir ki, daha mən bu zindandan xilas olmaq istəmirəm.

Akşin - Onlar bilsələr ki, sən mənim qızımın ... onda...

Çilgin - Başa düşürəm, sən yadelli elçinin çadırını yandıran bir dəlinin doğmaca qızın olduğunu deyə bilmirsən. Deməkdən qorxursan. İndi mənim sənə yazığım gəlir.

Akşin - Bəsdir, qızım, bəsdir! Atanı tapmısan, sevinmək əvəzinə bu nə itihamlardır?

Çilgin - Atamı tapanda itirmişəm. Qaytar mənə xəyallarımdakı ığid, fədakar atamı, qaytar!

Akşin - Qızım, atanı rədd etmə!

Çilgin - Mənim azad olmağımı istəyirsənmi? (*Sükut.*) İstəyirsənsə, təmizlə! Əl çək bu səltənətdən!

Akşin - Çilgin!

Çilgin - Mən satqın atanın qızı olmaq istəmirəm. (*Akşin ona yaxınlaşmaq, saçlarını tumarlamaq istəyir.*) Əllərin mənə toxunmasın. Qorxuram, mən səndən qorxuram. O, əllər öz millətinin qanına boyanıb.

Akşin - Qılınc vuranda titrəməyən bu əllər gör necə titrəyir.

Çilgin - Sənin qılıncın öz millətini kəsib. Özünü öldürənlər qəhrəman olmur, ata.

Akşin - Qızım, dəlilik etmə...

Çilgin - Adımı deməkdən qorxma, mən doğurdan da dəliyəm.

Akşin - Dəli (*fikirləşir*) Dəli! (*nəşə tapmış kimi*) Elədir, dəli!

Çilgin - Mən sənin üçün gizlində bala, aşkarda "dustaq" olmaq istəmirəm. Mənə ata lazımdır, hökmdar yox!.. Sən yurduna yurddas, qardaşına qardaş, anana oğul olmadın, bari balana ata ol! Mən səni təmizliyə çağırıram, ata, mənı burdan xilas etmək üçün yalançı yollar axtarma, düz yolla get!.. Yalvarıram sənə aç həqiqəti de. De ki, bu mənim balamdır. Bax, onda mən sənin atalığını qəbul edərdəm.

(İbn Zeyd bir nəfərlə zindanın dəhlizində görünür. Akşin barmaqlıqdan onları görür.)

Akşin - İbn Zeyd! (*Gizlənmək üçün yer axtarır.*)

Çilgin - Gizlən, gizlən, səni görməsinlər!

(*Akşin zindanın küncündə qaranlıqda qeyb olur. Çilgin qəh-qəhəylə gülür*) Hökmdar gizlənin, hökmdar qorxur!..

İbn Zeyd (*gözətçiyə*) - Aç qapını.

Gözətçi - Aça bilməyəcəyəm.

İbn Zeyd - Sən məni tanımırsan?

Gözətçi - Tanıyıram. Amma mən bildiyimi sən bilmirsən.

İbn Zeyd - Məgər mən səndən az bilirəm?

Gözətçi - Sən birini bilirsən, birini yox.

İbn Zeyd - Aç qapını, uzatma.

Gözətçi - Axı, qısalda bilmirəm.

İbn Zeyd - Xataya düşmədik? (*Gözətçinin əlindən açarı alır.*)

Gözətçi - Xataya içəridə düşəcəksən, burada yox.

İbn Zeyd (*zindana keçir, yorğan-döşəyi, gümüş qab-qacağı diqqətlə süzüb*) - Sən bu zindanda şahənə həyat sürürsənmiş ki... Bəh-bəh, gümüş qab-qacaq, atlas yorğan-döşək!

Çilgin - Xoşuna gəlirsə, gəl yerimizi dəyişək.

İbn Zeyd - Sən tərsliyindən dönmədin. Amma mən mömin bir müsəlman kimi...

Çilgin - Xalqdan yığılan qızilları oğurlayanda, müsəlman olduğunu unutmuşdun?

İbn Zeyd - Mən sənə onda da dedim. O, sandıqda mənim pal-paltarım və dövlət əhəmiyyətli fərmanlar saxlanırdı. Özünə heyfın gəlsin, neçə gündür ki, yata bilmirəm.

Çilgin - Niyə?

İbn Zeyd - Vəcdanım məni yatmağa qoymur. Bilirsən, yazığım gəlir sənə. Mən axı sənə ötən dəfə də dedim, səni zindandan azad etmək istəyirəm. Ancaq şərtim var.

Çilgin - Şərti hələlik qoyaq bir tərəfə. Bəs sən özün verdiyən ölüm hökmünü necə, götürə bilərsən?

İbn Zeyd - Ölüm hökmünü mən yox, Akşin vermişdi.

Çilgin - Onda azad olmaq hökmünü də görək Akşin verə.

İbn Zeyd - Akşin kimdir? O, bizim buyruq qulumuzdur.

Çilgin (*sükutdan sonra*) - İndi şərtini de.

İbn Zeyd - Dünən səni dəyişmək üçün yanıma adamlar gəlmişdi. Bilmək istərdim görək onlara inanmaq olarmı?

Çilgin - Mən bilmirəm onlar kimlərdir.

İbn Zeyd - Xürrəmilərdəndir. Qulaq as. (*Üzüyünü göstərir.*) Bu üzüyə diqqətlə bax, üç gündən sonra bura adamlar gələcək. Bu üzüyü sənə göstərən ərəblə getməlisən.

Çılğın - Hara?

(Ana gəlir.)

Ana (gözətçiye) - Açı qapını!

Gözətçi - Ana, başına dönüm, məni bağışla, ixtiyarım yoxdur.

Ana - Açı deyirəm sənə!

Gözətçi - Birinin birindən xəbəri var, birindən yoxdur. Amma sənin ikisindən də xəbərin yoxdur.

Ana - Çərənləmə, açı qapını! (Gözətçi qapını açıb gedir. Ana zindana keçir. Çılğın qucaqlayır.) Nənən qurban sənə... (Əlindəki bağlamamı açır.) Sənə yaz göyertisinin qutabını gətirmişəm. Gözümün qabağında ye, mən arxayın olum.

Çılğın - Xala, sən narahat olma. Bir də nahaq bura gəlirsən. Görürsən yeməyə hər şeyim var.

Ana - Mənə xala demə, nənənəm sənin, nənən qurban olsun sənə.

Çılğın - Nənəm?

Ana - Bəs bilmirsen ki, sən Akşinin qızısı? Atan sənə baş çəkirmiş. (Sükut.) Onda ata üreyi hardaydı ki, sənə də baş çəkdi. Mənəm günahkar ki, balalarımı birləşdirə bilmədim. İndi istəyirəm, heç olmasa nəvələrimi birləşdirim. Mən istəyirəm ki, sən Sabutaydan ayrılmayasan. (Boxcadan gəlinlik paltarını çıxarıb Çılğına verir.)

Çılğın - Bu nədir, nənə?

Ana - Sənin gəlinlik paltarın.

(Ana çevriləndə İbn Zeydi görür.)

Ana - Sənin burda nə itin azıb, ey ərəb oğlu?

İbn Zeyd - Arvad, abırlı danış.

Ana - Abırından bir az da bizə versən, biz də abırlı olanq. Rədd ol burdan, dələduz!

(Onu itələyir.)

İbn Zeyd - Babək kimi alçağı doğmağın bəs deyilmiş, sən hələ xəlifə elçisinə də əl qaldırırsan? Özün rədd ol burdan!

(Ananı itələyir, ana yıxılır. Akşin çıxır. Əlindəki bıçaqla İbn Zeydin üstünə cumur. İbn Zeyd də qılıncını çıxarır. Ana araya girir.

Akşinin əlindən bıçağı alıb kənara atır.)

Ana - Sən it öldürənsən?

Akşin - Kişiliyini qoca bir qadına əl qaldırmaqla sınayırsan? Qurban olasan bu ağbırçək anama. Demək, mən sizin buyruq qulunuzam?

Ana - Bəs bunu sən hələ indi bildin?

İbn Zeyd - Mənə əl qaldıran alçağa bax.

Ana - Sən ondan çox da ucada deyilsən... İkiniz də bir yuvanın quşusunuz. (Gedir.)

İbn Zeyd - Xürrəmilərə qulluq edən bir kafirin qızı olduğunı xəlifədən gizlədən xain!

Akşin - Amma mən sənə kimi xəlifədən qızıl gizlətməmişəm.

İbn Zeyd - Yaxşı sənə günahını mən bildim, mənə kimini də sən. Mən də susuram, sən də...

Akşin - Nə demək istəyirsən?

İbn Zeyd - Sənin gənclik illərindəki bəd əməllərinə görə camaatın nifrətini qazandığını və camaatdan qisas almaq üçün islamı qərəzlə qəbul etdiyini, xəlifəyə xəyanət edən Sabutay Babək oğlunu qanadın altına aldığını, mənim çadırımı yandırın bu qızın sənə doğmaca qızın olduğunu mənə xəlifəyə çatdırmayacağam. Sən də mənim oğurlanan sandığımın üstünü vurmuyacaqsan. Əl əli yuyacaq, əl də qayıdıb üzü.

Akşin - Çılğının həqiqətən mənim qızım olduğunu mən o, zindana düşəndən sonra bilməmişəm. Mən bu gənclik xətamı islamı qəbul etməmişdən əvvəl törətmişdim. Mənim əqidəmə və etiqadıma bunun heç bir dəxli yoxdur. Mən millətimə zəhil günə qoyub, ondan yığdırdığım 2-3 qat artıq vergi ilə xilafətə sədaqətini sübut etdim. Sən isə onu xəlifədən gizlətməklə ona xəyanət etmiş. İndi də görək, hansınızın xəyanəti daha böyükdür?

İbn Zeyd - Böyüklüyündən-kiçikliyindən asılı olmayaraq hər ikisi xəlifəyə xəyanətdir. Gəl əl-ələ verib yollaşaq.

Akşin - Onda gəl açıq danışaq. Mənə aydındır ki, İbn Tahir mənim üstümə nəzarətçi qoymusunuz. Çılğının mənim qızım olduğunu İbn Tahir sənə deyibmi?

İbn Zeyd - Yox, mən indi, burda bildim.

Akşin - Deməyibse, demək bilmir. Bu, çox yaxşı.

İbn Zeyd - O bilseydi, dərhal mənə çatdırardı. Sən əmin ol ki, İbn Tahirin xəlifə ilə birbaşa əlaqəsi yoxdur. O, mənə və İbn Süheylə tabedir. İkincisi, mənəm burda olduğum müddətdə baş verənləri o, heç kəsə çatdıra bilməz. O, yalnız mən burdan gedəndən sonra məlumat göndərə bilər. Bundan da qorxma. Çünki İbn Süheylə bizim aramız açıqdır. Gizlətdiyim qızıldan ona da pay düşməli idi. İbn Süheylə hər şeyi yoluna qoyaram.

Akşin - İndi də görüm, niyə görə Çılğın azad etmək istəyirdin?

İbn Zeyd - İstəyirdim ki, sandığı geri qaytarım.

Çılğın - Çıxın burdan, xainlər. İbn Zeyd, sən səni bu mərtəbəyə qaldıran xəlifəyə xəyanət etdin, Akşin isə öz doğma millətinə. Bu zindan xainlər və nətəmizlər üçün deyil, sadıqlar və təmizlər üçündür. Siz bura yaraşmırsınız. Çıxın burdan. *(Onları itələyib zindandan çıxarır.)*

Akşin *(çöldə)* - Sən özün görürsən ki, o, havalıdır. Onunla danışmaq mümkün deyil. Amma mən sənin oğurlanmış qızılının əvəzini ödəyəyəm. Birinci karvanın sarvanına elə bu axşam 20 qızıl külçə çatdırılacaq.

İbn Zeyd - Atan oldu rəhmətlik. Mən də onun bir hissəsini İbn Süheylə verəcəyəm. Mən gedəndən sonra İbn Tahirin göndərəcəyi xəbərlərin üstünü ördürəcəyəm.

Akşin - Nə vaxt getmək istəyirsən?

İbn Zeyd - Səninlə söhbətimizi qurtaran kimi gedəcəyəm. Qızını - Çılğın mən sənə xəbər göndərəndən sonra azad edərsən.

(Gedirlər. Çılğın ananın Akşinin əlindən alıb yerə atdığı bıçağını yer-dən götürüb, başının altında gizlədir.)

Çılğın - Atamın bıçağı!

ONUNCU ŞƏKİL

(Saray. İbn Tahir gəlir.)

İbn Tahir - İbn Zeyd, İbn Süheylədən çapar gəlir.

İbn Zeyd - De gəlsin.

(İbn Tahir çıxır.)

Akşin *(Mücrüdən məktub çıxarıb İbn Zeydə verir)* - Bu, mənəm Əmirəlmöminin xəlifə həzrətlərinə məktubum.

(Sabutay gəlir.)

Sabutay *(İbn Zeydə)* - Eşitdim gedirsən?

İbn Zeyd - Bəli.

Sabutay - Çılğına verdiyin ölüm hökmü öz qüvvəsində qalır mı?

Akşin - Sabutay, sən mənəm işimə qarışma!

(İbn Tahir çaparla gəlir.)

Çapar - İbn Süheyl, İbn Zeyd cənablarının pişvazına çıxacaq. O bilmək istəyir ki, karvanları harda qarşılasın?

Akşin - Mənəm əsgərlərim İbn Zeydi Beyləqana qədər ötürəcək. İbn Süheyl karvanları elə orda da qarşılasın. *(Çapar gedir.)* İbn Tahir, siyahı hazırdır mı?

İbn Tahir - Hazırdır. Möhürü vura bilərsən.

(Akşin siyahıya baxır.)

Akşin - Neçə karvan olacaq?

İbn Tahir - Üç karvan. Hər karvanda qırx dəvə.

Akşin - İbn Zeyd, get çadırına, mən siyahını möhürləyib gətirəcəyəm. *(İbn Zeyd, İbn Tahir çıxır. Sabutaya)* - Sən də ağ-lını başına yığ.

Sabutay - Əmi, mən sənə demişəm, yenə deyirəm, mənə nə sərkərdəlik lazımdır, nə də başqa rütbə. Çılğın ver, mən burdan rədd olum gedim.

Akşin - Xürrəmadadı mı?

Sabutay - Onu özüm bilərəm.

Akşin - Akşinin qızının və sənin Xürrəmadada olması mənəm möhvimidir. Sən bunu anlayırsan, ya yox? *(Babəkin qəhqəhəsi eşidilir. Akşin qulaqlarını tutur.)* Bəsdir, bəsdir, mən hara qaçım bu qəhqəhələrin əlindən?

(İşiq sönr, Babəkin teyfi görünür.)

Babək - Qaçma bilməyəcəksən. Bəs indi niyə soruşmursan ki, mən niyə güllürəm. Ona görə ki, niyə güldüyümü artıq görürsən, bilirsen.

Akşin - Mən heç nə görmürəm, heç nə bilmirəm.

Babək - Gəlmələrin hörmətini qazanmaq üçün doğma xalqının hörmətini itirdin... Bu hörməti də artıq əlində saxlaya bilmirsən... Sənin aqibətin nə olacaq?

Akşin - Sənsən günahkar, sənin ruhundur günahkar, sən ölüylə daha çox dirisən. Sən hər yerdə qarşıma çıxır, mənə mane olursan.

Babək - Nə qədər ki, öz əqidənə inanır, öz əqidən yolunda mənimlə çarpışdırın, sən qorxmaz bir igid idin, indi isə mis-kinsən, yazıqsan.

Akşin - Mən heç zaman öz yoluma şübhə eləməmişəm. İbn Zeyd kimilər mənim inamımı sarsıda bilməz. Mən xəlifənin vuran qoluyam.

Babək - Sən öz işini görüb qurtardın. Artıq o qol xəlifəyə lazım deyil, indi ona ayrı qol lazımdır. Dünənki qəhrəman Akşin bu gün İbn Zeyd kimi əqidəsiz pulgir ilə alverə girir. Amma belə alverlərin ömrü çox gödək olur. Sən burda da uduzmusan. Sən qızını eşit. Yalanlardan əl çək. Ya yalanlar üzərində qurulan bu taxt-tac, ya da həqiqət.

(Babəkin teyfi çəkilir.)

Sabutay - Sən birçə kəlmə ilə də görək, Çılğın zindandan azad olacaq, ya yox? (*Sükut.*) Eşitdiyimə görə sən ona dəli damğası vurursan? (*Sükut.*) Düz yolla get, əmi, əyri yollar ax-tarma

Akşin - Mənə yol göstərmə!

(Siyahiya möhür vurub çıxır.)

Sabutay (*tək*) - Ölkə talandı, xalq dilənçi kökünə düşdü. 3 karvan, hər karvanda qırx dəvə... yüz iyirmi dəvə yükü Samirəyə yola düşür... İnsan - gözəlliyindən, tovuz quşu - əlvan qadınlarından, ahu - göbəyindəki ətirdən, ölkə də sərvətindən bədbəxt olur. (*Üzünü səhnənin arxasına çevirib*) Rəhman!

(Rəhman gəlir.)

Altaya xəbər elə, Beyləqanın üç ağaqlığındakı kollu dərəsi-ni tutsun. Karvan ordan keçəcək.

(Akşin fikirli əyləşib. Sabutay gəlir.)

Sabutay - Əmi, Dəli Domrulun dəstəsi karvanları yağ-malayıb.

Akşin - Necə?

Sabutay - İbn Zeydi əsir alıblar.

Akşin - Bəs mühafizə dəstəsi?

Sabutay - Hamısını qılncından keçiriblər.

Akşin - Demək, İbn Zeyd İbn Süheylə çata bilməyib?

Sabutay - Yox. İbn Süheylə Beyləqanda oturub İbn Zeydi gözləyir... Bu, ulu Tanrının işidir, əmi, o, xalqın ah-naləsini eşitdi. Xalqın malı özünə qayıtdı.

Akşin - İlahi!.. Onlar bunu hardan bilib? Necə bilib? Biz batdıq, Sabutay! Sən bilmirsən, İbn Zeyd mənim əlimdəydi. O, artıq bizə işləyirdi. Bundan sonra biz Çılğın da azad edə bilmə-yəcəyik.

Sabutay - Sən Çılğından arxayın ol.

Akşin - Necə yeni?

Sabutay - İndi Dəli Domrul adam göndərəcək. İbn Zey-di sənə qaytarmaq şərtlə Çılğın istəyəcəklər!

Akşin - Sən bunu hardan bilirsen? Yoxsa...

Sabutay - Hardan bildiyimi sonra biləcəksən. İndiyə bizə Çılğın azad etmək lazımdır.

Akşin - Tutaq ki, biz bu alverə getdik. Bəs karvanlar nə olsun? Biz təzədən xəlifəyə nə göndərək?

(*Sükut.* İbn Tahir gəlir.)

İbn Tahir - Əlahəzrət, bu nə xəbərdir? (*Sükut.*) Bunu onlara kim çatdırıb?

Akşin - Sənin bələdçilərin.

İbn Tahir - Mənim bələdçilərim yola çıxana qədər bilmirdilər ki, havaxt, hansı yolla gedəcəklər.

Akşin - Sənin bələdçilərin səndən və məndən ayıdır.
Biz yatmışıq, vəzir-ali!

İbn Tahir - Mən yatmamışam, əlahəzrət. Mən hər şeyi
yaşşı görürəm.

Akşin - Nə demək istəyirsən?

İbn Tahir - Nə demək istədiyimi sən yaxşı bilirsən. (*Sükut.*)

Akşin - De görək mənim tərcümeyi-halımı İbn Zeydə kim
çatdırıb?

(Yarqıtay daxil olur.)

Yarqıtay - Altay Əlahəzrəti görmək istəyir.

İbn Tahir - Məlumdur! Alverə gəlib!

Akşin - Burax gəlsin!

(Yarqıtay çıxır, Altay gəlir.)

Altay - Akşin! Bu günə qədər mən səni bir əqidə sahibi
kimi tanıyır, əqidənə nifrət etməm də, özünə nifrət edə bilmir-
dim. Çünki əqidə sahibi başqasının da əqidəsinə hörmət etmə-
yə borcludur. Bu gün gördüm ki, sən əqidənə də sadıq deyilsən!

Akşin - Sus!.. (*Yarqıtaya*) Yum onun ağzını!

Altay - Dayan! Mənim başımdan bir tük əskik olsa, onda
İbn Zeydin halını düşün. İkincisi, İbn Zeydə bir şapalaq vuran
kimi hər şeyi danışdı. Siz ikiniz də xainsiniz.

İbn Tahir - Belə də.

Altay - İbn Tahir, Akşinin 2 sifəti var, amma sənin min si-
fətin.

İbn Tahir - Mənim?

Altay - Bəli!.. Sənin!.. Səninkiləri də açım?.. Akşin! Bu
alçaq, vaxtilə Babəkə qulluq göstərirdi. Arpa dərəsindəki sənin
məqlubiyyətin bunun cəsusluğu ilə olmuşdu...

İbn Tahir - Yalandır!

Altay - Babəkə yazdığın məktub məndədir.

(Məktubu göstərir. Akşin məktubu oxuyur.)

Akşin - İbn Tahir, demək sən iki tərəfə işləmişən?

Altay - İndi ondan soruş, xəlifənin ona bağışladığı qılınc
hanı?

İbn Tahir - Sən aldın, sən.

Altay - Mən sizi bir-birinizə tanımaq üçün gəldim! Tanı-
dınız! İndi özünü tanımaq sizə asan olar! Yazıqlar! Miskin-
lər! Bir-birinizin üstündə nəzarətçisiniz! Bir-birinizdən qorxur-
sunuz! Nə sən şah kimi şahsan, nə o vəzir kimi vəzir! Özgəyə
yamaq olan şah olsa belə, əzəllığa damaq olar! Bədbəxtlər!
Ayılın! Gəlin əl-ələ verək, məmləkətimizi bu rəzalətdən, sizi
də bu miskinlikdən qurtaraq!

İbn Tahir - Rədd ol!

Altay - Akşin! Səni başqasına nökr edən bu taxt-tacda nə
görmüsən?

Sabutay - Əmi, fikirləş! Ya şahlıq, ya atalıq, insanlıq!

Akşin - Artıq fikirdən keçib.

Altay - Mən öz borcumu yerinə yetirdim! İkinci təklifimə
qulaq as, Çılğın verin, İbn Zeydi qaytaraq.

İbn Tahir - İki şərtimiz var.

Altay - Buyur.

İbn Tahir - Sənin burda dediklərin burda da qalmalıdır!
İkinci, mənim qılıncımı qaytar!

Altay - Arxayın ola bilərsən, İbn Tülkü, biz sizin qədər al-
çalmamışıq ki, özümüzünküləri gəlməyə sataq...

İbn Tahir - Bəs alverimiz nə vaxt olacaq?

Altay - Biz sizə xəbər göndərək. Hələlik, mən getdim,
siz isə öz aranızda dil tapmağa çalışın. Şərəfsizliyin bir dili ol-
duğundan siz bir-birinizlə tez dil tapa bilərsiniz.

(Altay gedir.)

Sabutay - Xilafət gecikməsi hamısını biləcək, yenə fikirləşin!

İbn Tahir - Biz bir-birimizin üzünə durmasaq, heç kəs
bizə heç nəyi sübut edə bilməz!

Akşin - Biz bir-birimizin üzünə durmasaq!.. Gör biz nə
qədər zəvilik!.. Niyə biz bu qədər alçaqdıq?! Mən Altaya qıbtə
elədim, qarşısında qılıncımı kəsərsiz, dilimiz gödək oldu!..
Ölüm, ölüm fərzdir bizə!

(Çöldən şeypur səsləri gəlir.)

- Bu nədir?

(Yarqıtay gəlir.)

Yarqıtay - Xilafət ordusu şəhərə daxil oldu.

Akşin (*qəhqəhə çəkib gülür*) - Aydındır. Sabutay, qaç qurtar.

Sabutay - Hara?

Akşin - Məndən niyə soruşursan? Qaç, Çılğın da qaçırt.

(Sabutay gedir. İbn Süheyl bir neçə zabitlə daxil olur.)

İbn Süheyl - Əmirəlmöminindən salamlar!

Akşin - Qədəmləriniz mübarək!

İbn Süheyl - Azərbaycanda vəziyyətin gün-gündən ağırlaşdığını bilən xəlifə həzrətləri məni yenidən sizin köməyinizə göndərdi. Əmirəlmöminin burada baş verən hadisələri yoxlamaq üçün məni özünün səlahiyyətli elçisi kimi sizə təqdim edir.

(Fərmanı Akşinə verir.)

Akşin - Çox gözəl!..

İbn Süheyl - Biz şəhərə daxil olduğumuz zaman Samirəyə gedən karvanların quldurlar tərəfindən soyulduğunu və İbn Zeydin əsir alındığını eşitdik. İndi bizim birinci vəzifəmiz İbn Zeydi azad etməkdir.

İbn Tahir - O, bu axşam azad olacaq.

İbn Süheyl - Necə?

İbn Tahir - Biz İbn Zeydin çadırını yandıran dustaq qızı azad edəcək, onlar da İbn Zeydi bizə qaytaracaqlar.

İbn Süheyl - O qız azad ola bilməz. Onun boynunu vurulmalıdır!

(Uzun sürən sükut.)

Akşin - Cənab İbn Süheyl! Çadırı o qız deyil, çadırın gözetçilərini öldürənlər yandırır. Əsl günahkarları ələ keçirmək üçün biz o qızı girov saxlamışıq. İlkisi, o qız ruhi xəstədir.

İbn Süheyl - Sənə verilən ittihamlardan biri də budur ki, sən xilafətin düşmənlərini qohum olduqlarına görə himayə edirsən. Bəs Sabutay hanı?

İbn Tahir - İndicə burdaydı...

İbn Süheyl - O tapılmadı! (*Əsgərlərdən birinə*) Zindanın ətrafına keşikçilər qoy, o, mütləq ora gəlməlidir. (*Əsgər çıxır.*)

İbn Süheyl - Sən çox şeyi xilafətdən gizlətmisən.

Akşin - Külli-ələm bilir ki, mən xilafət yolunda...

İbn Süheyl - Keçmiş keçmişdə qaldı. O məhbub sənin qızıdır, ya yox? (*Sükut.*)

Akşin - Sizə düz məlumat verməyiblər!

İbn Süheyl - Demək danırsan? Çox yaxşı! Biz bunu sübuta yetirərik. Xəlifənin səlahiyyətli elçisinin çadırını yandıran o mürtəd niyə bu vaxta qədər edam olunmayıb?

Akşin - Zati-ali, şəriətə görə başına hava gələn adamı edam etmək olmaz.

İbn Süheyl - O dəli deyil və ölməlidir! Bu, Əmirəlmöminin əmridir! Akşin! Bu sənin xilasın üçün yeganə yoldur... İndiyse, xahiş edirəm, bizi İbn Tahirlə tərk buraxasan.

(Akşin çıxır.)

İbn Tahir, sən göndərdiyin xəbərlərə görə xəlifənin böyük etimadını qazanmısan. İndi sənin dövrənin başlayır! Səncə mənim Beyeqəndə İbn Zeydi qarşılayacağımı xürrəmilərə kim xəbər vermisi olar?

İbn Tahir - Yalnız Sabutay!

ON İKİNCİ ŞƏKİL

(Zindan. Çılğın gəlincliklə oynayır.)

Gözetçi - Deyirlər Akşin səni boynuna götürmüş.

Çılğın - Düz eləyir... Axı, mən ağır am (*gülür.*) Məni necə boynuna götürsün... Bəs yazığın boynunu qırılmaz? Yaxşı eləyir götürmüş... Məndən ona qız olar? (*Zindanın küncünə çəkilir. Xısn-xısn ağlayır. Öz-özünə*) Ata! Sən bir zaman mənim anamı da boynundan atdın, indi də məni!.. Sən niyə bizə düşmənlər kəsildin?.. Biri var idi, biri yox idi... Bir qartal var idi.

Gözetçi - Nə?

Çılğın - Qartal! Qartal uçdu, buludlardan yuxarı qalxdı. Elə bu vaxt bir ox sinəsinə sancıldı. Qartal baxıb gördü ki, oxun ucunda qartal lələyi var. Dedi, ox göyün üzündə gəlib məni tapıb bilməzdi, əgər ucunda öz lələyim olmasaydı...

(Uzaqdan qara yapıncıya bürünmüş Sabutay görünür.
Gözətçi ona yaxınlaşır.)

Gözətçi - Kimsən? Nə istəyirsən?

Sabutay - Mənəm, Sabutay. Mən onunla görüşməliyəm.

Gözətçi - Sabutay? Çıx, çıx get burdan. Səni axtarırlar.

Sabutay - Bilirəm.

(Kənarda gizlənmiş gözətçilər Sabutaya yaxınlaşır, onu əhatə edirlər. Sabutay qılıncını çıxarmağa məcbur olur. Döyüş başlayır. İbn Tahir ilə İbn Süheyl görünür.)

İbn Süheyl - Diri, diri tutmaq lazımdır onu. Gör nə gözəl döyüşür. İbn Tahir, ona qılınc vurmağı mən öyrətmişdim.

(Keşikçilərin bir-ikisi yığılır. Tutulacağını hiss edən Sabutay özünü vurur.)

İbn Süheyl - Satqının aqibəti belədir.

Sabutay - Satıb sonra ayılının desəydin, daha düz olardı.

(Sabutay ölür. Keşikçilər onun cənəzəsini aparırlar.)

İbn Tahir (*gözətçiyə*) - Açı qapını!

(Zindanın qapısı açılır. İbn Süheyl, İbn Tahir daxil olur.)

İbn Tahir - Bax, bu yorğan-döşəyi görürsənmi? Bunlar Akşinin əmriylə gətirilib. (*Çılğının başındakı örpəyi göstərir.*) Bu örpək də Akşinin anasıdır. Bu da onun gəlinlik paltarı. Amma bu paltar daha sənə yaraşmır. Qara geyinməyin məsləhətdir...

İbn Süheyl - Nişanlın gəbərdi... Sən kimin qızısən?

Çılğın - Atamın.

İbn Süheyl - Kimdir atan?

Çılğın - Od.

İbn Süheyl - Nə?

Çılğın - Od, ocaq.

İbn Süheyl - Anan kimdir?

Çılğın - Torpaq!

İbn Süheyl - Sabah atan səni öldürəcək, anan da üstündə ağlayacaq.

Çılğın - Torpaq namusla ölən övladına ağlamır.

İbn Süheyl - Bunun nəyi dəlidir? Dəli sizsiniz. Bu sizi ələ salıb.

(Ərəb zabiti daxil olur.)

Zabit - Zati-ali, Xürrəməbədi tutduq. Şəhər bomboşdur, qalaya giro bilmədik.

İbn Süheyl - Ərəb dağlarda vuruşa bilmir.

Zabit - Elçi göndərdik. Üç yüz min təklif etdik, razılaşmadılar.

İbn Süheyl - Artıraydınız.

Zabit - Artırdıq. Dedilər neyləsəniz, qaytarmayacağıq. Çılğını verin, İbn Zeydi qaytaracaq.

İbn Süheyl - Bəs necə olsun? Biz məhkəməni yubada bilmərik.

İbn Tahir - Xəlifənin fərmanı kifayət deyilmi?

İbn Süheyl - Gedək başlayaq. (*Çılğına*) Qız, sabah atan sənin boyununu vuracaq. Sən bu gün tövbə eləməlisən. Sənə molla çağırmaq yoxsa?..

Çılğın - Molla hansı dildə dua oxuyacaq?

İbn Süheyl - Ərəb dilində.

Çılğın - Allah bizim dilimizi bilmir?

İbn Tahir - Gördün?

(Gedirlər.)

Çılğın - Əmi, bunlar nə deyirdi?

Gözətçi - Qızım, bunlar şort qoyub. Akşin öz əli ilə sənin boyununu vurmaldır. Əgər vurmasa, demək, sən onun qızısən.

Çılğın - Bəs vursaydı?

Gözətçi - Onda xilas olur.

Çılğın - Xilas olur? (*Qəhqəhə çəkib gülür.*) Xilas olur... Həm məndən, həm onların öləndən. Yaxşı təklifdir. (*Balışının*

altında gizlətdiyi, atasının İbn Zeydi vurmaq istədiyi bıçağı çıxardıb ona diqqətlə baxır.) Atanın bıçağı!

Gəldim, daşdan daşa döydim,
Ana bətnində öləydim.
Bu dünyanın nə biləydim
Min hiyləsi, kələyi var.

Ahşırıb qəlbimizi
Yandırdı bu dünya bizi.
Yaşayanın gec-tezi
Axır bir gün ölməyi var.

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

(Məhkəmə. Kənarda dar ağacı, o biri kənarda isə köhnə dar ağacı görünür. Başda İbn Süheyl, ətrafda oyanlar. Saçı-saqqalı ağarmış Akşin müttəhim kürsüsündə. İbn Süheyl ayağa qalxır.)

İbn Süheyl - Həzrət, hər şey aydın oldu. Xəlifəyə göndərilən xəbərlər sübuta yetir. Akşin xilafətin ona bəslədiyi etimaddan sui-istifadə etmiş, camaatı soyumuş, talamış, öz arzularının həyata keçməsinə çalışmışdır. O, öz millətinin və xilafətin düşmənidir. O, islam dinini də qərəzlə qəbul etmiş, üzde müsəlman, həqiqətdə isə ateşpərəst olaraq qalmış, müxtəlif bəhanələrlə din düşməni olan qohumlarını himayə etmişdir. Lakin o, günahlarını boynuna götürmür. Buna görə də Əmirəlmöminin xəlifə əl-Mötesimin səlahiyyətli məhkəməsi onun keçmiş xidmətlərini nəzərə alıb qərara gəlir: Akşin xəlifə elçisinin çadırını yandırmaqda günahlandırılan Çılğının boynunu öz əli ilə vurmaqdadır. Bacarmasa, məhkəmənin ona verdiyi son ittiham da sübuta yetmiş olur. Dustağı getirin!

(Keşikçilər gedir.)

Akşin - Yox, yox, gəlməsin. Gətirməyin onu! Mən ömrümdə qadına əl qaldırmamışam.

İbn Süheyl - Müttəhim Akşin, o zaman səni dar ağacı gözləyir. Özünü təmizə çıxarmaq üçün sən onu öz əllərinlə öldürməlisən.

Akşin - Təmizə çıxarmaq üçün... (İstəhzalı gülüşlərlə gəlir.) Mən xilafətə düşmənlə olmamışam!

İbn Süheyl - Bəs əməllərin?

Akşin - Hökm sizdədir. Əməlləri hara istəşəniz, yoza bilərsiniz. Rica edərim, nə cəza istəyirsinizsə, verin, amma onu gətirməyin! (Sükut.) Bəs siz necə müsəlmansınız? Bəs hanı sizin insafınız? Mürvətiniz?

İbn Süheyl - Nə yaman sarsılımsan, Akşin, sən axı, Bəbək kimi bir qəhrəmanı məğlub edən qəhrəman idin?

Akşin - Mən sizə, xilafətə inanmışdım. İndi məni ölmə qorxutmur, neçə-neçə illər qəlbimdə daşıdığım inamımın ölması elə mənim ölməyim deməkdir.

İbn Süheyl - Sən Çılğına qılınc qaldıra bilməsən də, o, sənin gözələrin qarşısında öldürüləcək. Biz sənə baxacağıq! Balasının qanını görəndə, fəryadını eşidəndə atasının əzablarına baxmaq bizə ləzzət verəcək!..

(Keşikçi gəlir.)

Keşikçi - Çılğın özünü öldürdü. (Bıçağı ortaya atır.)

İbn Süheyl - Necə?

Keşikçi - Biz ona yaxınlaşınca bıçağı ürəyinə sapladı!..

(Akşin heykal kimi dayanıb susur. Bıçağı yerdən götürür, diqqətlə baxır.)

Akşin - Mənim balam!.. (Birdən hönkürtüylə ağlayır.) Mənim balam! Özünü öldürüb, atanı bu rəzalətdən xilas etmək istədin! Mənim balam, özünü atasının bıçağı ilə öldürdün!..

(Həmin bıçağı özünə vurmaq istərkən, keşikçilər zərbəni havada tutur.)

İbn Süheyl - Akşin! Müsəlman özünü öldürməz! Bu da bir sübut!

Akşin - Lənət, lənət olsun!

İbn Süheyl - Kimə?

Akşin - Özümə!.. Öz təleyimə!..

İbn Süheyl - Akşin, artıq sənin son günahın da sübuta yetdi. Cəllad!.. Hökmü yerinə yetir!

(Akşini dar ağacının altına götürürlər.)

İbn Süheyl - Əgər özünü doğrudan da qərəzsiz mömin hesab edirsənsə, kəlmeyi-şəhadətini de!

Akşin - Mən atəşpərəst kimi doğuldum, müsəlman kimi ölüürəm. Əshədü ən la ilahə illəllah və Əshədü ənnə Mühəmmədən rəsulullah.

(Altay gəlir.)

Altay - Mən xürrəmilərin elçisiyəm. Təklifimiz var.

İbn Süheyl - Buyurun!

Altay - İbn Zeydi qaytarırıq. Akşini və Çılgını verin bizə.

İbn Süheyl (*Akşinə*) - Hə, gördün, xürrəmilər səni xilas etməyə gəlib. Sənin xəyanətinə bu da bir sübut.

Altay - Xeyr, bu zavallı həmişə sizə xidmət, bizə xəyanət eləyib. Biz onu əqidə qardaşımız kimi deyil, qan qardaşımız kimi xilas etmək istəyirik. Onun ruhu sizindir, cismi bizim. O, ömrünü sizə verdi, qisməti dar ağacı oldu. Bizim ona yalnız yazığımız gəlir.

İbn Süheyl - O, ölməlidir!

Altay - O, ölərsə, İbn Zeyd də öləcək.

Akşin - Altay, bundan sonra mənim ayrı yolum yoxdur. Mən ölməliyəm.

(Saçları dağımış halda, sürəklili qəhqəhələrlə ana gəlir.)

Ana - Hanı, hanı mənim balam?... Necə? Siz onu öldürmək istəyirsiniz? Yox! Buna sizin haqqınız yoxdur... Onu mən öldürməliyəm!.. (*Akşinə*) Razısan, oğul?.. (*Əsgərlər ananı itələyirlər.*) Dayanın! Mən axı şah anasıyam. Siz nə cəsarətlə mənə itələyirsiniz?

Akşin - Ana!

Ana - Can bala! Bəs sən niyə susursan? Qardaşını köməyə çağırırsana, Babəki!.. Onu da bunlar asdılar, səni də (*qəhqəhə çəkib gülür.*) Bəs bunların təfavütü yoxmuş?

Akşin - Ana!..

Ana (*İbn Süheylə*) - Hə, bəs bunların təfavütü yoxmuş?

Ey... camaat, nə gözünüzü döyüb baxırsınız? Babəki çağırın, Babəki!..

(Səhnənin dibində dar ağacından asılmış Babəkin təyfi görünür.

Ana Akşin üçün qurulan dar ağacı ilə Babəkin asılacağı dar ağacının arasında dayanıb. Gah ona baxır, gah buna.)

- Ərəblər Babək bəlamı onlara düşmən olduğu üçün asdılar. Akşin bəlamı isə yenə ərəblər, onlara qulluq göstərdiyinə görə asmaq istəyirlər. Ey gölmələr, bəs dostluqla düşmənləyin fərqi yox imiş?... Məni başa salın, fərqi yox imiş?..

Akşin - Ana!.. Bağışla!..

İbn Süheyl - Məhkəmənin çıxardığı hökmü deməklə mən öz vəzifəmi bitirdim. Hökmün təsdiqi və icra hökmü isə xəlifənin fərmanı ilə İbn Tahirə tapşırırlar.

Altay - Belə de... Demək, ölkənin hökmdarlığı da İbn Tahirə tapşırırlar. Əhson! Gözlə təyinatdır! İbn Süheyl, siz bu min sifətli İbn Tülkünün heç olmasa sizə daim sadıq olduğunu bilirsinizmi? Axı, o, bir vaxt...

Akşin - Altay, çuğulluq etmək sənə yaraşmaz. Qoy istədiklərini ələsinlər. Amma mənim İbn Tahirə bir tövsiyəm var: İbn Tahir, mənə bax, öz aqibətini gör.

İbn Tahir (*Akşinə*) - Akşin, bunun sənə dəxli yoxdur. Sən son sözünü de.

Akşin - Mən öz vətənimə qarşı vuruşanda ölü olmuşam... Hökmdar oldum, yenə ölü idim. Ölüm qarşısında dirildim. İndi mən ruhən dirilib, cismən ölümə gedirəm!..

İbn Süheyl - Son sözünü de.

Akşin - Rica edirəm, bu cəlladı dəyişdirəsiniz.

İbn Süheyl - Niyə?

Akşin - Çünki o ərəbdir. İstəyirəm ki, məni özümünkü öldürsün.

Ana - Haqlısan, oğul. Onların səni öldürməyə haqqı yoxdur.

İbn Süheyl - Ölüm ölumdür. Nə fərqi var səni kim öldürür?

Akşin - Var! Anam düz dedi. Sizin məni öldürməyə haqqınız yoxdur. Çünki mən ömrüm boyu sizə qulluq göstərmişəm.

Özümünkülərə isə qənim kəsilmişəm. Qoyun məni qulluq göstərdiklərim yox, düşmən kəsildiklərim öldürsünlər!

İbn Süheyl - Səni ərəb asmalıdır.

Akşin (*boğazına kəndiri keçirərkən üzünü Babəkin teyfinə tutur*) - Bəs indi niyə gülmürsən?

Babək - İndi ağlayıram. (*Hökürtülərlə ağlayır.*) Uf demədən öz doğma millətini zəlil günə salıb bu dünyadan gedənin halına ağlamamaq olarmı?

(Hökürtülər altında pərdə enir.)

1971-1978

Yenidən işləndi: 1999-2000.

2000-ci il dekabrın 9-da Azərbaycan Milli Dram Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur.

CƏZASIZ GÜNAH

(on bir şəkildən ibarət dram)

ΣΙΣΑΛΕΟ HAYÜƏ

İŞTİRAK EDƏNLƏR:

Salman Tahirov - Klinikanın müdiri, professor
Toğrul - həkim
Qoşqar - həkim
Aysel - həkim
Qaçay - xəstə
Nüsret - xəstə
Loğman - ocaqçı
Hüquqçu
Behcətin səsi
Təcili yardım həkimi

PROLOQ

(Pərdə açılarkən hüquqçu səhnəyə gəlir, tamaşaçılara müraciət edir.)

Hüquqçu - Hörmətli tamaşaçılar, ilk növbədə istəyirəm özümü sizə təqdim edəm. Mən hüquqçuyam. Yəni qanunlarımızın keşikçisiyəm.

(Bu zaman Aysel tənəffüsə gəlir.)

Aysel - Bağışlayın, atam pis haldadır. Təcili yardıma zəng etməliyəm. Binamızın kabelləri qırılıb. Bəlkə sizdə jeton ola...

(Hüquqçu cibindən jeton çıxarıb verir. Qız getmək istərkən uzaqdan təcili yardım maşınının səsi eşidilir. Hüquqçu özünü maşının üstünə atır.
Həkim görünür.)

Həkim - Nə olub? Pojardı? Maşına dırmaşırsan... Öyüvü allah yıxmasın, ölseydin, ölümünü atəçatdun?

(Aysel həkimə yaxınlaşır.)

Aysel - Həkim, bax, o binada bir xəstə... halı xarəbdır. Xəstəxanaya çatdırmaq lazımdır.

Həkim (laqəydliklə) - Hansı binada?

Aysel (barmağı ilə göstərir) - Bax, orda.

Həkim - Hə... bala, o bina mənim ucaştokum deyil. Bir də, mənim növbətçilik vaxtım qurtarıb, evə gedirəm... Sən zəhmət çək, başqa skoropomoşa zəng elə.

Hüquqçu - Ay doktor, axı insan... ölə bilər.

Həkim - Hələ onu bilmək olmaz.

Hüquqçu - Mən sizdən insanlıq naminə rica edirəm.

Həkim - Mən bütün insanların həkimi deyiləm.

(Həkim gedir. Aysel zəng çalmaq üçün telefona qaçır.)

Hüquqçu - Gördünüzmü? Yəqin siz ürəyinizdə fikirləşirsiniz ki, mən görək maşının nömrəsini götürəydim və həmin həkimi məsuliyyətə cəlb edəydim. Elədimi? Lakin qanun onu müqəssir hesab edə bilməz. Gördünüzmü, o, qanun dili ilə danışdı. Dedi ki, xəstə olan bina onun ucaştoku deyil və növbəsi bitmişdir. O, bəlkə də bu gün öz sahəsindəki xəstələrə ləyaqətli xidmət göstərmiş, öz vəzifə borcunu yerinə yetirmişdir. Bəs insanlıq borcu? O, insanlıq borcunu rədd etdi.

BİRİNCİ ŞƏKİL

Həkim otağı. Aysel həyəcan və tələş içərisində gəzinir. Qoşqar palatadan - xəstənin yanından çıxır. Aysel diqqətlə ona baxır. Qoşqar susur.

Aysel - Nə susursan?

Qoşqar - Səbirli ol.

Aysel - Yəni ümid yoxdur?

(Qoşqar konarda əyləşir, siqaret yandırır.)

Qoşqar - Aysel, bir az gözlə, görək Toğrul nə deyəcək?

Aysel - Mən xahiş edirəm, sən Toğrulu başa sal, sən ümid yeni preparatdır.

Qoşqar - Bunu sən özün ona deməlisən.

Aysel - Mən dedim, razılaşmadı... Dözmədi, yazıq kişi! Çək-çevirlər, didişmələr, intriqaqlar!.. Nə qədər dözmək olar?!

Qoşqar - Həmişə bilir.

Aysel - Axı niyə belə olmalıdır? Adamlar nə istəyir bir-birindən? Niyə bir-birinə yağı kəsilir?

Qoşqar - Atanın başına gətirilən oyunlardan hamımızın xəbəri var... Amma əlimizdən nə gəlir?..

Aysel - Niyə belə olmalıdır? Niyə siz haqsızlığa adi bir şey kimi baxırsınız?

(Toğrul xəstənin yanından çıxır.)

Toğrul - Aysel, keç içəri.

Aysel - Doktor!

Toğrul - Sən atanın yanında olmalısan.

(Aysel gedir.)

Qoşqar - Sən niyə açığını demirsən? Niyə demirsən ki, səhərə çıxmaz?!
Toğrul - İndi sən öz qərarını de.

Qoşqar - Qərardan keçib... (Pauza.) Ötən dəfəki böhran bundan yüngül idi, çətinliklə qurtardı. İndi daha pisdir... Nitqi də pozulur...

Toğrul - Demək...

Qoşqar - Böhranlarla keçən üçüncü dərəcəli hipertoniya!

Toğrul - Əlac?

Qoşqar - Yoxdur!

Toğrul - Əlimizi üzək?

Qoşqar - Burda təbabət acizdir. Bəlkə...

Toğrul - Nə bəlkə?

Qoşqar - Sənin yeni preparatın!

Toğrul - Sonra?

Qoşqar - Ya ölüm, ya da qələbə!..

Toğrul - Buna haqqım varmı?

Qoşqar - Ayrı yol yoxdur.

Toğrul - Baş tutmasa?

Qoşqar - Cinayət!

Toğrul - Eləyim, ya yox?

Qoşqar - Özün bilərsən!

Toğrul - Sən neylərdin? (Pauza)

Qoşqar - Deyə bilmərəm.

Toğrul - Tərs kimi professor da burda yoxdur.

Qoşqar - Olmaması yaxşıdır.

Toğrul - Nəyi?

Qoşqar - Sən bilmirsən ki, yazıq Behcəti elə bu hala salan Salman Tahirovu özüdür?

Toğrul - Mən heç başa düşə bilmərəm, bizim şef bu xəstə Behcətdən nə istəyir?

Qoşqar - Sən doğrudan da fil qulağında yatmısan. Hələ bilmirsən?

Toğrul - Nəyi?

Qoşqar - Bəs dostun Behcət sənə deməyib?

Toğrul - Yox.

Qoşqar - Şefin oğluna cinayət işinin qaldırılmasını da bilmirsən?

Toğrul - Yox, amma eşitməmişəm ki, hansı bankısa müdüridir.

Qoşqar - Müdir idi. Amma bankın altından girib, üstündən çıxmış.

Toğrul - Buna Behcət neyləsin?

Qoşqar - Behcətin qardaşı təftiş komitəsinin sədridir. Şef Behcətdən xahiş edir ki, qardaşı bu işi yoluna qoysun, yəni oğlunu təmizə çıxartsın. Deyilənə görə, Behcətin qardaşı çox təmiz adamdır. O, qardaşının xahişini qəbul etməz. Professor da o gündən Behcəti salıb gözümçixdıya.

Toğrul - Yaxşı, keçək mətləbə... Bilirsən, Qoşqar, mən indi qalmışam odla su arasında... Behcət özü mənə təklif etməmişdi.

Qoşqar - Nəyi?

Toğrul - Sınağı.

Qoşqar - Dilindən kağız alaydın... Bir də Aysel xanım özü bu işdə sənin assistentin olub. O, preparata inanmasaydı, sənə sınaq aparmağı təklif etməzdi.

(Uzun sükut. Toğrul fikrə gedir. Işıq söndür, işıq yalnız Toğrulun üzünə düşür.)

Behcətin səsi - Çox fikirləşmə, ayrı yol yoxdur. Görür-sənmi, onsuz da ölüərəm.

Toğrul - Axı... Bir də gümanım var ki, bəlkə...

Behcətin səsi - Bəlkəni ökləblər, bitməyib.

Toğrul - Preparatın da "bəlke" olduğunu sən də mənim qəder bilirsen.

Behcətin səsi - Qorxma, onsuz da mən ölümə məhkumam, sınaq yaxşı çıxsas, mən artıq ömür qazanıram.

Toğrul - Qanun buna yol vermir.

Behcətin səsi - Bernard da birinci dəfə ürək köçürəndə qanun qarşısında nə cavab verəcəyini bilmirdi. Dənizdə batan saman çöpünə əl atar. Mən onsuz da batıram. Niyə mənə əl uzatmırsan?

Toğrul - Yox, bacarmıram! Bu cinayətdir!

Behcətin səsi - Məni rədd eləmə! Ölümə məhkum bir adamın dar ağacının uzunundan, yaxud gödəyindən asılmasını fikirləşməsi gülünc deyilmi? Bir də Vaşqanski, yaxud Blayberq ürək köçürmə əməliyyatını həkimdən xahiş edəndə, mütləq sağlacaqqlarına inanırdılarmı? Cavab ver, inanırdılarmı?

Toğrul - Yox!

Behcətin səsi - Nəhayət, mən mərdanə ölmək istəyirəm. Mən istəyirəm ki, bu xəstə bədənəm böyük bir kəşfin açılmasına xidmət etsin...

Toğrul - Onsuz da sən bu kəşfə mənimlə şərikşən...

(Səhnə işıqlanır. Aysel gəlir.)

Aysel - Doktor! Tamam huşunu itirdi... Doktor, atamı sənəndə istəyirəm... Kömək elə! (Yaxasından tutub onu silkələyir.) Əşdirənmə, yeganə ümidimiz onadır. Bunu özgəsi demir, onun öz övladı deyir.

Toğrul - Aysel, başa düş, axı, sən özün həkimşən, sınaqdan çıxmamış dərmanı xəstəyə verməyə ixtiyarımız yoxdur.

Aysel - Axı, mən o preparatın tərkibinə və təsirinə bələdəm.

Toğrul - Amma sən mən gördüyüm başqa cəhəti görə bilmirsən. Mən kəllədaxili təzyiqdən narahatam, Aysel.

Aysel - İstəyirsən mən dilimdən iltizam verim. Qoy cavabdeh sən yox, mən olum.

Toğrul - Sən nə danışırsan? Demək mən səni güdaza verməliyəm?

Aysel - Mən əminəm ki, atam preparatın müalicə üçün tam hazır olduğunu bilsəydi, heç sənə ağzı açmaz, sınağı özün aparardı.

(Aysel palataya keçir.)

Hüquqçu (üzünü tamaşaçılara tutur) - Həkimlərin söhbətindən sizə məlum oldu ki, xəstə ölüm ayağındadır. Yeganə ümid yeni kəşf olunan dərmandır. Bununla belə, sınaqdan çıxmayan dərmanı xəstəyə vermək qanunla yasaqdır. Bəs nə etməli? Göz baxa-baxa xəstə ölməli? Sizdən soruşuram, yeganə ümid olan sınağı aparmamaqda Toğrul haqlıdır mı? İnsanlıq deyir ki, haqlı deyil! Amma qanun, onun aliliyi buna yol vermir.

Bayaq sizin gördüyünüz təcili yardım hakimi yalnız vəzifə borcunu icra edən, insanlıq borcunu unudan həkim idi. Beləsi qanunla suçlu sayılır. Lakin, vəzifə borcunun çərçivəsindən kənara çıxıb insanlıq borcunu yerinə yetirmək üçün indi tərəddüd keçirən həkim Toğrul müqəssir ola bilər...

Toğrul - Bəlkə Aysel haqlıdır? Bəlkə mən bu addımı atmıyam? Bəlkə insanlıq qanunun aliliyindən yuxarıdır? Amma düz budur ki, mən bu addımı atmamağımla Behcəti deyil, özümü düşünürəm. Çünki həbsə məhkum olunmaqdan qorxuram. Ölümə məhkum olunmaq dəhşətlidir, yoxsa həbsə məhkum olunmaq? Əgər mən doğrudan da namuslu adamamsa, həbsə məhkum olunmaqdan qorxmayıb, ölümə məhkum olunmuş gözəl bir insanın ölümdən xilas olmaq şansından imtina etməməliyəm. Bəli, əsl söz budur (Palataya tərəf çevrilir). Aysel!

(Aysel palatadan çıxır.)

Aysel - Doktor, sənə ehtiyac qalmadı. Sınağı özüm apardım.

Toğrul - Necə? Sınaq?

Aysel - Bəli.

Toğrul - Doğrudan? Sən nə danışırsan? (Sükut.)

Aysel - Bəli.

Toğrul - Axı preparat mənim seyfimdə idi.

Aysel - Seyfin açarını paltonuzun cibindən götürdüm.

(Toğrul xəstənin yatdığı palataya qaçır. Aysel tək qalır.)

Aysel - Mən düzmü iş gördüm? Allah eləməmiş, atama bir şey olsa mən nəylərəm? Axı, mənim başqa əlacım yox idi... İlahi, sən özün kömək ol. (Hönkürtüylə ağlayır. Toğrul gəlir.)

Toğrul - Mən bacarmadığımı sən bacardın. Amma qorxuram. Axı, bu, cinayətdir.

Aysel - Doktor, mən sənə dedim o, huşunu itirir, sən əhəmiyyət vermədin.

Toğrul - Huşunu itirmək hələ ölüm deyil. Biz hələ preparatın təsir mexanizmini bilmədiyimizdən, qorxumuz iki tərəflidir.

Aysel - Doktor, mənı qınama. Axı mən övladam, dözə bilmədim... Onun dostu kimi bunu sən etməli idin.

Toğrul - Övlad, dost!.. Gör biz neylədik?!

Aysel - Biz niyə? Mən eləmişəm.

Toğrul - Biz eləmişik! Daha doğrusu, mən eləmişəm! Mən! Aysel, qulaq as, indi bunu məndən başqa bilən yoxdur. Mən deyəcəyəm ki, sınağı mən aparmışam.

Aysel - Niyə?

Toğrul - Allah eləməmiş, nəticə yaxşı olmasa...

Aysel - Cəzanı sən çəkəcəksən? Yox! Ola bilməz!

Toğrul - Mən sənın "ata qatili" kimi ləkələnməyindən qorxuram.

Aysel - Heç kəs mənə o ləkəni vura bilməz.

Toğrul - Dedim ki, mən hamıya belə deyəcəyəm. Sən mənim yalanımı çıxartmamalısan.

Aysel - Belə edəcəkdinsə, niyə sınağı sən özün aparmadın?

Toğrul - Gəl bu məsələdən keçək. Olan oldu. İndi xəstə öz nəzarətimdədir. Müalicəni özüm aparacağam.

Aysel - Doktor, niyə sən bu fədakarlığa gedirsən?

Toğrul - Verdiyin sualın cavabı hələ sənə aydın deyil?

İKİNCİ ŞƏKİL

(Həkim otağında işıq sönrür, palatada yanır. Nüsrət, Qaçay.)

Nüsrət (*pəncərədən çölə baxır*) - Yenə hava tutuldu.

Qaçay - Xeyr!

Nüsrət - Necə xeyr?

Qaçay - Hava tutulmayıb.

Nüsrət - Bəs gönmürsən?

Qaçay - Tutulan sənın ürəyindir, hava yox.

Nüsrət - Hər sözün qulağına görə bir zıncırov taxasan.

Qaçay - Cənab direktor, icazə ver...

Nüsrət - Bəsdır, Qaçay!.. Adı, indi mən burda direktoram?

Qaçay - Doqquz il sənə direktor demişəm, dilim öyrəşib. Daha adını deyə bilmirəm.

Nüsrət - Bu palatada ikimiz də birik. Fərqimiz yoxdur. Burada nə mən direktoram, nə də sən mənim işçim. İkimizi də bir adla çağırırlar: Xəstə!

Qaçay - Məni sən xəstə elədin. Amma sən bura gəlməmişdən əvvəl də xəstə idin. Vəzifə xəstəsi!

Nüsrət (*başını tutur*) - Gicgahlarım partlayır. Yüz dəfə demişəm, məni özündən çıxartma!

Qaçay - Özündən çıxmamışdan əvvəl marşrutunu təyin elə, sonra çıx.

Nüsrət - İkimizin də marşrutu birdir: qəbiristanlıq! Vallah, ölüərəm ağrıdan... Ay allah, indi mən başımı hara qoyum?

Qaçay - Ürəyimə bir söz gəlir, deməyə qorxuram.

Nüsrət - Niyə qorxursan? İndi ki, mən sənın direktörün deyiləm, de gəlsin! Göydən nə yağıb ki, yer götürməsin?

Qaçay - Düzü, hərdən baxıram sənə, gözlərimə inana bilmirəm, deyirəm, yeni bu həmin zabitəli direktordur? Stol səni elə bəzəmişdi ki, elə bilirdim ağıl dəryasısan. İndi görürəm ki... mən səndən ağıllıyam.

Nüsrət - Bəs sənın ağlın vardısı, bunu o vaxt deyəydin də...

Qaçay - Ağıl olmasaydı deyərdim...

Nüsrət - A gidi dünya! Mən onu bilirəm ki, keçən günə gün çatmaz, calasan günü günə.

Qaçay - İndi direktorluğunu atarırsan, direktor olanda nazirlik eşindəydin. İndi də...

Nüsrət - Gözündən gəlsin mənim sənə elədiklərim. Hər ay mükafat verirdim. Səni kommunist əməyi briqadiri eləmişdim. Adın şəərə lövhəsindən düşmürdü. İndi mən pis kişi oldum?

Qaçay (*qəhqəhə çəkib gülür*) - Kommunist əməyi briqadiri, şəərə lövhəsi, zərbəçi kimi fistingələr bizim kimi axmaqları aldatmaq üçün Sovet hökumətinin uydurduğu nömrələr idi.

Siz bu nömrələrlə bizim kimilərin başını piyləyir, özünü də qaz vurub qazan doldururdunuz. Bizim zəhmətimizin bəhrələrini Sibire bir göndərib, on qazanırdınız. Elə bilirdiniz ki, bizim bu fırıldaqlardan xəbərimiz yoxdur? O dazbaş sex müdiri ilə Uren-qoya göndərdiyiniz armaturlardan qazandığınız ölümlərə də bədir, dirinizə də... Çoxdandır onu görmürəm, o, durur?

Nüsrət - Yox, keçən il öldü.

Qaçay - Allah onun yanında yatan ölümlərə rəhmət eləsin.

Nüsrət - Ə... o bədbəxtə bir rəhməti də qıymırsan?

(Aysel gəlir.)

Aysel - Nüsrət əmi, siz dərmanlarınızı niyə içmirsiniz?

Nüsrət - O dərmanlara bir otək pul verdim. Amma xeyr-dən çox zərəri oldu. Heç demə, vaxtı keçən dərmanlarmış. O gün Qoşqar həkim mənə dedi ki, Amerikada təzə bir dərman çıxıb. Oğluma dedim. O da Amerikada yaşayan bir dostuna telefon açıb o dərmanı göndərməsini xahiş edib. İndi o dərmanı gözləyirəm.

Qaçay - O dərmandan mənə də verərsən?

Nüsrət - Hələ aş bişməmiş çömçəni uzatma.

Aysel - Yəni o dərmanın möcüzəsinə bu qədər inanırsınız?

Nüsrət - İnanırdım, ya inanmadım. Hələ özümü aldadıram.

Qaçay - Düz deyir, bizim kimiləri aldatmaqdan yorulub, indi keçib özünə.

Nüsrət - Yüz dəfə demişəm, adam yanında mənimlə zərərət eləmə.

(Loğman gəlir, sobaları yoxlayır.)

Nüsrət Ayselə tərəf dönüb Loğmanı göstərir.)

Nüsrət - Bu kimdir?

Aysel - Xəstəxananın ocaqçısı.

Nüsrət - Dedim bəlkə bu da həkimdir? Nədən ki, burada həkim xəstədən çoxdur.

Aysel - İndi xəstələr xəstəxanaya gəlir.

Nüsrət - Niyə də gəlsinlər? İndi xəstələr dava-dərmanımı alıb evində yatır. (Loğmana.) Salaməleyküm, ay dayı.

Loğman (Ayselə) - Qızım, atan necədir?

Aysel - İndi yaxşıdır.

Loğman - Getmək istəyirdim yanına, Toğrul həkim izn vermədi. Məndən salam de.

(Loğman sobaları yoxlamaqla məşğuldur.)

Nüsrət - Ay kişi, bizim salamımızı almırsan, başqasına salam göndərirsən.

Loğman - Otaq qızır?

Qaçay - Gördüyün kimi...

Loğman - Günah özüldür. Qazanxanada... motor köhnəlib... təzəsini almaq lazımdır.

Aysel - Loğman əmi, heç palataları təmir etməyə pul yoxdur, sən motordan danışırısan.

Nüsrət (Loğmana) - Neçə yaşın var?

Loğman - Səninlə bir yaşda olaram.

Nüsrət - Mənimki altmışdı.

Loğman - Oğlum yaşındasan.

(Aysel gedir.)

Nüsrət - Papa, qan təzyiqin necədir?

Loğman - Nə?

Nüsrət - Qan təzyiqini soruşuram.

Loğman - O nədir?

Nüsrət - Sağ ol səni... Bunun dünyadan xəbəri yoxdur ki...

Qaçay - Sənin xəbərin olub, nə qazanmısan ki?

Nüsrət - Bəs bilmirsen qan təzyiqi nədir? Yəni davleni!..

Loğman - Mən onu bilərəm ki, dünyada hava boldur, hamıya çatır.

Nüsrət - Nə olsun? Bunu kim bilmir?

Loğman - Sən! Sən elə bilirsen ki, mən sənin havanı udu-ram, mən də elə bilərəm ki, sən mənim havamı udu-ursan, eləyir-rik bir-birimizin gününü qara. Ordan da dediyin davleni vurur kəllə-çarxa. Başa düşdün?

(Loğman gedir.)

Qaçay - Doğrusunu bu kişi deyir. Bizim xəstəliyimizin səbəbi gözlərimizlə qulaqlarımızın yola getməməsidir.

Nüsrət - Çox qəliz oldu.

Qaçay - Göz-qulaq həkimi var?

Nüsrət - Göz-qulaq həkimi yox, burun-qulaq həkimi var. Göz-qulaq həkimini neyləyirsən?

Qaçay - Mən bir şey eşidirəm, amma ayrı şey görürəm.

Nüsrət - Başa düşdüm, sən özünü ağıl həkiminə göstər.

Qaçay - O niyə?

Nüsrət - Bu ölkədə hamı bir şey eşidir, amma ayrı şey görür. Nədən ki, qulaq yalan eşidir. Göz həqiqəti göstərir və yalanı qəbul edə bilmir. Buna görə də gözlə qulaq yola getmir. Sən də qalırsan ikisinin arasında. Mənə bax, sən belə elə. Ancaq eşitməyə çalış, görməyi tərgit. Nədən ki, yaşamaq üçün görmək yox, ancaq eşitmək sərfəlidir. Başa düşdün?

(İşıq söndür.)

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

(Bir tərəf həkim otağı, bir tərəf palata. Həkim otağında Toğrul telefonla danışır.)

Toğrul - Alo, laboratoriyadır? Analiz nə oldu? Çox yaxşı. Dedim ki, üçüncü dərəcəli bədxassəli hipertoniya! Qanda qalığ azot nə qədərdir? Bəs kriotinin nə qədər düşüb? Çox yaxşı. Böyrəklər necə? Çox yaxşı. (Dəstəyi asır.) Demək, preparat sınaqdan çıxdı. Behcət xilas oldu.

(Aysel gəlir.)

Toğrul - Aysel, gözümlə aydın, hər şey yaxşıdır.

Aysel - Xəbərim var. Gördünmü, gözlədiyimizdən də yaxşı oldu.

Toğrul - İndi mənə qulaq as, hələ buna inanmaq olmaz. Fəsad sonra da özünü göstərə bilər.

Qoşqar - Laboratoriyadan gəlirəm. Əla! Afərin! Səni təbrik edirəm. Preparat sınaqdan çıxdı. Aysel xanım, Allaha şükür. Atan xilas oldu, gözün aydın! Eşq olsun zamanəmizin böyük təbibinə! İndi bütün qəzetlər səndən yazacaq. Sensasiya! Azərbaycanlı alim Toğrul Güneşli... və ilaxır. Sonra oğul istəyirəm bu şöhrətin qabağında başı gicəllənməyə... (Aysel palataya keçir.) Deyirlər şef gəlib?

Toğrul - Bir az əvvəl zəng etməmişdi... (Pauza.) Görək nə deyəcək?

Qoşqar - Bilmirsən nə deyəcək? (Sükut.) Bəs sən bilmirsən, o nə hoqqalardan çıxır?

Toğrul - Mən hoqqabazam ki, hoqqalardan başım çıxa?!

Qoşqar - Görək indi mən sənə hər şeyi açım? Şefin oğlu o boyda bankı talan eləyib sudan quru çıxdısa, şefin özü... Eh, nə deyim, bir sözlə, onun əli hər yərə çatır, yüz yerdən gəlir var. Həkimlikdən başqa əlindən nə desən gələr.

Toğrul - Salman Tahirov öz işinin ustasıdır, ağ cləmə.

Qoşqar - Mən bildiyimi deyirəm. Təkcə xaricdən gələn humanitar yardımları əli çatmırdı, indi oranı da qamarlayıb.

Toğrul - Sən bunları hardan bilirən?

Qoşqar - Axı, bəzilərinə mənim əlimlə eləyir...

Toğrul - Demək ecnəbilər bizim qaçqınlara kömək əli uzadırlar, sizə öz millətinizin zavallı bəndlərinin payını bölüşürsünüz... Utanmırsan?

Qoşqar - Elə dərd ondadır ki, mənə heç tula payı da çatmır.

Toğrul - Bura bax, Qoşqar, mən belə çirkin söhbətləri eşitmək istəmirəm. Hesabınızı özünü çəkin. Quş quşun dilini yaxşı bilər.

Qoşqar - Yaxşı, bu heç... Mənim əsərim müdafiəyə hazırdır, ya yox?

Toğrul - Mən müsbət rəyimi yazmışam.

Qoşqar - Bəs onda məni müdafiəyə niyə buraxmır? Elə bilirən, sənin kəşfini qəbul edəcək? Ay elədi ha... Biz bir-birimizin haqqını müdafiə etməsək, o hamımızın haqqını yeyəcək və hamımızı salacaq Behcətin gününə.

Toğrul - Mən Behcətin məsələsində şəflə üzləşəndə, bəs niyə kənara çəkildin? Niyə bizə qahmar çıxmadın? Amma öz məsələm gələndə mənə köməyə çağırırsan. Toyuğun uçuşu küllüyə qədərdir?

Qoşqar - Sən özünü mənimlə müqayisə eləmə. Mən adi bir həkiməm. Amma sən... Səhiyyə aləmində hamı səni tanıyır. Bu kəşfdən sonra dünya tanıyacaq. Özün də bilirsen ki, klinikada hamı sənin başına and içir. Buna görə də hamı səni bu klinikada rəhbər görmək istəyir.

Toğrul - Əvvəla, məndən rəhbər olmaz. Mən sırf elm adayıyam.

Qoşqar - Elmini əlindən alan var? Sən ol rəhbər, biz də sənə köməkçilərin. Öz əlimiz, öz başımız.

Toğrul - Qoşqar, ayıbdır. Salman Tahirov ikimizin də müəllimi olub. İndi də rəhbərimizdir. Mən ona xəyanət edə bilmərəm. Bizim boynumuzda o kişinin haqqı-sayı var. Ağsaqqala hörmət etmək bizim borcumuzdur.

Qoşqar - Axı, ağsaqqal özünü ağsaqqal kimi aparmır.

Toğrul - Mən sözümü dedim, əl çək!

(İşiq sönr. Palata.)

Nüsrət (başını tutur) - Vay, öldüm.

(Toğrul gəlir.)

Toğrul - Nüsrət əmi, deyirlər, dərmanları içmirsən. Belə olmaz.

Nüsrət - Axı, o dərmanların heç xeyirini görmürəm.

Toğrul - O dərmanlar elmin son nailiyyətləridir.

Nüsrət (bir dəstə ot, ələf göstərir) - Doktor, incimə, bax, bu ot-ələfdən gördüyüm xeyiri sizin elmin son nailiyyətləri deyiniz o dərmanlardan görmürəm.

Q a ç a y - Doktor, özünü incitmə. Bu kişini mən çoxdan tanıyıram. Beyninə bir şey batdısa... onu ordan kəlbətinlə də çıxarda bilməzsən.

Toğrul (divardan asılmış şəkə baxır) - Nə gözəl şəkildir. Bu kimin əsəridir?

Nüsrət - Burda 21-ci palatada yatan o rəssamın. Mənə hədiyyə eləyib. Onu tanıyırsan?

Toğrul - Yox, şəxsən tanış deyiləm. Amma adını çox eşitmişəm.

Q a ç a y - Kəsib adamdır. Nüsrət kişi ona əl tutub, o da əsərlərindən birini ona bağışlayıb.

Toğrul - Gözəl sənət əsəridir!

(İşiq sönr, yenə həkim otağı. Aysel masa arxasında nəşə yazır.

Qoşqar daxil olur.)

Qoşqar - Atan necədir?

Aysel - Allaha şükür.

Qoşqar - Dizlərini ört, nə sənə soyuq dəysin, nə də mən titrəyim.

Aysel - Mənə soyuq deyil, amma sən yaman titrəyirsən.

Qoşqar - Sevgi bir zəlzələdir, ürəyi titrədir, bədəni yıxır.

Aysel - Bu neçəci sevgindir?

Qoşqar - Birinci və axırıncı.

Aysel - Yəni bu vaxta qədər heç sevməmişdin?

Qoşqar - Yox! Sevgi qızılcaya bənzəyir, nə qədər gec gəlsə, bir o qədər qorxulu olur.

Aysel - Onda saxla, dərinə getmə!

Qoşqar - Sevgi müharibəyə bənzəyir, onu başlamaq asandır, saxlamaq çətin!

Aysel - Saxla dedim sənə!

Qoşqar - Niyə?

Aysel - Ona görə ki, sevgi evlənməyin səhəri, evlənmək sevginin axşamıdır.

Qoşqar - Onda belə çıxır ki, görək ömrümüz boyu subay qalaq?

Aysel - Subay qalsan yaxşıdır. Bəlkə sənin kimi şorğozların kökü kəsilsə.

Qoşqar - Çox sağ ol. Vallah, sən mənim arvadım olsaydın, zəhər verib səni öldürərdim.

Aysel - Mən sənin arvadım olsaydım, məmnuniyyətlə özüm zəhər içib özümü öldürərdim.

Qoşqar - Təşəkkür edirəm. Heç sənəndə gözleməzdim.

(Toğrul gəlir. Qoşqar əsəbi halda gedir. Toğrul onların arasında nəsa baş verdiyini hiss edib, Ayselə yaxınlaşır.)

Toğrul - Nə olub?

Aysel - Nə olacaq? Ağzını qoyub Allah yoluna.

Toğrul - Sən onun atmacalarına fikir vermə. Bilmirsən ki, o, qeyri-ciddi adamdır?

Aysel - Əvvəllər fikir vermirdim. İndi görürəm ki, həddini aşır.

Toğrul - Həddini aşanda, cilovunu çək, həddini bilsin. İndisə get, əvvəl atanın təzyiqini ölç, iynənin vaxtıdır, onu vur, mən də gəlirəm.

(Salman Tahirov gəlir.)

Aysel - Xoş gəldiniz, professor.

Toğrul - Bütün səfərlərdən salamatlıqla!

(Aysel gedir.)

Toğrul - Necə keçdi simpozium?

Salman - Sənin sayəndə çox yaxşı.

Toğrul - Çıxış elədinizmi?

Salman - Sən qoydun ki, çıxış eləyəm?

Toğrul - Başa düşmədim.

Salman - Sən hansı ixtiyarla məndən xəbərsiz Londonda məqalə çap elətdirirsən?

Toğrul - Londonda? Professor, mən Londonda məqalə göndərməmişəm.

Salman - Bəs orda çıxış edən, nədir onun adı? (*Cibindən bloknotunu çıxarıb baxır*). Orda Nevrologiya institutunun direktoru Con Drayzer sənin məqalədən misallar gətirdi.

Toğrul - Hə... O, mənə məktub da yazmışdı. O, sizin icazənilə Moskvada "Kliniki təbabət" jurnalında çap etdirdiyim məqaləyə istinad eləyib.

Salman - O havaxt olub?

Toğrul - Təxminən bir il, ya il yarım əvvəl.

Salman - O da həmin problem üzərində çalışmış. Sənin məqaləni oxuyandan sonra bu işdən əl çəkib.

Toğrul - O, mənə bu barədə yazıb. Biz bir neçə dəfə simpoziumlarda görüşmüşük.

Salman - Çox yaxşı. İşə tamamlayırsanmı?

Toğrul - Elə sizi gözləyirdim. Səfəriniz uzun çəkdi.

Salman - Ordan Amerikada oxuyan qızının yanına getdim. Səfər uzandı.

Toğrul - Mən işi qurtardım. Məsələ bundadır ki, necə deyim... Bilirsiniz ki, bədxassəli hipertonikanın mexanizmi tamamilə başqadır. Ən son dərmanlar da ona lazımı təsir göstərə bilmir.

Salman - Bəli.

Toğrul - Uzun axtarışdan sonra mən pressor amilləri neytrallaşdıran beyin, ürək və böyrək hüceyrələrini yüksək təzyiqdən qoruya bilən yeni preparat-depressor tapmışam.

Salman - Nə dedin? Depressor?

Toğrul - Mənim tapdığım əks maddələr qanda əmələ gəlmiş pressor maddələri zərərsizləşdirir. Qan təzyiqi azalır. Bədxassəli hipertoniya ölüm qorxusu törətməyən adi hipertoniyaya çevrilir.

Salman - Sən nə danışsın? Bilirsən bu nə deməkdir?

Toğrul - Professor, məsələ belədir ki...

Salman - Yaxşı, necə yeni depressor?

Toğrul - Çox adi bir üsulla...

Salman - Yeni necə? Hansı üsulla? Sınaqdan keçirmisən?

Toğrul - Bəli. Heyvanlar üzərindəki təcrübələrim...

Salman - Hipertonianı heyvanlar üzərində sınaqdan keçirmək! Bu, hələ heç nə demir.

Toğrul - Doğru deyirsiniz, ona görə də insan üzərində...

Salman - Nə?..

Toğrul - Aparmışam!

Salman - Aparmışan? Harda? Nə zaman? Ada, sən nə danışsın? Buna kim icazə verdi?

Toğrul - Xəstənin özü.

Salman - Hansı xəstə? Sən dəli olmusan?

Toğrul - Behcət!

Salman - Behcət? Bizim Behcəti deyirsiniz?

Toğrul - Bəli!

Salman - Məgər onunku bəd xassəli idi?

Toğrul - Bəli.

Salman - Bəs nəticə?

Toğrul - Nəticə çox gözəl! Bu da göstəricilər! (*Analizləri ona göstərir.*) Bu, onun xəstəlikdən əvvəlki vəziyyəti, bu da sonrakı. Sınır və ürək fəaliyyəti yaxşılaşıb. Böyrəkdəki dəyişikliklər azalıb. Kreatinin düşüb.

Salman - Qəribədir. Deyirsən, o özü dedi?

Toğrul - Bəli.

Salman - Bəs sən qorxmadın?

Toğrul - Məsələ belədir ki, mən bu əlacı eləməseydim, onsuz da öləcəkdi. Mən onu qansızmadan xilas etdim.

Salman - Qansızmadan? Balam, bu nə möcüzəli dərmandır? (*Fikrə gedir.*) Tərkibi nədir?

Toğrul - Hamısını deyəcəyəm!

Salman - Amma belə tezliklə inanmaq olmaz. Bu əhvalat nə vaxt olub?

Toğrul - Bu gün on birinci gündür.

Salman - Hələ gözləmək lazımdır. Bilmək olmaz, bəlkə fəsad özünü sonradan göstərdi. Yoxlamaq, dərindən yoxlamaq lazımdır. (*Sükut.*) Mən özüm yoxlamalıyam.

Toğrul - Buyurun!

Salman - Çətin olacaq... Mən onunla qarşılaşmaq istəməzdim...

Toğrul - Professor, həkim üçün xəstənin kimliyinin nə mənası var?

Salman - Mən onu otuz ildir tanıyıram. O, mənə inanmadı... Getdi kənarda müdafiə elədi... Nəticəsi? Buyur, Ali Attestasiya Komissiyasının əsərinə veriblər mənə rəy üçün. O, bir-cə şeyi bilmədi ki, örkən nə qədər uzun olsa, yenə gəlib doğanaqdan keçəcək... Bəli, bunu hamınız bilməlisiniz...

Toğrul - Professor, bu ayaqda siz ondan xeyirxahlığınızı əsirgəməməlisiniz...

Salman - Xeyirxahlıq elə mənə qalıb?

Toğrul - İndi o xəstədir. Vaxtilə çox yaxın olmusunuz.

Salman - O, indiyə qədər?

Toğrul - Burda, xəstəxanada.

Salman - Nə etmək, indi ki, sən təkid edirsən, sənin xətrinə onun günlərindən keçirəm, gedək. (*Gedirlər.*)

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

(Həkim otağı. **Salman** Tahirov kağızlarla məşğuldur. Qoşqar gəlir.)

Salman - Behcətə dəymişdin bu gün?

Qoşqar - İndi ordan gəlirəm... Analizlərə bir də baxdım. Mənə elə gəlir ki, hər şey qaydasındadır. Bu iyirmi beş gün göstərir ki, preparat öz işini görüb...

Salman - Əlbəttə, amma tələsmək olmaz... Dönə-dönə yoxlamaq lazımdır... Hə, necə bilirsən?

Qoşqar - Toğrul nə deyir?

Salman - Mən sənə daha çox inanıram...

Qoşqar - Çox sağ olun... Amma preparatın tərkibindən xəbərim yoxdur...

Salman - Hə... Yaxşı yadıma düşdü. Dissertasiyanı qurtarmışam. Səni təbrik edirəm... Bir-iki xırda qeydım var... Amma buraxmaq olar.

Qoşqar - Çox sağ olun, minnətdaram.

Salman - Özünə minnətdar ol. Bəli, bəli, əslində də belədir.

Qoşqar - Hər halda sizin rəhbərliyiniz... Sizin...

Salman - Yaxşı, bədsir. Bilirsən ki, mənim tərəfdən xoşum gəlmir.

Qoşqar - Bilirəm...

Salman - Demək, deyirsən ki, preparata inanmaq olar?

Qoşqar - Bəli...

Salman - İndi ki, sən inanırsan, mən də razı... Amma bu iş təkcə məndən asılı deyil. Bizim elmi şurasının qərarını göndərməklə iş bitmir. İşin təsdiqi Farmakopeya komitəsindən asılıdır. Orda da bilirsən də...

Qoşqar - Başa düşürəm.

Salman - Başa düşən adama can qurban! Amma o, yaman kəldir - Toğrulu deyirəm ey... Elə bil zamanə adamı deyil... Sən görək onu başa salasan.

Qoşqar - Əlimdən gələni eliyirəm.

Salman - Bura bax, pasportunu götür, səhər səhər tezdən get aeroporta. Sənin adına xaricdən mal gələcək.

Qoşqar - O dəfəki kişinin yanına, yoxsa...

Salman - Bəli. Həmə o yekəpərin yanına.

Qoşqar - Baş üstə.

Salman - Yaxşı, sən get, Toğrul çağır.

(Qoşqar çıxır. Telefon zəngi.)

Salman (*dəstəyi götürür*) - Alo, bəli, mənəm. Ali Attestasiya Komissiyasından? Çalışdırın... Eşidirəm. Behcət Rəhimzadənin dissertasiyası? Bəli, oxuyuram. Bəli, hələ qurtarmamışam. Yaxşı, sürətləndirirəm. (*Dəstəyi asır. Aysel gəlir.*)

Aysel - Professor, xəstə Nüsrət Qaraqaşlı sizi görmək istəyir.

Salman - İşin axırında gəlsin. (*Aysel getmək istəyir*) Bura bax, atan xəstə olduğu üçün mən ona demədim. Əminə də, ömrümdə bir dəfə Behcətin vasitəsilə ona ağır açdım, kömək etmədi, nə olar, dünyanın quyuğu uzundur, mən oğlumu o cəncəldən qurtardım.

Aysel - Təbrik edirəm.

Salman - Atan da, əmin də bilsinlər ki, Salman Tahirovun bacarmadığı iş yoxdur.

Aysel - Onlar sizin qüdrətinizə yaxşı bələd olduqlarına görə oğlunuzun o cəncəldən qurtaracağına əmin idilər.

(Aysel gedir, Toğrul gəlir.)

Salman - Əyləş, axır günlər səni çox fikirli görürəm. Tələsmə, hər şey öz yolu ilə gedəcək.

Toğrul - Məsləhət sizindir.

Salman - Bir az da gözləmək, necə olar?

Toğrul - Yəni nə qədər?

Salman - Vaxt qoymaq olmaz. Bu təsir keçici də ola bilər.

Toğrul - Hələlik effekt yaxşıdır. Kənar təsir görünür.

Salman - Bəs sonra ola bilməz?

Toğrul - Güman etmirəm. Mən bu işin məsuliyyətini yaxşı başa düşürəm. Cavabdeh olduğuma da bilirəm.

Salman - Bəs mən nəciyəm? Direktor kimi burda mənim imzam olmalıdır. Mən də buna başımla cavabdehəm.

Toğrul - Şübhəsiz.

Salman - Yaxşı, bunu qəbul etdik. İndi keçək əsas məsələyə. Bu gün elmi şuraya və farmakopeya komitəsinə hazırladığın sənədlərə baxdım. Hər şey yerindədir. Amma ikinci müəllif kimi Behcətin adını görüb təəccübləndim. Başa düşə bilmirəm, üstündə sınaq apardığın adam nə vaxtdan müəllif hesab olunub?

Toğrul - Elə deyil, professor, bildiyiniz kimi, bu işi təklif etmişdim. Amma istiqamətim düz deyilmiş. Prosesdə, yəni təxminən bir il bundan əvvəl, doktor Behcətlə məsləhətləşdim.

Salman - Məsləhətləşməyə burda ondan başqa adam tapmadın? Axı, o kimdir? Hansı böyük əməlin yiyəsidir?

Toğrul - Bizim bir-birimizə olan dost münasibətimizi siz ki, bilirsiniz.

Salman - Yaxşı, sonra?

Toğrul - İşlə yaxından tanış olandan sonra mənə ayrı bir yol təklif elədi.

Salman - Nə yol?

Toğrul - O mənə toxuma prostoqlandinləri üzərində işləməyi məsləhət gördü.

Salman - Məsləhət vermək kəşfin şərqliyinə haqq vermir.

Toğrul - Professor, axı, bir vicdan məsələsi də var.

Salman - Sən onu ölümdən xilas etməklə vicdanını göstərmisən.

Toğrul - Xəstəni ölümdən xilas etmək həkimlik borcudur. O, mənimlə bərabər axıra qədər prosesi izləyib. Mən onun göstərdiyi yolla gedib kəşfə nail olmuşam.

Salman - Demək, kəşfin müəllifi də sənsən!

Toğrul - Yox, professor, üzr istəyirəm, mənim insafım buna yol verməz.

Salman - Onunla dostsan, qohum da ola bilərsən. Bu, sizin öz işinizdir. Amma həqiqət - həqiqətdir. Mən bundan keçə bilmərəm. Mən onu müəllif kimi qəbul etməyəcəyəm. Onun adını sil, sonra keçək ikinci məsələyə.

Toğrul - O nədir?

Salman - Sabahkı elmi şurada qərarı çıxartmaq mənim boynuma. Amma sən də gərək zamana baxıb iş görəsən. Açıq danışaq. İndi ölkədə hər şey alınıb-satılır. Allahın upravdomu

adi arayışı elə belə vermür. Bu boyda kəşfi keçirmək sənə asan gəlməsin. Farmakopeya komitəsində oturanların da öz tələbi var.

Toğrul - Nə tələb?

Salman - Sənin dünyadan xəbərin yoxdur? Sən görmürsən ki, indi hamı bir-birinin ölünə baxır?

Toğrul - Siz nüfuzlu adamsınız. Bu işi klinikanın adından təqdim etsəniz, heç kəs sizin qarşınıza kötük tullaya bilməz.

Salman - Əvvəla, sən dediyin nüfuz sovet dövründə keçərdi. İndi elə şeyə baxan yoxdur. Bu kəşf bir yox, iki yox, beş-on filtdən keçməlidir. İndi elm də müəyyən adamların inhisarındadır. Mən sənə bu günün reallığını deyirəm. Fikirləş və özün qərarə gəl. Behcətin də adını ordan çıxart. Əgər Behcət doğrudan da səni istəyən adamdırsa, görək özü bu kəşfin müəllifliyi qəbul etməyə.

Toğrul - Behcət özü heç bu iddiada deyil. Amma bir həqiqət də var.

Salman - Mən səni heç başa düşə bilmədim. Sən niyə öz halal zəhmətini başqası ilə bölüürsən?

Toğrul - Dedim ki, bu təkcə mənim zəhmətim deyil.

Salman - Düzü, mənim anladığım budur ki, deyəsən sən bunu Aysələ görə ələyirsən.

Toğrul - Onu bura qarışdırmayın.

Salman - Qurtardıq! (*stellerə*) Xəstə Nüsrət Əlibəyliyə deyən, yanıma gəlsin.

Toğrul - Nə deyirəm, onda inciməyin, izn verin, preparatı mən özüm lazım olan yərə təqdim edim.

Salman - Özün bilərsən. Yol açıqdır.

(Toğrul masanın üstündən sənədləri götürüb çıxır. Nüsrət gəlir.)

Nüsrət - Salam.

Salman - Hə, salam, Nüsrət kişi. Necə gedir işlər?

Nüsrət - Vallah, bunu məndən yaxşı sən bilərsən. Bu zəhrimar dərmanları içməkdən üzüldük. Xeyri olmadı. Məşədi İbad demişkən, bir ətək pul verdim, it də getdi, ip də.

Salman - Nüsrət kişi, iti başa düşdüm. Bəs ip nədi?

Nüsrət - İp də... İt qaçdı, üstəlik boğazındakı bir ətək pul verdiyim ipi də apardı.

Salman - Hə, indi başa düşdüm, deməli, sən itən itinin dərmini yox, ipin dərmini çəkirsən. Ay rəhmətliyin oğlu, bəs sən bilmirsen ki, indi biz pullu müalicəyə keçmişik? Pulsuz müalicə qaldı rəhmətlik sovet dövründə. Sən bu iradlarını mənə yox, bazar iqtisadiyyatına də. Bazar deyə-deyə xəstəxanaları da, hələ üstəlik məktəbləri də döndərdik bazara.

Nüsrət - Bazar yaxşı şeydir, amma daha burda yox.

Salman - Bir də ki, Nüsrət kişi, xəstəlik adamın canına batmanla girir, misqalla çıxır.

Nüsrət - Heç bir gələ də çıxırmı axı.

Salman - Girdiyini görmüşdün ki, çıxdığını da görəsən?

Nüsrət - Yox, girdiyini görmüşdüm, çıxdığını görmürəm.

(Qoşqar gəlir, Nüsrəti görüb geri çəkilir. Kənardan dinləyir.)

Salman - Bura bax, o Qaraqaşlı vardı ha... Təftiş komitəsinin sədri, o vaxt sənə bərk ilişmişdi. Necə qurtara bildin o işdən?

Nüsrət - Hə... Yoxlatdı, amma bir şey tapa bilmədi.

Salman - Mənə niyə nömrə gəlirsən? Qaraqaşlı ola, bir şey tapmayı?

Nüsrət - Tapdı, ya tapmadı, bunun məsələyə nə dəxli var?

Salman - Olmasa demərim ki... hipertoniya deyilən bu xəstəlik qorxudan, həyəcədən və birdən-birə vurulan zərbədən əmələ gəlir. Elə ki, elədiklərinin üstü açılır, düşürsən qorxuya, qan vurur beyninə. Biz axı, köhnə tanışlıq. İndi sən mənim gözümə ipi niyə soxursan?

Nüsrət - O vaxt bağ evin üçün sənə armatur verəndə pislikləmişdim?

Salman - Əvvəla, mənim kimi quru maaşa baxanlara bir verəndə, yüzünü də dal qapıdan ötürürdün o tərəfə.

Nüsrət - Elə sənə də dal qapıdan ötürmüşdüm. İndi pis kişi oldum?

Salman - Havanın bozarmasından duyuy düşüb, yıxdıqlarını xarici banklara ötürən dostlarını gördüm Londonda. Orda yaşayırlar. Sən də vaxtında əkilseydin, nə xəstələndirdin, nə də ip dərdi çəkərdin.

Nüsrət - Əvvəla, mən sənin Londonda gördüyün o quldurlarla çoxdan haqq-hesabı çürütmüşəm. Mən onlardan deyiləm. Mənim alımın açıqdır. İkincisi də, sənin kölgən altında oğlunun apardığı əmtəəsiz bank əməliyyatlarından da xəbərimiz var. Quru məaşını gözümlüzə soxma. Sən heç vaxt məaşla dolanmamısan. Qaz vurub, qazan doldurmusan.

(Əsəbi halda səhnədən çıxır.)

BEŞİNCİ ŞƏKİL

(Xəstəxananın həyatı. Aysel ilə Toğrul gəlir.)

Toğrul - Professor özü dedi?

Aysel - Bəli. Dünən mənə yanına çağırıb dedi, atan müalicəsini evdə davam etdirə bilər.

Toğrul - Nə olar, çıxsın. Mən hər gün ona baş çəkərəm.

Aysel - Sənin inadkarlığın Salmanı cin atına mindirib. Atam da onun atmacalarına dözə bilmir. Buna görə də özü çıxmaq istəyir.

Toğrul - Nə vaxt çıxır?

Aysel - Yarım saat əmin gəlib aparacaq.

Toğrul - Çox yaxşı. İndi gəlib mən də görüşərəm.

Aysel - Nazirliyə getmişdin, nə oldu?

Toğrul - Həm nazirlikdə, həm də komitədə eyni sözü dedilər.

Aysel - Yəni nə?

Toğrul - Klinikanın elmi şurasının rəyi olmadan bu məsləhətə baxa bilmərik.

Aysel - Gördünmü? Burda çox böyük şərtlər var. Bu şərtlərin üstündən adlamağa sənin imkanın yoxdur.

Toğrul - Haqlısan.

Aysel - Doktor, atam könüllü olaraq müəlliflikdən imtina etməkdə haqlıdır. Çünki o, Salman Tahirovun nəyə qadir olduğunu səndən yaxşı bilir. Sən gəl daşı ətəyindən tök, atamın sözünə bax. Təki preparat qəbul olunsun.

Toğrul - Mən o boyda günaha bata bilmərəm.

Aysel - Mənim əmim də sənin kimi tərsdir. Salman Tahirovun oğlu barədə olan xahişini atam əmimə yetirdi, amma əmim öz əqidəsinə sadiq qalıb dediyindən dönmədi. O, Salmanın bankı talan eliyən oğluna cinayət işi başlatdı. Nəticəsi nə oldu? Salman Tahirov oğlunu xilas etdi. Onun yerinə başqa bir günahsız həbs elədilər.

Toğrul - Əmin bu haqsızlıqla razılaşdımı?

Aysel - Xeyr. Ora-bura əl atdı. Çox çalışdı. Axırda onu dib-dəhnədən hədələyib dedilər - yerində oturmasan, özünü ölmüş bil.

Toğrul - Hədələrdən qorxub geri çəkildimi?

Aysel - Atam da, mən də yalvarırıq ki, dayansın, özünə yazığı göslin.

Toğrul - Yəni cəmiyyət bu qədər pozulub?

Aysel - Cəmiyyətin xəstə olduğunu hələ bilməmişən? Bəs həqiqəti dəyənlərin ağzından atıldığını görmürsən?

Toğrul - Görürəm. Amma neyləyim, özümlə bacara bilmirəm. Axı mən ədaləti necə ayaqlayım?

Aysel - Loğman əmi demişkən, indi ədalətin qulaqlarını kəsiblər, heç nə eşitmir.

Toğrul - Yox, Aysel, mən qələbə çalacağıma inanıram.

Aysel - Mən bilmirəm sən nəyə arxayınsan?

Toğrul - Hər halda, arxayın olduğum bir yer var. Mən artıq dərəcədə xahiş edirəm, sən də, atan da məndən nigaran olmayın.

Aysel - Necə nigaran olmayacaq?

Toğrul - Aysel, mən sənin nə qədər əzab çəkdiyini, mənim üçün necə həyəcan keçirdiyini bilirəm, amma onu da bil ki, mənim fikrimdən dönməməyim sadəcə inadkarlıq deyil. Əgər güvəndiyim bir yer olmasaydı, bəlkə də atanla razılaşardım.

(Toğrul Ayselin qolundan tutur, gedirlər. O biri tərəfdən Qaçay gəlir, başını tutub aylaşır. Qoşqar gəlir.)

Qoşqar - Qızıldır qaşın ördək,
Yaşıldır başın ördək.
Həmişə cüt gözərdin
Hani yoldaşın ördək?

Qaçay - O ördəyin arvad-uşağı gəlmişdi. Mən çıxdım havaya. Başım yaman ağrayır, doktor.

Qoşqar - Çalış havada çox ol. Amma sənin ördəyin yaman ördəkdə ha...

Qaçay - Necə bəyəm?

Qoşqar - Az aşın duzu deyil. Armatur zavodunun altından girib üstündən çıxıb. Yaman tutub özünü.

Qaçay - Bacarana can qurban!

Qoşqar - Bəs sənin kimi, mənəm kimi bacarmayanlar ölsün?

Qaçay - Hər kəs öz qismətini yeyir, doktor.

Qoşqar - Deyirlər, bunun ortaqları yükünü tutub əkiləblər xaricə. Nə əcəb bu əkilir?

Qaçay - Nüsrət kişi onların tayı deyil, yaxşı adamdır.

Qoşqar - Ə... səhər-axşam onun işləklərini üzünə vuran sən deyildin? İndi necə oldu birdən-birə yaxşı kişi oldu?

Qaçay - Əvvəla, mən bu şoqarib xəstəliyi unutmaq üçün o kişi ilə zarafat eləyirəm və bunun sənə heç bir dəxli yoxdur. İkincisi də...

Qoşqar - Mənə dəxli yoxdur, amma sənə var. Yığıqlardan sənə pay düşmürdü?

Qaçay - Onun yığıqlarının da mənə dəxli yoxdur.

Qoşqar - Bəs bilmirsən ki, o zavodun köhnə paxırı açılıb, indi istintaq gedir? Nüsrətin də adı o qara siyahıdadı? Sən də ki, bu işlərin şahidi...

Qaçay - Bura bax, doktor, gəlsənə mənəm ağrıyan başımı bir az da sən ağrıtmayıb burdan sürükəsən.

(Nüsrət gəlir, Qoşqar gedir.)

Nüsrət - Ə... İndi necəsən? Ağrı kəsdi?

Qaçay - Yox.

Nüsrət - Ə... mən sənə demədim ki, o dərmanların vaxtı keçib, atma?!

Qaçay - Atmayım, neyləyim? Mən kasıb adamam. Nə veririrlər, onu da atıram.

Nüsrət - Ə... İnsafın olsun, neçə yol sənə öz dərmanlarından vermişəm, sən götürməmişən.

Qaçay - Sənin dərmanların bəyəm səni sağaldı? Amma başın ağrıması yaxşı əlamətdir.

Nüsrət - Onu kim deyir?

Qaçay - Başın ağrıyır, demək, varmı ki, ağrıyır.

Nüsrət - Belə başın olmasından olmaması yaxşıdır.

Qaçay - Düz deyirsən, başım olsaydı, doqquz il sənin kimisinin əli altında işləyib, bu günə düşməzdim.

Nüsrət - Günahı özündə niyə axtarmırsan? Meydanda o qədər "istefa" deyib çığırdın ki, axırda atdılar səni bayıra. Bəyəm bunun da təqsiri mənə idi? Sizin meydandakı qışqırıqlarınız Sovet hökumətini yıxdı. Sən də gedib su budkası açdın, öldün su satan. İndi səndən soruşuram, bəyəm Sovet hökuməti səni su satmağa qoymurdu?

Qaçay - Onda cörəkdən su çıxırdı. İndi sudan cörək çıxmır. İkincisi də, Sovet hökuməti yıxılandan sonra heç şey dəyişməyib. O vaxtın raykom katibi indi olub icra başçısı, kolxoz sədri olub ferma müdiri. Mərkəzi Komitənin işçiləri olub aparıcı işçiləri. Direktorlar da olub sənin kimi şirkət sahibi. Dəyişən ancaq addır. Həmə təs, həmə hamam.

Nüsrət - Qaçay, səni and verirəm inandığına, əl çək mənədən. Dünən səhərə qədər baş ağrısından bir günə düşdüm ki, vallah o dünyaya gedib qayıtdım.

Qaçay - A kişi, gül kimi getmişdin, əziyyət çəkib daha bir də niyə qayıdırdın?

Nüsrət - Vallah, bunu düz deyirsən. Hər gün ölüm qorxusunu çökməkdənsən... Bura bax, yəni sən ölümdən qorxmursan?

Qaçay - Mən ölümdən qorxmuram, ölümün qorxusundan qorxuram.

Nüsrət - Bəs o dünya yoxdu? Cənnət, cəhənnəm?

Qaçay - Yoxsa sən indidən yerini cənnətdə sazlamısan? Direktor olanda bizə elədiyin zülmü yadına sal, sonra gözünü cənnətdə dik.

Nüsrət - Ə... bura bax, bəlkə deyim, boynunun ardına zəli qoysunlar.

Qaçay - O qədər zəli qoymuşam ki, olan-qalan ağılımı da sorub çıxarib.

Nüsrət - Əlli il ağıl sənə lazım olmayıb, bundan sonra neyləyirsən?

Qaçay - Burda səni yola verməyə.

Nüsrət - Sən özünü yola ver! (*Sükut.*) Gicgahların atır?

Qaçay - Deyiləsi döyül, atamı yandırır.

Nüsrət - ...Balam, fikir verən yoxdu da... Professorun yanında oldum. Deyirəm ona ki, burda qayda-qanun yoxdur. Mənə nə desə yaxşıdır? Deyir, hələ indiyə qədər mənim xəstəxanamdən şikayət eləyən olmayıb.

Qaçay - Sən də ona deyəydin, düz deyirsən, sağalıb duranı olmuşdu ki, səndən şikayət də edəydilər?

Nüsrət - Mən elə demədim. Dedim ki, mən ki şikayət eləyirəm. (*Gülür.*)

Qaçay - Nəyə gülürsən?

Nüsrət - Öz sözümə. Mən həmişə axmaq söz danışanda əvvəlcə özüm gülürəm.

Qaçay - Onda bütün ömrün boyu gülmüsən ki...

Nüsrət - Sənin bu gic zarafatlarına mən dözüürəm... Heç kəs dözməzdi...

Qaçay - Nüsrət kişi, birdən yanında ölüb-çələsən, qorxma a...

Nüsrət - Ə, başına söz qəbətidi?

Qaçay - Sən meyitdən qorxursan?

Nüsrət - Kim qorxmur?

Qaçay - Mən!.. İstəyirsən, öl, bax gör qorxuram, ya yox?

Nüsrət - Özün öl, mən baxım.

Qaçay - Mən ölümdən qorxmuram, amma vicdan haqqı, sənin kimi dirilərdən qorxuram.

Nüsrət - Vicdana and içirsən. Səndə vicdan var?

Qaçay - Mən səndəki vicdana and içdim.

(Toğrul sürətli addımlarla gəlib keçmək istərkən)

Nüsrət - Ay doktor! Bu yazıq, o toz dərmanımı içəndən sonra halı dəyişdi.

Toğrul (*Qaçayın nəbzini tutur*) - Şəhər təzyiqin neçə idi?

Qaçay - Aşağısı - 120, yuxarsı - 220.

Toğrul - Bəs dərmanı atandan sonra?

Qaçay - Ölçdümrəmişəm, amma gicgahlarım yaman atır.

(*Aysel gəlir.*)

Toğrul - Gedin palataya. (*Ayselə*) Aysel, xəstənin təzyiqini ölç, yuxarıdırsa, venasından qan buraxmaq lazımdır.

(*Nüsrət, Qaçay, Aysel gedir. Qoşqar gəlir.*)

Qoşqar (*Toğrula*) - Sözümlə var, dayan.

Toğrul - Buyur.

Qoşqar - Sabir demişkən, mən deyən oldu, olmadı? Respublikada bu sahədə Salman Tahirəvəndən böyük avtoritetin olmadığını, hamının onunla hesablaşdığını bilmirdin? Mən istəyirəm ki, sən Don Kixot kimi yel dəyirmanı ilə gülüşməyəsən. Sən professoru çit, başqa yolun yoxdur.

Toğrul - Bu sənə? Bəs bir vaxt məni vuruşa çağıran sən deyildin? Şef dissertasiyanı buraxan kimi daha mübarizən qurtardı? Demək, toyuğun uçuşu küllüyə qədər imiş?

Qoşqar - Mənim sənə ürəyim yanır, mən sənin yerində olsaydım, razılaşardım.

Toğrul - Özgə ağzından dış çıxartmağa nə var ki... Uşaq idim. Dayımın "Haçadil" adında qaçağan bir atı vardı. Bir gün cıdırda dayımın "Haçadil"-i bütün atları geridə qoydu. Sədrimiz atını çəkdi cıdırda. "Haçadil" bir sıçrayışla sədrin də yabısını vurub keçdi. Dayım dərhal atın cilovunu çəkdi. At nərildədi, gurduladı, dayım cilovu daha bərk çəkdi ki, sədrin atını keçməsin. Sədrin yabısı onu ötəndə "Haçadil" dal ayaqları üstə qalxıb dayımı yerə çırpdı. Hamı gülüşdü. Elə bil ürəyimdən tikan çıxdı. Dayım haqqın cilovunu çəkərkən, at haqqın ayaqlanmasına dözməyib haqsızlığı çiynindən yerə çırpdı. O gündən dayım gözümdən düşdü.

Qoşqar - Dayın düz eləyib. O, çalınan havaya dəm tutub.

(*Hüquqçu gəlir. Onları kənardan seyr edir.*)

Toğrul - Niyə biz sümüyümüzə düşən havaya deyil, çalınan havaya görə oynamalıyıq? Mən hələ o zaman - dayımın o hərəkətindən sonra başa düşdüm ki, yaltaq adam, əhliləşmiş heyvanların ən qorxulusudur.

Qoşqar - Bu əhliləşmiş heyvan sənə deyir ki, şefin çaldığı havayla oyn.

Toğrul - Sən məni heç cürə başa düşə bilməzsən. Çünki sənə vicdanında həqiqət və ədalət deyilən məfhumlar yoxdur.

Qoşqar (*gülür*) - Həqiqətin, ədalətin addımbaşı tapdandığı, rüsvətin, korrupsiyanın ən adi bir normaya çevrildiyi bir zamanda vicdanın, ədalətin, həqiqətin quyruğundan yapışmağın səni gülünc hədəfinə çevirib.

Toğrul - Şef mənim qarşıma iki şərt qoyur. Birincisinə vicdan mane olur. İkincisinə imkanım yoxdur.

Qoşqar - Vicdandan keç. Vicdan əjdaha deyil ki, səni uda... Bura bax, deyir bir imam üçün ağlayanda, görək bir də yezid üçün ağlayasan. Burda şefi qınamaq olmaz. Şef sənə kömək etmək istəyir, amma bu iş tökcə ondan asılı deyil.

Toğrul - İndi aradan nə keçdi, sən şefi mələyə döndərdin? Yoxsa səni mənim yanıma elçi göndərib? Yox, Qoşqar, canfəşanlıq etmə, xeyri yoxdur.

Qoşqar - Yaman sərt olmusan. Əvvəllər belə deyildin.

Toğrul - İkimiz də dəyişmişik. Mən zərərimə, sən xeyrinə.

Qoşqar - Elə sən də öz xeyrinə pis bilmirsən.

Toğrul - Mən indi iki xəstəliyə qarşı vuruşuram. Bir hipertoniyaya qarşı, bir də həməm xəstəliyi törədən haqsızlığa, zorakılığa qarşı! İndi bu iki xəstəlik durub üz-üzə. Görünür, ikinci xəstəlik birincidən daha dəhşətli imiş. Mən birini yıxdım. O birisinin qarşısında acizəm.

Qoşqar - Hamı öz əməlinə haqq qazandıрмаğı bacarır.

Toğrul - Bu hadisə sənə başına gələydəydi, mən səni də müdafiə edərdim.

Qoşqar - İnanmıram!

Toğrul - Başa düş, mən onun dediyi ilə razılaşsam, zorakılıqla barışmış oluram. Hipertoniyaya qarşı vuruşarkən hipertoniyanı yaradan səbəblərə imkan verməmiş oluram. Demək, yenə uduzuram. Demək haqq haqsızlığa təslim olur. Haqqın məğlubıyyəti yenə hipertoniyanın qələbəsidir. Mən isə bunu istəmirəm!

Hüquqçu - Bax, bu adi məntiq deyil, böyük həqiqətdir. Toğrul haqqın müdafiəsinə qalxmışdır. Həm də hansı haqqın? O haqqın ki, onun tapdanması, vuruşduğu xəstəliyin yaranması nə səbəb olur. Mən hüquqşünas kimi bu mübarizəni təqdir edirəm!

rəm. (*Üzünü tamaşaçılara tutub*) Siz necə? Bəlkə siz tökcə bizim ölkədə minlərlə insanın bu qorxulu xəstəlikdən xilas olması xatirinə onun zamanla ayaqlaşmasını istəyirsiniz?

Toğrul - Salman Təhirov kimilər olub, olacaq. Onların yolu da birdir, sifətləri də... Məni dəhşətə gətirən o deyil, sən-sən və sənə kimi ürəyi bir, sifəti min olanlardır! Niyə anlaya bilmirsən ki!..

Hüquqçu - Daşqın böyrü üstə yıxsın bir dağı,

Yanımdakı dağ da əyiləcəkdir.

Bu gün yeyilərsə birinin haqqı,

Sabah da səninki yeyiləcəkdir.

Qoşqar - Mən sənə görə deyirəm.

Toğrul (*Qoşqarın yaxasından yapışır*) - Niyə, niyə sən adi bir həqiqəti anlaya bilmirsən? Sənə kimi qanqallar hardan geyirir? Nəticədə sənə kimi insanların yaltaqlığı Salman kimilərin haqsızlığını doğrurur. Sən məni başa sal görüm, sən... sən!.. (*Ürəyini tutur, yıxılır.*)

Qoşqar - Toğrul! Toğrul! Sənə nə oldu?

Hüquqçu - Bilmirsən nə oldu? Onu yıxan başqasının haqqının ögürülməsi, zorakılıq və haqsızlıqdır.

ALTINCI ŞƏKİL

(Səhnənin sağ tərəfi palata, sol tərəfi həkim otağı. Həkim otağında Salman Təhirovla Qoşqar söhbət edir.)

Salman - Əlbəttə, bəs ona demədin ki, ustasına köc baxanın gözlərinə qan damar?

Qoşqar - Deməyəydim, o hala düşərdi? Müayinə elədik, bədxassəli hipertoniyadır.

Salman - Öz cəzasıdır, qoy çəksin.

Qoşqar - Amma əvvəlki Toğrul deyil, süstləşib. Əsəb pozğunluğundan psixi dəyişikliklər hiss olunur.

Salman - O elə əvvəldən də psix idi. Sizi yetirdim, əlini-zə fonendoskop verdim. Ürəklərə qulaq asmağı öyrətdim. Bəs

siz niyə mənim üreyimə qulaq asmaq istəmirsiniz? Bəs mənim zəhmətimin əvəzini belə qaytararlar? Həkim hər şeydən əvvəl namuslu olmalıdır.

Qoşqar - İndi sizin kimi namuslu adam hardaydı?

(Telefon zəngi. Salman dəstəyi götürür.)

Salman - Bəli, çsidiyəm, mənəm... Necə? Əşi, nə danışır-sən? Bu saat gəlirəm! Şoferə xəbər elə. (Dəstəyi asır.) Getdik.

Qoşqar - Hara?

Salman - Bilərsən.

(Tələsik otaqdan çıxırlar. Palatada işıq yanır. Toğrul çarpayının üstündə oturub düşünür. Loğman gəlir.)

Loğman - Salam! Deyirlər ki, bu sobalar yenə yaxşı qızdır.

Toğrul - Demək istəyirsen ki, məni görməyə gəlməmi-sən, hə?

Loğman - Əşitdim ki, gönü bir balaca suya vermişən... Olan işdir.

Toğrul - Əşi, bir yaxın gəl, halımı xəbər al, biz axı dostuq.

Loğman - Şit-şit danışma. Sənə nə olub ki?

(Loğman soba ilə məşğuldur.)

Toğrul - Div yıxdı məni, Loğman əmi.

Loğman - Uşaq-muşağı əlbəttə yıxar, amma Məlikmə-mədi...

Toğrul - Hamıdan Məlikməmməd olmaz ki!

Loğman - Niyyətin hara, mənzilin də ora.

Toğrul - Niyyətim böyük idi.

Loğman - Dözümə necə?

Toğrul - Görürsən də...

Loğman - Oğul, görürəm, mərdliyinin, dəyanətinin əza-bını çəkirsən. Amma çox nahaq! Sən düz elədin. Nədən ki, za-limə üsyan etmək, Tanrıya itaətdir.

Toğrul - Necə? Zalıma üsyan etmək Tanrıya itaətdir?

Loğman - Üsyanın da təhərini görək bilərsən. İlləti yar-paqlarda yox, kökdə atxarsan. Budur, mən elə deyirəm illət

qazanxanadadır, deyirlər yox, sobalara bir də bax. Buyur, bax-dım. Tərtəmiriz...

Toğrul - Həmişə elə olub. Həmişə günahı ayrı yerdə ax-tarıq.

Loğman - Binarın ki, özülü möhkəm oldu, qorxma, üstün-də nə tüksən durar. Evin divarlarına mala çəkməyən özöldən gələn öyriliyi düzəldə bilməzsən. Dünən getmişdim Behcətgilə.

Toğrul - Mənim xəstə olduğumu ona dedin?

Loğman - Demədim, amma bilir.

Toğrul - Mən axı, Aysələ tapşırımdım ki, deməsin.

Loğman - Aysel deyib ki, sənı xaricə göndəriblər. Amma hansı mərdiməzarsa telefonla ona çatdırıb.

Toğrul - Yəqin bu zənglərlə əsəbiləşdirib onu stressə sal-maq istəyirlər.

Loğman - Bu yaşa çatmışam, mən hələ insanın öz həm-cinsinə bu boyda amansız olduğunu görməmişəm. Bu, nə təhər adamdır?

Toğrul - Salmanın qəzəbi əvvəl yalnız Behcətə qarşı yə-nəlmişdi, indi Behcəti sancmaqla məni hədəfə götürüb. Daha dözə bilmirəm, Loğman əmi.

Loğman - Özünü ələ al, sən axı əvvəllər belə deyildin... Nə olub sənə? Kişinin başına iş gələr. Əsl adam odur ki, bərk ayaqda özünü itirməsin.

Toğrul - Daha bıçaq sümüyə dirənib, əsəblərimi ələ ala bilmirəm.

Loğman - Hövsələni bas! Hirs gəlir, göz qaralır, hirs ge-dir, üz qaralır. (Cibindən bir limon çıxarıb qoyur tumboçkanın üstünə.) Öz bağının limonudur. Hərdən iylə, fikrin dağılsın. Doğru büdrər, amma yıxılmaz. Ağillı adam dağ çayı kimi öz-özünə yol tapar.

Toğrul - Mən tapa bilmirəm.

Loğman - Bir şey qoxuyanda ona duz vururlar. Bəs duz özü qoxuyanda neyləmək? Bax, mən istəyirəm sən onu tapasan.

(Loğman çıxır. Toğrul çarpayıya uzanıb fikrə gedir.)

Toğrul - Duz özü qoxuyanda neyləməli?

(İşıq sönür. Həzin musiqi. Işıq yanır. Qaçayla Nüsrət gəlir.
Nüsrətin əlində bağlama. İçində də ot-ələf var.)

Nüsrət - Deyəsən yatır.

Qaçay - Onda sas eləmə, gedək, aylılanda gələrək.

Nüsrət - Xeyr a!.. Bir də o mərtəbələri qalxmağa heyim yoxdur. Gəlmişik, gözləyək. *(Əyilib Toğrula bir də baxır.)* Bərk yatıb. Deyirəm, biz bundan ümid gözləyirdik, bu da oldu bizim tayımız. O saqqalı var ey... 14-cü palatada yatan. O, deyir ki, Toğrul həkim bu dərdin dərmanını tapıb.

Qaçay - Tapıbsa, bəs özünə niyə əlac eləmir?

Nüsrət - Mən də ona elə dedim. Dedim, keçəl dərman bilsə, əvvəlcə öz başına yaxar.

Qaçay - Yavaş, çsidor.

Nüsrət - Qaçay, iki gündür cib telefonumu itirmişdim. Palatanın altını üstünə çevirdim, tapmadım. Sənə də demədim ki, elə bilərsən səndən şübhələnirəm.

Qaçay - Yəqin elə şübhələnmisdin.

Nüsrət - Dalına qulaq as. Bu gün vannadan gəlib görürəm ki, telefon çarpayımın üstündədir. Başa düşə bilmədim, bu oğrudursa, niyə qaytarıb? Oğru deyilsə, bu telefon 2 günlüyə onun nəyinə lazım olub?

Qaçay - Belə qəliz işlərdən mənim başım çıxmaz.

Nüsrət - Bu xəstəxana var ha, bu dünya ilə o dünya arasında bir körpüdür. Biz oyanlıyıq.

Qaçay - Hələ ki, o yana keçməmişik. Kül olsun o başa ki, yağış yağmamış islanə. Qorxan gözə çöp düşür.

Nüsrət - Qorxmuram, amma vaxtsız ölüm...

Qaçay - Kişi, ölüm heç vaxt vaxtında gəlmir. Lap yüz yaşında da.

Nüsrət - Elədi, qardaş. *(Pauza.)* Vəsiyyətinə yazmısan?

Qaçay - Nə vəsiyyət?

Nüsrət - Belə də... Bura gələn günü mənciyəz vəsiyyətim yazıb verdim böyük oğluma. Nədən ki, biz birdən öləcəyik. Nə qədər əlin qələm tuta bilir, sən də yaz.

Qaçay - Nə yazım? Nə alacağım var, nə verəcəyim...

Nüsrət - Neçə uşağın var?

Qaçay - Altı. Hamısı da körpə...

Nüsrət - A kasıb, nəyinə görəydi o altı uşağı?

Qaçay - Mən yuxuya inanən deyiləm. Amma dünən gecə bir yuxu gördüm. Gördüm ki, nəfəsim qaralıb, ölüürəm. Toğrul həkim də məndən 7-8 addım aralıda durub baxır mənə. Birdən cümdu üstümə. Baxıram ki, yüyürür, amma mənə çata bilmir. Yüyürdüyünü görürəm, amma yol niyə bu qədər uzanır, bilmirəm... Elə onda silklənib ayıldım...

Nüsrət - Eşitməmişən ki, yuxunu tərsinə yozarlar?

(Toğrul qalxır.)

Toğrul - Nüsrət əmi düz deyir. Yuxunu tərsinə yozarlar.

Nüsrət - Bağışla, səni oyatdıq. Gəldik bir sənə baş çəkək... Necəsən?

Toğrul - Sağ olun.

Nüsrət - Hə, oğul, sən doktor olsan da, bu dərdin xasiyyətini, ağrı-acısını biz səndən yaxşı bilirik. Nə qədər ağır dərdin, fikrin olsa, görək atasın bir tərəfə. Nədən ki...

Toğrul - İndi mən də bilərəm, Nüsrət əmi...

Nüsrət - İkincisi, o dərmanlar var ha, bizə yazmışınız, biz də alıb içirik, boş şeydir, içmə, zərər eliyər. Bax, bunu görürsən? *(Cürbəcür ot, ələf göstərir.)* Bunlar ələ dərmanlardır. Bizim dağlardan gətirmişəm. Qoy babalı mənim boynuma, bunların suyunu dəmlə, iç. Səninki hələ yüngüldəndi, bunlar kömək eyləyər, mən on il özümü bu ot-ələflə saxlamışam. İndi vurub kəlləçarxa, daha bir elə kömək eləmir.

Toğrul - Sağ ol, Nüsrət əmi.

Qaçay - Doktor, deyirəm...

Toğrul - Ay Qaçay, axı, mən indi burda doktor deyiləm, sizin kimi xəstəyəm...

Nüsrət - Bunun adətidir, adamı köhnə vəzifəsi ilə çağırır.

Qaçay - Nüsrət kişi, sən direktorluqdan çıxarılan kimi o ad üstündən götürüldü, amma bu kişi, Allah eləmiş, yüz il də xəstə olsa, həkimliyi üstündən götürülməz.

Nüsrət - Doktor, neçə vaxtdır Qaçayla sənə göz qoyuruq, çox fikirlisən. Eləmə, ona görə ki, yüz fikir bir borcu ödəmir. Bir də bizim bu naxoşluq fikri götürmür. Bax, elə fikir ələyirəm, görürəm gicgahlarını atır.

Toğrul - Yaxşı, gicgahlar atanda zəli kömək eləmir?

Qaçay - Zəli olmasa, mən ölürəm.

Toğrul - Amma mənə o da kömək eləmir. Bəs sənə necə, Nüsrət əmi?

Nüsrət - Bir elə yox!

Toğrul - O həb necə? Kaptopril?

Nüsrət - Yox, daha da pis oluram...

Toğrul - Qəribədir, eynən mənim kimi. (*Fikrə gedir. Öz-özünə.*) Amma mən elə bildirdim ki, kaptoprilin, rezerpinin köməyi çox olur. Sizin nələr çəkdiyinizi həkim kimi bildirdim, indi xəstə kimi başa düşürəm.

Nüsrət - Elədir... Mən elə qanıram ki, xəstəni yaxşı müalicə etmək üçün gərək əvvəlcə həkimlər özləri xəstə ola.

Qaçay - Kəlamına qurban kəsim, ay Nüsrət kişi. Sözündən belə çıxır ki, həkimlik dərslərini qurtaranları əvvəlcə xəstələndirib, sonra həkimxanaya göndərməlidirlər?

Toğrul - Nüsrət əminin sözündə həqiqət var. Başqasının dərslərini öz dərslərini kimi yaşamaqdan, o dərslər ağrı-acısını anlamaq bilməzsən.

Nüsrət - Yaxşı, başınızı ağrıtdıq. Biz gedək.

(Qaçayla Nüsrət gedirlər.)

Radiodan

nəğmə - Axtarıq günəşi dumanda biz, çəndə biz,
Anlayırıq həyatı, ölümü görəndə biz.
Göz bərəldir ilanlar, önmüdə dar dalanlar,
Aylırıq, yalanlar haqqı devirəndə biz.
Bir bütövdür bu Vətən, bunu bilməz hər yetən.
Yaşanmazsa bizdə mən, yaşayammas məndə biz.

Toğrul - Yaşanmazsa bizdə mən, yaşayammas məndə biz. (*Gözlərində xəstə rəssamın Nüsrətə bağışladığı tablo canlanır.*) Aysel, Aysel! Hardasan? Aysel, professoru tap. (*Salmanla Qoşqar gəlir.*) Professor, mən elə sizi axtarırdım.

Salman - Mən də elə səni axtarıram.

Toğrul - Siz necə istəməsiniz, elə də olayək. Şərtlərinizə razıyam. Hər şeyə. Deyirəm, yubatmayaq, preparatı göndərək təsdiqə...

Salman (*qəhqəhə çəkib gülür*) - Əlbəttə, indi razı olarsan.

Toğrul - Necə məgər?

Salman - Qoşqar, bu bizi nə yerinə qoyub?.. Yoxsa bizi cinayətinə şərikin etmək istəyirsən?

Toğrul - Anlamıram, nə cinayət?

Salman - Bilmirsən ki, Behcətin halı dəyişib?

Toğrul - Nə danışırırsınız?!

Salman - Dili tutulub. Huşunu itirib. Bu da sənənin möcüzəkar dərmanının kərəməti!

Toğrul - Ola bilməz! Ola bilməz! Mən bu saat!

(Qaçmaq istərkən...)

Salman - Dayan! Tapşırıdım bura gətirsinlər!.. İndi sən...

(Telefon zəngi.)

Qoşqar (*dəstəyi götürür*) - Bəli, Aysel? Necə? (*Dəstək əlində, quruyur, bir müddət susur.*) Behcət keçindi.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Hüquqçu - Behcətin qəfləti ölümü professor Salman Tahirovun əlində Toğrulu yıxmaq üçün dəstəvuza çevrildi. İstintaq orqanları bu işi mənə tapşırırdı. Mən dərhal preparatı farmakologiya komitəsinə, Behcətin meyidini isə təşrih üçün patoloq-anatoma göndərdim. İndi farmakoloqlar preparatın tədqiqi ilə məşğuldurlar.

(Qoşqar gəlir.)

Qoşqar - Patoloq-anatomun cavabı gəldi. (*Ona kağız verir.*)

Hüquqçu (*oxuyur*) - "Daxili orqanların təşrihi zamanı bədxassəli hipertoniyaya məxsus dərin dəyişikliklər bütün to-

xuma və orqanlara işlədiyindən, bu fonda anatomların bilmədiyi və tanımadığı yeni preparatın hansı dəyişikliklər törətdiyini təyin etmək mümkün deyil”.

Qoşqar - Mən cavabın elə belə olacağını bilirdim.

Hüquqçu - Nədən bilirdiniz?

Qoşqar - Behcət uzun illərdir bu xəstəlikdən əzab çəkirdi. Uzun müddətli xəstəlik və qəbul etdiyi müxtəlif dərmanlar o arayıqda yazıldığı kimi, onun bütün toxuma və orqanlarına işləmişdi. Belə hallarda yeni preparatın mənfəi, ya müsbət təsirini təyin etmək çətinləşir.

Hüquqçu - Toğrulun kəşf etdiyi dərmandan sizin xəbəriniz varmı?

Qoşqar - Bəli.

Hüquqçu - Behcətin üzərində sınaq aparmamışdan əvvəl Toğrul bu barədə sizinlə məsləhətləşib, yoxsa?..

Qoşqar - Preparatdan xəbərim vardı, amma sınaqdan yox.

Hüquqçu - Əgər sizinlə məsləhətləşsəydi, siz sınaq aparmağı məsləhət bilərdinizmi?

Qoşqar - Xeyr.

Hüquqçu - Kəşf olunan preparatın müəllifi yalnız Toğruldur, yoxsa şəriki də var?

Qoşqar - Məndən niyə soruşursunuz?

Hüquqçu - Siz buranın işçisi deyilsiniz?

Qoşqar - Kəşflər hər yerdə gizli aparılır. Siz bunu onlardan soruşun.

Hüquqçu - Siz “onlar” dediniz. Demək, müəllif bir nəfər deyil. (*Sükut.*) Eləmi?

Qoşqar - Bura baxın, cənab müstəntiq, siz gəlin ilanı Seyidəhməd əli ilə tutmağa çalışmayın. Mən, mənə aid olmayan suallara cavab verməyə borclu deyiləm.

Hüquqçu - Yaxşı, onda sizə aid olan bir sualına cavab verin. Sizin Ayselə olan münasibətinizi açıqlaya bilərsinizmi?

Qoşqar - Həmkarlıq münasibətindən başqa ayrı münasibətimiz olmayıb.

Hüquqçu - Bəs Salman Tahirovla münasibətiniz?

Qoşqar - Siz bu yersiz suallarınızla məni hövsələdən çıxartmayın. Sizin bir müstəntiq kimi öz idarə rəisinizə münasibətiniz necədirsə, mənim də öz direktoruma münasibətim elə onun eynidir.

Hüquqçu - Axı, bir zaman sizin direktorunuza münasibətiniz bir cür idi, indi isə başqa cürdür. Bunu necə başa düşək?

Qoşqar - Siz bunu nəyə əsasən deyirsiniz? Əlbəttə, cəhənnəmə gedən özü ilə yoldaş aparmağa çalışır. Siz Toğrulu düşdüüyü zibildən çıxartmaq üçün, onun dediklərini əsas götürüb bizi də cəhənnəmə vasil etmək istəyirsiniz. Baş tutmaz.

Hüquqçu - Əvvəla, mən hələ Toğrul həkimi dindirməmişəm. İkincisi də mən həqiqəti üzə çıxartmağa çalışıram.

Qoşqar - Görünür.

Hüquqçu - Yaxşı, Aysel niyə Toğrul həkimdən şikayətçi deyil?

Qoşqar - Bu ki, hamıya məlumdur. Klinikada hamı bilir ki, Aysel Toğrul həkimə vurulub.

Hüquqçu - Demək atasını... sevgisinə qurban verir, eləmi?

Qoşqar - Bunu daha başqa cür necə yozmaq olar?

Hüquqçu - Aydındır, gedə bilərsiniz.

(*Qoşqar gedir, hüquqçu səhnənin önünə gəlir.*)

Allah yaradıb hamını bir yöndə, biçimdə, Batındakı çirkab niyə üzərdə görünməz? Dillərdən asılmış o qıfıllar da pas atmış, Beynin səsi, qəlbin odu sözlərdə görünməz. Haqq oğrusunun keçdiyi yollar da hamardır, Məqsəd və məram, qoyduğu izlərdə görünməz. Qəlbin, dedilər, aynasıdır gözlər, inandım, Bədnəyyətin iç niyyəti gözlərdə görünməz. Sən məqsədə bax, ənliyə, kirsəyə bürünmüş, İnsanın əsl fikri qərezlərdə görünməz.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

(Toğrulun yatdığı palata)

Hüquqçu - Gün aydın, doktor, necəsiniz?

Toğrul - Sağ olun.

Hüquqçu - Doktor, onu bilin ki, ekspertdən gələn cavabdakı qeyri-müəyyənlik məni bir o qədər də narahat eləmir. İndi mən farmakopiya komitəsinin fikrini gözləyirəm. Əgər preparatınız faydalı bir dərman kimi qəbul olunarsa...

Toğrul - Qəbul olunmayacaq.

Hüquqçu - Nədən bilirsiniz?

Toğrul - Patoloq-anatomların yazdığı cavabdan.

Hüquqçu - Behcətın üstündə sınaq keçirməyinizi o özü təklif etmişdi, yoxsa siz?

Toğrul - Mən razı deyildim. O, məni məcbur elədi.

Hüquqçu - Buna şahid varmı? (*Sükut.*) Aysel təsdiq edə bilərmə?

Toğrul - Əlbəttə.

Hüquqçu - Behcətın öz dilindən kağız almaq sizin ağılınıza gəlmədimi?

Toğrul - Xeyr.

Hüquqçu - Demək, siz özünüzi günahkar sayırsınız?

Toğrul - Hələlik günahkar hesab olunuram.

Hüquqçu - Behcətın kəşfə ikinci müəllif olmasına Salman Tahirovun etirazının səbəbini deyə bilərsinizmi?

Toğrul - Professorun Behcəti sevmədiyini bilirəm. Ancaq səbəbini hələ bir yerə yoxur.

Hüquqçu - O yozumlardan xəbərim var.

Toğrul - Mən bütün bunları əvvəlcədən bildiyim üçün preparatı kapsulun içində, Londondakı həmkarıma göndərdim. Bir həftə əvvəl o, mənə faks ilə preparatı analizə verdiyini bildirdi.

Hüquqçu - Bunu yaxşı eləmisiniz. Ancaq cavab mənfə gəlsə, sizi cəza gözlədiyini bilirsinizmi?

Toğrul - Əvvəla, cavabın mənfə olacağına inanmıram. İkincisi, siz narahat olmayın. Mən cəzadan qorxmuram.

Hüquqçu - Cəzadan qorxmamağı başa düşmədim.

Toğrul - Qorxmuram, ona görə ki, mən özüm öz cəzami vermışəm.

Hüquqçu - Başa düşmədim, necə yəni?

Toğrul - Behcətın üzərində sınaq aparmamışdan əvvəl deyirdim ki, kaş mən özüm xəstə olaydım, onda heç kəsə minnətim olmazdı.

Hüquqçu - Öz üzərində sınaq aparan həkimlər olub?

Toğrul - Olub. Biri də mən! Nəhayət, özüm də eyni xəstəliklə xəstələndim.

Hüquqçu - Sonra?

Toğrul - İkinci sınağı öz üzərimdə apardım.

Hüquqçu - Siz nə danışırırsınız?

Toğrul - Ən doğru yol budur. Əgər öz üzərimdə apardıq sınaqdan mən ölməyəcəyəmsə, Behcətın ölüm səbəbini ayrı yerdə axtarmaq lazımdır. Əgər Behcət preparatdan ölübsə, demək mən də öləcəyəm. Onda inzibati orqanların bu məsələyə qarışmasına ehtiyac qalmayacaq. Mən öz cəzami özüm vermiş oluram. Elə güman edirəm, vicdanı olan hər bir kəs öz günahını dərk edərsə... öz cəzasını da özü verməlidir. Axı, vicdanın mühakiməsi hər hansı rəsmi orqanın mühakiməsindən daha bətdir. Mən öz vicdanımın mühakiməsindən xilas olmağı daha vacib bildim.

Hüquqçu - Bu düşüncənin qarşısında mənə sizə verəcək başqa sualım yoxdur.

(Hüquqçu səhnənin önünə gəlir.)

- Eşitdinizmi onun dediklərini? Siz onun haqq naminə ölümdən belə çəkinmədən öz üzərində sınaq aparmasına necə baxırsınız? Gördünüzmü, mən onun bu fədakarlığı və böyüklüyü qarşısında susdum. Bəli, dünya belə şəxsiyyətlərin çiyni üstündə durur.

(Hüquqçu çəkilir. Nüsrətə qaçay gəlir.)

Nüsrət - Salam, doktor.

Qaçay - Maşallah, daha yaxşısan.

Toğrul - Nədən bildin?

Nüsrət - Burda yatan cəmi xəstələrin ki, xeyir-duası sənənin üstündədir, sən sağalmalısan.

Qaçay - Axı sənin sağalmağın, elə bizim sağalmağımızdır.

Toğrul - Mən də sizin kimi xəstəyəm. Mənim sağalmağımın sizə nə dəxli?

Nüsrət - Elə demə. Həkim sağlam olanda, xəstəsi də sağlam olar. Məsələ belədir ki, 21-ci palatada yatan o rəssam...

Toğrul - Hə... Tanıyıram. Sizdə onun əsərini görəndən sonra tanış oldum. Sonra əsərlərinin kataloquna baxdım. Həqiqətən gözəl rəssammış... Nə olub ki?

Qaçay - Bu gün onu iflic vurdu.

Nüsrət - Sağ qolunu qaldıra bilmir.

Qaçay - Vallah, onun rəssamlığı bir yana, çox gözəl insandır.

Nüsrət - Bilirsiniz, burda söhbət gəzir ki, onu siz xilas edə bilərsiniz. Nə bilim vallah, deyirlər ki, siz bir təzə dərman tapmışınız.

Toğrul (əsəbi) - Nə dərman? Kim deyir? Mən heç bir dərman-zad tapmamışam. Yalandır. Eşidirsinizmi, yalandır!

Qaçay - Ay doktor, başına dönüm, hirsələnmə, biz də qulaq günahkariyırıq.

Toğrul - Dərman! Keçəl dərman bilsə öz başına yaxar. Nə boş-boş danışırırsınız? Nə istəyirsiniz oturub ölümünü gözləyən bir bədbəxtədən? Mən başımı götürüb hara qaçım?

(Nüsrətə Qaçay qorxub çəkirlər. Toğrul əsəbi vəziyyətdə gəzirir.)

Toğrul - İlahi, mənim əzablarıma son ver. Ya o yanlış olsun, ya bu yanlış...

(Həzin musiqi... Aysel gəlir.)

Aysel - Doktor, deyilənlər doğrudurmu? (Sükut.) Sən... Niyə bu addımı atdın? Niyə özünə yazığın gəlmədi?

Toğrul - Demək, sən də başqaları kimi preparata inanmırsan?

Aysel - İnandım, ya inanmadım, axı, bu riskdir!

Toğrul - Bu əzablara son qoymaq üçün mən də riskə getdim.

Aysel - Axı, sən atam üçün bu riskə getmədin, mən getdim. Günahkar da mənəm. Sən mənim də günahımı öz boynu-

na götürdün. Doktor, mən bunu qəbul edə bilmərəm. Mən həqiqəti deyəcəyəm.

Toğrul - Hansı həqiqəti? Həqiqət hardadır, mənə göstər onu.

Aysel - Sən qanunun aliliyini üstün tutub atamın üstündə sınaq aparmaqdan çəkindin. Mən isə qanunu pozub bunu elədim. Qanunu hər şeydən üstün tutan sən, bəs burda niyə qanun qarşısında yalan danışır, mənim günahımı öz boynuna götürürsən?

Toğrul - Mənim dediyim yalan öz xeyrimə olsaydı, bunu özümə bağışlamazdım, başqasının xeyrinə deyilən yalanı Allah bağışlayar.

Aysel - Başqası dediyiniz adam əgər bu xeyirxahlığı qəbul etmirsə, necə?

Toğrul - Başqası deyilən o adam əgər mənim üçün özüm-dən də əzizdirsə, onda necə?

Aysel - Doktor, sən... sən yəni... (qəhərlənir.)

Toğrul - Bəli... Amma doktor yox, Toğrul. Mənim adım Toğruldur.

Aysel - Toğrul!.. Toğrul!..

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

(Loğman gəlir.)

Hüquqçu - Buyurun.

Loğman - Mən buranın ocaqçısıyam, adım da Loğmandı.

Hüquqçu - Çox gözəl. Mənə nə qulluğun, Loğman əmi?

Loğman - Rəhmətlik çox yaxşı adam idi. Behcəti deyirəm ey... Aysel həkim gəldi mənim yanıma ki, atam səni görmək istəyir. Getdim. Ondən iki gün əvvəl də yanında olmuşdum. Onda keyfi çağ idi. Deyib gülürdü. Amma bu dəfə gördüm kişi ələkdən saca gedir. Çırtma vursan qanı damar. O gün ona nəşə olmuşdu. Dedim, sənə nə olub? Dedi, Loğman kişi, ölüm ki, var, qasla-göz arasındadır. Sonra mənə bu kağızı verdi.

Hüquqçu - Bəs bu kağızı verəndə sizə bir söz demədi?

Loğman - Dedi ki, bu kağız səndə qalsın, lazım olar. Dö-nə-dö-nə tapşırıd ki, heç kəs bilməsin.

Hüquqçu - Elə mən də sizdən xahiş edirəm, bu kağız barədə heç kəsə bir söz deməyəsiz.

Loğman - Arxayın ol, oğul, yük əyləndə daş qoribliyə düşər. İndi yük əyilib. Səndən bir təvəqqüm var: istəyirəm sən bu işin lap kökünə gedəsən. Nədən ki, balıq başdan iylənər.

Hüquqçu - Mən də elə o iylənən başı axtarıram.

Loğman - Axtaran tapar.

(Loğman gedir, Aysel gəlir.)

Hüquqçu - Buyurun, Aysel xanım. Yaşlı olduğunuza görə mən sizi narahat eləmək istəmədim. Yaxşı oldu ki, özünüzdə gəliniz.

Aysel - Ekspertdən gələn cavab məni sarsıtdı. Ona görə də yanınıza gəldim ki, sizi bir məsələdən agah edim.

Hüquqçu - Buyurun.

Aysel - Atamın üzərində sınağı Toğrul aparmayıb, mən aparmışam. Atam və mən dəfələrlə xahiş etsək də, Toğrul həkim buna qanunun yol vermədiyini deyib, sınaqdan boyun qaçırdı.

Hüquqçu - Bəs siz niyə bu addımı atdınız?

Aysel - Çünki bu, son ümid idi... Mən bu işdə doktora assistentlik etdiyimdən preparatın tərkibindən xəbərim vardı... Heyvanlar üzərində aparılan sınaqlardan müalicə üsulunu da bildirdim.

Hüquqçu - Aysel xanım, öz üzərində sınaq apardığına görə Toğrulun heç bir müdafiəyə ehtiyacı yoxdur.

Aysel - Demək siz mənim etirafıma inanmırsınız?

Hüquqçu - Məsələ ondadır ki, mən bildiyimi də siz bilirsiniz.

Aysel - Ola bilər.

Hüquqçu - Gəlin siz mənim bu sualıma cavab verin: Bir günün içində birdən-birə mərhumun halı nədən dəyişə bilər?

Aysel - Qəfil verilən bəd xəbərlərdən, təhqirlərdən! Əminmi işdən çıxarıb, ona cinayət işi qaldırıblarmış. Əminim bunu bizdən gizlədib. Mən işdə olanda kimsə atamın cib telefonuna zəng edib bu xəbəri ona çatdırmış və ona artıq-əskik sözlər demişdir. Mən işdən gəlib atamı elə vəziyyətdə gördüm ki... (qəhərlənir.)

Hüquqçu - Sizcə, bu bəd xəbəri kim verə bilər?

Aysel - Əminimdən və atamdan qisas almaq üçün onu işdən qovdurub, ona cinayət işi qaldırdıran...

Hüquqçu - Atanızın cib telefonunun nömrəsini bilirsinizmi?

Aysel - Bəli.

Hüquqçu - Onu yazın verin mənə.

(Aysel nömrəni verir.)

Aysel - Amma mən əminəm ki, istintaqın gedişində siz də o adamı tanıyacaqsınız. Əlbəttə, heç kəs öz ayranına turş deməz. O cümlədən də mən. Lakin əminim həqiqətən büllur kimi təmiz, qərəzsiz adamdır. Amma çox qüvvətli bir əl bülluru da ləkələməyi bacardı.

Hüquqçu - Bu barədə eşitmişəm. Salman Tahirovun oğluna cinayət işinin qaldırılmasından, əminizə xahişdən, xahişin qəbul olunmamasından və bunlardan törəyən ədavətdən xəbərim var.

Aysel - Onda mənim əlavə heç bir sözüüm yoxdur. Amma sizin mənə inanmamayağınız çox təəssüflənirəm. Bununla belə əminəm ki, istintaq mənim yalan danışmadığımı sübuta yetirəcək.

ONUNCU ŞƏKİL

(Loğman səhnənin sol küncündə oturub qazanxana motorunun hissələrini yığır. Qoşqarla Salman gəlir.)

Salman - Bəs sən nə dedin o ağzından süd iyi gələn müstəntiqə?

Qoşqar - Dedim, sınaqdan klinikanın xəbəri olmayıb.

Salman - Yaxşı demisən. Balam, elə əslində də belədir də.

Qoşqar - Sonra məndən soruşdu ki, bəs şefiniz də bilmirdi?

Salman - Sən nə dedin?

Qoşqar - Dedim ki, o, sınaq aparanda şef xaricdə olub.

Salman - Afərin! Balam, elə əslində də belə olub da...

Qoşqar - Sonra mən sizi təriflədim. Dedim, şefimiz bizə həmişə atalıq qayğısı göstərib. Bizim qolumuzdan tutub, yolu-muz üstündə həmişə qırmızı... yox ey, yaşıl işıq yandırır.

Salman - Ə... birdən çaşır orda da qırmızı işıq demiş olarsan...

Qoşqar - Yox, vallah, yaşıl demişəm...

Salman - Balam, əslində də belədir də... Bilirsən, Qoşqar bala, məndən sənə əmanət, işin ki, düşdü çək-çevirə, "bilmi-rəm"dən yaxşısı yoxdur. Bu bir, ikincisi, balam, bunun sənə, mənə nə dəxli? Bəyəm biz ona dedik yazıq Behcətin üstündə sınaq aparsın? Biri sənin yanında vurub o birisini öldürəcək, bu-na sən neyləyərsən? (*Birdən Loğmanı görür.*) Sən burda neylə-yirən?

Loğman - Qazanxanayı düzəldirik. Sənə dedim ki, taxsır sobalarda deyil, burdadır, özülde.

Salman - Nə olub ki, qazanxanaya?

Loğman - Motor əldən düşüb, borular kirəc tutub, nədən ki, qocalıb.

Salman - Qocalıb?..

Loğman - Hə... bizim kimi (*özü ilə Salmanı göstərir.*) Mən əvvəl elə bilirdim, günah borulardadır. Sən demə, motor-da imiş, şoyirdim, sütlüca oğlan mənə başa saldı, dərsimi aldım.

Salman - Nə dərsi?

Loğman - O dərsi ki, öyrətdiklərimiz indi bizi öyrədir.

Salman - Bərəkallah!

Loğman - Hə... Taqsır burda, özülde.

Salman - İndi təmir edirsən?

Loğman - Çalışdım, amma olmadı. Usta lazımdır.

Salman - Onda yaxşı bir usta tap.

Loğman - Baş üstə. Motor ki, mamır tutdu, kirəcləşdi, elacı yoxdur, yaxşı olar ki, dəyişərsən.

Salman - Rəhmətliyin oğlu, dəyişmək üçün bir ətək pul lazımdır. Görmürsən xəstəxana nə gündədir? Təmir elətdirə bilmirik.

Loğman - Maşın da adam kimidir, onun da beyni-başı ki-rəcləşdi, qurtardı.

Salman - Görək atasən çölə?

Loğman - Üzüsülu çəkilsən meydandan. Görək kötük olmayasan qabaqda...

(Loğman qazanxanaya keçir.)

Salman - A, bərəkallah!

(Salmanla Qoşqar baş-baş verib söhbət edir. Nüsrətlə Qaçay əllərində çamadan və rəssamın Nüsrətə bağışladığı portret, öz kostyumlarında gəlirlər.)

Nüsrət - Bura bax, Qaçay, deyirəm əslinə baxsan xəstə biz deyilik. Əsl xəstə bu həkimciyəzlərdir.

Qaçay - Bəri dur, yaxına getmə, yoluxarsan.

(Salman onları görür.)

Salman - Nüsrət kişi, gedirsiniz? Sizi kim buraxdı xəstə-xanadan?

Nüsrət - Özümüz. Daha nə qədər yataq? Necə gəlmişdik, elə də gedirik.

Salman - Əşi, hələ müalicənin ikinci etapına başlamamışıq.

Nüsrət - Belə ki, görürəm, ikinci etap bizi o dünyaya yo-la salmaqdır. Yox, professor, mənim hələ bu dünyada işim çox-du. Rəhmətliyin oğlu, burda gündə biri gözünüz baxa-baxa ölür, əlinizdən bir şey gəlmir. Bu gün də o yazıq rəssam oldu o dün-yalıq. Bəyəm camaat bura ölmək üçün gəlir?

Salman - Gedirsən, sözüm yox, amma görək buranın yi-yəsi də bilə, xəstəlik tarixinə nöqtə qoya. Axı, xəstəxananın da öz qanunları var.

Nüsrət - Bura xəstəxana döyül, meyidxanadır. Xudahafiz.

(Gedirlər.)

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

(Xəstəxanada hüquqçunun otağı. Salman Tahirov gəlir.)

Hüquqçu - Buyurun, professor, sizi narahat etdiyimə görə mənə bağışlayın.

Salman - İstintaqa kömək etmək hamımızın borcudur. Sizin göndərdiyiniz məktuba bu gün farmakopiya komissiyasından cavab gəldi. Buyurun.

(Hüquqçu kağızı alıb oxuyur.)

Hüquqçu - "Təqdim etdiyiniz dərman preparatı müəssislərin nəzarəti altında kifayət qədər kliniki sınaqdan keçmədiyi üçün üzvlər arasında müxtəlif rəylər yaranmışdır. Komitə üzvlərinin bir qismi dərmanın müsbət nəticə verəcəyinə nəzəri cəhətdən inanır, bir qismi isə əks fikirdədir. Buna görə də bu preparatın kütləvi şəkildə tətbiqinə izn vermək hələlik mümkün deyil".

Siz nə fikirdəsiniz?

Salman - Toğrul mənim sevimli tələbələrimdəndir. Səvadlıdır, istedadlıdır. Amma o, məndən və nazirlikdən iznsiz bu sınağı aparmaqda xəta edib, yəqin ki, bilirsiniz, o, sınağı aparanda mən Bakıda olmamışam. Mən burda olsaydım, qoymazdım.

Hüquqçu - Lakin sınağı Toğrul aparmayıb.

Salman - Bəs kim aparıb?

Hüquqçu - Behcətın özü.

Salman - Bunu kim deyir?

Hüquqçu - Buyurun, oxuyun, Behcətın öz əli ilə yazdığı məktubdur.

(Salman məktuba baxıb gülür.)

Hüquqçu - Nəyə gülürsünüz?

Salman — Gülməyim, neyləyim? Əvvəla, sınaq aparılanda Behcət huşsuz olub. O, öz üzərində necə sınaq apara bilirdi? İkincisi, məgər o, preparatın müəllifi idi ki, onun sirrini və müalicə üsulunu da bilirdi?

Hüquqçu — Behcət bu məktubu sınaqdan əvvəl yazıb, həmin günün təqvim vərəqini məktuba əlavə edib və həmin vərəqin üstündə imza atıb. Buyurun, baxın. İmzanın ona məxsus olduğunu ekspert də təsdiq edir.

Salman — O, öləcəyini bildiyinə görə gələcək kürekəni və qızını məsuliyyətdən xilas etmək üçün bu hiyləyə əl atıb.

Hüquqçu — Mən də elə sizdən bunu soruşmaq istəyirəm: o, öləcəyini hardan bilmiş?

Salman — Hər halda həkimdir, hiss edə bilər.

Hüquqçu — Professor, burda çox qəribə bir paradoks var: Biz hüquq işçiləri canı olduğuna tam inandığımız cinayətkarın boynuna onun cinayətini qoya bilmirik. Amma bu gün baş vermiş "cinayəti" araşdırarkən fitrətin təmiz olan 3 nəfərin hər biri bunu öz boynuna götürür: Toğrul deyir — sınağı mən aparmışam, Aysel deyir — yox, mən aparmışam, axırda məlum olur ki, xəstənin özü aparıb.

Salman - Mən bu işin professoru kimi sizi əmin edirəm ki, Behcət o halda sınaq apara bilməzdi.

Hüquqçu — Hər halda mərhumun etirafı əsasdır.

Salman — Əlbəttə, siz hüquq işçiləri məsələyə istədiyiniz donu geydirə bilərsiniz.

Hüquqçu — Bizim vəzifəmiz geyindirmək yox, əksinə, hər cür yalanı soyundurmaqdır.

Salman — Mən yalanı soyundurub sizə göstərdim. Siz onu geyindirməyə çalışmayın.

Hüquqçu — Çox gözəl. Onda deyin görək, siz kəşfə Behcətın ortaqlıq müəllif olmasına nəyə görə etiraz edirsiniz?

Salman — Çünki o, müəllif deyil. Toğrul gələcək qaynaqasını öz zəhmətinə ortaqlıq etməklə, cizmaqaraları bir qurşaqlıq dəyməyən istedadsız bir adamı üzə çıxartmaq istəyirdi.

Hüquqçu — Tutuq ki, siz deyəndir, burda nə pis şey var? Toğrul başqasının zəhmətinə ortaqlıq olmur, əksinə, başqasını öz zəhmətinə ortaqlıq edirsə, bu onun naqisliyi deyil, üstünlüyüdür.

(Aysel gəlir.)

Salman — Söhbət naqislikdən, üstünlükdən getmir, həqiqətdən gedir.

Hüquqçu — Həqiqət budur ki, Behcət ölümündən bir gün əvvəl dəhşətli stress keçirib. Kimsə ona zəng edib qardaşının iş-dən qovulduğunu və cinayətə cəlb olunduğunu xəbər verib.

Salman — Yəni siz bununla Behcətin ölüm səbəbini keçirdiyi stressə bağlamaq istəyirsiniz, cəmi?

Aysel — Bəli! Bu kağızı bu gün atamın ev xalatinin cibindən tapmışam. Atamın dissertasiyasına yazdığınız mənfi rəyə görə Ali Attestasiya Komissiyası işi ləğv edib. Zavallı kişi bir gündə iki mənəvi zərbə alıb.

Salman — Ali Attestasiya Komissiyası mənə inanıb, məni üzv seçib. Mən zəif əsərə müsbət rəy verib, ali orqanları aldadı bilməzdim.

Hüquqçu — Yaxşı, tutaq ki, burda siz haqlısınız. Bəs həyatı bir tükəndən asılı olan, həyatla ölüm arasında çırpınan, üstündə sınaq aparılan, 30 il bir yerdə işlədiyiniz həmkarınıza bu ölümcül zərbəni endirəndə vicdanınız sizi ağıntımadı?

Salman — Mənim vicdanım təmizdir.

Hüquqçu — Siz alimə yaraşmayan işlərlə məşğulsunuz. Əlimizdə olan məlumata görə Behcətə verilən bəd xəbərləri Siz təşkil etmişiniz.

Salman — Necə? Siz məni nə hesab edirsiniz? Yəni mən bu qədər alçalmışam?

Hüquqçu — Mənim əlimdə sübutum var. Siz bəd xəbərləri Behcətə xəstə Nüsrətin cib telefonu ilə çatdırmısınız. Hə-mən gün də Nüsrətin cib telefonu itibmiş. Buyur, bu da onun cib telefonunun nömrəsi.

Salman — Biri birinə telefonla nə deyibse, bunun mənə nə dəxli var?

Hüquqçu — Əvvəla, Nüsrətin Qaraqaşlı qardaşları ilə nə əlaqəsi? İkincisi, verilən bəd xəbərləri xəstəxanada yatan Nüsrət hardan bilə bilərdi? Amma sizinsə Qaraqaşlı qardaşları ilə ədəvətdə olduğunuzu hamı bilir.

Salman — Amma siz təftiş komissiyasının köhnə sədri Qaraqaşlı ilə Nüsrət arasında olan köhnə ədəvətdən xəbərsizsiniz... Qaraqaşlı vaxtilə onu yoxlatmışdı. Bunu öyrənə də bilərsiniz, cənab müstəntiq. Bilmədiyin şeyi danışdığına görə dilini ənsəndən çıxararlar.

Hüquqçu — Bu, əlinizdən gələr.

Salman — Mən sizə həqiqəti dedim.

Hüquqçu — Siz hansı həqiqətdən danışırırsınız? Axı, Behcətin əsərinə sizin rəyinizdən başqa verilən bütün rəylər müsbətdir. Siz öz şöhrətinizin kölgəsində həqiqəti boğdurmusunuz. İkincisi, ən böyük elm də, ən böyük həqiqət də insafdır, insanlıqdır, vicdandır.

Salman — Dünyanın hansı qanun kitabında insafın ən böyük həqiqət olduğu yazılıb?

Hüquqçu — İnsanın öz vicdanının kitabında və Allahın göndərdiyi bütün müqəddəs kitablarda.

Salman — Mən mollayam, yoxsa alim? Bəlkə burda mənim üçün bir şəriət məhkəməsi qurasınız?

Hüquqçu — Şəriət məhkəməsi yox, vicdan məhkəməsi!

Aysel — Verdiyiniz zəhər öz işini gördü.

(Qoşqar gəlir, əlindəki kağızı Salmana göstərir.)

Qoşqar — Faksdır, Londondan elə indi gəldi. İngiliscədir, mən başa düşmədim.

(Salman faksı oxuyur, rəngi ağarır, kağızı cibinə qoymaq istərkən.)

Hüquqçu — Zəhmət olmasa o kağızı mənə verin.

Salman — Bunun sizə aidiyyəti yoxdur. Elmi məktubdur.

Hüquqçu — Elə mənə də o lazımdır. (Kağızı onun əlindən alır, Ayselə) İngiliscə bilirsiniz?

Aysel — Yox.

Hüquqçu (stellersə) — Toğrul həkimi bura çağırın.

(Loğman gəlir.)

Loğman — Müdir burdadır?

Hüquqçu — Gəl içəri. Loğman əmi.

Salman — Məni neyləyirsən?

Loğman — Usta demişdin, motor üçün. Gətirmişəm. Əla ustadı.

Salman — Əşi, heç hənanın yeriidi?

(Toğrul gəlir.)

Hüquqçu — Zəhmət olmasa, bu fakslı oxuyun.

(Toğrul fakslı oxuyur.)

Toğrul — Preparat Londonda sınaqdan keçib. Bəd xassəli hipertoniyanın müalicəsi üçün yararlı hesab olunur və əlavə edilir ki, bu preparat bu dozada ölümə səbəb ola bilməz.

Hüquqçu (*Salmana*) — Gördünüzmü? Demək Behcət aldığı müalicədən deyil, aldığı mənəvi zərbələrdən ölüb.

Loğman — İşə bax ey..

Salman — Londonun rəyi bizim üçün əsas ola bilməz. Bizim öz dövlətimiz, öz elmimiz, öz laboratoriamız var. Nəzərinizə çatdırım ki, bizim elmimiz Avropa elmindən geri deyil.

Aysel — Bəs onda qızınızı təhsil üçün niyə Amerikaya göndərmisiniz?

Hüquqçu — Yaxşı, Londonun rəyini qoyaq bir tərəfə. Bəs Toğrul həkimin öz üzərində apardığı sınağa nə deyirsiniz? O vaxtdan artıq 1 ay keçib. Preparatın mənfi təsiri olsaydı, indi o da o dünyalıq idi.

Salman — Düzünü bilmək istəyirsinizsə, mən Toğrulun bəd xassəli hipertoniyaya tutulduğuna inanmadığım kimi, onun öz üzərində sınaq aparmasına da inanmıram.

Toğrul — Siz yalnız özünüzdə inanırsınız.

Salman — Hipertoniyanı yaradan səbəblərə müharibə elan eləmişdin, nə oldu, o səbəbləri yıxa bildin? (*Sükut*). Niyə susursan?

Toğrul — Susmayım, neyləyim? Durmusan qarşımda kömək kimi. Nə qədər ki, cəmiyyətdə hipertoniyanı yaradan mənəvi xəstələr var, bu cismani xəstəliyin kökünü kəsmək mümkün deyil.

Salman — Onda bəs özünə əziyyət verib hipertoniyanı müalicə edən preparatı niyə kəşf edirdin?

Toğrul — Demək, xəstəlik vacib imiş?

Salman — Onu mən demədim, sən dedin. Amma sən o dərmanı kəşf etməklə hipertoniya xəstəliyinin vacib olduğunu təsdiq etdin!

Hüquqçu — İngiltərə kimi bir ölkə preparatın görəkli olduğunu təsdiq edərsə...

Salman — Dayan! O məktubda preparatın sınaqdan çıxması və müalicə üçün yararlı olmasından söhbət gedir. Qanuna görə preparatın istifadəyə buraxılması üçün bizim səlahiyyətli orqanlar Toğrula müəllif kimi patent verməlidir. Demək, iş yenə bizdən asılı oldu. Demək, örkən nə qədər uzun olsa, yenə gəlib doğanaqdan keçməlidir. Vot!

(*Salman, arxasınca da Qoşqar gedir.*)

Aysel — Sən bunlarla bacarmızsən, Toğrul.

Toğrul — Həyatda 3 dəfə sarsılışam. Behcətin üzərinə də sınağı mən özüm aparmalı idim. Qanundan qorxub çəkdim. Bu şanslı zəif məxluq cəsarəti ilə mənim əlimdən aldı və mən sarsıldım. Mən Ayselini günahını boynuma götürməklə qorxaqlığın üstünü örtüb kişilik ələmək istədim, alınmadı. Salman Tahirovun məharətlə oynadığı oyun preparatın təsdiqinə əngəl oldu. Yenə sarsıldım. Sonra Salman Tahirov verdiyi stresslərlə Behcəti öldürüb bu bəd xəbərlə məni üçüncü dəfə sarsıtdı.

Preparatım Londonda sınaqdan çıxsada, örkən yenə doğanaqdan keçməli oldu. Və mən çox yaxşı bilərəm ki, qarşımdakı bu böyük maneə o qədər güclüdür ki, onu adlayıb keçə bilməyəcəyəm. İndicə bir anlığa ürəyimdən keçdi ki, günün sabah gədim Londona, preparatın tərkibini və sirrini verim ingilislərə... Amma bunu da vətəndaşlıq qururuma sığışdırma bilməyib yenedən sarsıldım. (*Əlindəki fakslı cırrır və qəhqəhəylə güldür.*)

Aysel — Toğrul, özünü ələ al.

Toğrul — Ələ salınmış özünü necə ələ alsın? İndi deyin görək xəstə kimdir? Xəstəxananın müalicəsindən heç bir xeyir görə bilməyəcəklərini başa düşüb xəstəxanani tərk edən nüsrətlər, qaçaqlar, onları müalicə etmək vəzifəsini boynuna götürüb, lakin müalicə əvəzinə sağlamları da xəstələndirən professor Salman Tahirov, yoxsa ona qarşı mübarizə aparın mən? O, məni də xəstələndirdi. İndi isə yavaş-yavaş hipertoniya xəstəliyindən ruhi xəstəliyə keçirəm. Dəlilxanaya marş!

(*Qəhqəhə çəkir və səhnəni tərk edir. Aysel də "Toğrul, Toğrul — deyə onu təqib edir.*)

Loğman — Yaxşı baxın bu dünyaya. Hava boldur. Hamıya çatar, amma sən elə bilirsən - mən sənə havanı uduram, mən elə bilirəm - sən mənim havamı udursan. Eləyirik bir-birimizin gününü qara. Burdan da başlayır bütün fəsadlar. (Gedir).

(Səhnədə tək qalan hüquqçu elə bil boğulur. Mundirini çıxarıb atır və səhnənin önünə gəlir).

Hüquqçu — Toğrul günahsız cəzaya, Salman Tahirovsa cəzasız günaha məhkumdur. Cəmiyyətdə günahlar cəzasız qaldıqca günahsız cəzalar da gündən-günə artacaq. Bu ağır problemi həll etmək isə mənim səlahiyyətimdən çox yuxarıdır. Burda mən acizəm.

Düzlərin köksünü yarıb ayrılər,
Özünə ən qısa, kəsə yol açdı.
Doğru çəkməsini geyənə qədər
Yalan bu dünyanı gəzdi, dolaşdı.
Qorxuram dünyada bir zaman gələ,
İnsanlar yaşaya, insanlıq ölə.

SON

1973

Yenidən işləndi: 1999-2000

2000-ci il iyunun 11-də Azərbaycan Milli
Dram Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur.

HARA GEDİR BU DÜNYA?

(6 şəkildən ibarət dram)

HARA GEDIR
BU DÜNYA?

İŞTİRAK EDƏNLƏR:

Laçın — 30-32 yaşlarında alim, bioloq
Nərgiz — onun bacısı, 50-53 yaşlarında
Şahbaz — Ədliyyə naziri, 50 yaşında
Ayla — onun qızı, 25 yaşında
Ulu əcdad — Laçının ikinci səsi
I kişi
II kişi
III kişi
Qoca — şikayətçi
Katib-robot
Vəlizadə

I ŞƏKİL

Pərdə açılır...

Böyük bir otaq. Otağın baş divarında xalça, xalçanın üstündən isə qara başı-yəli kişi şəkli asılmışdır. Stolun arxasında üç kişi oturmuşdur.

I kişi — Hə...

III kişi — Nə?

II kişi — Heç nə...

I kişi — Dünya belə qurulub. Heç kəs əcəldən yaxasını qurtara bilməz.

II kişi — Bu əcəl deyil, əcəli-mayallaqdır.

III kişi — Durduğun yerdə səni vurub öldürələr, bunun harası əcəl oldu?

II kişi — Rəhmətlik bu mərtəbəyə əl üstədən çatmamışdı. Can qoymuşdu. Axırı da belə. Ağzı aşa çatanda başı daşa çatdı.

I kişi — Fikirləşdikcə adamı hövl götürür. Bu boyda da qəddarlıq olar?

III kişi — Dünyada elə zalım, elə qəddar adamlar meydana gəlib ki, birçə manatlıq xeyrindən ötrü bir nədir, yüzünün başını kəsər, uf deməz.

II kişi — Dünya yaman korlanıb.

I kişi — Dünya elə əvvəldən belədir.

II kişi — Keçmişdə belə namərdlik var idi?

I kişi — Keçmişdə adam adamı öldürmürdü?

II kişi — Keçmişdə namərdlik yox idi. Mərdi-mərdanə, üzbəüz vuruşurdular...

III kişi — A kişilər, keçmişdə adama xəlvəti quyu qazmaq var idi? İmzasız məktub yazıb dostu güdazə vermək var idi?

I kişi — Adamlar indi vəhşiləşib.

III kişi — Vəhşi heyvan da bu qələti eləməz. Kişi, ayyamı-qədimdən bu günə kimi heç görmüsən ki, heyvan öz həmcinsini öldürə? (Sükut...) Hə, soruşuram da... cavab ver, görmüsən ki ya... şir-şiri, qurd-qurdu öldürə?

I kişi — Amma insan insanı öldürür.

II kişi — İndi buna nə deyəsən? Biz dünyanın lap quyruguna düşdük.

(Şahbax gəlir, kişilər ayağa qalxır).

Şahbax — Salam.

I kişi — Şahbax müəllim, keçin yuxarı.

II-III kişi — Buyurun, buyurun.

(Şahbax əyləşir).

Şahbax — Allah rəhmət eləsin, başınız sağ olsun. Bu rəhmətlik yalnız sizdən getmədi, hamımızın kisəsindən getdi.

I-II kişi — Doğrudur.

III kişi — Şahbax müəllim, siz allah, elə eləyin, bu qan yerdə qalmasın.

Şahbax — Arxayın ola bilərsiniz. Amma işin çətinliyi var. Çünki, bu, sifarişli qətdir.

I kişi — Necə yəni sifarişli?

Şahbax — Əsl günahkar öldürən deyil, öldürtdürəndir. Öldürən pulunu alıb, işini görüb aradan çıxıb. Biz öldürəni tapmasaq, sifariş verəni tapa bilmərik.

I kişi — İnsan gör nə qədər xərifləyib ki, pulla adam öldürür?

Şahbax — Bu rəhmətlik mənim köhnə dostum idi. Onun qanını yerdə qoymayacağam.

III kişi — Dünya məhvindən çıxıb.

I kişi — Dünya bina olandan öləndən də öləndən də.

II kişi — Yənə başladın? Kor tutduğunu buraxmayan kimi sən də dediyini deyirən. Bir belə azgınlıq havaxt olmuşdu?

III kişi — Keçmişdə atom var idi? İndi adamları bir-bir qırmaqla göz doymur, atomla bir ölkəni birdən batırmaq istəyirlər.

Şahbaz — Atomu qoy bir tərəfə. Baxaq Adəm-Həvva dövrünə. Onda qardaş-qardaşı öldürmədi? Şər insanın təbiətidir.

I kişi — Allah atanı rəhmət eləsin. Müqəddəs kitablar da bunu deyir. Deyir ki, insanın bir çiyninə mələk qonub, bir çiyninə şeytan.

II kişi — Adam ona deyərəm ki, mələyə qulaq assın, şeytana yox.

Şahbaz — Bəli, hər adam ikidir. Xeyir də onun içindədir, şər də. Biz yaxşı adam o adama deyirik ki, xeyiri şərdən çoxdur.

II kişi — Mən buna razı deyiləm. Kişi, indi elmin yaratdığı bicliklər Adəm dövründə var idi? İndi Allahın işinə əl aparırlar. Bağışlayın Şahbaz müəllim, dünən "Azadlıq" a qulaq asırdım. Nə desə yaxşıdır? Bizim bir eloğlu, adını da dedi, Laçın, bilirməm nəmənöv bir kəşf eləyib. Londonda alimlərin iclasında deyib ki, adamın yaddaşını birindən o birinə köçürmək olar.

Şahbaz — Necə? O alimin familiyası nə idi?

II kişi — Vallah, famili qərribə idi...

III kişi — Hə... Mən də eşitmişəm. Şəhər indi ondan danışır.

Şahbaz — Famili Qayabашı deyildi ki?

II kişi — Özüdür ki, var. Necə bəyəm? Yoxsa tanıyırsınız? (*Sükut*). Siz Allah, tanıyırsınızsa, ona deyin ki, a bala, işingücün qurtarıb? Allahla niyə bəhsə girmisən? Qoysana hər kəsin yaddaşı özündə qala.

I kişi — Nə təhər yəni yaddaşı köçürüb?

II kişi — Təhərini bilirməm, amma səninkini mənə köçürür, məninkini sənə.

I kişi — Onda nə olur?

II kişi — Onda sən olursan mən, mən oluram sən.

III kişi — Yox, elə deyil... Düzü mən də əməlli-başlı anlamadım... Amma başqa cürdür. Mən belə başa düşdüm ki, adamın xasiyyətini idarə eləyir, istədiyi xasiyyəti verə bilir adama.

I kişi — Başa düşmürəm, mənim xasiyyətimdə onun nə işi var?... Olmaz ki, ya... Allah mənə nə xasiyyət veribsə, o da qalsın?

II kişi — Mən onu bilirməm ki, elm Allahlıq iddiasına düşəli, yaşamağın da dadı qaçıb. Yediyimiz, içdiyimiz başdan-ayağa olub süni.

I kişi — Geydiklərimiz də üstəlik. Hamısı kimya deyil? Qaşınma tutub bizi.

Şahbaz — Bununla belə indi elm zamanəsidir. Elmsiz millət bir addım irəli gedə bilməz.

(Vəlizadə gəlir. Şahbaza...)

Vəlizadə — Əşi, hardasınız, bayaqdan sizi axtarıram. Getmədiyim yas yeri qalmayıb. Xəbəriniz var, Laçın... *bioloqal*

Şahbaz — Allah rəhmət eləsin...

Vəlizadə — Hə, Allah rəhmət eləsin...

I kişi (*Şahbaza*) — İcazə versəydiniz sabah dəyərdim sizə...

Şahbaz (*Vəlizadəni kənara çəkir*) — Nə istəyirsən?

Vəlizadə — Laçının kəşfi baş tutub.

Şahbaz — Dedilər... Bura bax, Vəlizadə, bu doğrudan böyük kəşfdir?

Vəlizadə — Əlbəttə! Bu kəşf biologiyada inqilabdır. Ancaq burada böyük bir anlaşılmazlıq var. Mən heç cürə başa düşə bilmirəm ki, niyə kəşfdə mənim adım çəkilmir? Eşidənlər yalnız Laçının adını çəkir.

Şahbaz — Anlamadım. Məgər sən bu kəşfə şərik-sən?

Vəlizadə — Bə nə... Bunu bütün institut bilir.

Şahbaz — Bəs Laçın özü hardadır?

Vəlizadə — Nə bilim? Hamı Laçını məndən soruşur.

Dedim bəlkə siz...

Şahbaz — Vəlizadə, o çoxdan mənim kürəkənim deyil.

Vəlizadə — Bunu bilirməm... Amma yenə də...

Şahbaz — Yenə nə?

Vəlizadə — Heç nə.

II ŞƏKİL

Şahbazın evi. Qapı zəngi. Ayla yan otaqdan gəlib qapını açır.
Şahbaz gəlir.

Ayla — Ata, niyə belə gec gəldin?

Şahbaz — Yas yerinə getmişdim. Uşaq yatıb?

Ayla — Hə... Gözümə birtəhər dəyirsən?

Şahbaz — Nə təhər?

Ayla — Dilxor.

Şahbaz — Elə bir dilxorçuluq yoxdur. Çay gətir. Yas yerində bir xəbər eşitdim. Laçının kəşfi baş tutub.

Ayla — Nə danışsan? Səni xeyir xəbər olasan, ay ata. Nə yaxşı... Şükür Allaha. Axırı ki, yazığın zəhməti itmədi.

Şahbaz — Vəlizadə deyir ki, həqiqətən bu, böyük kəşfdir. Bir az müəmmalı danışdı, sözümdən belə çıxır ki, o, Vəlizadə kəşfə şərikdir. Sən buna necə baxırsan?

Ayla — İnana bilmirəm. Amma...

Şahbaz — Laçın sənə bu barədə bir söz deməyib ki?

Ayla — Yox... ata, Laçın çox qapalı adamdır. Düşündüyünü heç kəsə deməz...

Şahbaz — Məsələnin müəmmalı tərəfi orasıdır ki, kəşf elan olundandan sonra Laçın tapılırmı?

Ayla — Necə yəni tapılırmı?

Şahbaz — Bəli, dünyanın bir çox ölkələrinin laboratoriyaları, universitetləri Vəlizadəyə zəng vurur, işin elmi nəticəsini istəyirlər. Deyilənə görə Laçın Londondan Moskvaya gedib. Amma Moskvada da yerini bilən yoxdur. Vəlizadə indi şam-çıraqla Laçını axtarır.

Ayla — O, hara gedə bilər? Axı, o niyə belə eləsin?

Şahbaz — Vəlizadə də qalıb məəttəl.

Ayla — Ata, bəlkə... İndi nəyləyək?

Şahbaz — Bəlkə bacısına zəng eləyəsən?

Ayla — Utanıram... Axı, biz barışığa üz qoymadıq. Yadındadır, axırıncı dəfə sən onu burdan necə qovdun?

Şahbaz — Bununla belə, o, sənin uşağının atasıdır.

Ayla — Bunu görə o vaxt biləydik.

Şahbaz — Qızım, özün də bilirsen ki, mən sənin üçün deyirdim. Yeddi yaşından səni anasız böyütmüşəm. Sənin xatirənə evlənməmişəm. Səni yağ içində böyrək kimi böyütmüşəm. Amma sən onunla ailə quralı bir xoş günə həsrət qaldın. Mən də sənin zillətinə dözə bilmədim.

Ayla — Ata, o, həqiqi alim idi. Elm isə həmişə qurban tələb edir.

Şahbaz — Hec bir ata yeganə balasının qurbanlıq olmasına dözə bilməzdi. O, bunu başa düşmədi. Səni elminə qurban etmək istədi... Bir də düzünü deyim ki, mən onun elminə də inanmırdım.

Ayla — Niyə?

Şahbaz — Xasiyyətdəki qəribəliklər mənə çaşdırırdı.

Ayla — Bütün istedadlı adamlar qəribə olur.

Şahbaz — Axı, sən özün də onun kəşfinə şübhə eləyirdin...

Ayla — Düzdür, o, elə böyük məsələdən yapışmışdı ki, bir mən yox, laboratoriyada heç kəs bu işin başa çatacağına inanmırdı.

Şahbaz — İndi sən bu kəşfin incəliklərini mənə başa sal, görüm bu nə olan şeydir?

Ayla — Bu iş gen mühəndisliyi adlanır. O, kəsəyənlər üzərində təcrübə aparırdı. Yəni bir kəsəyənin yaddaşını o birinə köçürürdü. O, beyni öyrənmək məqsədi ilə əvvəlcə uzun müddət eksperimental psixologiya ilə məşğul oldu. Heyvanların psixologiyasını dərinlən öyrənəndən sonra bir kəsəyəne qaranlıqda işgəncə verməyə başladı.

Şahbaz — Necə işgəncə?

Ayla — Kəsəyəni qaranlıq otağa salan kimi onu incidir, döyür, bəzən də onun bədənində az miqdarda tok buraxırdı. Beləliklə, də şerti refleks kimi kəsəyəne qaranlıqdan qorxmayı öyrətdi. Bu zaman kəsəyənin yaddaş daşıyan hüceyrələrində kimyəvi maddələr əmələ gəlir. Qorxu məlumatı artıqca kəsəyənin beynində kimyəvi birləşmələr çoxalır. Həmin kimyəvi birləşmələri başqa kəsəyəne köçürəndə, o da qaranlıqdan qorxmaya başlayır.

Şahbaz — Demək, bir kəsəyənin yaddaşı o birisinə köçür.

Ayla — Bəli, həmin kimyəvi birləşmənin yaranma mexanizmini biləndən sonra onu laboratoriyada almaq mümkündür. Mən işin buraqədərki hissəsini bilirəm. Əsas məsələ qorxu hissini oyadan kimyəvi birləşmənin yaranma mexanizmini öyrətmək idi. Bax, buna heç kəs inanmırdı. Görünür o, bunu tapa bilməmişdir.

Şahbaz — Dediyyəndən belə çıxır ki, qorxu hissini yaradan kimyəvi birləşməni laboratoriyada süni yolla alıb, istədiyimiz adamda həmin hissi yarada bilərik.

Ayla — Bəli.

Şahbaz — Bu ki, dəhşətdir.

Ayla — Həm də biologiyada inqilabdır. Bundan sonra irsiyyəti də dəyişmək, idarə etmək, istədiyimiz istiqamətə yönlətmək mümkün olur.

Şahbaz — Aferin Laçın! Bəs bunu mənə vaxtında niyə demirdin?

Ayla — Qoyurdun bəyəm? Elə əvvəldən sənə ondan xəbərlən gedirdi. "Mehralı" ləqəbi qoymuşdun ona. İndi gör "Mehralı" dediyin nə qiyamət olayıb.

Şahbaz — O, mənəm üçün indi də Mehralı olaraq qalır.

Ayla — Elə ikimiz də günahkarıq.

(Sükut).

Şahbaz — Yəni institutda onun bir yaxın sirdaşı yoxdur?

Ayla — Əslində institutda onu istəyən adam azdır. İstedad adama dostdan çox düşməni qazandırır.

(Sükut).

Şahbaz — İndi sən mənim sözümə bax, gətir bacısına zəng elə. Utanma...

(Ayla tərəddüd edir, sonra nömrəni yığır).

Ayla — Alo, Nərgiz bacı, sən sən?

Nərgiz — Bəli, kimdir?

Ayla — Ayladır danışan. Xoş gördük, Nərgiz bacı.

Nərgiz — Ayla? Gün hardan doğub? Səndən nə acəb?

Ayla — Dedim görə nə var, nə yox?

Nərgiz — Sağ ol, uşaq necədir?

Ayla — Əllərinizi öpür... (Sükut.) Laçından nə xəbər?

Nərgiz — Yəqin ki, eşitməmiş?

Ayla — Ucundan-qulağından eşitməmişəm. Amma təfsilatını bilmirəm. Onu bilirəm ki, institutdan onu axtarırlar.

Nərgiz — İndi axtarırlar.

Ayla — Yəni salamatdımı?

Nərgiz — Ona nə olacaq, Allaha şükür...

Ayla — Təki salamat olsun. Qalan şeylər düzələr. (Sükut.) Bəs indi özü hardadır?

Nərgiz — Moskvada.

Ayla — Niyə gəlmir?

Nərgiz — Hələ işini tamamlamayıb.

Ayla — Telefonunu mənə verərsinizmi? (Sükut.) Təbrik etmək istəyirəm.

Nərgiz — Nömrəsini bilmirəm. Lazım olanda o özü zəng olayır.

Ayla — Nərgiz bacı, bilirsiniz, həyatdır da... Eniş-yoxuşun, səhvi, bədrəməsiyənin. Hər halda uşağının atasıdır.

Belə bir gündə onu təbrik etmək olmaz.

Nərgiz — Ayla, atalar demiş, daldan atılan daş topuğa dəyər.

Ayla — Atalar bir söz də deyir. Səhv yolun yarısından qayıtmaq da hünərdir.

Nərgiz — Atalar onu da deyir ki, günortadan sonra çıxan gün adamı isitməz.

Ayla — Amma atalar bunu da deyir ki, ərli-əravadın savaşı, yaz gününün yağışı. Bir də onu deyir ki...

(Nərgiz dəstəyi asır, Aylanın sözü ağzında qalır.

Ayla port olub dəstəyi asır).

Şahbaz — O, sənə nə dedi?

Ayla — O, haqlıdır. Dünən onları bəyənəmirdik, bu gün özümüz yalvarırıq. İnsan insanı öz xeyrinə görə istəyirmiş.

Şahbaz — Əvvəla, öz xeyrini bilməyənlə axmaq deyirlər. İkincisi: də görüm, o, sənə nə dedi?

Ayla — Heç nə, sadəcə dəstəyi asdı.

Şahbaz — Heç eybi yoxdur. O yenə fabrikin direktorudur?

Ayla — Məncə hə... Nəcə bəyəm?

Şahbaz — Mən onu elə mələdim ki, özü sənin yanına minnətə gəlsin.

Ayla — Yox, ata, xahiş edirəm...

Şahbaz — Sən öz işinlə məşğul ol.. *(Katibinə zəng vurur)*. Tez yanına gəl. Vacib işim var. *(Dəstəyi asır.)* Nə tez qurdurdur? Yaxşı, heç eybi yoxdur. Siz hələ Şahbazın kim olduğunu bilmirsiniz. İndi mən sizə özümü tanıdaram.

Ayla — Ata, xahiş edirəm, lazım deyil.

Şahbaz — Dedim, sən işinlə məşğul ol.

(Katib-robot daxil olur.)

Katib-robot — Mən hazır.

Şahbaz — Laçın...

Katib-robot — Hamısını bilirəm. Laçın kəşfdən sonra gizlənib. Hamı onu axtarır. Vəlizadə də... Amma tapa bilmirlər...

Şahbaz — Sən onu tapa bilərsənmi?

Katib-robot — Bu işdə çox incə tədbir lazımdır. Mənə bir az vaxt verin.

Şahbaz — O, mütləq tapılmalı və...

Katib-robot — Sizinlə barışmaq üçün mələyə-mələyə özü hüsurunuza gəlməlidir.

Şahbaz — Əhsən! Sən mənim yalnız katibim deyilsən, həm də düşünən beynimsən. Bu işi həll edə bilərsən...

Katib-robot — Mən sizin hansı işinizi həll edə bilməmişəm ki... Buna şübhə ilə yanaşırsınız?

Şahbaz — Haqlısan!..

(Şahbaz radionu açır, radioda həzin bir melodiya.

Hər ikisi düşünür... Ayla gəlir.)

Ayla — Ata, mən çox fikirləşdim. Vəlizadə yalan danışır.

Şahbaz — Nə barədə?

Ayla — Vəlizadə Laçının kəşfinə şərək ola bilməz.

Şahbaz — Nəyə əsasən belə deyirsən?

Ayla — Birinci ona görə ki, Laçın təcrübələrini hamudan gizlin aparırdı. O, sirrini heç kəsə bildirmən adam deyil. Həm də indi yadıma düşür. Vəlizadə həmişə onun işinə pəl qatırdı.

Katib-robot — Vəlizadə! Tapdım!

Şahbaz — Nə tapdın?

Katib-robot — Tapşırığınızı ələc. Zəhmət olmasa, bir dəqiqə keçək xəlvətə. *(Qulağına nəşə pıçıldayır.)*

Şahbaz — Afərin, mənim düşünən beynim, afərin!

Katib-robot — Qulluğunuzda həmişə hazıram. Başqa tapşırığınız yoxdursa, mən gedim.

Şahbaz — Get. *(Katib-robot gedir. Şahbaz telefon nömrəsini yığır.)* Alo, mənə professor Vəlizadə lazımdır.

Vəlizadə — Özüdür danışın.

Şahbaz — Səsindən tanımadım, dövlətli olacaqsan.

Vəlizadə — Mən onsuz da dövlətliyəm. Əsərlərimin hər biri...

Şahbaz — Yaxşı, özümdən az de.

Vəlizadə — Görürəm sən demirsən, özüm deyirəm.

Şahbaz — Bayaq danışdığımız məsələ barədə ağıma bir fikir gəlib. Daha doğrusu, bir tədbir. Telefon söhbəti deyil, gərək görüşək.

Vəlizadə — Nə vaxt?

Şahbaz — Sabah vacib işim var, birisi gün.

Vəlizadə — Saat neçədə?

Şahbaz — Sən neçədə istəyirsənsə de, maşın göndərim, gəl bizim idarəyə.

Vəlizadə — Səhər saat 10-da.

Şahbaz — Oldu. Gecən keyrə qalsın.

Vəlizadə — Sağ ol.

III ŞƏKİL

Pərdə açılır

Şahbazın kabinet. Şahbaz stolun arxasında əyləşib. Vəlizadə əynində cins şalvar, ayağında sabo, gözələrində rəngli eynek daxil olur.

Vəlizadə — Nazirə eşq olsun!

Şahbaz *(onu yuxarıdan aşağı diqqətlə süzüb)* — Ə, bu nə vid-fasondur?

Vəlizadə — Nə olub?

Şahbaz — Yoxsa özünü cavanlaşdırıb bu yaşında yorğalıq etmək istəyirsən?

Vəlizadə — Balam, hamı geyinən paltardır da.

Şahbaz — Hamı yox. Oğlun yaşında cavanlar belə geyinər.

Vəlizadə — Biz cavan olanda belə geyimlər yox idi. Heç olmasa indi qurdumuzu öldürək.

Şahbaz — İnşallah! Amma özünü nə qədər boyayıb remontdan çıxartsan da, xeyri yoxdur. Yaş özünü göstərir.

Vəlizadə — Yaxşı, yaşımı gözümə soxma. De görək, mənə niyə çağırırsan?

Şahbaz — Elə o məsələdən ötrü. Təzə nə var, nə yox?

Vəlizadə — Hələ bir xəbər yoxdur. Amma telefon dağılır. Xarici institutlar Laçını axtarır. Bu gün eşitdiyimə görə bu dəli qəsdən gizlənir.

Şahbaz — Axı niyə?

Vəlizadə — Allah da ondan baş açmaz.

Şahbaz — Bacısı deyir ki, Moskvadadır.

Vəlizadə — Bəs bacısı bilmir onun qaldığı yeri, ya telefon nömrəsini?

Şahbaz — İstədik, vermədi.

Vəlizadə — Moskvadakı dostlarımdan öyrəndiyimə görə onun ağılı çayıb.

Şahbaz — Necə yəni?

Vəlizadə — Devilənə görə, Moskvada qalmaq, ixtisasını dəyişmək istəyir.

Şahbaz — Bura bax, kəşfdə doğrudan sənin əlin var?

Vəlizadə — Necə yeni əlin var? Bəs onun elmi rəhbəri kimdir? Mən ona kömək etməsəydim, şərait yaratmasaydım, ona yol göstərməsəydim, o neyləyə bilərdi? Niyə soruşdun?

Şahbaz — Adamın ürəyinə çox şey gəlir. Axı, bu niyə gizlənsin? Bəlkə səndən qorxur?

Vəlizadə — Məndən niyə qorxsun? Mən xortdanam?

Şahbaz — Mən belə düşünürəm ki, biz o dəlini bacısının əli ilə cilovlaya bilərik.

Vəlizadə — Düz deyirsən. (*Sükut.*) Bura bax, mən Laçının bacısını yaxşı tanıyıram.

Şahbaz — Hardan?

Vəlizadə — Onun fabrikində bir-iki dəfə uşaqlara ayaq-qabı sifariş vermişəm. Deyirsən, mən ona zəng eləyim?

Şahbaz — Yox, elə etmək lazımdır ki, o özü sənə zəng eləsin.

Vəlizadə — Başa düşmədim, necə?

Şahbaz — Sənin bacın oğlu var?

Vəlizadə — Var..

Şahbaz — O yenə orada işləyir?

Vəlizadə — Hə, şöbə müdürüdür.

Şahbaz — Vəssalam. Bacioğlu vasitəsilə.

Vəlizadə — Bacioğlunun bu işə nə dəxli?

Şahbaz — Başa düşmədim?

Vəlizadə — Açıq de görək nə deyirsən?

Şahbaz — Yəni fabrikdə Nərgizin zir-zibili, artıq-əskiyyə yoxdur?

Vəlizadə — İndiki zamanda fabrik ola, əyər-əskiyyə olmaya?

Şahbaz — Vəssalam. Demək Nərgizin quyruğu sənin əlində.

Vəlizadə — İndi başa düşdüm.

Şahbaz — Allaha şükür!

IV ŞƏKİL

Laçın masa arxasında əyləşib kitab oxuyur. Masanın üstündə qalaq-qalaq kitablar cərgələnib. Telefon zəngi.

Laçın — Eşidirəm.

Aylanın səsi — Laçın, sənsən?

Laçın — Kimdir?

Aylanın səsi — Səsimi də yadından çıxartmısan?

Laçın — Ayla? Bu doğrudan sənsən?

Aylanın səsi — Mən olmamış kim olmalı idi?

Laçın — Heç inana bilmirəm.

Aylanın səsi — Səfərin niyə belə uzandı? Səni təbrik edirəm. Böyük nailiyyətdir.

Laçın — Mənim telefonumu hardan bilirsən?

Aylanın səsi — Nərgizdən aldım.

Laçın — Nərgizdən?

Aylanın səsi — Qələbəni eşidən kimi, səni təbrik etmək üçün Nərgizdən telefon nömrəni istədim, vermədi. Dünən özü zəng vurub nömrəni verdi. Həm də dedi ki, bəlkə getdim Moskva, qardaşımın yanına. Dünəndən 3-4 dəfə zəng vurmusa, telefonun cavab vermədi. (*Sükut.*) Yaxşı, nə oturmusan Moskvada? Niyə gəlmirsən?

Laçın — İşim uzanır.

Aylanın səsi — Bəs qurtarmadın? (*Sükut.*) İndi hamı səndən danışır, hamı səni təbrik etmək istəyir.

Laçın — Uşaq necədir?

Aylanın səsi — Maşallah, yekə oğlan olub. Görsən, tanımazsan. Gələn il məktəbə gedəcək.

Laçın — Bəs atasını soruşmur? (*Sükut.*) Onda nə cavab verirsən?

Aylanın səsi — Bunu atasından soruşmaq lazımdır.

Laçın — Məndən niyə?

Aylanın səsi — Yaxşı, havaxət gəlirsən?

Laçın — Hələ dəyə bilmərəm.

Aylanın səsi — Laçın, məndə də günah olub, səndə də. Gəl, olub-keçənlərə qələm çəkək, hamısını unudaq. Həyatımı zı yenidən başlayaq.

Laçın — Bunu mən sənə iki il əvvəl demişdim. Sən məni eşitmədin, atanı məndən üstün tutdun.

Aylanın səsi — Dedim ki, hamısını unudaq... yaxşımı?

Laçın — Mən nə deyirəm...

Aylanın səsi — Onda tez gəl.

Laçın — Çalışaram.

Aylanın səsi — Mənə zəng elə... Hələlik.

Laçın — Hələlik. (*Dəstəyi asır, dərin fikrə gedir.*) Bu nədir? Nə tez təslim oldum? İnsan necə də öz-özünü bilməzmiş... Səsinə eşidən kimi qəlbimə işıq doldu... Həyat işığı, başqaları kimi yaşamaq, həyatın sevincini dadmaq həvəsi... Axı, mən də insanam! Mən də insan kimi yaşamaq, rədd edilmiş məhəbbətə, dağılmış ailəmə qovuşmaq istəyirəm... Kitablar içində nə

qədər eşələnmək, düsturları, sınaqları, təcrübələri nə qədər izləmək olar? Aylanın atası düz deyir. Mən ailəmi də elmə qurban verdim. Bir insan ömrünü insan kimi yaşamadım. Bezmişəm, daha bəsdir! Bəs mən nə vaxt yaşayacağam?

(Külək qopur, pəncərənin pərdəsini oynadır. Kosmik musiqi altında Ulu əcdad peyda olur.)

Ulu əcdad — Nə tez döndün fikrindən?

Laçın — Nə?

Ulu əcdad — Bəs hanı sənin iradən?

Laçın — Sən kimsən?

Ulu əcdad — Sən məni tanıyırsan.

Laçın — Tanımıram.

Ulu əcdad — Yaxşı bax.

Laçın — Dedim, tanımıram!

Ulu əcdad — Mən tarixəm, mən sənin qan yaddaşınam, ulu əcdadınam. Mən sənin vicdanının səsiyəm.

Laçın — A... yadıma düşdü. Ulu əcdad! Bir dəfə səni yuxuda görmüşdüm. Simpoziumda çıxış etdiyim gün.

Ulu əcdad — Həmin günün gecəsi.

Laçın — Elə o gündən sonra rahatlığımı ölimdən almısan.

Ulu əcdad — Bilirəm, buna görə sağ ol!

Laçın — Öz əzabların bəş deyildi? Üstəlik sən də bir yandan mənə aman vermirsən. Bir o kitablara bax. (*Masanı göstərir.*) O gecəki hücumundan sonra o kitablardan sənin keçib gəldiyin yolları izləyirəm... Ortada çəmşısən.

Ulu əcdad — Səbr elə, tapacaqsan.

Laçın — Axı, mənim nəyimə lazım idi bunlar?

Ulu əcdad — Yenə tərəddüd?

Laçın — Kəşfimi başa vurdum. Dünya alimlərinin tədqirini qazandım. Mənə daha nə lazım idi? Məni ayrı yola salıb istisımə zəhər qatdın.

Ulu əcdad — Mən səni həqiqət yoluna çağırırdım.

Laçın — Mənim kəşfim həqiqət deyildi?

Ulu əcdad — Axı mən sənə yuxunda hər şeyi başa saldım. Deyirsən indi yenidən başlayaı? (*Sükut.*) Əl çək o kəşfdən! İnsanlığı fəlakətə aparacaq həqiqət insana lazım deyil.

Laçın — Bəs mənim uzun illər çəkdiyim zəhmətə həyafın gəlmir?

Ulu əcdad — Yox! Sən görək yola çıxمامışdan əvvəl hara gedəcəyini biləydin.

Laçın — Mən bu işə başlayanda — yeni irsiyyəti dəyişməyə, onu idarə etməyə nail olmaq istəyəndə bəşəriyyətə xidmət edəcəyimi güman edirdim, bununla da bəşəriyyətə xeyir verəcəyimi düşünürdüm.

Ulu əcdad — Amma...

Laçın — Amma o gecə, səni yuxuda gördüyüm o dəhşətli gecə birdən ayıldım ki, bu işin xeyirli tərəfindən başqa zərərli tərəfi də var. Yəni insan beynində xeyirxahlıq hissi ilə yanaşı, bədxahlıq hissini də yaratmaq mümkündür.

Ulu əcdad — Bəli, bu kəşf bir zalımın ölində qəddarlıq silahına da çevrilə bilər.

Laçın — Haqlısan! Amma (*Bir qovluq göstərir.*) bu, mənim on illik gecəli-gündüzlü axtarırlarımın, dözülməz əzablarımların yekunudur. Hamısı burdadır. Sinaqlar, göstəricilər, nəticələr. Doğrusu, bundan da ayrılı bilmirəm.

Ulu əcdad — Elə buna görə də tərəddüdlərini görüb yanına bir daha gəlməli oldum. Yandır o qovluğu, bərdəfəlik ondan canın qurtarsın!

Laçın — Bacarmıram!

Ulu əcdad — Yandır deyirəm sənə... O qovluq nə qədər ki, salamatdır, sən bu tərəddüdlərdən yaxa qurtara bilməyəcəksən.

Laçın — Əl çək. Məndən nə istəyirsən?

Ulu əcdad — Özünü! Mən səni özünə qaytarmaq istəyirəm. Təbiətin işinə qarışma!

Laçın — Bizə verilən ağıl bizi rahat buraxmır. İnsan daim bilmədiyini bilməyə, görmədiyini görməyə, eşitmədiyini eşitməyə çalışır.

Ulu əcdad — Bilsin, görsün, eşitsin! Amma özündən, öz təbiətindən, insanlığından əl çəkməsin, insan olduğunu unutmasın. Siz ana təbiətlə üz-büz oturub onunla məsləhətləşmək əvəzinə, böyük istəhanız, dibsiz nəfəsiniz, sonsuz təməhinizlə məsləhətləşir, onları doyuzdurmağa çalışırsınız.

Laçın — Təbiət öz sirrini insana məsləhətlə vermirdi. Biz onu zorla alırıq.

Ulu əcdad — Elə zorla çəşməsiniz! Zorakılıqla qazınan səadət sonda bədbəxtliyə çevrilir. Sənin kəşfin də təbiəti zorlamaqdır! Öz şöhrətin naminə insanlığı bədbəxtliyə aparma. Düşün, düşün, nəfəsinlə, təməhinlə deyil, ağıllarla və qəlbinlə düşün!

Laçın — Düşündüm və buna görə də məktublara, dəvətlərə, teleqramlara cavab vermirdi, susurdum.

Ulu əcdad — Sənin susmağın hardasa razılıq əlamətidir. Nə qədər susub cavab verməyəcəksən? Olmazmı ki, bərdəfəlik məsələni kəsənsən? Açıq-aydın, mərdi-mərdənə kəşfindən imtina etdiyini bildirənsən? Əgər mənə verdiyin sözlərdən qaçsan, atomu kəşf edənlər kimi sonradan peşiman olacaqsan.

Laçın — Axı, mən elmin açılmamış bir səhifəsini açmısam, hər bir açılış bir tərəqqidir.

Ulu əcdad — Lazım deyil bəşəriyyətə onu fəlakətə aparan bir tərəqqi. Tərəqqiyə bax! Bu tərəqqi vəhşilikdir!

Laçın — Axı, bəşəriyyətin min illərdən bəri qazandığı nailiyyətləri, açılmış sirləri, məchulların məlumata dönməsini necə inkar etmək olar?

Ulu əcdad — Atomun kəşfi sizi hara apardı?

Laçın — Sən niyə o tərəfi götürürsən? Elmin və sənətin yaratdığı xarəqlər... Təyyarə, qatar, telefon, teleskop, televizor, zavod, fabriklər və s./elmin yaratdığı bu mədəniyyət də vəhşilikdir?

Ulu əcdad — Xeyir, bunlar mədəniyyətdir. Siz indi bu tərəqqi zirvəsindən geriyyə qayıdırırsınız. Təkamülünüz artıq geriyyə döndür.

Laçın — Bəsdir! Mən səni eşitmək istəmirəm.

(Laçın televizorun düyməsini basır. Ekranda saçları pırtlaşmış, üz-gözünə tökülmüş yarıçılpaq müğənni cəybəcər hərəkətlərlə tullanıb düşür, cəybəcər səslər çıxarıb böyürür. Bir xəyli dinləyirlər.

Ulu əcdad qəhqəhə çəkişir gülür.)

Ulu əcdad — Budurmu müasir mədəniyyət? (*Ekrandakı müğənnini göstərir*) Bu ki, meydançılıqdır! Bu, bizdən çox-çox əvvəlki yarımvəhşi insan nəslinin sənətidir. Bayağ saydığın böyük tərəqqidən sonra siz yenidən ibtidai insanın sənətinə qayıdarsınız.

yıtmınsınızsa, boynuna al ki, tərəqqinin və təkamülünüz geriye döndür. İndi siz insanlıqdan vəhşiliyə, alilikdən ibtidaiyə doğru gedirsiniz. Bu isə tərəqqi deyil, tənəzzüldür! Tərəqqi isə vəhşilikdən insanlığa doğru gedən yola deyildir.

Laçın — Bilmiyəm, mən heç nə bilmirəm. Çəşməşəm. (Televizoru söndürür.)

Ulu əcdad — Sizi “insan meymundan əmələ gəlib” — deyən o alim çəşmə. Sənin ulu əcdadın mənəmsə, bilirəm ki, mənim dədəm meymun deyil. Sən mənim törəməmsən, mən isə meymunun törəməsi deyiləm. (Televizoru göstərir.) O bəd-bəxt elə bilir ki, meymundan əmələ gəlib. Ona görə də meymunu təqlid edir.

Laçın — İndi nəyləyək?

Ulu əcdad — İki aydır məni eşidirsən. Yenə də eşit. Amma sən indi arvadının səsinə eşidən kimi tamam dəyişdin. Uyma ona.

Laçın — Axı, o mənim ailəmdir, mən onu sevirəm.

Ulu əcdad — Sevirsən?

Laçın — Bəli... Sən sevginin nə olduğunu bilirsən?

Ulu əcdad — Sevginin nə olduğunu biz bilirik, siz yox. Həç olmasa Leyli və Məcnunu xatrla. Siz bu gün sevir, sabah boşayırsınız. Biz isə əgər sevdiksə, qəbir evinə də birlikdə gedirik. Biz sevdiiyimiz qadının özünü sevirik, siz isə ondan umduğunuz xeyiri, mənfəəti sevirsiniz.

Laçın — Əlbəttə, belələri var.

Ulu əcdad — Bəs sən? Sən özün? Bacı himayəsində yaşayan yoxsul bir tələbə idin... Aylanı tapandan sonra sən də meydana çıxdın... Qaynata kölgəsində ev-əşik sahibi oldun. İmkanların böyüdü. Qol-qanad açdın, ali məqamlarda dolaşdın.

Laçın — Bəs mən özüm heç nəydim? Sən mənim qabiliyyətimi, zəhmətimi danırısan?

Ulu əcdad — Danmıram, amma sizin zamanədə təkə qabiliyyət azdır, onu üzə çıxartmaq üçün imkan lazımdır. O imkanı da sənə Aylanın atası verdi.

Laçın — Xeyr, mən Aylanı sevmişəm.

Ulu əcdad — Sən Ayladan əvvəl atasının imkanlarını sevmisən. Görürsən, açıq danışmaq nə gözəl şeydir. Adama hə-

qiqəti göstərir. Amma siz bu açıqlıqdan qorxursunuz. Üzünüə maska taxıb, əməlinizə başqa don geyindirirsiniz. Bir cür düşüb, ayrı cür danışırınsız.

Laçın — Mən belələrinə nifrət eləyirəm.

Ulu əcdad — İndi eləyə bilirsən.

Laçın — Niyə indi?

Ulu əcdad — Çünki, indi sən də imkan sahibsən.

Laçın — Yaxşı, tutaq ki, mən Aylanı atasına görə sevmişəm. Bəs Ayla? Mən ki, yoxsul bir tələbə idim. Niyə mənə sevdi?

Ulu əcdad — O, sənin gənclik xəyallarına, gələcək haqqındakı şirin vədlərinə inandı. Amma bu inam uzun sürmədi. Əgər o, səni, sənin özünü qərəzsiz sevirdisə, niyə axıra qədər davam getirmədi? Sənin elm naminə ailəyə biganəliyinə dözmədi? Atasının təkidlə niyə səndən üz döndərdi? O, səni indi “sevməyə” başlayıb. Çünki indi sənin şöhrətin atasının imkanlarını üstələyib. Amma indi də o, sənin özünü deyil, sənin şöhrətini sevir. Buna isə məhəbbət deməzlər. Ticarət deyərələr.

Laçın — Sən dəhşətli sözlər danışırısan.

Ulu əcdad — Mən sənə həqiqəti deyirəm. Üç ildir ayrıldığınız. Niyə səni arayıb-axtarmırdı? İndi axtarır? Sən də məhəbbət donu geydirilmiş bu ticarəti qəbul etməməlisən.

Laçın — Əgər o, səhvini başa düşüb barışmaq istəyirsə, niyə mən onu rədd etməliyəm?

Ulu əcdad — O, indi səhvini başa düşməyib, xeyrini başa düşüb. O, səni atanda sən adı bir adam idin. İndi qeyri-adı-sən. İndi sənin qeyri-adiliyin onun gözlərini qamaşdırıb. Amma o, bilmir ki, sən qeyri-adiliyindən vaz keçəcəksən.

Laçın — Qeyri-adilikdən vaz keçmək! Axı, mən də insanam. Mənim də öz arzularım, qanadlı xəyallarım var. Mən hələ uşaqlıqdan adamlar içində sevilmək, barmaqla göstərmək, üstünlüyümü hamıya təsdiq etdirmək istəmişəm.

Ulu əcdad — Gördünüm? Sən də öz çağdaşların kimi öz məninin əsirisen. Sən qeyri-adiliyini insanları fəlakətə aparan kəşfdə deyil, öz məninə öldürüb insanlara xidmətdə tapmalısən.

Laçın — Başqalarından seçilmək məgər təbii və insani arzu deyil?

Ulu əcdad — Əgər seçilmə arzusu insana qarşıdırsa, o, təbii və insani ola bilməz. Qırılan milyonların, tarimar edilən şəhərlərin hesabına Hitlerin başqalarından seçilməsini təbii və insani adlandırmaq olarmı?

Laçın — Bu başqa məsələdir.

Ulu əcdad — Zülmün, qəddarlığın adı qayda olduğu bir cəmiyyətdə əgər sən cəmiyyətin xeyrinə öz şəxsi xeyrindən və qeyri-adiliyindən keçə bilsən, insanlığın gözündə sən daha artıq qeyri-adi olarsan. Mən səni bax, belə seçilməyə, belə qeyri-adiliyə çağırıram.

(Laçın birdən ürəyini tutur, cibindən dərmən çıxarıb atır.)

Ulu əcdad — Nə oldu?

Laçın — Ürəyim yaman məni incidir. (*Uzanır.*) Sizin zəmanədə də adamların ürəyi ağrıyırdı?

Ulu əcdad — Biz heç ürəyimizin harada olduğunu bil-məmişik.

Laçın — Xoşbəxt yaşamısınız.

(Qapı zəngi. Laçın qapını açır. Nərgiz gəlir. Ulu əcdad dərhal çəkilir.)

Nərgiz — Qardaş, gözümün işığı!

(Laçının boynuna sarılır.)

Laçın — Xoş gördük. Xeyir ola? Niyə belə xəbərsiz-ətərsiz?

Nərgiz — Qardaşım gəlmədi, mən gəldim onu görməyə. Üzbəüz təbrik etməyə... Hələ bir dayan görüm, niyə belə sınıxmısan? (*Sükut.*) Nə təhər sınıxmıyasan? Bəs o boyda işi kim görüb? Bu cavan canıyla o boyda alimlərə kim cavab verib?

Laçın — Nə var, nə yox? Uşaqlar necədir?

Nərgiz — Hamı səne duaçısıdır. Adı dünyaya sığmayan da-yıllarının yolunu gözləyirlər. Vallah, gözümüzün kökü sarıldı, daha bəsdir burda oturdu.

Laçın — Elə bilirsen mənim çox xoşum gəlir?

Nərgiz — Bəs xoşun gəlmir, nə üçün oturmusan burda? İşini də başa çatdırmısan... Mən o yan-bu yan bilmirəm, gəlmi-şəm səni aparmağa.

Laçın — İndicə Ayla zəng eləmişdi.

Nərgiz — Bilirəm, mən vermişdim nömrəni...

Laçın — Ay bacı, xeyr ola? Bu nə məsələdir? Sən axı...

Nərgiz — İstəyirəm barışasınız.

Laçın — Bircə ay əvvəl sən mənə telefonda demədin ki, ondan sənə arvad olmaz? Aradan nə keçdi, ay bacı?

Nərgiz — Çox fikirləşdim, bu qərara gəldim ki, yenə pis-yaxşı, öz aیلəndir. Ortada uşaq var.

Laçın — Elə mən də buna görə dözdürdüm.

Nərgiz — Onun da başı daşdan-daşa dəyib. Hər halda əv-velki şıltaqlığını daha eləməz. Bir də... Ona dil verən atası idi... İndi gördü ki, papaq altında oğlanlar varmış.

Laçın — Mən kiməm ki?

Nərgiz — Sən... Sən kim olduğunu hələ bilmirsən?! (*Sü-kut.*) Yaxşı, sən burda hələ nə qədər qalmalısan?

Laçın — İşimi buraya dəyişmişəm.

Nərgiz — Niyə? Daha Vətəninə bəyənesi olmadın?

Laçın — Yox... Hələ bir müddət burda işləməliyəm.

Nərgiz — Sən mənimlə getməlisən.

Laçın — Hara?

Nərgiz — Hara olacaq? Bakıya.

Laçın — Xeyir ola?

Nərgiz — Məni dolaşdırıblar, qardaş.

Laçın — Necə? Dolaşdırıblar?

Nərgiz — Bəli. Fabriki yoxlayıblar, əskiym çıxıb.

Laçın — Əgər sən düzsənsə, əskiyn necə çıxa bilər?

Nərgiz — Mühəsibə inanmışam... O da istədiyini ələyib.

Laçın — Əgər günah mühəsibdədirsə, niyə qorxursan?...
Həqiqət nazilər, amma qırılmaz.

Nərgiz — Həqiqət! İndi həqiqətə baxan kimdir?

Laçın — Yaxşı, mən gedib orda neyləyə bilərəm? Axı, mənim elə yerlərdə dostum, tanışım yoxdur.

Nərgiz — İndi bütün Azərbaycan səni tanıyır... Bir sözü-n iki ola bilməz.

Laçın — Vallah bacı, birini bilirsen, birini yox.

Nərgiz — Nəyi bilmirəm? (*Sükut.*) Hə? (*Sükut.*) Dağ ki-mi qaynatan var... Onun bir zəngi bu məsələni yoluna qoyar.

Laçın — Hə... İndi başa düşdüm... Çox şeyi başa düşdüm.

Nərgiz — Şükür Allaha!

Laçın — Düzünü de, sənin günahın var, ya yox?

Nərgiz — Direktor kimdirse, cavabdeh də olur.

Laçın — Bəs sən düz işləyə bilmirdin?

Nərgiz — Bu yaşa çatmısan, o boyda biliyin var, hələ çox şeyi bilmirsən. Sən nə yapmışsan düzlüyün, həqiqətin quyruğundan? Düzlük axtaranların nə günə düşdüyünü sən nə vaxt biləcəksən? Hamımız bir parça çörəyin əsiriyik. Çörək də düzlüklə çıxmır. De görək, mən də sən kimi həqiqətin quyruğundan yapışıb hər işimdə düz olsaydım, dörd balamı atasız necə böyüdərdim? Hə...cavab ver. Dörd bala, üstəlik də sən! Səni də mən ərşəyə çatdırmışam... Atadan yetim qalan balalarım indi də anadan yetim qalsın? Məni tutsalar, dörd balama sən baxmalı olacaqsan.

Laçın — Yəni həbs olunmaq qorxusu var?

Nərgiz — Mən gedirəm sabaha biletdə almağa. Sən də hazırlaş.

(Nərgiz gedir. İşıq sönmür, işıq yalnız Laçının üzünü işıqlandırır. Bu zaman qaranlıqdan Ulu əcdad peyda olur. O qəhqəhə ilə gülür.)

Laçın — Nəyə gülürsən?

Ulu əcdad — Sizə! Dildə xeyirxalıqdan, ədalətdən, həqiqətdən dəm vuran, həqiqətdə isə həqiqəti tapdayan, ədalətə arxa çevirən, öz xeyrindən ötrü doğma qardaşının xeyrinə belə tüpürən bugünkü insanlara! Gördünmü doğma bacını? Bir vaxt arvadına nifrət eləyirdi. İndi isə səni onunla barışmağa çağırır. Hansı odda yandığını düşünmədən səni öz xeyrinə qurban verir... Sizin dünyanız şəxsi mənfəə oxu ətrafında fırlanır... Sən isə öz acizliyindən bu axara qarşı çıxma bilmirsən.

Laçın — Neyləyim?

Ulu əcdad — Getmə!

Laçın — Mümkün deyil. Həyatın da öz axarı, öz qanunları var. Sən axı bizim həyatdan xəbərsizsən.

Ulu əcdad — Bu düzdür.

Laçın — Düz olmayan nədir?

Ulu əcdad — Həyatınızın bünövrəsi. Əyri bünövrənin üstündə qurulan hər şey əyri olmalıdır.

Laçın — Mən səni eşitmək istəmirəm, bəsdir, bəsdir, bəsdir!

I hissənin sonu

II HİSSƏ

V ŞƏKİL

Pərdə açılır

Şahbazın kabineti. O, stol arxasında nə iləsə ciddi məşğuldur.

Katib-robot daxil olur.

Katib-robot — Qəbula gələnlər gözləsinmi?

Şahbaz — De, gözləsinlər.

(Katib-robot çıxır, Laçın gəlir.)

Laçın — Salam.

Şahbaz (*başını qaldırır.*) — Laçın? Salam, salam. Xoş gəlmisən. Axırı ki, gəlib çıxdın. Əşi, hamı səni axtarır, sənə qeybə çəkilmisən. Səni ürəkdən təbrik edirəm. (*Görüşürlər.*) Böyük müvəffəqiyyətdir, əhəsen. Eşitdiklərimdən belə məlum olur ki, çox böyük kəşfdir. Professor Vəlizadə iki gündən bir mənə zəng eləyir. Deyir, balam, bu harda qaldı? Görüşməsən onunla?

Laçın — Hələ yox.

Şahbaz — Nahaq. O, sənin işin üçün səndən çox həyəcan keçirir. (*Sükut.*) Yaxşı, de görüm o boyda qələbədən sonra sən niyə qeybə çəkildin? (*Sükut.*) Oxu atıb yayı gizlətməyi necə başa düşək?

Laçın — Düz deyirsiniz. Mən hədəfi yaxşı görmədən ox atmışam. Ona görə də yayı gizlətməli oldum.

Şahbaz — Necə yəni?

Laçın — Mən sizin yanınıza ayrı bir iş üçün gəlmişəm. Ucundan-qulağından Aylaya telefonla dedim. Yəqin ki, sizə çatdırıb.

Şahbaz — Bir az xəbərim var. Danışırıq. Amma əvvəlcə sən öz məsələni mənə başa sal görüm, "ox", "hədəf" deyəndə sən nəyi nəzərdə tutursan? (*Sükut.*)

Laçın — Bilirsiniz, bu çox müəkkəb məsələdir. Bunu atıstı izah etmək olmaz. Qəbulda xeyli adam oturub. Başqa vaxt...

Şahbaz — Onun ziyanı yoxdur. Dedim gözləsinlər. Məni daha çox sənənin işin maraqlandırır. Təkcə mənə yox, indi şəhərdə hamı bu məsələdən danışır, hərə bir cür başa düşür. Hərə bir cür yozur.

Laçın — Hərənin bir cür yozması təbiidir. Çünki bu kəşfin iki ucu var. Xeyir və şər ucu. Bu kəşfdən xeyirə də istifadə etmək olar, şərə də.

Şahbaz — Atom kimi.

Laçın — Bəli, irsiyyəti dəyişmək özü-özlüyündə böyük kəşfdir, amma...

Şahbaz — Demək, məsələni, oğruya qorxu hissini aşlayıb, onu bu yoldan çəkəndirmək olar, eləmi?

Laçın — Bəli.

Şahbaz — Bu ki, yaxşı işdir.

Laçın — Bəs əksini götürsəniz necə? Məsələni, qəddarlıq əlamətini daşıyan kimyəvi birləşməni alıb, istədiyimiz adama köçürür, onu qəddar və zülmkar edə bilərik. Yaxud da bu üsulla sürülərə mütillər, itaətkarlar, kölələr hazırlamaq olar.

Şahbaz — Məgər indi belələri azdır?

Laçın — Elələrinin üstələməsi qorxuludur.

Şahbaz — Sən məsələnin xeyir tərəfini niyə götürmürsən?

Laçın — Atom, hidrogen silahlarının allahlıq elədiyi bir əsrdə insanlar hər şeyin xeyirli tərəfindən çox mənfisindən yapışıq.

Şahbaz — Atomdan yaxşı məqsədlər üçün də istifadə olunmurmu?

Laçın — Bəli. Xirosimada, Çernobılda olduğu kimi.

Şahbaz — İndi sənə nəyləmək lazımdır?

Laçın — Mən kəşfi dayandırmaq, üzə çıxartmamaq qərarına gəldim.

Şahbaz — Bəs sonra?

Laçın — İndi antropologiya ilə məşğul oluram.

Şahbaz — Niyə məhz antropologiya ilə?

Laçın — İnsanlığın tarixini öyrənmək üçün. Mən ibtidai insani öyrənib görürəm — o zamankı insan az bilib, amma çox xoşbəxt olub.

Şahbaz — İndi deyirsən, biz kahaya qayıdaq?

Laçın — Yox, amma təbiətdən uzaqlaşmayaq. Təəssüf ki, o qədər uzaqlaşmış, onunla əlaqəmizi o qədər itirmişik ki, özümüz təbiətə yaxınlaşmaq əvəzinə, onun ətrini otaqlarımıza gətirməyə çalışırıq. Bu məqsədlə odorologiya adlı elm yaratmışıq.

Şahbaz — O nədir?

Laçın — Təbiəti insana yaxınlaşdırmaq elmi. Bir alim var, Krasnov fəmilayısı. Onun icad etdiyi "odofon" cihazı çiçək və otların ətrini ifraz edir. Bu yolla təbiəti özümüzə yaxınlaşdırırıq. Bu, gülünc deyilmi?

Şahbaz — Amma maraqlıdır. Elmi nailiyyətdir.

Laçın — İnsan təbiətə uyğunlaşa bilmir, ona zər göstərir, onu özünə uyğunlaşdırmağa çalışır. Heyvanlar isə əksinə, instinktlə təbiətin şıltaqlığını əvvəlcədən hiss edir, özünü ona uyğunlaşdırır...

Şahbaz — Məsələni...

Laçın — Qarşdakı ilin quraqlıq olacağını hiss edən qurd quyruğunu qaldırıb ulayır, öz həmcinslərini aclığa hazır olmağa çağırır. Başa salır ki, quraqlıq olacaq, bu il doğum olmamalıdır.

Şahbaz — İt zəlzəli əvvəlcədən hiss etdiyi kimi.

Laçın — Bəli.

Şahbaz — Bəs, bundan çıxan nəticə nədir?

Laçın — Bir ehtimala görə insan yerin, torpağın məhsulu deyil, kosmosdan gəlmədir. Buna görə də insan həmişə gözlərini göyə dikir, əllərini göyə açır. Göy bizi özünə çəkir, çətinliyə düşəndə imdadı göylərdən umuruq. Amma torpağa, təbiətə qənim kəsilir, onu insafsızcasına məhv edir.

Şahbaz — Amma bizi yaşadan da torpaqdır. Sən deyən ehtimal həqiqətdirsə, niyə biz torpağa "ana torpaq" deyirik?

Laçın — Çünki qıdamız ondadır.

Şahbaz — Bir də elmi-texniki tərəqqidə.

Laçın — Əlbəttə, təyyarə arabadan daha üstündür. Araba ilə beş günə getdiyimiz yolu, indi təyyarə ilə bir saata gedirik. Qazandığımız sürət bizə bolluca vaxt qazandırır. İndi mən bilmək istəyirəm, qazandığımız o vaxt hardadır? Biz onu nəyə sərf edirik? Sürətdən əldə etdiyimiz o vaxt nə üçün bizi xoşbəxt edə bilmir? Axı, araba ilə gedən əcdadımız bizdən daha rahat yaşayırdı...

Şahbaz — Sən öz tədqiqatlarından əl çəkməklə o kəşfin qarşısını ala biləcəksənmi? Yox. Başqası davam etdirəcək.

Laçın — Kim nə istəyir, eləsin. Mən insana qarşı çevrilən elmin əleyhinəyəm.

Şahbaz — Özün bilərsən, amma sənin dəlillərin mənə inandırır. Sən nəzəri cəhətdən nə qədər hazırlıqlı olsan da, həyatı bilmərsən. Burada oyləş, indi mənim qəbuluma gələnləri dinlə. Sonra söhbətimizi davam etdirərik.

Laçın — Onlar yəqin ki, xahişə gəlib?

Şahbaz — Şübhəsiz.

Laçın — Onda əvvəlcə mənim xahişimi dinləyin.

Şahbaz — Buyur.

Laçın — Mənim Moskvada hələ işim çox idi. Bacıma görə işlərimi atıb gəlmişəm.

Şahbaz — Hə... Ayla mənə demişdi. İşdən bir az xəbərim var. Bilirsen, Laçın, fabrikanı yoxlayıblar, yeyinti çox böyükdür. Yoxlama işindəki bütün sənədlər Nərgizin əleyhinədir. O, niyə belə ehtiyatsız iş tutub?

Laçın — Nə deyim? İndi mən nə etməliyəm? Bilirsinizmi, mən körpəlikdən yetim qalmışam. Nərgiz mənə tek bacı olmayıb, həm ata olub, həm də ana...

Şahbaz — Bilirəm...

Laçın — O, həbs olunsaydı, mən onun balalarının üzünə baxsa bilərəm.

Şahbaz — Sən öz işinlə məşğul ol. Mən əlimdən gələni ələyərəm.

Laçın — Ömrüm boyu düzgünlükdən dəm vuran mən, bu gün belə bir məsələnin xahişini ələyəndə, vallah, qat-qat ət töküürəm, xəçəlat çəkirəm.

Şahbaz — Bu da sənəin ən böyük səhvindir. Sən dünyanı yalnız bir rəngdə — həqiqət rəngində görmək istəyirsən. Lakin bu mümkün deyil. Çünki gecə və gündüzü ilə dünya iki rəngdədir. Sənəin kəşfin də elə... Sən onun yalnız xeyirli tərəfini qəbul etmək istəyirsən. Amma bu mümkün deyil. Hər xeyrin içində bir şərin olması ləbəddür. Və bundan qorxmaq lazım deyil... Nə isə... Sən narahat olma, bu işlə mən məşğul olaram. Amma sən bilməliyənsən ki, şərdə, xeyirdə bizim içimizdədir. (*Düyməni basır.*) Qəbulda olanlar gəlsinlər.

Şahbaz (Pauza. Qoca daxil olur.)

Qoca — Salam... (*Sükut.*) Tanımadın?

Şahbaz — Yox.

Qoca — Mən Abdullanın atasıyam.

Şahbaz — Hansı Abdulla?

Qoca — Dostun... Bəyəm bizə az gəlmisən?

Şahbaz — Hə... yadıma düşdü... Canı-başı necədir?

Qoca — Əşi, nə can, nə baş? Öldürmədilər? Sən də bizə yasa gəlməmişdin?

Şahbaz — Hə... o Abdulla...

Qoca — Nə oldu?

Şahbaz — Nə, nə oldu?

Qoca — Axı qatıl tapılmadı.

Şahbaz — Tapılacaq, darıxma...

Qoca — Havaxt tapacaqsınız?

Şahbaz — Axtarıq day-day, bir az da gözlə...

Qoca — Nə qədər gözləmək olar?

Şahbaz — Qatıl elə məxludqur ki, bir də görürsən ki, özü gəlib düşdü tora.

Qoca — İndi biz gözləyək ki, nə vaxt gəlib düşəcək tora?

Şahbaz — Yox, biz də axtarıq...

Qoca — Mənim bir günüm bir il kimi keçir. Döymədiyim qapı, yazmadığım idarə qalmayıb. Cavab da vermirlər.

Şahbaz — Bax, indi gəldin mənə deyənə. Gözləməkdən başqa əlacımız yoxdur.

Qoca (*qışqırır*) — Nə vaxtacan?

Şahbaz — Yox, daha bu olmadı. Qışqırmaqla tapılsaydı, mən səndən bərk qışqırdım.

Qoca — Bəs sən yasda demədin ki, tezliklə tapacaqsan. Bəs sən demədin ki, mərhum sənin dostundur.

Şahbaz — Mən bəyəm indi deyirəm dostum deyil? Darıxma, day-day.

Qoca — Artıq mənə hər şey aydındır. Allah bizim fəryadımıza çatısın.

(Qoca gedir.)

Şahbaz — Bu kişinin oğlu zavod direktoru təyin olunan kimi, əliyərilərin əl-ayağını yığışdırdı. Buna dözməyən əliyərilər muzdlı qatil tutub yazığı öldürtdülər. İndi mən sənə başqa bir ərizə göstərim (*Ərizəni masanın üstündən götürüb Laçına göstərir*). Bu, bir ananın ərizəsidir. Ana öz doğma qardaşını öldürmüş qatil oğlunun bağışlanmasını xahiş edir. Atadan qalma həyəti bölüşdürəndə böyük qardaş çəpəri bir qarış özünə tərəf çəkir. Bir qarış yer üstündə qardaşlar savaşı, kiçik qardaş böyük qardaşı öldürür. İndi mən səndən soruşuram: sifarişlə zavod direktorunu öldürənə, yaxud bir qarış torpaqdan ötrü doğmaca qardaşını qətlə yetirənə məgər sənin kəşf etdiyin o kimyəvi birləşmədən vurublar ki, o boyda cinayətə əl atıblar?

Laçın — Demək, şər bizim içimizdədir!

Şahbaz — Ay sağ ol, bunu mən demədim, sən özün dedin.

Laçın — Mən də bunu demək istəyirəm. Nə qədər ki, bəşəriyyət bu əyri yolla gedir, yaddaşı köçürmək onu daha böyük fəlakətlərə apara bilər.

Şahbaz — Atomdan böyük təhlükə? Biz artıq uçurumun qarşısındaıyıq.

Laçın — İrsiyyəti dəyişmək atomdan daha böyük təhlükədir. Mənim imkanım olsaydı, alimlərin qarşısında diz çöker, onlara yalvarardım: Saxlayın bu səhədəki tədqiqatları. Çox sürətlə irəlilədik, dayanın, bir az nəfəsimizi dərek, keçdiyimiz yollara baxaq, əcdadımızı xatırlayaq.

Şahbaz — Deyirsən arxaya baxaq?

Laçın — Bəli.

Şahbaz — Təbiət arxaya baxmağı vacib bilsəydi, gözələrimizi qabaqda deyil, arxada — boynumuzun ardında yaradardı.

Laçın — İnsanı məhvə aparan tərəqqi tərəqqi deyil, geriliktir. Belə tərəqqinin qarşısı alınmalıdır.

Şahbaz — Ay aldın ha...

VI ŞƏKİL

Pərdə açılır

Şahbazın evi. Ayla piano çalır oxuyur.

Ayla — Sənsiz bir cəllad kimi dünya durur üzümə, Sənsiz mənim öz evim qürbət olub özümə, Sənsiz mənim özüm də özüm üçün sırt olub, Min-min fikrim, xəyalım sənsiz mənə bir olub. Sən də mənsiz bu dərdi mənim qədr çəkənsən, Mənim ilkim də sənənsən, mənim sonum da sənənsən.

(Qapı zəngi, Laçın gəlir.)

Ayla — Oho... Laçın bəy. Xoş gördük. Keç içəri. (*Sükut.*) Sənə nə olub?

Laçın — Özüm də bilmirəm...

Ayla — Bacının işindən ötrü darıxırsansa, nahaq! Atam kömək ələyəcək. Özün bilirsən ki, onun bir zəngi kifayətdir.

Laçın — Mən doğrudan bədbəxt adamam.

Ayla — Niyə? Niyə bədbəxtsən? Allaha şükür, nəyin çatmır? Bununla belə sən öz qədrini bilmirsən. Öz-özünü bədbəxt ələyirsən. (*Sükut.*) Bu gün bir həftədir gəlmisən. Mən heç, deyək ki, mənəndə incikəsən, bəs oğlun? Onu da görmək istəmirsən? Bəs sən necə atasən, necə insansən?

Laçın — Nə desən, haqlısan.

Ayla — Sən həmişə belə olmusan. Vallah, bunu heç bir qadın götmürməzd. Amma mən dözdüm. Dedim, bir gün ayılar,

atalıq və ərlik vəzifəsini başa düşər. (*Sükut.*) Niyə susursan? Danışsana... Düz demirəm? (*Sükut.*) Atam mənə kəşfin barədəki qərarını dedi. Bağışla məni, Laçın, ağılı başında olan adam, sənin tutduğun işi tutmaz. Sən ki, neçə illik zəhmətini, yuxusuz gecələrinin bəhrəsini, ailənin əzabları bahasına qazandığın hörməti bir anda yerə vuracaqdın, onda bu əzab-əziyyətlər nəyə lazımdı? Elə əvvəlcədən sən də bu boyda əzab-əziyyətə qatlaşmaz, başqaları kimi 100 səhifəlik bir dissertasiya yazıb elmi dərəcə alardın. Biz də sənənlə bərabər rahat yaşayardıq.

Laçın — Yənə deyirəm, haqlısan, məni danlama, mən də nəticəni əvvəlcədən bilsəydim, bu işə girişməzdim. Sizi də özüm ilə bərabər incitməzdim. (*Ulu əcdad onun gözüne görünür.*) Əl çək məndən, əl çək!

Ayla — Sənə nə oldu?

Laçın (*yavaş-yavaş sakitləşir*) — Zarafat eləyirdim.

Ayla — İndi ki, kəşfindən əl çəkirsən, bəs Moskvamı neçəyə qoyurdun? Antropologiyanın sənəni kəşfinə nə daxli?

Laçın — Mən, insan təbiətindəki qəddarlıq və mütiliyn, nəəcilik və xudbinliyin tarixini, mənəbəyini öyrənmək istəyirəm.

Ayla — Bu, fəlsəfənin işidir.

Laçın — Hər elmin zirvəsi fəlsəfədə yekunlaşır. Bir də sənə məlumdur ki, insan təkamülündə bizə bütün mərhələlər bəlli deyil. Bacarıqlı insanla şüurlu insan arasında nəşə bir kərpü olmalıdır. Biz onu tapmalıyıq. Məncə qəddarlıq və mütilik bu mərhələdən başlanıb.

Ayla — Özünü çox dərin bir uçuruma salmışan.

Laçın — O gün atan şikayətçiləri qəbul edəndə mənə çox şey aydın oldu. Və bu qənaətə gəldim ki, haqiqətdən tərəqqi gəriyədir.

Ayla — Düz deyirsən, incimə. Laçın, çəkdiyin əmək sənəni ağılı da yerindən oynadıb, geriyyə döndürsən.

Laçın — Ola bilər.

Ayla — Şübhə eləmə. Sən normal adam deyilsən. İndiki zamanda kim öz xeyrindən, öz zəhmətindən keçər? Sən neylədiyini bilirən? Öz xeyrini bilməyən adamın başəriyyəyə xidmətindən danışması gülünc deyil? Sən sözdə xudbinliyin əleyhinə gedirsən, xudbinliyin, qəddarlığın mənəbəyini öyrənmək

istəyirsən. Bunun üçün kitabları, məxəzləri araşdırmaq lazım deyil, özünə bax, özünü öyrən. Öz uğurların naminə aیلəni əzab-əziyyətə salan sən özün deyilsən? Sən axı mənə seviridin? Hani o sevgi? Sevən də sevəni zillətə salarmı? Evləndəndən bəri sən mənə bir dəfə də olsun xoş dindirməmişən. Həmişə öz fikirlərlə yaşamış, Allahın qurucu "sevirəm" sözünü də deməmişən.

Laçın — Sözə nə ehtiyac var?

Ayla — Niyə yoxdur?

Laçın — Ulu əcdadımız danışmağa başlayanda öz sevgisini necə bildirib?

Ayla — Nə bilim?

Laçın — Onlar bir-birinə olan sevgilərini də, nifrətlərini də fəhm ilə, gözdən oxuyublar. İkinci də onlarda inam olub. Söz yaranandan sonra fəhm, intuisiya itib, inamsızlıq başlayıb. Sən mənə inanmadığın kimi...

Ayla — Deyirsən indi dilimiz ola-ola, biz də vəhşi əcdadımız kimi gözümüzüzlə danışaq?

Laçın — Nə olar? Çünki gözün dilində yalan, rıya yoxdur.

Ayla — Deyirsən, yəni dədə-babamızı yalansız yaşayıb?

Laçın — Dünən gecə ulu babam yuxuma girmişdi. Mən elə bu sualı ona verdim. Dedi ki...

Ayla — Babanı qoy qəbirdə rahat yatsın.

Laçın — Bura bax, ulu babanın adını bilirən?

Ayla — Babamın babası ulu babam hesab olunursa, bilərəm: Əlibəy.

Laçın — Əlibəyin atasının adı nə olub?

Ayla — Nə bilim, sən özününkünü bilirən?

Laçın — Mən beşinci babamın da adını bilərəm.

Ayla — Vacibdir? Bu nəyə lazımdır?

Laçın — Dünya ki, belə gedir, heç nəyə. Amma Lüdmila adlı bir rus qadını 7 il Hindistanın şimalında yerləşən yarımvəhşi toq qəbiləsinin içində yaşayıb. Bir gün qəbilə üzvlərindən biri mənə mənə veridim sualı Lüdmilaya verib. Lüdmila birinci babasının adından o yanını bilməyib. Qəbilə onu dəli zənn edib. Heç demə, bu yarımvəhşi qəbilənin bütün üzvləri 10 arxa o yana babalarının adını bilməmişlər.

Ayla — Nə olsun?

Laçın — Heç, elə-belə sözdü də danışdım.

(Şahbaz gəlir.)

Şahbaz — Salam, Laçın. Mən elə səni axtarırdım.

Laçın — Xeyirdimi?

Şahbaz — Xeyir olmamış nə olacaq. Nərgizin işi düzəldi. Fabriki yoxlamağa gələn komissiyaın sədri kim olsa yaxşıdır? Sənin direktorun, professor Vəlizadənin bacısı oğlu. Sədr əvvəlcə nəm-nüm elədi. Əslində onu da qınamıram. Fabriki qoyublar böyrü üstə. Nərgiz çox başısoyuluq eləyib. Sədrin danışıqından bir şey anlamadım. Götürüb zəng elədim Vəlizadəyə. Dedi, o qələt ələyir. Mən işi qoyaram yoluna. Kişi kimi də elədi. Heç birçə saat keçməmiş zəng vurub dedi ki, düzəldi.

Ayla — Nə yaxşı, gözün aydın, Laçın.

Şahbaz — İndi sən götür Vəlizadəyə zəng elə, ona bir "sağ ol" de.

(Sükut.)

Laçın — Mən ona zəng eləyə bilmərəm.

Şahbaz — Kişi sənə o boyda yaxşılıq eləyib. Sən adi bir zəngi ona çox görürsən? (Sükut.) Bir də... axı, onsuz da onunla görüşməlisən. Sən onun işçisi deyilsən?

Laçın — Onun belə əl-ayağa düşüb məni niyə axtardığını siz də bilərsiniz, mən də.

Şahbaz — Çox yaxşı, burda nə pis şey var? Bunları qoyaq bir tərəfə. Neçə müddətdir burda yoxsan. İndi sən ona həsabat verməlisən, ya yox?

Laçın — Mən o institutdan çıxmışam. Mən indi Moskva Antropologiya institutunda işləyirəm.

Ayla — Sən başdan-ayağa sırr dağarcığısan.

Şahbaz — Yaxşı, bundan da keçdik. Sən heç olmasa etika xətinə, həm də bacının xətinə indiyə kişiyə təşəkkür de eləmək istəmərsən?

Laçın — Yox.

Şahbaz — Səncə düz ələyirsən?

150

Laçın — Axı, siz niyə məni məcbur edirsiniz ki, hər şeyi sizə danışım? Vəlizadə əvvəlcə mənə mane olurdu. Görəndə ki, mən işi başa çatdırmaq üzrəyəm, başladı böyrümə, başıma keçməyə... Bundan əvvəl də o, mənim bir neçə məqaləmə şərik çıxmışdı, çap olunmaq xətinə dinməmişdim. Amma bu dəfə qəti etirazımı bildirdim. Mənim kəşfdən əl çəkdiyimi bilincə, başqa bir hiyləyə əl atır. O, bacımın ayaqqabı fabrikində direktor olduğunu bilirdi. Buna görə də nəzarət komitəsində işləyən bacısı oğlunun əli ilə fabriki yoxlatdırıb. Yoxlatdırıb və qırsurları qəsdən şişirdib. Heç demə bacım mənim güdəzəmə gədimmiş. İndi sizdən soruşuram, hörmətli nazir, bu alçaqlıq deyilmi? Bu boyda nadürlütlük kimin ağlına gələ bilər? (Sükut.) Bu hiylə, bu kələk nədən ötrüdür? Məni tələyə salmaqdan ötrü? Bəs ayıb deyil?

Şahbaz — Mən səni anlamıram. Bu sualları mənə niyə verirən?

Laçın — Birincisi ona görə ki, o, sizin dostunuzdur. İkincisi, ona görə ki, siz ədalətin keşikçisi hesab olunursunuz.

Şahbaz — Hesab olunuram, yoxsa... doğrudan ədalət keşikçisiyəm?

Laçın — Onu siz özünüz ayırın.

(Qapı zəngi. Bir olinde çəmodan, bir olinde diplomat, Nərgiz gəlir.)

Nərgiz — Salam. Nə yaxşı, hamı evdədir. Çəmodanlarını getirdim, qardaş. Səni həmişə ailələ birlikdə görür.

Ayla — Çox sağ ol, Nərgiz bacı.

Nərgiz — Şahbaz qardaş, bilmirəm, sizə necə təşəkkür edim.

Şahbaz — Qardaşınız təşəkkür elədi.

Nərgiz (Şahbaza) — Allah sizdən razı olsun. Siz məni yeddi arşın quyunun dibindən çıxartdınız.

Ayla — Onun borcudur.

Nərgiz — Səhər getdim bir baş Vəlizadənin yanına. Ona da razılığımı bildirdim... Amma birtəhər idi...

Ayla — Nə təhər?

151

Nərgiz — Dilxor... Mənə Laçından şikayət elədi. Deyir, bir həftədir Bakıdadır, məni sayıb axtarmır. Sonra... O nə deməkdir, ay Laçın, deyir, guya sən o yazdığın kitabı üzə çıxartmaq istəmirsən? Yazdığını dalından qaçırsan. Düz deyir?

Ayla — Bəli, Nərgiz bacı. Biz elə o barədə danışırıdıq. Sözü müzə baxmır.

Şahbaz — Yaxşı, deyək ki, biz hamımız heç nə bilmirik. Dünyanın hardan gəlib, hara getdiyini sənin kimi qana bilmirik. Biz hamımız düz yaşamırıq, bürokratiya, həqiqəti tapdayırıq, sənin qədər ağıllı deyilik, çünki sən kimi kəşflər eləyə bilmirik... Yox, vallah, sözlərim tam ciddidir, heç bir istehza yoxdur. İndi mən səndən soruşuram: Sən bir azərbaycanlı kimi düz hərəkət edirsən?

Laçın — O kəşfin dəhşətini başa düşən hər bir adam, istər ingilis olsun, istər azərbaycanlı...

Şahbaz — Yox, yox... Kəşf barədə sonra. Moskvada işləməyini deyirəm. Bir azərbaycanlı kimi düz ələyirsən? Xalqın belə vaxtında ağıllı başlar öz xalqını atıb getməlidir, yoxsa biliyini, istedadını öz xalqına verməlidir? Soruşuram, millətinin sənə ilə fəxr etməyə haqqı yoxdurmu? İcmizdən fərli bir adam çıxan kimi vətəni qoyub qaçır. Biri Sibiro gedib neft tapır, biri bu boyda dövlətin kosmosunu alıb əlinə, öz xalqına bir qəpiklik xeyri dəymir. Hələ mən rəssamları, cərrahları demirəm. Yaxşı, belə istedadlısınız, niyə xeyri özəyigə verirsiniz? İsti yer axtarırsınız, hə? Bəs hanı sizin milli qeyrətiniz?

Laçın — Qərribədi. Yəni siz doğrudan fikirləşirsiniz ki, onlar keflərindən qaçıblar ora? Füzuli dər əlindən dağa qalxdı, dedilər — bəxtəvar yaylağa çıxdı... Milli qeyrət!.. Saydığınız o məşhur adamlar sizə aldanıb milli qeyrətlə hərəkət eləsəydilər, indi çoxdan hamısı ya Vəlizadə olmuşdu, ya da hamısının üreyi çoxdan partlamışdı...

Şahbaz — Vəlizadə heç. O elə doğulub...

Laçın — Vəlizadəni də siz o cür tərbiyə etmişiniz. Milli qeyrət! Belə çıxır ki, qeyrətli olmaq üçün mütləq burada qalmaqlazımdı. Çıxdınsa, deməli, milli qeyrətin yoxdur? Bəlkə şikayətə gələn ağbırçək anaları, ağsaqqal ataları bu idarədən o idarəyə süründürmək, ələ salmaq milli qeyrətdir?

Şahbaz — Baho, deyir, oğru elə bağırırdı ki...

Ayla — Burda ayrı məsələ var. Məni bağışla, ata, yanında bədərblik ələyirəm, daha keçib... Bunun orda tamam başqa işi var. Özü də çoxdandı. Uyub orda kiməsə... Hansısa böyük adamın qızına. O, Antropologiya institutunun direktorunun qızı var?

Laçın — Hə, var. Düz tapmışam. Mən başqa cür bacarmıram. Sən pis öyrətdin məni... Amma balaca səhv elədin, direktorun yox, Ədliyyə nazirinin qızına uydum.

Ayla — Yox, elə direktorun... Yoxsa birdən-birə səhni dəyişməzdin.

Laçın — Bu söhbətdən kəllə-paça iyi gəldi...

Ayla — İndi daha xərəkələrimizi də bəyənməzsən...

Nərgiz — Yaxşı, qoy mən axırıncı sözü mü deyim.

Laçın (təəccüblə) — Axırıncı? Niyə? Sən mənim axırıncı yaxınlaşmasını nə tez hiss elədin?

Nərgiz — Zarafat yerli deyil. Qardaş, özün dediyin kimi, sənə ərsəyə mən çatdırmışam. İndi, şükür Allaha, böyük adam olmusan. Mənim də balalarım var. İstəyirəm, onlar da bir gün görsün. Heç bacın kimi demirəm, yad adam kimi deyirəm. Sən indi görək mənim əziyyətlərimin borcunu mənim balalarımaya qaytarasan. Düzdü, ya yox... Niyə dinmirsən? Borcunu vermək üçün sən burda qalmılsan... Niyə elə baxırsan mənə?

Laçın — Heç. Doğrudan da yad adam kimi danışdın.

Nərgiz — Danışaram da... Məni fikirləşməyirsən, balalarımla fikirləşməyirsən. Gül kimi arvadını düşünürsən, oğlunu düşünürsən, xalqını düşünürsən... dağ boyda qaynatavı fikirləşməyirsən... Bəs onda nəyə lazımdı sənə alimliyini? (Sükut.) Mən başa düşmürəm. Mən başa düşmürəm, bu, nə deməkdir? Laçın niyə belə ələyirsən? (Sükut.) Şahbaz qardaş, o niyə belə ələyir?

Şahbaz — Özündən soruşun.

Nərgiz (Laçına) — Sən özünə düşmənsən?

Laçın — Bacı, sən mənim işimə qarışma.

Nərgiz — Necə yeni qarışmayım? Sən niyə bu qədər camaatı eşitmək istəmirsən? Yeni bunlar sənə düşməndir? (Sükut.) Eləmə, qardaş, eləmə. Sənənin yaxınların bir yana, bəs Vəlizadəni niyə özündən incidirsən? Axı, bacının bəd günündə o, bizə dayaq oldu... Məni də fikirləş.

Şahbaz — Tale sənin üzünə o boyda səadət qapısı açılıb. Niyə öz səadətinə göz yumursan? El demişkən, peyğəmbər də odu öz qabağına eşib.

Laçın — Bəli, peyğəmbərdən tutmuş, adı bəndəyə qədər hamı odu öz qabağına eşdiyinə görə cəmiyyətdə ahəng pozulur.

Şahbaz — Yuli Sezarların, Teymurlənglərin, Napoleonların, Marks və Engelslərin düzəldə bilmədiyi ahəngi sən düzəldəcəksən?

Laçın — Nə qədər ki, hər kəs öz məniyi irəli çəkib şəxsi xeyrini hamının xeyrindən üstün tutur, cəmiyyətdə ahəng — yəni düzgünlük və ədalət ola bilməyəcək.

Şahbaz — Amma insan təbiəti belə qurulub. Hamı başqasını ötmək, başqasını üstələmək istəyir. Cəmiyyət yarış meydanıdır.

Laçın — Cəmiyyətdə öz məniyi öldürüb, başqalarını düşünənlər də var.

Şahbaz — Belələri tək-tük olar.

Laçın — Niyə biz o tək-tüklərdən biri olmayaq?

Nərgiz — Vallah, mən bu söhbətlərdən heç nə başa düşmədim... (*Laçına*.) Bir məni başa sal görüm, neçə illik zəhmətini niyə yerə vurursan?

(Sükut.)

Laçın — Mən hamıya yaxşılıq, təkə özümə pislik etmək istəyirəm.

Nərgiz — Çox nahaq. Özünə pislik eləyəne bilirsən nə deyirlər?

Laçın — Axmaq, yaxud dəli!

Nərgiz — Yaxşı ki, boynuna alırsan... Bəs niyə o adı üstünə götürürsən?

Laçın — Sən deyirsən, yəni bu qədər ağıllının içində bir nəfər dəli olmasın?

Şahbaz — Sovet quruluşunun 70 illik tarixi göstərdi ki, insan təbiətinin ziddinə etmək mümkün deyil. Stalin min adamı kolxozda birləşdirib dedi ki, öz xeyrini düşünmə, hamının xeyrini düşün. Nəticədə nə oldu? Torpağa öz əmlakı kimi bax-

mayan kolxozçu ona can yandırmadı... və bu boyda torpağa sahib olan Sovet hökuməti kəndardan ərzaq almamalı oldu. Çünki odu öz qabağına çəkmək insan təbiətindədir. Yuxarıdan verilən əmlakı bu təbiətin ziddinə etmək olmaz.

Laçın — Bu, tamam başqa məsələdir.

Şahbaz — Yaxşı, onda gütlük sən özünü. Əgər sən öz şəxsi xeyrini düşünürsənsə, sənə də xudbinlik yoxdursa, niyə Vəlizadənin sənin kəşfinə ortaq olmasına etiraz elədin?

Laçın — Çünki onun belə bir təmənnada olması ədalətsizlik idi.

(Sükut.)

Şahbaz — Filosoflardan biri gözəl deyib. Məni yaşadan yalan, məni öldürən həqiqətdən gözəldir. Nərgiz bacıya bir sualım var. Nərgiz bacı, burda kənar adam yoxdur. Ev bizim, sır bizim. Sizə and verirəm, bu qardaşınızın canına, düzünü deyir. Fabrikinizdə əyintilər varmı? (*Sükut*.) Demək istəyirəm ki, sizi dolaşdırma bilərəldirmi?

Nərgiz — Göydə. Ona görə ki, indiki zamanda bu ölkədə kimi istəsələr, dolaşdırma bilərlər. Ona görə ki, hamı əyirid, hamının gözü kölgəlidir. Axı, maaşla dolanmaq olur ki, sən də düz dolanasan? Ölkədə 5-6 faiz düz adam ola, ya olmaya? O, 5-6 faiz dediyim düz adam da düzlüyünü sübut eləyə bilməz. Nədən ki, tülkü tülküliyünü sübut eləyəncə dərisi boğazından çıxar.

Şahbaz (*Laçına*) — Eşitdin, bacın özü etiraf etdi ki, fabrikdə əyintilər var və bu əyintilərə görə onu dolaşdırma bilərdilər. İndi sənə sualım var. Amma xahiş edirəm, inciməyəsən. Sən ki, bu qədər həqiqət aşığısən, bacını xilas etməyi mənəndən xahiş edəndə, bəs məni həqiqəti tapdamağa çağırırdınmı? (*Sükut*.) Görürsənmi, oğul, cəmiyyətin də öz qanunları, öz tələbləri var. Bəli, bacın da, onun başsız qalmaq qorxusu altında olan balaları da həqiqətdir, qanun da. Amma qarşı-qarşıya duran bu həqiqətlərdən birini tapdamağa məcbur. Demək, bu həqiqəti o birinə qurban verməliyə. Burada daş-tərəzi meydana gəlir. Qoy və çox. Hansı ağır gəlsə onu götür. Sən də öz mücərrəd həqiqətinlə bacının həqiqətini tərəziyə qoyub çəkdin. Gördün ki, bacının həqiqəti ağır gəlir və özün dediyin kimi xə-

calət çəkə-çəkə məndən xahiş elədin və düz də elədin... Bundan sonra yenə də başlamısən - həqiqət belə gəldi, ədalət elə gəldi...

Nərgiz — Düz demir? (Sükut.) Sən niyə iki ayağını bir başmağa dirəmişən? Niyə özündən böyükələrin sözünü eşitmək istəmişən? Niyə özünü hamıdan ağıllı hesab edirsən? Hə? Cavab versənə. (Sükut.) Eləmə qardaş, eləmə!

Ayla — Eləmə!

Şahbaz — Eləmə, oğul!

(Şahbazın, Aylanın, Nərgizin əlləri üç tərəfdən Laçına tərəf uzanır. İşıq sönmür, səhnədə 6 el və Laçının üzü görünür. Bu vəziyyət keyli davam edir).

Laçın — Vallah, billah mən düz yoldayam. Siz mənə çaşdırıb yolumdan azdırırsınız.

Şahbaz — Biz səni həyata çağırıyıq. Gəl biz deyənə!

Ayla — Gəl biz deyənə!

Nərgiz — Gəl biz deyənə!

Şahbaz — Qarşıda səni gözləyən həyat gözləyir. Dəli olma!

Ayla — Ağılım başına topla, dəli olma!

(Qaranlıqda işıqlanmış əllər ona doğru uzanır. Laçın diplomatni açıb içindən qovluğu çıxarır onlara uzadır.)

Laçın — Alın, aparın verin Vəlizadəyə. Bacımın əyri işlərinin üstünü örtsün. Mən isə kəşfin müəllifliyindən ol çəkirim.

(Əllər qovluğu qapıb yan otağa çəkilir. Ulu əcdad peyda olur)

Ulu əcdad — İradən çatmadı, axır ki, təslim oldun.

Laçın — Neyləyim, həyat kağızdan güclü imiş.

Ulu əcdad — Sənə yazığım gəlir.

Laçın — Mənim də özümə yazığım gəlir.

Ulu əcdad — Bununla iş bitir?

Laçın — Çəki, daş-tərəzi. Görəsən belə bir məsələdə siz əcdadlar mizan-tərəzi qursaydınız, hansı tərəf ağır gələrdi?

Ulu əcdad — Sizin mizan-tərəzi ilə bizimki düz gəlməz. Nədən ki, bizim çəki daşımız başqa, sizinki başqa.

Laçın — Axı, niyə başqa olmalıdır? Biz ki, sizdən törənmişik?

Ulu əcdad — Amma bizdən — ulu əcdaddan çox uzaq düşmüşünüz.

Laçın — Elədir, biz ibtidailikdən çıxıb ali insan olmuşuq...

Ulu əcdad (Gülür) — Ali insan belə olur?

Laçın — Necə?

Ulu əcdad — Sizin kimi. Hələ ən yaxşısı sənənsən... Amma sən də... onların tayısanmış. Həqiqətdən dəm vurursan, amma başqasını həqiqəti əyməyə məcbur edirsən... Siz niyə beləsiniz?

Laçın — Necə?

Ulu əcdad — Ürəyinizdə həqiqət, dilinizdə yalan.

Laçın — Sizdə yalan olmayıb?

Ulu əcdad — Biz düşündüyümüzü demişik.

Laçın — “Doğru danışanın papağı yırtıq olar” atalar sözü-nü siz yaratmamısınız?

Ulu əcdad — Bu, ataların sözü deyil. Bunu ataların adın siz uydurmusunuz.

Laçın — Yox, elə biz də düzünü deyirik. Amma bir yere yığışanda yalan danışırıq.

Ulu əcdad — Niyə?

Laçın — Çünki, doğru bizi yaşamağa qoymur. Yaşamaq üçün yalan danışmaq, əyri olmaq lazımdır.

Ulu əcdad — Düz danışanda yaşaya bilmirsinizsə, siz ağıllı deyil, dolisiniz. Mən sizi anlamıram.

Ulu əcdad — Əlbəttə, biz bir-birimizi anlaya bilmərik. Ona görə ki, biz doyana qədər yeyirik, siz doyduqca acırırsınız. Biz qonşunun aclığına acımış, özümüz yeməyib, ona vermişik. Siz isə qonşunun toxluğuna acırırsınız. Biz şükürlə yaşamış, siz fikirlə yaşayırsınız. Çünki sizin qarnınızdan çox gözünüz acdır. Biz tamahımızın ağası olmuş, siz qulusunuz. Buna görə biz öz xeyrimizi, qəbilənin xeyrində görürük. Siz isə öz xeyrinizə görə cəmiyyətin xeyrinə tüpürürsünüz. Burdan da fəlakətiniz başlanır.

Laçın — Nə deyirsiniz? İndi qayıdaq ibtidai icma quruluşuna?

Ulu əcdad — Yox. Çox şübhəlisiniz. Ora sığmırsınız. Yalan bizdə işə keçmir. Öz yerinizdə qalsanız yaxşıdır.

Laçın — Sən mənə yol göstər.

Ulu əcdad — Sən mənim göstərdiyim yola getmədin. Mən başqa yol tanımıram.

Ləçin — Əvvəlcədən sənə dedim, mən adi və zəif adamam.

Ulu əcdad — Sən başqa cür də ola bilərdin. Lakin içində yaşadığın cəmiyyət o qədər pozulub ki, sənə kimi uçmaq üçün doğulanların qanadını qırıb, sənə gündəlik həyatın tələblərinə bağladı. Sən də kölə müasirlərin kimi, ağ qarğa olmaqdan qorxdun. Amma zamanın təkəri geri dönmür. Sən mənim sözümə baxsaydın, bu gün sənə qanadını qıran qara qarğalar yığılıb sənə heykəl qoya bilirdi. Çünki sənə Allah qarşısında ucalmığına, onu dərk etməyinə imkanın var idi. Amma sən bundan qaçdın. Özün-özünü kiçiltidin.

Ləçin — Haqlısan... Adamlar sənə görünlərə, sənə eşidənlərə dəli deyirlər.

Ulu əcdad — Onunçun da sən məni eşitmədin. Amma hələ bilinmir, əsl dəli içini eşidəndir, yoxsa çölünü eşidən. Dahiələriniz demiş ki, dünya böyük bir dəlixana, cəmiyyət isə "Dəli yığıncığı"dır. Sizə köməyə gələnlərə isə siz ya cin, şeytan deyirsiniz, ya da uçan boşqab.

Ləçin (*uzun pauzadan sonra*) — Deyəsən mən sənə indi anlamağa başlayıram.

Ulu əcdad — Daha gecdir. Səninki bitdi... Sən ölümə gedirsən... Bəlkə. Oğlun...

Ləçin — Yox, toxunma ona.

Ulu əcdad — O, səndən, məndən asılı deyil. Oğul atanın səhvini düzəltməlidir.

Ləçin — Bəlkə daha da genişləndirdi...

Ulu əcdad — Dedim, təkrar artıq geriye fırlanır. İndi cəmiyyət Allaha tərəf dönmür.

Ləçin — Mən də bu yola qoşulmaq istəyirəm.

Ulu əcdad — Mümkün deyil. Sənənin ölümünə az qalıb. Amma qorxma. İnsan ən böyük ağrını dünyaya gələndə, ən böyük həzzini dünyadan gedəndə dadır. Qorxma, dünyaya son sözüünü de. (*Gedir.*)

Ləçin — O, haqlıdır, biz elmi tərəqqimizlə yarımvehşi əcdadımızdan ayrılıb bu gün ali insan olmuşuq. İlahi, yalnız

özünü düşünüb, başqasını tapdalayan, nəfsinin qulu olan insana necə ali insan demək olar? Tərəqqimi bizi bura getirdi? Bu gün həm qorxaq, həm qəddar, həm də yalnız özünü düşünən müasir insanın içində ağılından törəyən bir xudbinlik vəhşisi yatır. Bu xudbinlik, bu mənafə hissi dövlət səviyyəsinə qalxanda, vay dünyanın halına. Bəs bu günkü şüurlu insan daha da yüksəlmək əvəzinə niyə əxlaqı unudub bu qədər aşağı enmişdir? Demək, insan bu tərəqqinin hansı pilləsindəsə çəşib. İndiyəcən dünyada 15 min dəfə müharibə aparılıb. İlahi, gör əxlaq nə qədər pozulub ki, hamı özünü cəmiyyətə qarşı qoyub. Mən qarşıma qoyduğum məqsədi başa çatdırıb bilsəydim, elmin əxlaqi prinsipinə qələbə qazandırar, bu yolun ilk yolçusu olardım. Lakin bacarmadım. Həyat və onun tələbləri mənim idealiymi susdurdu... Bunun nəticəsində insan göydəki ulduzların əlifbasını oxuya bilər, amma biri o birisinin qəlbini oxuya bilmir. Beləliklə, insan cəmiyyətini anlaşılmazlıq və qaranlıq bürüyüb. Bu qaranlıqda oğrular istədiyini edir, doğrular isə gözə görünmür.

Qardaşlar, bacılar, atalar, analar! Mən əsl keşfi deyəsən indi elədim. Mən indi başa düşdüm ki, biz niyə bir-birimizi anlaya bilmirik. Sən demə çox adi səbəblər var. Biz heç vaxt şüurla yaşamırıq, fikirlə yaşayırıq. Bizim qarnımız yox, gözümüz acdır. Ac olduquna görə kiməsə möhtacıq, kimənsə qorxuruq. Biz öz xeyrimiz üçün cəmiyyəti fəlakətə salmağa hazırıq. Mən bacımın həbs olunmaması, 4 nəfərlik kiçik bir ailənin xoşbəxtliyi naminə böyük əməldən əl çəkməli, özümü xırda duyğulara təslim etməliyəm. Elə baxmayın mənə, mən sizin övladınızam. Biz belə olmalı idik. Günah bizdə deyil, əxlaqımız və inamımız pozulub. Əyriilik, yalan, rıya, oğurluq, rüşvət ən adi normaya çevrilib. Bunları bacarmayanlara, başqa sözlə, əxlaqı pozulmamış adamlara əfəl, fürsət, bacarıqsız deməkdən də çəkinmirik. Müqəddəs heç nə qalmayıb bizim üçün. Ürəyimizdə Allah xofu yox. Qanunlarımızla yaşamaq mümkün deyil. Heç bir vəhşi canlı öz həmcinsini parçalamır. Amma biz 15 min dəfə rəsmi olaraq bir-birimizi parçalayıb məhv etmişik. Biz hara gedirik? Siz hara gedirsiniz? Dünya dediyimiz bu gəmi hara gedir? Gəlin fikirləşək. Bir dəqiqə hər şeyi unudaq. Görək bu gedişlə biz hara gedib çıxma bilərik? Sakitcə, özümüzlə qapılaraq gözümüzü yumub fikirləşək. (*Birdən ürəyini tutub yerə yıxılır.*) Validol! (Yaxasını açır, ürəyini ovuşdurur). Validol!

(Nərgiz gəlir.)

Nərgiz — Yaxşı, qardaş, mən gedirəm. Mənə bir sözün varmı? (*Laçın cavab vermir. Nərgiz ona yaxınlaşır.*) Niyə cavab vermirsən? (*Laçını silkələyir.*) Ayla! Ayla!

(Qonşu otaqdan Şahbaz və Ayla gəlir. Şahbaz Laçının nəbzini tutur.)

Şahbaz — Açın pəncərəni.

(Nərgiz pəncərəni açır.)

Nərgiz — Ayla! Təcili yardıma zəng elə.

Ayla (*telefonu yığır.*) — Alo, alo!

Şahbaz — Nəbzı tamam dayandı. Onunku da bura qədərmış!

(Ayla və Nərgiz hönkürür.)

VII ŞƏKİL

Şahbazın evi, Laçının yas məclisi. I məclisdəki 3 kişi. Vəlizadə və Şahbaz stol arxasında əyləşmişlər.

I kişi — Neçə yaşı vardı bu bədbəxtin?

Şahbaz — Otuz üç.

II kişi — Bəs buna nə oldu birdən-birə?

Şahbaz — Ürəyi xəstə idi.

II kişi — Ürək neyləsin? Bu boyda çək-çevirə ürək necə dözsün?

III kişi — Hayıf ondan! Bu yaşda o boyda ad çıxaran adam gerek yaşayaydı.

Vəlizadə (*stolun üstündəki teleqramlara baxır.*) — Baş-sağlığı teleqramlarıdır deyəsən?

Şahbaz — Bəli! Xarici ölkə institutlarından tutmuş bizim elmi idarələrə qədər hamısı heyfslənir.

Vəlizadə — Bizim birincinin də teleqramı var.

I kişi — Nekroloqda imzası da var idi.

III kişi — Ə... bəs olmaz? O boyda adam ölüb.

I kişi — Yas sahibi də balaca adam döyül a...

III kişi — Əlbəttə, o da var.

II kişi (*III kişinin qulağına*) — Amma bu rəhmətlik görək Allahın işinə əl aparmayırdı...

III kişi — Yavaş eşidərlər.

II kişi — Mən ölüm, Allahın qəzəbinə gəldi o...

I kişi — Mən belə bilmirdim, rəhmətlik çox böyük alim imiş...

II kişi — Deyirəm, vallah, çatdırmaq olmur.

I kişi — Nəyi?

II kişi — Yasları deyirəm də... O qədər ölən var ki... Adamlar tut kimi tökülür. Cümə axşamları işimiz yaslara getmək olur.

III kişi — Heç demə. İndi burdan görək Baloglangilə gedək. Oğlu ölüb.

I kişi — Əşi, qoy oturaq. Əşi, o ki, dünənki uşaqdır, nədən ölüb?

III kişi — Qarpızdan zəhərlənib.

II kişi — Pah atonnan! Keçmişdə xəstəyə sağalmaq üçün qarpız verərdilər, indi qarpız yeyən ölür.

I kişi — Vallah, camaat bir-birinə yağı kəsilib. 5 manatlıq xeyri üçün qarpıza gübrə vuran insafsız bəs fikirləşmir ki, özgəsinə quyu qazır? Vallah, bu cür qazanılan pul haramdır.

II kişi — A kişi, sən nə danışırsan? İndi halal-haram ax-taran kimdir?

III kişi — Hə... Söz elə budur. Halal-haram ortadan çıxalı bu kökə düşdük.

Vəlizadə — Halal-haram nisbi şeydir.

I kişi — O nə deyən sözdür?

Şahbaz — Yəni sənə haram görünən şey bu kişiyyə halaldır.

(Vəlizadonin üzünə baxırlar)

Vəlizadə — Nazir məni demir, a kişi, məsələtün deyir. (*Şahbaza*) Xahiş edirəm, mənim adımdan Ayla xanıma da baş-sağlığı verəsiniz. (*Qalxır, Şahbazla əl tuturlar. Şahbazın qulağına*) Bir dəqiqə, sözüm var.

(*Şahbazla Vəlizadə kənara çəkilir*)

Şahbaz — Buyur.

Vəlizadə — Qovluğu tapa bildin?

Şahbaz (*özünü bilməməzliyə qoyur*) — Nə qovluq?

Vəlizadə — Laçının qovluğunu deyirəm, kəşfimizi.

Şahbaz — Ay rəhmətliyin oğlu, indi bu söhbətin yeridir? Bizim gözümüzə qovluq görünür? Keçi can hayında, qəssab piy hayında.

Vəlizadə — Yox, elə qəssab kimi sən də piy hayındasan.

Şahbaz — Bu nə deməkdir?

Vəlizadə — O deməkdir ki, meyid heç soyumamış qovluğun hayına düşən mən idim, ya sən?

Şahbaz — Demək Nərgiz zibildən xilas olmaq üçün səni qardaşının halalca zəhmətinə şerik etmək istəyir.

Vəlizadə — Nərgiz istəyir ki, həqiqət batmasın. Laçın Moskvada bacısına deyib ki, kəşfi Vəlizadə ilə bərabər eləmiş. İstəyirsən çağır özündən soruş. (*Vəlizadə yan otağa boylanıb, Nərgizi səsləyir.*) Nərgiz bacı, zəhmət olmasa bura bax.

(*Nərgiz, arxasınca da Ayla gəlir.*)

Vəlizadə — Nərgiz bacı, Moskvada Laçının sənə dediyini xahiş edirəm təkrar edəsən. (*Sükut.*) Dedimi ki, Vəlizadə də kəşfin müəllifidi?

Nərgiz — Bəli, dedi.

Vəlizadə — Başqa cür ola bilməzdi. Rəhmətlik düz adam idi. Həm də hər şeydən əvvəl mən onun elmi rəhbəriyəm. Ona ideyanı mən vermişəm. İkinci tərəfdən Allah şahiddir ki, bu işdə mən ona necə kömək etmişəm. Buna bütün institut şahiddir.

Ayla — İnstitut ona da şahiddir ki, siz əvvəllər addım başı Laçının işinə mane olur, əngəl törədirdiniz.

Vəlizadə — İndi belə oldu? Günah sizdə deyil, məndədir ki, niyə mən öz yerimə Londona onu göndərdim.

Ayla — Bağışlayın, professor, axı Sizin kəşfdən, onun elmi əsaslarından xəbəriniz yox idi. Siz Londonda kəşf barədə nə deyə bilərdiniz? (*Sükut.*) Əgər kəşfin elmi əsaslarını bilirsinizsə, bizdən qovluq tələb etməyinizə lüzum yoxdur. Gedin, dünyaya göstərin.

Şahbaz — Sən kəşfə şerik olduğunu mənə deyəndən sonra, mən Laçından soruşdum. O, qəti surətdə rədd elədi.

Vəlizadə — Əgər o, həqiqəti inkar edibsə ona rəhmət deyil, lənət düşür.

Ayla — Necə?

(*Oturanlar onlara tərəf çevrilir.*)

II kişi — 5 dəqiqə əvvəl bu mərhuma rəhmət oxuyan indi lənət oxuyur. İlahi, rəhmətlə lənət arasında məsafənin bu qədər az olduğunu da bizə göstərdin.

Şahbaz (*Nərgizə*) — Utanmırsan? Öz xeyrin üçün qardaşının halal zəhmətinə başqasını şerik etməklə sən mərhumun ruhunu təhqir edədin.

Nərgiz — Əvvəla, utanmaq lazımsa, əvvəlcə mənim qarşımda görək sən utanasan. Çünki sən Nəzarət Komitəsinin əli ilə məni dolaşdırmaq istəyirdin... İkincisi də mənim bədbəxt qardaşımın ölümünə səbəb sizsiniz. Sən və qızın...

Vəlizadə — Biz bu işi belə qoymayacağıq. Qovluğu qaytarırsınız, biz sizi məhkəməyə verəcəyik.

Şahbaz — Biz, yəni kim?

Vəlizadə — Mən və Nərgiz xanım.

(Katib-robot peyda olur.)

Katib-robot — Yoldaş nazir, izin verin mənin “bizə” çevrilməsini sizə aydınlaşdırım.

Şahbaz — Buyur.

Katib-robot — Məsələ belədir ki, professor Vəlizadə arvadını boşayıb.

Şahbaz — Nə olsun? Onun əlindən nə vaxt yaxşılıq gəlmişdi ki?

Katib-robot — Axı, mətləbin dalına mültefət olmadınız. Arvadını boşayıb, Laçının qovluğuna sahib olmaq üçün məni bizə çevirib. Yəni, Nərgiz xanımın nikah kəsidirib.

Şahbaz — Ə... Vəlizadə, sən nə alçaq adamsanmış?

Vəlizadə — Düz deyirsən. Mən ömrüm boyu adamlardan bu sözü gözləyirdim. Gözləyirdim ki, kimsə bir gün bu sözü mənə deyəcək. Amma bir həqiqət də var. Mən gördürdüm ki, bizim zamanədə həmişə düzlər alçalır, amma sənin kimi ayrılar ucalır. Məni sənin kimi öz çirkin əməllərilə başa saldılar ki, yüksəlişin yolu alçalmaqdır... Mən də sənin kimi bu yolu seçdim. Amma yüksəldikcə hərdən bir vicdanım oyanıb ətkəlimdən çəkirdi. Mən isə onu susmağa məcbur edirdim. İndi məni dəhşətə gətirən sənəin təhqirin deyil, məni dəhşətə gətirən odur ki, alçaq sözünü mənə sənəin kimi alçaq deyir. Bu sözü mənə həqiqətən namuslu bir adam desəydi, məni bu qədər incitməzdi. Lakin hardadır o namuslu adam? Bax, budur məni ağrıdan! Məgər bu boyda dünyada bir nəfər namuslu adam tapılmadı? Əgər dünyanın özü alçaqlaşbsa, təcürüm bu dünyaya!

(Vəlizadə çıxır. Nərgiz də onun arxasınca gedir.)

I kişi — Görəsən bu gedişlə hara gedir bu dünya?

III kişi — Dağılmağa!

Ayla (atasına yaxınlaşır.) — Ata. (Sükut.) Ata!

Şahbaz — Nə var?

Ayla — O, dəhşətli sözlər dedi, ata.

Şahbaz — Onun özü nə idi ki, sözü də nə ola?

Ayla — Bəs o sözlər səni silkələmədi? Axı... o da haqlı idi. Axı biz də başqa cür alçaqlıq edirik.

Şahbaz — Sən nə danışırsan? Biz indi uşağın halalca atasının halalca zəhmətini ona bağışlayaq?

Ayla — Yox ata, ona yox, Allaha bağışlayaq.

Şahbaz — Bu nə deməkdir?

Ayla — Bilirsən ata, rəhmətlik Laçın öləndən sonra hər gecə mən də onun kimi qoribə yuxular görürəm? Yuxuma ulu əcdad girir. Məndən qovluğu tələb edir. Deyir, yandır onu.

Şahbaz — O, havalanmışdı, sənə nə olub?

Ayla — Yox ata, onun ağıl yerində idi. Biz ona o ləkəni vurduq.

Şahbaz — Sarsaqalama!

Ayla — Ata!

Şahbaz — Mən heç nə eşitmək istəmirəm. Allah rəhmət eləsin.

(Səhnə qaranlıqlaşır. Ulu əcdad peyda olur.)

Ulu əcdad — Gördünüz bu davamı? Hamı özünü, öz xeyrini qabağa çəkdi, hamını düşünən olmadı. Laçın bəşəriyyətin gələcəyi naminə öz xeyrindən əl çəkdi, bu adamcığazlar isə... öz xeyrini bəşəriyyətin xeyrindən üstün tutub bir-birilə didişdi. Gördünüz mü? Mərhumun zəhmətini hərraca qoydular. Onun ruhundan, xatirəsindən də utanmadılar... Ey insanlar, siz bu günlə yaşayıb axirətinizi unuttunuz. Çünki qibləinizi itirmisiniz. Buna görə də dörd-bəla sizdən əskik olmayacaq. Ölən Laçının cismidir, həyat tərəfidir. Ruhu və mənəvi dünyası isə məndədir. O, mənəvi dünyasını və ruhunu həyatın fırtınasından keçirə bilmədi. Mən onun məndən baş alıb gələn, qanında dövr elə-

yən yaddaşıyam, gözəl duyğuları, mənəvi dünyası və ruhunun səsiyəm!

Ey bu günün insanları! Əcdadınızdan gələn və bu gün qanınızda yaşayan işıqlı duyğuları tərpedin, dilə gətirin. Onda siz mənən təmizləşəcək və gözəlləşəcəksiniz... Gələcək keçmişdən başlanır. Odur ki, irəli getmək üçün geriə baxın, əcdadınızın keçib gəldiyi yollara nəzər salın. Çevrilin, arxınıza baxın!

(İşıq sönür.)

Pərdə

S O N

1990.

1991-ci il sentyabrın 31-də Azərbaycan Milli Dram Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur.

Böyük türk yazarı
Nihal Atsızın xatirəsinə

ÖZÜMÜZÜ KƏSƏN QILINC

(Göytürklər)
(3 pərdədə 12 şəkildə dram)

Bu pyes eramızın 630-cu ilində Çinə dağtdığı birinci Göytürk xaqanlığının istiqlal uğrunda apardığı mübarizə tarixindən bəhs edir. Əsər tarixi sənədlər əsasında yazılmışdır.

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Qara xan, Qara xaqan — Göytürk xaqanı
Yaşar-Şad, Dulu xan, Dulu xaqan — Qara xaqanın qardaşı oğlu
Şu-Tekin, Gur-Şad — Dulu xanın kiçik qardaşı
Erkin — Dulu xanın yaxın dostu, vəziri
İçgen xatun — Çin xaqanının qızı, Qara xaqanın arvadı
Yan-Çunq — Çin şahzadəsi, İçgen xatunun qardaşı
Mubi-Tərxan — Qara xaqanın dostu və vəziri
Selcan — Gur-Şadın arvadı
Salur xan — Qara xaqanın xəzinədarı
Arslan — Gur-Şadın yavəri
Siyan-Şi — çinli qadın
Banuçiçək — Dulu xanın arvadı
Şeytan
Mələk
İltəriş — Gur-Şadın oğlu
Çin zabiti
Gözətçi
1-ci carçı, həm də çapar
2-ci carçı, həm də çapar
1-ci çalğıçı
2-ci çalğıçı
Əsgərlər, könizlər.

BİRİNCİ PƏRDƏ

I ŞƏKİL

(Pərdənin qarşısı... Zəfər boruları çalınır. Sağdan və soldan carçılar çıxır.)

I carçı — Ötükən əhli, çsidin və bilin! Şahzadə Şu-Tekin Juan-juanlarla müharibədən zəfərlə qayıdır.

II carçı — Qara xaqan bu günü bütün Türkelində bayram elan edir.

(Pərdə açılır.)

(Meydan. Zəfər boruları, litavrlar çalınır. Mühafizəçilərin müşayiəti ilə Qara xaqan, İçgen xatun gəlir. Hamı xaqanın önündə dizlərini yerə vurur. Xaqan İçgen xatunla cədir qarşısında qurulmuş hündürliyə qalxır.)

Qara xaqan — Yaşar-Şad! Türkelinə zəfər qazandırmış şanlı ordumuzun başbuğunu bu səltənətin şahzadəsi kimi ilk öncə sən qarşılamalısən. Keç irəli!

(Təntənəli musiqi sədalari altında Şu-Tekin və onun əsgərləri daxil olur. Qızlar onun ayaqları altına çiçək dəstələri atır. Xaqan və İçgen xatun Şu-Tekinin alından öpür. Yaşar-Şad qarşıda Şu-Tekini qucaqlayır.)

Şu-Tekin (*Yaşar-Şadın qulağına*) — Xaqanlıq qılınıcımimin belində?!

Yaşar-Şad — Gözlə, biləcəksən.

Qara xaqan — Şu-Tekin, Türkelinin suyu, havası və əkməyi sənə halal olsun! Əyilməyən başları əydirmiş, bükülməyən dizləri bükürmüş atalarımız Metenin, Buminin, İsteminin xeyir-duası həmişə sənə yar olsun! Sən qorxulu düşmənimiz Juan-juanları diz çökdürməklə, onların üzərində zəfər çal-

maqla atalarımızın ruhunu şad etdin! Mən Ötükənə qələbə qazandırmış ordunun başbuğunu mükafatlandırırım. Qardaşım oğlu Şu-Tekini Gur-Şad, dəmirçilərimizə rəhbərlik edib, ordunu hər cür silahla təmin etmiş qardaşım oğlu Yaşar-Şad Dulu xan adlandırır, Minbulaq torpağının xaqanlığını ona tapşırıram. Silah ustası dəmirçi Erkinə xələtlə mükafatlandırırım.

Yer-yerdən səslər — Eşq olsun, eşq olsun!

(Qucağında qundaq Banuçiçək daxil olur.)

Banuçiçək — Mən də qaynım Şu-Tekini aldığı yeni adla — Gur-Şad rütbəsi ilə kutlayır və onu ulu Tanrının ona bəxş etdiyi övlad payı ilə təbrik edirəm. (*Gur-Şada yaxınlaşıb qundağı ona verir.*) Sən yeni aldığın ad günündə oğul övladına özün ad verməlisən. Qoy bu gün hər ikinizin ad günü olsun.

Gur-Şad — Mənim övladıma mənə yox, böyük qardaşım Dulu xan ad versin.

Dulu xan (*uşağı alıb.*) — Mən qardaşımın ilkinə Kutluq-İltəriş adı verdim, yaşını Tanrı versin!

Səslər — Mübarək, mübarək!

Gur-Şad — Bəs xaqan atam hanı? O xəstədir, ya?.. (*Sükut.*) Bizə verilən bu yüksək adı xaqanın rəyi iləmi verdiniz? (*Sükut.*) Niyə bizimlə görüşmür?

Qara xaqan — Biz bu bayram günündə səni bəd xəbərlə qarşılamaq istəmədik. Oğul, tanrının əmrindən qaçmaq mümkün deyil. Bizim ölimizdən nə gələ bilər? Mənim böyük qardaşım — Sənin atan Çulo xaqan bir ay bundan əvvəl dünyasını dəyişdi. Başımız sağ olsun!

Gur-Şad — Savaşdımı öldü, ya xəstələndimi?

Qara xaqan (*Gur-Şadın qolundan tutur.*) — Gedək mənim çadırıma. Səbrli ol, mən sənə hər şeyi başa salım.

(Camaat dağılır. Qara xaqan, Gur-Şad və İçgen xatun çəkilir.)

Arslan — Xaqanları qarşısında diz çökdürən, aləmə meydan oxuyan Çulo xaqan çadırında birdən-birə ölmüş. Neçə-neçə savaşdan zəfərlə çıxan, ölümün özünü belə öldürən qəhrəman da belə ölür? Yox! Belə kişilər çadırda doğular, çayırda ölür!

Öldü Çulo xaqanım, yetim qaldı bu millət,
Göy Tanrı, bəs deyilmi çökdüyümüz məşəqqət?

II ŞƏKİL

(Qara xaqanın çadırı. Çadırın üstünə Göytürk xaqanlığının bayrağı sancılmışdır. Çadırda Gur-Şad, Qara xaqan və İçgen xatun.)

Qara xaqan — Oğul, sənin kimi elə mənə də bu qəflət ölüm qərribə gəldi. Gecənin yarısı İçgen xatun mənə çağırırdı. Mən dərhal həkimbaşına xəbər göndərdim. Həkimbaşı çox diqqətlə baxıb, qəflətin ürəyinin dayandığını dedi. Bu, beynimə batdı. Nədən ki, axır günlər tez-tez sinəsində sancı olduğumu deyirdi.

İçgen xatun — Ölümündən 3 gün əvvəl də sancıdan yata bilməmişdi. Gecə həkimbaşını çağırırdı. Həkim kürəyini bir xeyli ovxaladı, səhərə yaxın dincəldi.

Qara xaqan — İndi arada-bərədə, boş-boş şeylər eşidə bilərsən. Bunlar hamısı araqızdıranların mənasız söz-söhbətidir. Mən sənənin ağlına və qabiliyyətinə beləldəm. Sənənin haqqında mənim fikrim başqadır. Böyük oğul kimi varislik Dulu xana düşür. Amma Çulo xaqan qəflətin öldüyünə görə vəsiyyətnamə yazmayıb. Törəmişə görə belə hallarda qərarı qurultay verməlidir. İkincisi, düzünü bilmək istəsən, mən xaqanlığa Dulu xanı məsləhət bilmirəm.

İçgen xatun — Mən də bu səltənətin xatunu kimi bu fikirdəyəm.

Qara xaqan — Sən cəbhədə olduğuna görə, müharibə aparən ölkəni başsız qoymamaq üçün Divanın məsləhəti ilə xaqanlığı qəbul etdim.

Gur-Şad — Biz indi xaqan və onun təbəəsi kimi danışırıq, yoxsa əmi-qardaşoğlu kimi?

Qara xaqan — Sən necə istəsən, elə.

Gur-Şad — Onda təkliddə danışmalıyıq. (*İçgen xatun çadırı tərk edir.*) Mən belə başa düşdüm ki, atam öləndən sonra siz ögey anamla evlənmisiniz?

Qara xaqan — Bəli. Törəmişə görə belə olmalıdır.

Gur-Şad — Atamın Çin xaqanının qızı ilə evlənməsində siyasi məqsəd var idi. Sən özün də bilirən ki, atam xaqanlığa keçən zaman Çin Ötükənə tez-tez basqın edir, ölkəni talayırdı. Atam məmləkəti bu bələdan qurtarmaq üçün İçgen xatunla evləndi.

Qara xaqan — Elə mən də Çin xaqanı ilə aranı vurmamaq üçün İçgen xatunu atasının üstünə göndərməyi rəva bilmədim.

Gur-Şad — Elə buna görə Çin bizim güney otlaqlarımızı işğal edib?

Qara xaqan — Bunu nə tez bildin?

Gur-Şad — Biz gələndə güney torpaqlarımızdan keçmək istədik. Çin çobanları qabağımızı kəsdi, — bura indi bizdir, — dedilər.

Qara xaqan — Bizim kəşfiyyatçılar xəbər gətirdi ki, Çulo xaqanın ölümündən xəbər tutan kimi Çin bizə hücumla hazırlaşır. Mən həm də bu hücumun qarşısını almaq üçün İçgen xatunla evlənməli oldum.

Gur-Şad — Amma faydası olmadı.

Qara xaqan — Hər halda hücumun qarşısı alındı. Sənənin juan-juanlar üzərindəki qələbənin isə əldən çıxan otlaqlarımız bərədə tədbir tökməyə bizə imkan verir. İndi isə biz əvvəlcə sənənin vəliəhdlik məsələsinə...

Gur-Şad — Bu, mümkün deyil.

Qara xaqan — Niyə?

Gur-Şad — Dulu xan böyük qardaşdır. Xaqan da o, olmalıdır. İkinci, ona görə ki, mən sənənin həm də kürəkəninəm.

Qara xaqan — Bəs onda sən nə üçün övladına ad verməyi onun babasına deyil, əmisinə həvalə etdin? (*Sükut.*) Sursan... Görürsənmi, hamının bir-birinə iddiası tapılar. Amma insanlıq odur ki, öz iddialarını bir tərəfə qoyub, bir-birimizə güzəşt etməyi bacaraq.

İndi keçək əsas məsələyə: sən özün də çox yaxşı bilirən ki, Dulu xan kimi dəmdəməki adamdan xaqan olmaz. O ki, qaldı İçgen xatundan olan sənənin ögey qardaşın Yağmura, anası türk əsilli olmadığına görə o da xaqanlığa yaramaz. Demək, meydana tökcə sən qalırsan.

Gur-Şad — Mənim üçün dövlətin başında kimin durması vacib deyil. Dövlətin özü vacibdir...

Qara xaqan — Bu məsələni sən həll etmirsən, qurultay həll edəcək.

Gur-Şad — Mən də böyük qardaşımın haqqına sahib çıxmayaçağam.

(Sükut. Gur-Şad qalxır.)

Qara xaqan — Yaxşı, tələsmə, bir şeyi bilmək istəyirəm: juan-juanlardan götürdüyünüz qənimət bu il bizi quraqlıqdan çıxarda biləcəkmi?

Gur-Şad — Mən qılınc vuran əsgərim. Qənimətin dəyərinə başım çıxmaz. Minbaşı Ayxan hamısının siyahısını tutub.

Qara xaqan — Möhürünü vur, ver Salur xana.

Gur-Şad — Ona niyə? (Sükut.) Məgər o, xəzinədarıdır?

Qara xaqan — İş elə gətirdi ki, onu yenidən xəzinədar eləyəsi oldum.

Gur-Şad — Axı, natəmizliyinə görə atam onu xəzinədarlıqdan qovmuşdu...

Qara xaqan — Mənə inan, Gur-Şad, xəzinə işini ondan yaxşı bilənimiz yoxdur.

(Gur-Şad gedir. Qara xaqan dərin fikrə dalır. İçində baş qaldıran vicdan, mələk şəklində gözələrinə görünür.)

Mələk — Əsittinmi Gur-Şadın dediklərini? O, qardaşının qarşısına keçmədi. Bəs sən neylədin? Sən məni dinləmədin. Qəlbini şeytana verdin. Oturduğun taxta sahib olmaq üçün doğmaca qardaşını zəhərləyib öldürtdün.

Qara xaqan — Mən böyük qardaş idim. Xaqanlıq mənim haqqım idi. Onu atam mənə vermədi.

Mələk — İnsafla danış. Sən ölkəni qardaşın Çulo xaqan kimi idarə edə bilərdinmi? Susursan. Onda ikinci sualuma cavab ver. Sən doğrudanmı xaqanlığı Gur-Şada vermək istəyirsən? (Sükut.) Yox. Sən qardaşlar arasına nifaq salıb, onları bir-birinin üstünə qaldırmaq və ömrünün sonuna qədər hakimiyyətdə qalmaq eşqindəsən. Amma Gur-Şad sənə fitnə uymadı. Düz demirəm?

Mən istəmirəm yol aza, haqdan dönə insan, Namus və şərəf mərtəbəsindən enə insan.

Mən istəyirəm, uymaya şeytana bir anlıq.

Qulluq edə insafına, vicdanına insan.

İnsanlığı nadanlığa qurban verəcəkdir,

Aldandısı nəfsin dəli şeytanına insan.

Mən bir mələyəm, bəllidir ələmdə məramım:

Həç qıymasın ömründə şərəf-şanına insan.

Allah dedi: "Yalnız ona bəxş etdiyim ağlın

Yüksəlməli son həddinə, imkanına insan."

(İçgen xatun və Yan-Çunq gəlir.)

İçgen xatun (Yan-Çunqu təqdim edir.) Qardaşım, Çin şahzadəsi Yan-Çunq. (Yan-Çunq xaqanın qarşısında baş əyir.) Bizim bayramımızı qutlamağa gəlib.

Qara xaqan — Xoş gəlib. Sən deyəsən, Çin xaqanının ortancıl oğlusan.

Yan-Çunq — Bəli.

Qara xaqan — Mən səni uşaqlığında görmüşdüm. Gəlişin xeyirdimi?

Yan-Çunq — Sizləri ziyarət etmək istədim. Sizin zəfər sevincinizə Çin dövləti də qoşulur. Juan-juanların məğlubiyyəti bizi də sevindirir.

Qara xaqan — Vəliəhd necədir?

Yan-Çunq — Sağ olun. Qardaşların içərisində ən çox sevdiyim vəliəhddir. Biz həm qardaş, həm də dostuq.

Qara xaqan — Bəs bizim Yağmur nə ilə məşğuldur?

İçgen xatun — Mənim Yağmurum indi böyük oğlan olub.

Yan-Çunq — Yağmurdan əmisinə məktub gətirmişəm. (Əlindəki бүкүлү məktubu xaqana verir.)

Qara xaqan — Bu ki, Çin dilindədir. Bəs ana dilini bilmir?

İçgen xatun (gülür) — Çin dili elə onun ana dilidir də...

Qara xaqan — Hə... doğru deyirsən, mən çaşdım. Yəqin Yağmur Şan-Yan, Konfusi kimi Çin filosoflarını, Şi-Xuandi, Lyu-Ban, Ban-Çau kimi Çin xaqanlarını tanıyır, amma Atilla,

Mete, Cici, Bumin və İstəmi kimi türk böyüklərindən xəbəri yoxdur.

İçgen xatun — Bura qayıdandan sonra onları da tanıyar. Yan-Çunq uzaq yoldan gəlib, izn ver, gedib dincəlsin.

(Yan-Çunqla İçgen xatun gedir. Oynaya-oynaya şeytan gəlir.)

Qara xaqan — Yenə gəldin? Əl çəksənə məndən, a şeytan.

Şeytan — Adam heç köhnə dostunu qovar?

Qara xaqan — Rədd ol!

Şeytan — Seni bu taxta mən mindirdim, yoxsa bayaq şişir-şirin danışdığın mələk?

Qara xaqan — Daha bəsdir. Məni rahat burax.

Şeytan — Ay yazıq, mən hara gedirəm? Mən axı sənin içindəyəm. Hələ bundan sonra mən sənə daha çox lazım olacağam. Çulo xaqanın başını əkdin, bəs övladları? Dulu xanı aldatmaq olar. Amma gördünmü, Gur-Şad aldanmadı.

Qara xaqan — Bəs indi mən nəyləyim?

Şeytan — Bax belə... İndi oldun adam balası... İndi mən deyim, sən eşit...

(Uzaqdan İçgen xatunun səsi gəlir: "Siyən-Siyə de, mənim yanıma gəlsin". Şeytan getmək istəyir.)

Qara xaqan — Hara gedirən, Şeytan qardaş, sözünü de.

Şeytan — İçgen xatun olan yerdə mən artıqam. Ona görə ki, o, mənim kimi şeytanın yüzünü çaya susuz aparıb-susuz götürür.

(İçgen xatun gəlir.)

Qara xaqan — Mən sənin qardaşının bu gəlişindən bir şey anlamadım. Bu gəliş şahzadə gəlişinə bənzəmədi. Xaqan arasında qayda-qanun var: bir ölkənin şahzadəsi başqa ölkəyə gələrsə, o, xaqandan-xaqana rəsmi salam, yaxud məktub götürməlidir.

İçgen xatun — Doğru deyirsən. Amma mən onun danışığından belə anladım ki, o, atamdan xəbərsiz gəlib. Deyəsən, atamdan incikdir. Atam əldən düşüb, amma səltənətindən əl çəkmək istəmir. Övladların da hər birinin öz iddiası var.

Qara xaqan — Hər yerdə olduğu kimi...

İçgen xatun — Gur-Şad səninlə tək qalıb nə demək istəyirdi?

Qara xaqan — Mən ona varisliyi təklif etdim.

İçgen xatun — Necə?

Qara xaqan — Göytürk xaqanı mənəm, İçgen xatun!

İçgen xatun — Hə, indi elədir. Amma vaxtilə, böyük qardaş kimi xaqanlıq sənin haqqın idi. Onu atan sənə vermədi. Mən verdim...

Qara xaqan — İndi məndən nə istəyirsən?

İçgen xatun — Yağmurun haqqını...

Qara xaqan — Sənin oğlun?

İçgen xatun — Mənim və Çulo xaqanın oğlu! (*Qara xaqan gülür.*) Nəyə gülürsən?

Qara xaqan — Əvvəla, mən hələ ölməmişəm. Nə qədər sağam, bu səltənətin sahibi mən olacağam. İlkisi, nə divan, nə də qurultay Çin qızından olan övladı Göytürk səltənətinə yaxın buraxmaz,

İçgen xatun — Birincisi, Göytürk səltənətinin minnəti olsun ki, onun xaqanının damarlarından Çin qanı axır. İkincisi, sən mənə vəd etməmişdin ki, Yağmur böyüyəndən sonra bu taxtı ona verəcəksən?! İndi niyə sözündən qaçırsan? Xaqanlıq öz kürəkəlinə... vermək istəyirsən?

Qara xaqan — Sən elə bilirsen xalq bizim əməllərimizdən xəbərsizdir?

İçgen xatun — Xaqan olan yerdə xalq nəcidir? Xalqın borcu xaqana itaətdir. Bizim böyük filosofumuz Konfusi çox gözəl deyib "hökmdar hörmət deyil, nifrətdir... İçgen, unutma, əssə, xalq ot kimi başını o tərəfə əyməlidir."

Qara xaqan — Amma hökmdar — külək onu üfləyəndə, ot ona tərəf əyilmir, əksinə, ona arxasını çevirir. Bu cür əyilmə isə hökmdara hörmət deyil, nifrətdir... İçgen, unutma, biz bu iki qardaşın üroyindəki şübhəni dağıda bilməyəcəyik. Mən hələlik quru vədlə ikisindən birinin qəlbinə ələ almaq istəyirəm.

İçgen xatun — Sən narahat olma, mən onların ikisinin də öhdəsindən gələm. Səbr elə və mənim işimə qarışma...

Qara xaqan (*tərəddüdlə*) — Şeytansan, əsl şeytan!

III ŞƏKİL

(Meydan.Dulu xanla Erkin gəlir.)

Erkin — İndi neyləmək istəyirsən?

Dulu xan — Mənim nə etməli olduğumu məgər sən bil-mirsən? Atasının qatilindən qidas almayan oğula oğul demək olarmı? Amma mən böyük qaradaş olsam da, Gur-Şadı gözləmə-li idim. Çünki o da oğul kimi qisasa şərik olmalıdır.

Erkin — Dulu xan, biz uşaqlıqdan dostuq, qan qardaşı-yıq. (*Bileyini onun bileyinə toxundurur.*) Bu bileklərdən bir-bir-nə qan keçib. Buna görə də mən səndə gördüyüm qüsurları həmişə üzünə demişəm. Bu gün də deyirəm: Sən çılgınsan. Yüz ölçüb, bir biçməyi bacarmırsan. Buna görə də bu məsələdə çox ehtiyatlı olmalı, Gur-Şadı da qızıdırmamalısan.

(Siyan-Şi nazlanana-nazlanana onlara tərəf gəlir.)

Siyan-Şi — Erkin, dostun yaman bikefdir. Niyə onu yasdan çıxartmırsan.

Erkin — Yaxşı olar ki, sən bir Çin rəqsi oynayısan, bel-kə kefi açıla.

Siyan-Şi — Əgər bilsəm ki, rəqlə onun kefi açılar, sə-hərə qədər oynayaram.

Erkin — Bəs ərin buna nə deyər?

Siyan-Şi — Ərim onun xatirini məndən çox istəyir.

(Siyan-Şi rəqs edir.)

Erkin — Zalım qızı çox şirin qındır.

Dulu xan — Doğrudan da Çin gözəlləri qənirsiz olur.

Erkin — Gözlə, ilişərsən. Törəmizi unutma... Bura bax, Yan-Çunqun gəlişindən xəbər in var?

Dulu xan — O kimdir?

Erkin — Dayını tanıyırsan?

Dulu xan — Yan-Çunq? Çinlidən mənə nə dayı?

Erkin — İçgen xatunun qardaşı sənə dayı olmur?

(Gur-Şad gəlir. Dulu xan Gur-Şadı qarşılamğa gedir.

Erkin Siyan-Şiyə işarə verir ki, getsin. Dulu xanla

Gur-Şad danışa-danışa gəlir. Erkin çəkilir.)

Gur-Şad — O, mənə sübut etməyə çalışdı ki, Çulo xaqan ürək sancısından öz əcəli ilə ölüb.

Dulu xan — Sən də inandın?

Gur-Şad — Mən onun yanından birbaş həkimbaşının evinə getdim. O da onların dediklərini eynən təkrar elədi.

Dulu xan — Ölümündən bir qədər əvvəl mən atamın ya-nında olmuşam. O, cəbhədən yaxşı xəbərlər aldığına uşaq kimi sevinirdi. Mən onda heç bir xəstəlik əlaməti görmədim. Evə gəldim. Gecənin yarısı Erkin mənə oyadıb kişinin ölüm xəbəri-ni verdi. Gəldim. Meyidin üzü gömgöy idi. Bu, zəhərlənmək əlaməti deyil?

Gur-Şad — Ola bilər.

Dulu xan — Ola bilər yox, belədir...

Gur-Şad — Səbrli ol.

Dulu xan — Mən səbrli olmasaydım, səni gözləməzdim. De görək, biz nə etməliyik? (*Sükut.*) Niyə cavab vermirsən? Atamızın intiqamı yerdəmi qalacaq?

Gur-Şad — De görək, sən nə etmək istəyirsən?

Dulu xan — Mən səndən soruşuram.

Gur-Şad — Böyük qardaş sənə!

Dulu xan — İntiqam!

Gur-Şad — Öldürən kimdir?

Dulu xan — Mən! Gecə onun yanında kim yatır?

Gur-Şad — Deməli, İçgen xatun.

Dulu xan — Tək o yox! Əmimizlə birlikdə.

Gur-Şad — Şahidin -sübutun varmı?

Dulu xan — Sən məni ələ salmısan? Öldürən şəhid-sü-butla öldürür?

Gur-Şad — Amma intiqam alan intiqamında tam haqlı olduğuna inanmalıdır.

Dulu xan — Demək, sən hələ inanmırsan? (*Sükut.*)

Gur-Şad — Əgər bu, qətdir, bir atanın qeyrətli oğlu kimi biz buna dözməməliyik. Amma bir elin qeyrətli oğlu kimi, bir atanı deyil, bütün milləti düşünməyə borcluyuq. Juan-juan-larla savaşda 3 түмөн орду itirdik. Quraqlıqdan ölkədə qıtlıq və aclıq başlayıb. Güney otlaqlarımızın bir qismi əldən gedib.

Dulu xan — Bunların intiqama nə dəxli var?

Gur-Şad — Məni axıra qədər dinlə! Sən elə bilirsən ki, Qara xaqan yatıb? O, bizdən zərbə gözləyir?

Dulu xan — Əlbəttə, o bilir ki, biz bu qanı yerdə qoymayacağıq.

Gur-Şad — Buna görə də birinci növbədə biz bu ölümün qətl olduğunu tam yəqinləşdirməliyik.

Dulu xan — Atamızın ölümündən sonra vəliəhd durdura, onun dərhal xaqanlığı qamarlaması nə deməkdir?

Gur-Şad — Ata-oğul qohumluğu ən yaxın qohumluqdur. Lakin taxt-tac vərəsəliyində onun heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

Dulu xan — Necə?

Gur-Şad — Səndən bir neçə xahişim var: Birinci, mənə bir neçə gün vaxt ver, bu məsələni yerli-yataqlı öyrənəm. İkinci, ehtiyatlı ol, hər deyilən sözə inanma! Onlar aramıza ədavət toxumu səpmək, bizi biri-birimizdən ayırmaq fikrinə də düşə bilərlər. Üçüncü isə, güney otlarlarımızın işğalı bizi ayıq olmağa çağırır. Məncə, Çin bizə hücumə hazırlaşır.

Dulu xan — Bilirəm. Ölkə Çin casusları ilə dolub. Biri də yenicə gəlib. İçgen xatunun qardaşı Yan-Çunq.

Gur-Şad — Yan-Çunq?... Mən onun haqqında çox eşitməmişəm. Çin şahzadələrinin ən dələduzu olan bu vücut sehrəbədir... və bura yaxşı niyyətlə gələ bilməz. Ölkənin belə bir vəziyyətində Göytürk elinin xaqanından şəxsi qisasımızı alıb, xalqı başsız qoymağa bizim haqqımız yoxdur.

Dulu xan - Başsız niyə? Bəs mən bu səltənətin varisi deyiləm?

Gur-Şad - Səni qurultay seçməlidir.

Dulu xan - Düz demirsən. Varis mübahisəli olanda qurultay çağrılır.

Gur-Şad - Əgər əlimizdə atamızın vəsiyyəti olsaydı, qurultayın çağırılmasına ehtiyac qalmazdı. İkinci tərəfdən, Qara xaqanın qətlə bizə hücum etmək üçün Çinin əlində dəstəvəz ola bilər. Biz bu imkanı Çinə verməməliyik.

Dulu xan - Atamızın qətlə Çinin hücumuna səbəb olmadığı halda, niyə Qara xaqanın qətlə səbəb olmalı imiş?

Gur-Şad - Bu qətl təbii ölüm kimi qələmə verilib, qətl-dən sonra Qara xaqanla İçgen xatun dərhal evlənib. Demək, Çin

heç nə itirməyib. Çünki Göytürk dövlətinin başında Çulo xaqan kimi qüdrətli bir adamın durması Çinə sərfəli deyilmiş və bu, qətlirsə, heç şübhəsiz, Çinin əli ilə törədilib. Çin jüan-jüanlarla savaşa bizim uduzacağımızı gözləyirdi. Yəqin, cəbhədəki üstünlüyümüzü eşidən kimi, bu işi görüb. İndi bizim yeni savaşa gücümüz yoxdur. Xaqanlığı da içəridən parçalasaq, fəal xarici siyasət apara bilməyəcəyik!

Dulu xan - Sən mənim fikrimi ora-bura yayındırma!

Gur-Şad - Mən sənə bugünkü vəziyyətimizi açıqladım.

Dulu xan - Sən gəl, mənim ağzımı boza vermə. Mənə hər şey aydındır. Sən dil deydi. Mən xaqanın nitqindən də bəzi mətləbləri anlamışdım. O, hər ikimizi şahzadə adlandırdı. Məgər o, bilmir ki, mən qanuni vəliəhddəm? Əgər ikimiz də şahzadəyikse, bəs vəliəhd kimdir?

(Erkin görünür. Bir müddət dinləyir və çəkilir).

Dulu xan - Bu barədə aranızda söhbət olmadı? (*Sükut.*) Niyə cavab vermirsən? (*Sükut.*) Sənin susmağın məni şübhələndirir... (*Güllür.*) Bəlkə kürekən qaynatanın sirrini vermək istəmir?! Siz varislik barədə danışmaya bilməzdiniz. Məndən heç nə gizlətmirsənsə, onda qılıncına and iç ki, bu barədə danışmamısınız.

Gur-Şad - Mən and içməyəcəyəm.

Dulu xan - Söhbətə məni çağırmağınızdan mənə hər şey aydın olmuşdu. Qaynatan xaqanlığı yəqin sənə vermək istəyir.

Gur-Şad - Tutaq ki, sən deyəndir. Bəs mən qəbul etməmi?

Dulu xan - İnsan çiy süd əmib.

Gur-Şad - Dulu xan! Bu qara fikirlərdən əl çək! (*Qılıncını çıxartır.*) Qılıncıma and içirəm, mənim xaqanlığda gözüm yoxdur. O, sənin halal haqqındır. Yalan deyirəmsə, bu qılınc sənəmə göy girib, qırmızı çıxsın!

Dulu xan - Gur-Şad! Söz başqa, əməl başqa! Mən əmələ inanıram, sözə yox. Yəqin o sənə səltənəti vəd etmiş, sən də onun vədinə aldanıb atanın intiqamından vaz keçirsən.

Gur-Şad - Dulu xan, gec-tez səltənət səndir. Amma indi bu dar macalda biz şəxsi arzumuzu bir kənara qoyub ölkəni düşünməliyik.

Dulu xan (*gülür*) - Gülməlidir. Atasının qeyrətini çəkməyən, ölkənin qeyrətini çəkir.

Gur-Şad - Bəsdir!

Dulu xan - Xeyr, bəs deyil. Mən namussuzluğu boynuma götürə bilmirəm. Sən götürürsənsə, kənara dur, mən bildiyimi edim.

Gur-Şad - Dulu xan, içinə diqqətlə bax! İndi sənə davan intiqam davası deyil, hakimiyyət davasıdır.

(Salur xan görünür. O, qardaşların tutaşdığı görüb geri çəkilir, kənardan onları seyr edir).

Dulu xan - Namussuz, alçaq! Mən o qoca iblisdən əvvəl sənə gəbərtməliyəm. (*Qılıncını çıxarır*). Hazırlaş! Biz döyüşməliyik. Sən mənə atanın qatillərinə satdın.

Gur-Şad - Özünü ələ al, Dulu xan.

Dulu xan - Uzun danışma! Qılıncını çıxart! Ya sən, ya mən!

Gur-Şad - Mən qardaşıma qılınc qaldırmaram. Məni aradan götürmək istəyirsənsə, vur! Tök qardaşının qanını!

Dulu xan - Mən daldə-bucaqda arvad kimi qeybət qırmağa deyil, üzbəüz vuruşmağa adət etmişəm. Çıxart qılıncını, nəmərd!

(Erkinlə Banuçiçək gəlir. Qardaşları bu vəziyyətdə görün Banuçiçək ləçeyini yere çırpır.)

Banuçiçək - Sən nə edirsən, Dulu xan? Ayıb deyil?

(Dulu xan qılıncını qanına qoyur, Banuçiçəyin ləçeyini götürüb ona verir.)

Banuçiçək - Dulu xan! Sən nə vaxt xeyrinlə şərinə, dostunla düşməninə ayıra biləcəksən?

(Salur xan onlara yaxınlaşır).

Salur xan - Siz taxt üstündə nəhaq bir-birinizin qanına yerikləyirsiniz. Xaqan hələ sağdır.

Pərdə

II PƏRDƏ

IV ŞƏKİL

(Qara xaqanın çadırı. Xaqan ov paltarını geyinir. Selcan daxil olur.)

Selcan - Hara belə, ata?

Qara xaqan - Üreyim sıxıldı, ova gedirəm. (*Sükut*.) Nə əcəb gəlmisən? (*Sükut*.) Sözlü adama oxşayırsan.

Selcan - İstəyirəm, ata-bala ikilikdə dərcləşək.

Qara xaqan - Buyur.

Selcan - Dərd məni öldürür, ata.

Qara xaqan - Sənin nə dərdin, Selcan bala, mənim kimi atan, Gur-Şad kimi ərin... Uzun illər övladın olmurdu, şükür olsun, Tanrı sənə nur topu kimi bir oğul bəxş elədi.

Selcan - Kaş dərdim elə övlad dərdi olaydı...

Qara xaqan - Bəs nədir dərdin?

Selcan (*susur*) - Üzə vurmurdum, daha bacarmıram. Səninlə açıq danışmaq istəyirəm. Mən hər şeyi bilirəm... Kaş bil-məyeydim... Ata, səni and verirəm göy Tanrıya, qarşında diz çöküb yalvarıram (*Diz çökür*), daha bəsdir! İstədiyinə çatdın, burda dayan!

Qara xaqan - Sən nə səfəhləyirsən?.. Mən səni başa düşürəm.

Selcan - Yaxşı başa düşürsən... Deyirəm, elədiklərin yetər!

Qara xaqan - Mən neyləmişəm?

Selcan - Ata, mən səninlə üz əymək istəmirəm. Nə demək istədiyimi başa düşürsən.

Qara xaqan - Açıq de görüm, nə deyirsən?

Selcan - Onu deyirəm ki, sən qardaşların arasına ədavət salma.

Qara xaqan - Gur-Şadla Dulu xanı deyirsən? (*Sükut*) Ay dəli, əgər mən öz kürəkənimi xaqan eləmək istəyirəmsə, məgər bu sənə görə deyil?

Selcan - Yox, ata, yox! Əvvəla, Gur-Şada xaqanlığ lazımdır deyil. Heç sən də bunu istəmirsən... Bu sözü ortaya atmaqla sən qardaşları bir-birinin üstünə qaldırırsan.

Qara xaqan - Yəni sən atanı belə tanıyırsan? Mən fit-nəkaram?

Selcan - Ata, üzünə ağ olmağa mənı vadar eləmə. Dulu xana vəliəhdlik haqqını ver, biz də sözü burda bitirək. (*Getmək istəyir.*)

Qara xaqan - Dayan! Oxu atıb, yayı gizlətmə. İndi ki, başlamısən, sözünü axıra çatdır.

Selcan - Sən niyə başa düşmək istəmişsən ki, mən atam-la ərimin, yəni yaradanımın yaşadığını arasında qalmışam.

(İçken xatun gəlir.)

Qara xaqan - Yaxşı, mənı gözləyirlər, indi get, ayrı vaxt danışarıq.

(Qara xaqan gedir, Selcan da qalxır.)

İçken xatun - Deyəsən, sizə mane oldum. Xeyirdimi gəlişin?

Selcan - Sən bu xanədanın xatunu olduqca, gördüyün kimi, xeyir içində üzəcəyik. (*Gedirkən qapıda Salur xanla qarşılaşır.*)

Salur xan - Gün aydın, xatun. Dediklərini gətirdim. İki göz istəyir tamaşa eləsin. Amma başına dönüm, görək heç xaqan da bilməsin.

İçken xatun - Arxayın ol.

(Salur xan bir ədəd daş-qaşlı boyunbağı, bir də boyunbağının dəsti-tayı olan qolbağı ona verir.)

İçken xatun - Quşu gözündən vurmusan, Salur xan. Mənə belə bir dəst lazım idi.

Salur xan - Juan-juanlardan götürülən qənimətlərdəndir. Minbaşı Ayxanı tanıyırsanmı?

İçken xatun - Yaxşı tanıyıram.

Salur xan - Ləl-cəvahiratı bu ölkədə ondan yaxşı tanıyan yoxdur. Gur Şad da bunu bildiyindən qənimət ləl-cəvahiratın siyahısını tutmağı həməən Ayxana tapşırıbmış. Ayxan bu qolbaqla boyunbağını siyahıya salmayıb. Bir bax, üstündə Juan-juan xaqanının damğası da var.

İçken xatun - Bu məmləkətdə xətrini istədiyim iki adam varsa, birincisi sənənsən.

Salur xan - Mən bunu yaxşı bilərəm. Çox sağ ol! Mənə elədiyən yaxşılıqları ömrüm boyu unutmaram.

İçken xatun - Mən də sənın elədiyini heç vaxt unuda bilmərəm. O vaxt işin üstü açılanda sən mənı elə vermədin. O vaxt mən qorxurdum ki, sən Çulo xaqana hər şeyi açıb deyə-cəksən. Sən işdən qovuldun, amma demədin və mənım etibarımı qazandın.

Salur xan - Mənı yenidən xəzinədarlığa da sən gətirdin.

İçken xatun - O zaman sənı güdaza verənin kim olduğunu bilmişdinmi?

Salur xan - Əlbəttə, Gur-Şad! Mənə göz verib, işıq vermirdi. İldə bir neçə dəfə mədaxil-məxaricimi yoxlatdırırdı.

İçken xatun - İndi sən bilirənmı ki, Gur-Şad bu taxta varis olmaq fikrinə düşüb?

Salur xan - Bəs Dulu xan?

İçken xatun - Elə məsələ də bundadır... Amma yazıq Dulu xan buna inanmaq istəmir.

Salur xan - Bilir. Elə bunun üstündə o gün az qalmışdı bir-birini tələf etsinlər.

İçken xatun - Belə də! Bizim Dulu xanın tərəfində olduğumuzu ona çatdırmalıyıq.

Salur xan - O mənə. Elə bu gün ona başa salaram.

İçken xatun - Afərin, indi gedə bilərəm.

(Siyan-Şi gəlir.)

Siyan-Şi - Dedilər, mənı çağırırsan.

İçken xatun - Bir az gözlə, çağıracağam,

(Siyan-Şi çıxır. Salur xan gedir. Siyan-Şi gəlir.)

İçken xatun - Gəl içəri... Nə xəbər var?

Siyan-Şi - Yavaş-yavaş hər şey qaydasına düşür. Mən əvvəllər Dulu xanı ipə-sapa yatmayan dəlisov bir adam bilirdim. Yaxınlaşdıqca gördüm, uşaq kimi sadədir. Nə deyirəmşə, inanır. Amma... Banuçiçək onu gözəndə qoymur. O da arvadından yaman çekinir... Amma axır günler özü mənə yaxınlaşır.

İçgen xatun - Demək, tora düşüb. Sən onu çadırına aparmısan. Amma bir gün əvvəl mənim xəbərim olmalıdır. Başa düşdün, ya yox?

Siyan-Şi - Başa düşdüm, amma... qorxuram, camaat məni daş-qalaq edə.

İçgen xatun - Çin xaqanı isə səni mükafatlandıracaq. Üstəlik də mən... Sən də, ərin də burda Çinə qulluq edirsiniz. Anladın, ya yox.

Siyan-Şi - Müqəddəs Buddadan qorxuram. O, mənə bu xəyanəti bağışlamaz.

İçgen xatun - Kəs səsin! Çinə qulluq etdiyinə görə Budda da sənin günahından keçər. (*Salur xanın gətirdiyi boyunbağını, qolbağı və bir ovuc axçanı ona verir.*) Bu axçalar sənin! Boyunbağı axırda Divanda sənə lazım olacaq. Bu qolbağı isə təcir Sin-Quya verərsən.

Siyan-Şi (*qolbağa diqqətlə baxıb*) - Qolbaqla boyunbağı dəyərsən dəstidir.

İçgen xatun - Naxışları da eynidir. Sin-Qu bunu ucuz qiymətə Gur-Şadın arvadına satmalıdır!

Siyan-Şi - Səlcana?

(*İçgen xatun başı ilə təsdiq edir.*)

Siyan-Şi - İçgen xatun, nə etmək istədiyini bilirəm. Gur-Şad heç, amma Dulu xana yazığım gəlir.

İçgen xatun - Yoxsa, sevməyə başlamısan onu? Çinin mənafeyi olan yerdə sevgi-məvgi ola bilməz.

Bayırdan səs - Dulu xan gəlmək istəyir.

İçgen xatun - Get, o səni burada görməsin. (*Siyan-Şi çıxır.*) Gəlsin!

Dulu xan - Əmim evdədirmi?

İçgen xatun - Elə indicə getdi...

Dulu xan - Aydındır... Xatun ana, bu səltənətin varisi kimdir?

İçgen xatun - Mən səndən başqasını tanımıram.

Dulu xan - Bəs bu nə söhbətdir?

İçgen xatun - Nə eşitmisən?

Dulu xan - Salur xan məni bəzi mətləblərdən agah elədi.

İçgen xatun - Görək səni başqası agah edəydi ki, sən də ayıldın? Göy Tanrı şahiddir ki, mən həmişə sənin haqqını güdmüşəm. Amma sən həmişə məndən şübhəli olmusan.

Dulu xan - O gün nə sən, nə də əmim məni çadıra dəvət etmədiniz.

İçgen xatun - Xaqan olan yerdə mən nəçiyəm? Bəs bil-mədin ki, Gur-Şad məni çadırdan qovdu?

Dulu xan - Gördüm.

İçgen xatun - Bəs onda məni niyə günahlandırırsan? Kükərkən qaynata ilə təklidə danışmaq istədiyi üçün mən artıq idim. Gizli olan söhbətdə isə mütləq qərəz var.

Dulu xan - Mən o qərəzi çox yaxşı başa düşürəm. Atamın ölümündən sonra bunlar mənə quyu qazır.

İçgen xatun - Burda saxla! Dulu xan, bil və agah ol, sə-nə quyu qazan birinci öz doğma atan Çulo xaqan idi.

Dulu xan - Ola bilməz!

İçgen xatun (*vəsiyyətnaməni çıxarıb Dulu xana verir*) - Buyur, oxu atanın öz əli ilə yazdığı vəsiyyətnaməni...

(*Dulu xan vəsiyyətnaməni alıb oxuyur.*)

Dulu xan - "Türkəlinin xaqanı mən Çulo xan Ötükə-nə zəfər qazandırmış kiçik oğlum Şu-Tekini Gur-Şad adı ilə mükafatlandırır, onu öz yerimə vəliəhd-varis elan edirəm". (*Uzun sü-kutdan sonra*) Bəs deyirdilər, atamın vəsiyyətnaməsi yoxdur?

İçgen xatun - Gur-Şadın juan-juanlar üzərindəki qələ-bəsini eşidən kimi atan bu vəsiyyətnaməni yazıb qoydu xaqan-lıq mücrüsünə. Öləndən sonra mən götürüb gizlətdim ki, sənə göstərim.

Dulu xan - İndi hər şey aydın oldu. Çox sağ ol, Xatun ana! (*İçgen xatun vəsiyyətnaməni götürür.*) Bəs mənə vermirsən onu?

İçgen xatun - Hələ yox! Sən xaqan taxtına oturandan sonra səndən bir təvəqqüm olacaq. Onu qəbul etsən, bu səfeh kağızı birlikdə yandırarıq.

Dulu xan - Təki sən deyən olsun. Yaxşı, mən öz qanuni haqqımı necə qaytara bilərəm, Xatun ana?

İçgen xatun - Böyük Çin xaqanlığı sənin arxadaşdır!

Dulu xan - İndi mən doğma atamın mənə elədiyi pisliklə ögey anamın elədiyi yaxşılığı hansı ölçü ilə ölçüm? Səni lənə-tə goləsən, ata! Mən sənə nə yamanlıq eləmişdim ki, sən mənim haqqımı Gur-Şada verdin? Mən nə qədər kor olmuş, öz doğmaca atamın mənə düşmən olduğunu bilməmişəm. (*İçgen xatunun qarşısında diz çökür.*) İndi mən sənə minnətdarlığımı necə bildirim, Xatun ana? Ömrüm boyu sənə qul olmağa hazıram.

Yan-Çunq (gəlir) - Sən qul yox, xaqan olmağa layiqsən. Bu işdə böyük Çin xaqanına güvənə bilərsən.

İçgen xatun - Qardaş, atamızın göndərdiyi qızıl qurd başlı bayrağı ver sahibinə.

(Yan-Çunq bayrağı götürüb Dulu xana verir. Dulu xan bayrağın dəstəyindəki yazını oxuyur).

Dulu xan - "Dulu xana!"

Yan-Çunq - Məmləkətinizin rəmzi olan qızıl qurd başlı bayrağın sənə göndərilməsinin mənasını yaqın ki, bilirən. Çin xaqanı tək-cə səni Göytürk səltənətinin varisi bilir. Amma bir şərtimiz var - bu bayrağın sənə verilməsini hələlik bizim üçümüzdən başqa kimsə bilməməlidir.

Dulu xan - Çin xaqanına mənim təşəkkürümü yetirin. (*Cıxır.*)

Yan-Çunq - Sən Yağmur üçün narahat olma. Bu taxtda hələlik öz xalqını iflic vəziyyətinə salan bir hakim oturmalıdır. Atamızın hökmü beledir.

İçgen xatun - Pələngləri üz-üzə qoyduq.

V ŞƏKİL

(Dulu xan çadırdan çıxır. İşıq sönrür. Sağ tərəfdə Mələk, sol tərəfdə Şeytan görünür).

Dulu xan - Yenə gəldiniz? Mən sizin əlinizdən hara qaçım?

Mələk - Hə, nə oldu? Bəs, axı sən Gur-Şadı atanızın qisasını almağa çağırırdın? İndi unutdun?

Dulu xan - Kim deyir mən atamı unutmuşam?

Mələk - Unutmasaydın, İçgen xatuna indi havadarın kimi baxıb qarşısında diz çökərdinmi?

(Göy gurultusu, şimşək çaxışı içində Şeytan qəhqəhə çəkir).

Dulu xan - Rədd ol! Sən nə istəyirsən məndən, ay Şeytan?

Şeytan - Düz deyirsən, mən Şeytanam, amma mən Mələk kimi siz insanlara o qayibənə dünyanın xoşbəxtliyini vəd etmişəm. Mən insanı bu dünyada xoşbəxt etmək qüdrətinə sahibəm. (*Şeytan qəh-qəhə çəkir.*)

Dulu xan - Nəyə gülürsən?

Şeytan - Sənin kimi axmaqların nəqdi qoyub, nisyə dalınca qaçmasına necə güləydim?

(Göy gurultusu.)

Dulu xan - Bu nə sədir?

Mələk - O səs sənin içində xeyirlər şərin toqquşan qılınc-larının səsidir.

(Şeytanla Mələk qılınclaşırlar. Onların çarpışmasına kənardan baxan Dulu xan çəşib nə edəcəyini bilmir. Nəhayət, qılıncını sıyıb onları ayırır.)

Dulu xan - İkiniz də rədd olun! Qərarı mən verəcəyəm. Mən olan yerdə siz kimsiniz?

Şeytan - Biz elə sənək. Bizim sən olduğumuzu bilməyincə, sən bir qərara gələ bilməyəcəksən.

Mələk - Sənin varlığın bizim ikimizin vəhdətindədir. Bizim birimizin olmaması sənin yarımçılığındır.

Şeytan - Sən ikimizdən birimizi seçməlisən.

(Dulu xan düşündür, Mələklə Şeytan onun qarşısında rəqs edir. O, gah Mələyə, gah da Şeytana tərəf yönəlir.)

Dulu xan (*əllərini göyə açıb*) - Göy Tanrı, mənə yol göstər.

Şeytan - Ordan imdad diləyənlərin əlləri havada qalar.

Dulu xan - Əlimi xəyanətəmi uzadım?

Şeytan - Xəyanət-sədaqət, düz-əyri, yalan-həqiqət! Bunlar hamısı insanın uydurduğu şərti şeylərdir. Sənin üçün düz

olan şey, başqası üçün öyrə sayıla bilər. Uzağa niyə gedirsən, əmin Qara xan, Qara xaqan olmaq üçün mənəim həmməsələkim İçgen xatunla əl-ələ verib doğmaca qardaşını zəhərləmədimi? Bu, Mələyə xəyanətdirsə, mənə sədaqətdir. O da məxluqdur, mən də. Niyə onun əməli yaxşı, məninki pis adlanmalıdır? Çulo xaqanın ölümü bu gözəlçəyə görə şərdir, (Mələyi göstərir) amma bu ölüm Qara xana xeyir gətirdi, xaqan oldu.

Dulu xan - Yoxsa, Qara xaqanı da sən yoldan çıxartmısan? Şeytan (Arxa pərdəni qaldırır. Zər-zibalı xaqan taxtı görünür) - Mən onu taxt sahibi eləmişəm. Bu taxt dünyanın ən axmaq adamını dünyanın ən ağıllısına, dünyanın ən zəif adamını ən qüdrətli adamına, ən hörmətsiz adamı ən hörmətli adama çevirmək qüdrətinə malikdir. Bu taxt insanı o qədər yüksəldir ki, sən burda oturan kimi, dünyanın sənə yuxarıdan baxanlar bu gün sənə aşağıdan yuxarı baxmalı olur. İndi sən bu böyük fəzilətdən imtina edə bilərsənmi?

(Dulu xan başını aşağı dikir.)

Vİ ŞƏKİL

(Meydan. Musiqi səslənir. Cariyyə yerə qırmızı səpə-səpə keçir. Arxasınca Siyan-Şi rəqs edə-edə gəlir. Bu bayram Gur-Şadın oğlu olması münasibətilə təşkil edilmişdir. Qucağında uşaq Selcan, kəmərlər və Gur-Şad görünür.)

Qızların mahnısı - Dünyaya təzə gəlmiş bələmiz yaşa dolsun, Sevincdirsin nəslini, gəlişi mütlə olsun. Gözün aydın Türkel, yurd üstünə yurd gəlir, Keşiyinə bu yurdu təzə bir boz qurd gəlir. Göy Tanrı, bu köhpəyə uzun, uzun ömür ver, Onu yaşatmaq üçün bizə atəş, dəmir ver.

(Siyan-Şi körpənin başına dolanıb süzür. Gur-Şad Siyan-Şiyə bir ovuc açxa verir. Təntənəli keçid yavaş-yavaş səhnədən çıxır.)

VII ŞƏKİL

(Xanlığın Divan məclisi. Sağ və sol tərəflərdə Mubi-Tərxan, Erkin, Salur xan, Yan-Çunq, Gur-Şad, Dulu xan öyləşmiş, Qara xaqan İçgen xatunla gəlib başda öyləşirlər.)

Qara xaqan - Gün aydın, Divan əhli! Bugünkü Divanda 3 məsələmiz var:

Birinci məsələmiz Çindən gələn elçilərlə əhdnamə bağlamaqdır. Çin xaqanı bizə barışıq təklif edir. Buna necə baxırırsınız? Mubi-Tərxan, söz sonindir.

Mubi-Tərxan - İndi barışıq qəbul etmək, şübhəsiz, bizə sərfəlidir. Amma əvvəlcə onların təklif etdiyi şərtləri bilməliyik. Ona görə ki, Çulo xaqanın ölümündən sonra Çin bizim güney otlaqlarımızın bir hissəsini zəbt edib. Bu gün Ötükəndəki qıtlığın səbəbi həmin otlaqların əlimizdən çıxmasıdır.

Salur xan - Həm də juan-juanlardan aldığımız qənimətlə ölkəni qışdan çıxara bilməyəcəyik.

Qara xaqan - Təklifiniz nədir?

Gur-Şad - Mən Çinə inanmıram, Tarix boyu Çin bizimlə barışıq müqaviləsi bağlayıb, bizi aldadıb arxayınlaşdırmış, sonra basqın etmişdir. Bir də mən Divan məclisində başqa ölkinin şahzadəsinin iştirakını düz hesab etmərəm.

Qara xaqan - O, mənəim qaynımdır. Mən çox istərdim ki, sizin hər biriniz Yan-Çunqun bu ölkəyə elədiyi xidmətin yarısını qədər xidmət edə bilsin.

Gur-Şad - Nədir o xidmət?

Qara xaqan - Bizim çox işlərimizə yarayır Yan-Çunq. Yalnız birçəsinə xəzinədarımız Salur xan desin.

Salur xan - Yan-Çunq Çin tacirləri ilə danışmaq aparır, qənimət aldığımız 4 kişə qızılı taxıl deyəcəyik.

Gur-Şad - Qızıl olandan sonra onu dəyişmək nə çətin şeymiş?

Qara xaqan - Boynumuza alaq ki, biz türklər ticarətin qanun-qaydasını, bicliklərini bilmirik. Bizi həmişə aldadırlar. Yan-Çunqu isə aldadma bilməzlər.

Salur xan - Lap elə bu yaxınlarda satmaq üçün Çinə üç min at aparıb, özündə on min çərək ipək alıb götürüb.

Gur-Şad - Üç min at?

Salur xan - Bəli, atların müqabilində bu çox böyük qiymətdir.

Gur-Şad - Əgər Çin, doğrudan da saf üreklə bizimlə dost olmaq istəyirsə, ölkəmizə göndərdiyi bu qədər casus nədən ötrüdür? Məncə bütün bunlar qəfləti basqın üçün tələdir.

Qara xaqan - Təklifin nədir?

Gur-Şad - Çinə inanmamaq. Qırğız xaqanının təklif etdiyi birliyə qoşulmaq!

Qara xaqan - Ayrıdır. Sənin məqsədin bizi dayın quyruğuna calamaqdır.

Gur-Şad - Qırğız ulusu təkcə mənə yox, bütün Türkelinə qohumdur. Çinliyə əylə deyincə, elə özümüzünkünə dayı desək pis olar?

Mubi-Tərxxan - Mən də bu fikirdəyəm.

Dulu xan - Mən Çinlə barışıq tərəfdarıyam.

Salur xan - Mən də.

İçgen xatun - Mən də.

Erkin - Mən də.

Qara xaqan - Mən də! İki səsə qarşı beş səs. Axşam hamınız, Çinlə bağlayacağımız əhdnamə mərasiminə dəvət olunursunuz. Divan üzvlərinin nəzərinə çatdırım ki, imzalayacağımız əhdnamənin səbəbkarı Yan-Çunqdur. Yan-Çunqun atası ilə arası sərin olsa da, Çin vəliəhdi ona çox inanır. Xaqan xarici ölkələrlə əlaqəni vəliəhdə tapşırıb. İndi biz dostluq əlaqəsinin yaranmasında bizə yardımçı olan Yan-Çunqun bu xidmətini qiymətləndirməliyik. Mən ona bizim orduda tümənbaşı rütbəsini verilməsini təklif edirəm. Buna necə baxırsınız?

Erkin - Başqa millətin oğlu bizim orduda yüksək rütbə tutub bilərmi?

Mubi-Tərxxan - Ana yasamız buna yol vermir.

İçgen xatun - Göytürk Ana yasası nə vaxt yazılıb?

Mubi-Tərxxan - Bumin xaqanın vaxtında.

Qara xaqan - Gör neçə yüz il keçib. Zaman dəyişib.

Mubi-Tərxxan - Qara xaqan, biz səninlə 30 ilin dostu-yuq. Sənə olan sədaqətəmə şübhən yoxdur ki?

Qara xaqan - Yox!

Mubi-Tərxxan - Onda mənə eşit! Bu kitab bizim hamımızdan ucada durur. Çünki onu atalarımız yazıb. Hər sözünə özləri əməl edib, bizə də bu yolla getməyi tapşırıblar. Onlar bizə nəyi tövsiyə etdiklərini çox yaxşı biliblər. Biz nə Bumin, nə İstəmi, nə də onlardan sonra gələn ulu xaqanlardan çox bilmirik. Buna görə də bu kitabın bir bəndini belə dəyişməyə haqqımız yoxdur.

Qara xaqan - Onda mən Yan-Çunqu mühafizə dəstəsinin başçısı təyin edirəm. Nə sözünü?

Mubi-Tərxxan - Ona inanırsansa, bu sənin öz işindir.

Qara xaqan - Keçək üçüncü məsələyə. Mubi-Tərxxan, buyur, sözünü de.

Mubi-Tərxxan - Sırağa gün şahzadə Dulu xan çinli qadın Siyan-Şinin çadırında olubdur. Deyilənə görə, Dulu xan onunla yaşayırmış. Göytürk törəsinə görə evli qadına ilişmək böyük cinayət hesab olunur...

Qara xaqan - İndi qərar sizindir.

Mubi-Tərxxan - Siyan-Şini çağırın.

(Gözetçi Siyan-Şini çağırır. Siyan-Şi gəlir).

Mubi-Tərxxan - Siyan-Şi, Dulu xan sənin çadırında olubmu?
Siyan-Şi - Bəli.

Mubi-Tərxxan - Siyan-Şi, bizim qanunlara görə evli kişi ilə yaxınlığın cinayət olduğunu bildirdimi?

Siyan-Şi - Yox, bilmirdim.

Mubi-Tərxxan - Sən, yaşadığın məmləkətin qanunlarını bilməli idin.

Siyan-Şi - Bilməmişəm.

Mubi-Tərxxan - Sən onu yoldan çıxarmısan, yoxsa o səni?

Siyan-Şi - Biz bir-birimizi istəmişik!

Mubi-Tərxxan - Bəs deyirdin, sənə təcavüz ediblər?

Siyan-Şi - Ərimin qorxusundan mən özümü itirmişdim. Mən Dulu xanı sevirəm.

Mubi-Tərxan - Dulu xan, bu qadın düzmü deyir?

Dulu xan - Düz deyir.

Mubi-Tərxan - Sən axı bu məmləkətin oğlusan. Sən bu işin nə demək olduğunu bilməmiş deyilsən. Eləmi?

Dulu xan - Bəli.

Mubi-Tərxan - İndi cinayətini boynuna alırsanmı?

Dulu xan - Bəli.

Mubi-Tərxan - Mənim daha sualım yoxdur.

Qara xaqan - Kimin sözü və sualı var?

Gur-Şad - Mən istəyirəm ki, törəminizin bu cinayətə aid olan bəndi oxunsun.

Mubi-Tərxan (*kitabdan oxuyur*) - "Ərli qadını yoldan çıxarmaq Göytürk əxlaqına ziddir..."

Gur-Şad - Çox gözəl! Gördüyünüz kimi, törədə söhbət, "yaşamaqdan", "ələqəyə girməkdən" getmir, "yoldan çıxartmaqdan" gedir. Nədir "yoldan çıxartmaq"? Yəni, onu məcbur etmək! Halbuki, hər iki müqəssirin dediyindən aydın oldu ki, burada heç bir məcburiyyət olmayıb, bu işə könüllü gediblər. Bununla belə camaat ayrı söz də danışır. Erkinin dedi ki, Siyan-Şi çoxdan bəri Dulu xanı bu işə təhrik edirmiş. Deyilənlər həqiqətdirsə, demək, Dulu xan Siyan-Şini deyil, Siyan-Şi Dulu xanı yoldan çıxarıb.

Siyan-Şi (*qəzəblə özünü irəli verir*) - Gur-Şad, sən doğru deyirsən. Dulu xan məni yoldan çıxartmayıb, amma... məni sən yoldan çıxartmısan. İndi ki, belədir, mən həqiqəti deyəcəyəm. Dulu xan, bil və ağah ol! Qardaşın Gur-Şad xaqanlığı sənin əlindən çıxartmaq üçün bu oyunu düzəldib.

Mubi-Tərxan - Sübutun varmı əlində?

Siyan-Şi - Var! Xidmətimin mükafatı olaraq, o, mənə cəvahir qashlı boyunbağına bağışlayıb.

(*Qara xaqan boyunbağına diqqətlə baxır.*)

Qara xaqan - Üstündə Juan-juan xaqanının damğası var. Demək, bu, juan-juanlardan alınmış qənimətdəndir. Salur xan, buna bax. Sənə təhvil verilən qənimətin içində bu boyunbağı varmı?

Salur xan - Xeyr, mən bunu birinci dəfədir görürəm. Amma Gur-Şad oğlu İltərişin doğum mərasimində boyunbağını Siyan-Şiyə verdiyini gördüm.

Qara xaqan - Gur-Şad, bunu necə başa düşək?

Gur-Şad (*boyunbağını götürüb diqqətlə baxır*) - Minbaşı Ayxanı tapmaq olarmı?

Salur xan - Neyləyirsiniz Ayxanı?

Gur-Şad - Cəvahir qənimətlərinin siyahısını tutmağı mən ona tapşırırdım. Düzünü o bilər.

Salur xan - Sənin imzalayıb möhürlədiyin siyahı mənim çantamdadır. (*Çantasını açır, siyahını çıxarır.*) Buyurun, oxuyun: 540 girvənkə külçə qızıl, 36 almaz daş, 78 cürbəcür cəvahirat, 14 daş-qasha bəzənmiş qılınc, 17 qızıl saplı qəmə, 2 cəvahirle süslənmiş tac... Bir neçə üzük, 26 qızıl zəncir... və bilərik... vəssalam! Bu siyahıda boyunbağı deyilən şey yoxdur. Altda da öz imzan, öz möhürün. Buyur, bax!

(*Gur-Şad siyahıya baxıb, başını bulayır.*)

Qara xaqan - Gur-Şad, demək, sən həm də dövlət xəzinəsindən qənimət gizlətmisən!

Gur-Şad - Göy Tanrı şahiddir ki, bu, mənə böhtandır.

İçgen xatun - Onun evi yoxlanılıb. Onda başqa şeylər də xəzinədən gizlətdiyi aşkar olar.

Salur xan - Doğrudur.

Mubi-Tərxan - Xaqan qızının evini yoxlamaq?

İçgen xatun - Biz Siyan-Şinin dediklərinin gerçək olub-olmadığını yoxlayırıq. Salur xan, 2 nəfər götür, get bunun evini yoxla.

(*Salur xan çıxır.*)

Gur-Şad - Siyan-Şi, bircə anlıq vicdanınla baş-baş qal, onu qovma, onu dinlə, sonra sualıma cavab ver: Dulu xanı tora salmağa səni mənmi vadar eləmişəm, ya başqası? O boyunbağını sənə mənmi vermişəm, ya başqası? (*Sükut.*) Səni Buddaya and verirəm, düzünü de, vicdanını boğma! (*Sükut.*)

Siyan-Şi - Sən... Sən nə istəyirsən məndən?

Gur-Şad - İnsanlıq istəyirəm səndən! İnsaf, vicdan istəyirəm səndən!

Dulu xan - Gur-Şad, elədiyini eləmişən, heç olmasa kişi ol, günahını mənim kimi boynuna al! Nə qısnamisan bu yazığı bucağa?

Siyan-Şi - Bəli, sən öyrətdin mən!

Gur-Şad - Artıq sözüm yoxdur!

Qara xaqan - Mubi-Tərhan, hökmünü ver.

Mubi-Tərhan - Dulu xanın tək birçə günahı var: ərli qadınla zina. Törəmişə görə cəzası ölümdür.

İçgen xatun - Dulu xanın vəliəhd olduğunu nəzərə alıb ölmə cəzasının həbslə əvəz olunmasını təklif edirəm.

Erkin - Mən də.

Qara xaqan - Mən də razıyam. Amma Mubi-Tərhan, hökmə bir şey də əlavə olunmalıdır ki, həbsə düşdüyünə görə vəliəhdlik hüququ əlindən alınır.

İçgen xatun - Mən bu təklifə razı deyiləm.

Qara xaqan - Bəs ikinci müqəssirin cəzası nədir?

Mubi-Tərhan - Salur xanı gözləmirik?

İçgen xatun - Sən də görək, başqasına tələ qurmağın cəzası nədir?

Mubi-Tərhan - Ölüm...

İçgen xatun - Bəs xəzinədən qənimət gizlətməyin cəzası nədir?

Mubi-Tərhan - Bir boyunbağıya görə Ötükənə qələbə və bu qədər qənimət gətirən bir şahzadəni...

İçgen xatun - Yox, sən də görək, qəniməti dövlətdən gizlətməyin cəzası nədir?

Gur-Şad - O da ölümdür! İçgen xatun, axı mənim bir canın var. Əgər mümkünsə, bir ölümlə əvəz edilməsinə razılıq verəsən.

Mubi-Tərhan - Xaqan, sözüm sənədir. Törəmişə və yasamıza görə hər bir müqəssirin mühakiməsi öncə məhkəmədə olmalı, yargıcı öz hökmünü verməli, sonra həmmən hökmü Divan təsdiq etməlidir. Biz isə mühakiməni birbaşa Divana çıxartdıq. Axı, Divan məhkəmə deyil, yargıcının hökmünü təsdiq edən Ali Məclisdir.

Qara xaqan - Bunu hamı bilir. Amma müqəssirlərin hər ikisinin xaqan nəslindən olmasını da unutmamalıyıq.

Mubi-Tərhan - Bəs, hər iki müqəssirin Divan üzvü olmasına necə baxırsan? Divan üzvlərini mühakimə etməyə Divanın səlahiyyəti çatmaz. Divan yalnız yargıcının çıxartdığı hökmü təsdiq, ya da rədd edə bilər.

Qara xaqan - Sən gəl, sübut olunmuş günaha qulp qoyma! Anayasaya görə mən xaqan kimi bu işə əl qoya bilərəm.

Mubi-Tərhan - Bu da sənəin haqqındır.

(Selcanla Salur xan gəlir.)

Selcan - Ata, axırı ki, istədiyini elədin.

Qara xaqan - Mən burda ata deyiləm, xaqanam. Bunu kim buraxdı bura?

Selcan - Mən sənə keçən dəfə dedim, daha bəsdür! Amma sən dayanmadın. İblis arvadının fitnəsinə uyub şahzadələri güdazə verdin. Göy Tanrıdan qorx, ata!

İçgen xatun - Onlar özləri özlərini güdazə verib, Selcan... Məgər sənəin istəklərinə atan deyib ki, bir ləçərin əli ilə qardaşını tora salsın?

Qara xaqan - Məgər Dulu xana atan deyib ki, ərli arvadın yatağına girsin? İndi onların əvəzinə xaqanımı günahkar olmalıdır?

Selcan - Yəni sən Gur-Şadın öz qardaşına tələ qurduğuna inanırsan, ata?

Qara xaqan - Şahidin, sübutun qabağında mən nə karəyəm? Salur xan, nə oldu? Əlindəki nədir?

Salur xan - Gur-Şadın Siyan-Şiyə bağışladığı boyunbağının tayı-dəsti qolbaq... Evi axtarmağa ehtiyac qalmadı. Qolunda deydi. Bir baxın, ikisini də eyni üstə düzəltmiş, naxışlar eyni, almaz qaşlar eyni, damğalar eyni.

Qara xaqan (Gur-Şada) - İndi buna nə sözlün? Demək, boyunbağını zəhmət haqqı kimi Siyan-Şiyə, qolbağı da arvadına bağışlamısan.

Selcan - Yalandır! Bu qolbaqdan heç onun xəbəri də yoxdur. Onu mən çinli tacirdən almışam.

Yan-Çunq - Nə qiymətə?

Selcan - İki pələng dərisinə.

Qara xaqan - Yan-Çunq, bax gör onun qiyməti neçə ola bilər?

Yan-Çunq (*qolbağa diqqətlə baxıb*) - Bu, ən yüksək əyərli altun, qaşları isə aşlanmış almazdır. Dəri ilə hesablasaq, aşağı qiyməti 30-35 pələng dərisi ola bilər.

Mubi-Tərzan - Qızım, bəlkə sən o Çin tacirini tanıyırsan?

Selcan - Xeyir, tanımıram, qapımıza gəlmişdi.

Mubi-Tərzan - Demək, o, bu qolbağı sənin üçün gətirib, elə sənə satmaq istəyirimi? Məsələ aydındır. Qızım, tacirin nişanələrini deyə bilərsinizmi?

Selcan - Balaca boy, qırmızı sifət, kosa saqqal.

Mubi-Tərzan - Özüdür. O, fitnəkar Sin-Qu olacaq. Xaqan, rica edirəm, onu bura çağırıdırasan.

Gur-Şad - Özünə əziyyət vermə, Mubi-Tərzan. Bu oyun quran elə qurub ki, Sin-Qu Selcanın üzünə dirənib deyəcək: "Mən satmamışam".

Qara xaqan - Amma tacir olan bəndə 30-35 dəriyə dəyən qolbağı 2 dəriyə satmaz. Bu, uydurmadır. Yalanı da görəklə deyəsən ki, gülünc olmasın.

Selcan - Demək, mən uydurmuşam?.. Demək, mən yalançıyam?

Qara xaqan - Buna daha nə ad vermək olar?

Selcan - Mən keçən dəfə atam olduğuna görə səninlə üz açmaq istəmədim. Daha bıçaq süymüyə dirənib. Aramızdakı ata-övladlıq pərdəsini götürüb deyirəm: Yalançı və fitnəkar mən deyiləm, sən və sənin arvadın.

Gur-Şad - Selcan!

Qara xaqan - Sənin və ərinin fitnəkarlığı və yalanı artıq Divanda sübuta yetdi. Amma bizimkinin hələ sübutu yoxdur. Sən xaqanı təhqir etməyin cəzasının nə olduğunu bilirənsən?

Selcan - Bilirəm, ölümə də hazıram. Əgər Gur-Şad ölümə məhkum olunacaqsa, birinci məni öldürməlisən. Mən Gur-Şadsız dünyaya tüpürürəm.

Qara xaqan - Onda bil, eşit: Gur-Şad öldürülməlidir. Qandallayın onların qollarını!

(Gözetçilər Gur-Şadın və Dulu xanım qollarına qandal vururlar.)

Selcan - Onda sən də bil və eşit! (*Xaqana yaxınlaşıb onun qılıncını qından çıxarır.*) Buyur. Əvvəlcə öz əlinlə səni təhqir etmiş övladını öldür!.. (*Sükut.*) Bacarmısan?!

Qara xaqan - Qılıncı mənə ver, rədd ol burdan!

Selcan - Yaxın gəlmə!

Gur-Şad - Selcan! Get burdan.

Selcan - Əgər dediyimi edəcəksənsə, qılıncını verim. Onsuz da kimliyindən asılı olmadan bu qədər şahid qarşısında xaqanı təhqir edən adam ölümə məhkumdur. Al qılıncı, vur məni. Deyərsən, özüm yaratmışdım, özüm də öldürdüm.

Qara xaqan - Çıxarın onu çölə!

Selcan - Övlad qatili olmaq istəmirsən? Gülməlidir (*Qəh-qəh çəkir.*) Qardaş qatili üçün övlad qatili olmaq nə çətin şeydir?

Qara xaqan - Necə? Mən... qardaşımın qatili?

İçgen xatun - Sən nə danışdığını bilirənsən?

Selcan - Mənim bildiyimi hamı bilir. Ata, övlad-ata pərdəsi aradan götürüldü. Bundan sonra mənim ölməkdən başqa yolum qalmadı. Vur məni! Bacarmısan?.. Onda mən özüm öz cəzamı verərəm. (*Xaqanın qılıncı ilə özünü vurub yıxılır.*)

III PƏRDƏ

VIII ŞƏKİL

(Meydan. Qışqırıq və ağlaşma səsleri eşidilir. Adamlar yanan çadıra konardan seyr edir. Gur-Şad qucağında uşaq alovun qarşısında diz çöküb. Qara xaqan və İçgen xatun gəlir. Banuçiçək Gur-Şada yaxınlaşıb.)

Gur-Şad - Öz əllərimlə dəfn edib, Selcan qarşısında son borcumu yerinə yetirdim.

Banuçiçək - Bəs yurdunu niyə yandırdın?

Gur-Şad - Bundan sonra o kimə lazımdır?

Banuçiçək - Oğluna... İltirış...

Gur-Şad (*uşağı ona uzadıb*) - Al... bu sənə əmanətdir. Səni də, bu çocuğu da Göy Tanrıya tapşırıram. (*Əllərini göyə qaldırıb nəso deyir.*)

(Kənardə durmuş Yan-Çunq Siyan-Şinin çalğıçıları ilə söhbət edir.)

Yan-Çunq - Camaat arasında nə söhbət gedir?

I çalğıçı - Səlcana görə hamı yasa batıb.

Yan-Çunq - Bəs orduda nə var?

II çalğıçı - Gur-Şadın zindana atılması ordunu çaş-baş salıb.

Gur-Şad (*İltirşi və Banuçiçəyi öpüb, gözətçilərə*) - Haydı, getdik!

Banuçiçək - İltirşdən arxayın ol! Mənim bir yox, iki oğlum var. (*Üzünü göyə tutur.*) Göy Tanrı, sən neylədin? O, bu cəzaya layiq idimi? Niyə sən ona bunu rəva bildin, niyə?

(İçgen xatunla Qara xaqan Banuçiçəyə yaxınlaşırlar.)

Banuçiçək - Gözünüz aydın. Göytürkün iki çinarını birdən yıxdınız. Burda sizə rəqs etmək düşür. Elə Çin gözəlinin çalğıçıları da burdadır. Çalın, bu gün bunların bayramıdır. (*Qara xaqan əsəbiləşib gedir.*) Casusluqla xatunluğu çox böyük məharətlə bağlayan Çin mələkəsinin qarşısında səcdəyə gəlmək də mənə düşür.

İçgen xatun - Banuçiçək, sən çox ağıllı qadınsan, amma sözlərinə fikir ver. Mənim, sənin ərinin ölümündən xilas etdiyimi unutma.

Banuçiçək - Sən doğrudan da, elə güman edirsən, biz türklərin hamısı sadələvhüdür?

İçgen xatun - Sən, ərinə tor quran Gur-Şada və onun küçüyünə havadarlıq etməklə sadələvhdən beş betərsən. Camaat sənəin barəndə nə fikirləşər?

Banuçiçək - Bizlərdə, qayın qardaş, sizlərdə isə oynayırsınız. Bunun ən gözəl örnəyini sizlər ərinin öldürüb qaynına əo etməklə göstərdiniz.

İçgen xatun - Mənim günahım sizin törənizə əməl etməyimidir? Qəribədir, sizin törənizə əməl edənlərin hamısını belə damğa vurursunuz? Bərk saxla o qucağındakı küçüyü, böyüyər gələr dediyin o qardaş-qayın məsələsini qaydasına salar.

Banuçiçək - Əlbəttə. Axı, bu Yağmur deyil. Bunun damarlarında əsl türk qanı axır.

IX ŞƏKİL

(Xaqanın çadırı. Xaqan və Mubi-Tərhan. Gözətçi gəlir.)

Gözətçi - Zindan gözətçisinin sözü var.

(Kaftanı qan içində gözətçi gəlir, yerə diz vurur.)

Zindan gözətçisi - Ulu xaqan, əfv et, yanında üzü qarayıq.

Qara xaqan - Bu nədir? Nə olub?

Zindan gözətçisi - Dünən gecə yarısı üzləri yaşmaqlı 5-6 adam zindanın qapısını açıb girdi içəri.

Qara xaqan - Bəs çöldə gözətçilər yox idi?

Zindan gözətçisi - Onları öldürüblərmiş. İçəri girən kimi Dulu xanın yatdığı zindanı axtardılar. Mən onlardan birini yaraladım. Üçü birdən üstümə atıldı. Başıma toppuzu elə vurdular ki, yerimdəcə qaldım... Bir vaxt ayılıb baxdım ki, Dulu xan yoxdur.

Qara xaqan - Bəs Gur-Şad?

Zindan gözətçisi - Onun da yatdığı zindanın qapısını açıblar.

Qara xaqan - Onu da aparıblar?

Zindan gözətçisi - Yox... O öz yerindədir.

Qara xaqan - Qapısı açıqdırsa, niyə getməyib?

Zindan gözətçisi - Bilmirəm. Oturub öz yerində.

Qara xaqan - Ay axmaq, dustağı gözətçisiz qoyub bura niyə gəlmisən?

Zindan gözətçisi - Arxayınam, qaçmaz.

Qara xaqan - Niyə qaçmaz?

Zindan gözətçisi - Qaçsaydı, gecədən mən huşsuz olanda qaçardı.

Qara xaqan - Get, bu saat onu götür. (*Gözətçi gedir.*) Gör bizim başımıza nə oyun açırlar? Kim olar görsən onu qaçıran? (*Sükut.*) Niyə susursan? (*Sükut.*) Mubi-Tərhan, gözəlrimin içində dik bax!

Mubi-Tərhan - Yoxsa, məndən şübhələnirsən?

Qara xaqan - Təkcə səndən yox, hamıdan! Nə baxırsan?

Mubi-Tərhan, o gündü Divanda onları qanadın altına alan sən deyildin?

Mubi-Tərhan - Əvvəla, qaçan bir nəfərdir. İkincisi, Divana qanunu xatırlatmaq nə vaxtdan müqəssiri müdafiə hesab olunub?

(Gözətçi Gur-Şadı getirir. Gur-Şad yerə diz vurur.

Qara xaqan qalxıb Gur-Şada tərəf gedir, onu qaldırır.)

Qara xaqan - Gur-Şad, əvvəla başımız sağ olsun. Mən Selcanın belə bir iş tutacağını gözləmədim... (Sükut.) Gecəki əhvalata sən necə baxırsan? Kim ola bilər Dulu xanı qaçıranlar? Sən o adamları tanımadın?

Gur-Şad - Yox! Başlarında örtük var idi. Amma çimli oluqlarına şübhəm yoxdur.

Qara xaqan - Nədən bilirsən?

Gur-Şad - İki şeydən: birincisi, boyları qısa idi, ikincisi heç danışmadılar. Danışsaydılar, ləhcələrindən çimli olduqları bilinirdi.

Mubi-Tərhan - Mən bir şeyə təəccüblənirəm. Dulu xan 2 gecə zindanda tək olub. Əgər onlar yalnız Dulu xanı qaçırmaq istəyirdilərsə, nə üçün o, zindanda tək olanda deyil, Gur-Şad zindana qayıdandan sonra bu əməliyyata başlayıblar?

Gur-Şad - Çünki onlar Dulu xanı qaçırmıq, məni isə öldürmək istəyirdilər. Onlar əvvəlcə Dulu xanı azad edib, sonra mənim hücrəmə hücum etdilər. Bunu gören Dulu xan onların qarşısını kəsib məni öldürməyə qoymadı... və mənə "Bizimki qalsın sonraya", - deyib getdi.

Mubi-Tərhan - Yaxşı, zindanın qapıları açılmış, gözətçilər də yox... Bəs sən niyə qaçmadın?

Gur-Şad - Özünü günahkar sayan cəzadan qaçar.

(Qara xaqan dərin fikrə gedir.)

Qara xaqan - (Gur-Şada) - Varislik haqqın öləndən alınmaq şərtilə mərdliyinə görə səni bağışlasam necə olar?

Gur-Şad - Bir halda ki, mən özümü günahkar hesab etmərəm, siz olmayan şeyin nəyini bağışlayırsınız?

Qara xaqan - Gəl, bu məsələyə təzədən qayıtmayaq.

Gur-Şad - Siz mənim günahkar olduğumu bütün Türk elinə bəyan etmişsiniz. İndi Divanın hökmü ilə mənim günahkar olmadığımı millətə bildirməyincə mən zindandan çıxan deyiləm. Mən sizdən mərhəmət deyil, qanuna riayət tələb edirəm.

Qara xaqan - Qanunla günahkarsan. Bizim mərhəmətimizi qəbul etməsən, alıb gedə bilsən.

(Gur-Şad gedir.)

(İşıq söndür, yenə yanır. Arxadan Arslanın harayı eşidilir.)

Arslan - Böyük xaqan! (Daxil olur) Ulu xaqan, bu gün səhər Çin ordusu ölkəmizə basqın etmişdir.

(Yan-Çunq daxil olur.)

Qara xaqan - Əhdnamə bağlandıqdan sonra bu nə hücumdur, Yan-Çunq?

Mubi-Tərhan - Burada başa düşülməyəsi bir şey yoxdur. Mühəribələrin tarixində bu çox adi məsələdir.

Qara xaqan - Hunlardan üzü bəri dədələrimiz nə zaman bir ölkə ilə müqavilə bağlayıb, sonra o ölkəyə hücum edib?

Mubi-Tərhan - O, bizik, ona görə bizə türkəsaya deyirlər. Amma tarix boyu qonşularımız çox vaxt bizi aldadıb müqavilə bağlamış, sonra da... belə...

Yan-Çunq - Bu təxribatdır, yalandır. Atam buna yol verməz. (Gedir.)

Qara xaqan - Arslan, Çin ordusu hara qədər gəlib?

Arslan - Ötükənin 7 ağaclığına qədər.

Qara xaqan - Müdafiə necədir?

Arslan - Kutlu dağının ətəyində hücumun qarşısı alınıb. Amma başqa cinahdan da hücum gözlənilir.

Qara xaqan - Əmrimi dinləyin: Əli silah tutanlar atılsın, hamı Orxun çayının sahilinə toplansın. Ötükənin bütün dəmirçiləri səfərbər olsun.

Arslan - Xaqan! Biz qəfləti yaxalanmışıq. Həm də ordunun maddi təchizatı çox zəifdir. Atlarımız çatmır. Nizələr, qalxanlar təmir olunmalıdır. Əlavə toplaşanlar üçün 3 tümanbaşı lazımdır. İkisi var: biri Buğra, o biri Erkin... izn versəniz, üçüncüsünə mən başçılıq edərdim.

Qara xaqan - Qardaşımın da arzusu səni tümənbaşı görmək idi.

Mubi-Tərhan - Bu üç tüməni döyüşə aparmaq üçün bizə təcürbəli Başbuğ lazımdır.

Qara xaqan - Tümənbaşılarından birini seçmək olmazmı?

Arslan - Yox!

Qara xaqan - Bəs kim?

(Erkin gəlir.)

Arslan - Mən sol cinahın hücumunu dəf etməyi boynuma götürürəm. Amma belə düşünürəm ki, bizim başımızı qatıb əsas qüvvələrini sağ cinaha yönəldəcəklər. Bu cinahda bizə müharibə elminin bütün inceliklərini bilən qüdrətli bir Başbuğ lazımdır.

Qara xaqan - O kim ola bilər?

Arslan - Yalnız və yalnız Gur-Şad!

Erkin - Mən də o fikirdəyəm.

Mubi-Tərhan - Elə bu Divan məclisində biz Gur-Şadın günahsız olduğunu elan etməliyik.

Qara xaqan - Günah sübut olunub. Biz qərarımızı necə dəyişə bilərik?

Mubi-Tərhan - Sübutun doğru, yaxud uydurma olduğu-mu məhkəmə müəyyənləşdirəcək.

Erkin - Heç buna ehtiyac yoxdur. Biz Gur-Şadı yaxşı tanıyıırıq. Vətən təhlükə qarşısında olanda, o heç vaxt özünü düşünməmişdir. Bunu mənə tapşırıq.

X ŞƏKİL

(Qara xaqanın çadırı. Ətrafında silahlı gözətçilər. Çadırın qarşısında Qara xaqan, Yan-Çunq və Mubi-Tərhan. I çapar gəlir, yere diz vurur.)

I çapar - Sol cinahda Erkinin tüməni Çin ordusunu mühasirəyə aldı. Düşməni mühasirədən çıxmağa can atsa da, faydası olmadı. Erkinin zərbələrinə dözməyən düşməni geri çəkilir. (Gedir.)

Qara xaqan - Bu çox yaxşı.

Mubi-Tərhan - Səhərə az qalır. Kəşfiyyatçıların gətirdiyi xəbərə görə çinlilər sağ cinaha ordu toplayır. Belə olsa, Gur-Şad davam görə bilməyəcək.

Yan-Çunq - Doğrudur. Sağ cinahu möhkəmlətmək lazımdır.

Qara xaqan - Nə ilə?

II çapar (gəlir) - Erkin dedi ki, bu cinahdan arxayın ol-sunlar. Amma əgər ehtiyat qüvvəniz varsa, sağ cinaha - Gur-Şa-da göndərin.

Qara xaqan - Bizim ehtiyat gücümüz hardaydı?

II çapar - Çinlilər sağ cinaha əlavə qoşun gətirdilər. Bu qoşun bölmələri Gur-Şada arxadan zərbə vura bilər. (Gedir.)

Qara xaqan - Mubi-Tərhan, tədbirin nədir?

Mubi-Tərhan - Sol cinahdan bir tümən ayırıb Gur-Şa-da göndərməkdən başqa ayrı ələc görmürəm.

Yan-Çunq - Başqa yol yoxdur.

Qara xaqan -Erkinin zəifləməsini hiss edən düşməni sol cinahdan hücumə keçə bilməzmi?

Yan-Çunq - İnanmıram. Çünki sol cinahda bizimkilər onların gözünün odunu alıb.

Qara xaqan (Yan-Çunqa) - Onda Erkinə xəbər göndər, bir tümən ayırıb Gur-Şada köməyə göndərsin.

Yan-Çunq - Buyruq səninindir (Gedir.)

Qara xaqan - Mən bir şeyi başa düşə bilmirəm. Bizim bu dağ keçidlərini çinlilər hardan tanıyır? Bu ayaqdəyməz yer-lərdən necə ustalıqla keçib gələ biliblər? Elə bil bu dağlarda do-ğulublar.

Arslan (Qışqıra-qışqıra gəlir) - Bəd xəbər gətirmişəm, Böyük xaqan! Sağ cinahda Gur-Şada qarşı döyüşən Çin ordusu-nun başında Dulu xan durur.

Qara xaqan - Necə? Dulu xan? Mən qulaqlarıma inan-a bilmirəm. Bu necə ola bilər? Adam öz vətəni düşməne necə sata bilər?

Mubi-Tərhan - Adamın gözələrini hakimiyyət ehtirası tutanda doğmaca qardaşının da başını kəsə bilər.

(Söz Qara xaqana sillə kimi dəyir.)

Qara xaqan - Doğru deyirsən. Habildən, Qabildən üzü
bəri niyə belə olur, Mubi-Tərzan? Niyə?

Arslan (*işarə ilə*) - Onu bura gətirir!

(I çapar təpədən-dimağa qədər silahlanmış Banuçiçəyi çəke-çəke gətirir.)

Qara xaqan - Bu nədir? Sən kimsən?

Arslan - Gur-Şad tapşır ki, bunu döyüşdən çıxarım. Bu
isə əmrə tabe olmaq istəmir. Özü də yaralıdır.

Qara xaqan (*Banuçiçəyə*) - Kimsən?

Arslan - Banuçiçəkdir. Dulu xanın arvadı.

Qara xaqan - Belə de... Demək, sən qaynınla çiyin-çi-
yinə verib ərinə qarşı vuruşursan.

Banuçiçək - Necə? Dulu xan düşmənlər tələfdədir? (*Sü-
kut.*) Mənim o adda ərim yoxdur.

Qara xaqan - Halal olsun sənə, Türkəlinin ökməyi! Bəs
oğlun Urku Tekin hardadır?

Banuçiçək - Əmisi ilə birlikdə düşmənlərə qarşı vuruşur.

Qara xaqan - Afərin! Çulo xaqanın nəvəsi elə belə də
olmalı idi.

Arslan - Xaqan, mənə izn ver, gedim.

Qara xaqan - Gur-Şada xəbər göndər, arxayın olsun.
Ona kömək gələcək. (*Arslan gedir. Gözətçi.*) Banuçiçəyi
apar, yarasını bağlasınlar.

Banuçiçək - Xaqan, mənə izn ver, qayıdım öz yerimə.

Qara xaqan - Yaranı bağla, sonra get, qızım.

(Gözətçi Banuçiçəyi aparır, II çapar gəlir.)

II çapar - Xaqan, Qobu təpəsinin üstündə kimsə tonqal
qalayıb. Sol cinahdakı Çin tərəfə odla nəşə işarələr verir.

Qara xaqan - Bu nə deməkdir, Mubi-Tərzan?

(Mubi-Tərzan soldakı müşahidə təpəsinə qalxır.)

II çapar - Tonqalı söndürmək üçün ora adam göndərdik.

Mubi-Tərzan (*təpənin üstündən*) - Çapar düz deyir.
Kimsə işıqla Çin tərəfə işarələr verir... Bizimkilərin gəldiyin-
dən duyub düşüb odu söndürdülər.

Qara xaqan - O xain kim ola bilər?

Mubi-Tərzan - Ölkədə nə çoxdur Çin casusu...

Qara xaqan - O casus dediyin Çin tərəfə nə xəbər gön-
dərə bilər?

Mubi-Tərzan - Erkin tərəfdən bir tımən qoşunun sağ
cinaha keçməsi xəbərini... Bu yolla Ardının otəyindən onların
qabağını kəsib mühasirəyə ala bilərlər.

Qara xaqan - İndi nə edə bilərik?

Mubi-Tərzan - Burda başqa bir təhlükə də var: Erkin
tərəfdən bir tımən ordunun sağ cinaha yönəldiyini bilən düş-
mənlər son cinahdan yenidən hücumə keçə bilər.

Qara xaqan - Ora çapar göndərmək lazımdır!

Mubi-Tərzan - Gecdir.

(Yan-Çunq gəlir.)

Yan-Çunq - Əmri yerinə yetirdim.

Qara xaqan - Yan-Çunq, Qobu təpəsinə sol cinahda-
kı Çin ordusuna verilən işıq işarələrini gördünmü?

Yan-Çunq - Xeyir, görmədim.

Qara xaqan - Amma biz gördük.

Mubi-Tərzan - Yan-Çunq, Çin heroqlifində bir dairə,
yanında da uzun xətt nə deməkdir?

Yan-Çunq - Çin heroqlifində elə hərf yoxdur.

Mubi-Tərzan - Aydındır, amma mən sizin heroqlifi
çox yaxşı bilirəm. Xaqan, izn ver, özüm bildiyimi ələyim).

Qara xaqan - Get.

(Mubi-Tərzan gedir. I çapar gəlir.)

I çapar - Xaqan, Erkinin göndərdiyi tımən Ardın dağın-
dan ayrılan kimi, Çin ordusu meşədən çıxıb onları mühasirəyə
aldı.

(II çapar gəlir.)

II çapar - Gur-Şadın ordusu pərən-pərən düşüb geri çə-
kilir. (*Gedir.*)

Qara xaqan - Bəs bu xəbərlərə necə baxırsan, Yan-
Çunq?

Yan-Çunq - Erkinin qələbə çalmasına, Gur-Şadın məğlub olmasına nəcə baxır bəs xaqanın özü?

Qara xaqan - Demək, Çin ordusu bütün gücünü Gur-Şada tərəf yönəltdi.

Yan-Çunq - Sənə bu qədər düşmən olan bir adama inanmağın qəribədir.

Qara xaqan - Hər halda, Gur-Şad vətən torpağını satmaz.

Yan-Çunq - Amma səni satar. Sən onu zindana salmışan, zövcəsini öldürmüşən. O səndən atasının qisasını almaq üçün fürsət axtarırdı. İndi əlinə düşüb... Bir də unutmak ki, bütün Türkelə ona vəliəhd kimi baxır. Dulu xansa vətəni satıb, o tərəfə keçib.

Mubi-Tərxan - Əgər düşmən tərəfə keçib öz millətinə qarşı vuruşmağı sən də xəyanət sayırsansa, bəs sənənin bu tərəfə keçib öz millətinə qarşı vuruşmağına nə ad verək?

Mubi-Tərxan (gəlir) - Dediym oldu. Erkinin göndərdiyi tüməni çinlilər dövrəyə aldı. Sol cinahdan da Çin süvariləri hücumla keçdi.

Qara xaqan - Vəssalam! Çin bizi tələyə saldı.

(Yaxınlıqda döyüş səsləri və Gur-Şadın - "Arslan, qərargaha yürü!

Xaqanı xilas et!" - sözləri eşidilir.

İşıq sönmür, uzaqdan döyüş səsləri eşidilir. Bir azdan işıq yanır. Mubi-Tərxan və Qara xaqan əllərində qılınc heykəl kimi dayanmışlar. Çöldə at kişneyir, yanında iki döyüşçü Arslan gəlir).

Arslan - Xaqanı ata mindirin, qaçırın, o, ələ keçməməlidir.

(Döyüşçülər Xaqanı və Mubi-Tərxanı aparır. Arslan çadırın başına sancılmış dövlət tuğunu və bayrağını çıxarıb gedirkin arxa tərəfdən Çin əsgərləri gəlir. Arslan qılıncını sıyıır. Əsgərlərin birini vurub yıxır, üç əsgərə qarşı tək vuruşur. Çin zabitanın qarşısında Qara xaqan və Mubi-Tərxan gəlir. Arslanı dövrəyə alıb tuturlar).

Çin zabiti - Daha məğlubsunuz. Təslim olun! Silahlarınızı atın! (Yan-Çunqu görüb təzim edir) Şahzadə!

Yan-Çunq - Ey, Çin bayrağını götürün! Asın burdan!

(Çin əsgəri Çinin dövlət bayrağını çadırın başına sancır. Kaftanı cırıq-cırıq, üzündə qan ləkələri Gur-Şad, Banuçiçək və başqa döyüşçülər Çin əsgərlərinin qarşısında səhnəyə gəlir).

Yan-Çunq - Xaqandan başqa hamısının silahını alın!

(Silahları yığırlar. Əlində qılınc, qalib ədəsilə Dulu xan gəlir, Yan-Çunqa tərəf gedib, onu qucaqlayır).

Arslan - Düşmən ordusunun başında öz ölkəsinin işğal edən qəhrəmana eşq olsun! Doğmalarına düşmən olub, düşməni qucaqlayan Vətən oğluna eşq olsun!

Gur-Şad - Arslan, namərdədən mərdlikmi umurdun?

Dulu xan - Gur-Şad, axı mərdlikdən danışmağa sənə haqqın yoxdur. Sən mənimlə mərd-mərdanə savaşımaqdan çəkinib atamızın qatili ilə mənim əleyhimə sazışa girdin. Mən də səndən öyrənib sənə xəyanət silahına əl atdım və səni xəyanətlə yıxdım. İndi sənə qalib kimi əmr edirəm: Diz çök mənim qarşımda!

Gur-Şad - Qardaş qanı tökməmək üçün mən o zaman səninlə döyüşməkdən çəkirdim. İndi görürəm ki, səhv eləmişəm. Əgər o zaman gələcəkdə Vətən xaini olacaq bir namussuzun qanını töksəydim, bu gün Vətən torpağı düşmənin tapdağına çevrilməzdi. İndi isə əgər zərrəcə kişiliyin qalıbsa, qalincımı qaytar, mərd-mərdanə vuruşaq.

Dulu xan - Mərd sən deyilsən, yenə mənim. Səni zindənda öldürəndə xilas etdiyimi unutdunmu? O zaman səni bu gün üçün qorumuşdum ki, səninlə haqq-hesabı çürüdüm.

Gur-Şad - Əgər doğrudan da mərdənsə, silahımı ver, haqq-hesabı kişi kimi çürüdək.

Dulu xan - Qalib sərkərdə məğlub sərkərdə ilə eyni hüquqda deyil. İndi mən məğlub etdiyimlə eyni hüquqda savaşısam, alçalmış qarşısında alçalmış olaram. Məğlub, qalib qarşısında diz çökməyə məcburdur. Əgər könüllü diz çökməsən, bu qılıncı ayaqlarını doğrayıb səni diz çökdürəcəyəm.

Gur-Şad - Silahsız əsgərin üstünə qılınc qaldırmaq hələ tarixdə kişilik sayılmayıb. Nakışiliyi boynuna götürürsənsə, vur!

(Gur-Şad irəli gəlir. Dulu xan qılıncını qaldırarkən, Erkin özünü irəli atır. Dulu xan qılıncını havada saxlayır).

Erkin - Sən neyləyirsən?

Dulu xan - Erkin! Sən də burdasan?

Erkin - Bəs mən harda olmalıydım?

Dulu xan - Sus! (*Gur-Şada*) Qurban olasan Erkinə. İndi get, əsirliyini çox!.. (*Erkini Çin əsgərlərinə göstərir.*) Onu azad edin!

Erkin - Xeyr, onlar hara, mən də ora.

(*Yan-Çunq Dulu xanı kənara çəkir. Bu məqəmdən faydalanan Gur-Şad dərhal Erkinə yanaşır.*)

Gur-Şad - Erkin, o, sənə inanır, sən onunla qalmısan.

Erkin - Bu, mümkün deyil. Mən sizinlə gedəcəyəm.

(*Gur-Şad Erkinin qulağına nəşə deyir, onu razı salmağa çalışır. Dulu xan Çin zabiti ilə yaxınlaşır, nəşə məsləhətləşirlər. Yan-Çunq Mubi-Tərxana yaxınlaşır.*)

Yan-Çunq - Mubi-Tərxan, sən alim adamsan. De görək, bu dünyə nəyin üstündə bərqərarlır?

Mubi-Tərxan - Sən də görək, Çin heroqlifində bir xətt və bir dairə nə deyən sözdür? Yəni sol cinah zəiflədi, bu cinahdan hücum keçsəniz, düşməni mühasirəyə ala bilərsiniz? Eləmi? Həmmən bu işarə ilə də bizi mühasirəyə alıb məğlub etdiniz.

Yan-Çunq - Axı, bu mənim sualının cavabı olmadı.

Mubi-Tərxan - Başa düşmədin? Siz bizi hiylə ilə, namərdliklə məğlub etdiniz. Demək, sən üçün bu dünya hiylə və namərdlik üzərində qurulub. Biz türklər üçün isə bu dünya mərdlik və kişilik üzərində bərqərarlır.

Yan-Çunq - Bizim qələbənin səbəblərini indi araşdırmağa ehtiyac yoxdur. (*Ucadan.*) Ey demir orıdan kölələr! Siz hamınız möhtəşəm Çin dövlətinin əsirlərisiniz. Özüünüzü əsir kimi aparın. İndi sizi qoyun sürüsü kimi qabağa qatıb aparacaqlar.

Arslan - Soruşmaq ayıb olmasın, hara aparacaqlar bizi?

Çin zabiti - Birbaşa Gündoğar ölkəsinə — Siqanfuya!

Arslan - Demək, qarğalar qartalları əsir aparır.

Yan-Çunq - Yumun onun ağzını!

(*Çin əsgərləri Arslanı vurmaq istəyir. Banuçiçək onlara hücum çəkir. Dulu xan onu görüb tanıyır.*)

Dulu xan - Dayanın!

Banuçiçək - Bizə ürəyi yanana bax! Ay zavallı, sən indi anasını öldürən namərd bir oğula bənzədiyini bilmirsən?

Dulu xan - Banuçiçək, mən... sənin oğlunun atasıyam... Bəs hanı Urku-Tekin?

Banuçiçək - Vətən xaini mənim oğluma ata ola bilməz.

Dulu xan - Mən indi xaqanəm, o da mənim vəliəhdim.

Qara xaqan - Çin xaqanının əl tulası! Sən hansı məmləkətin xaqanısan? (*Çadırın başına sancılmış Çin bayrağını göstərir.*) Ay yazıq! Özgə bayrağın kölgəsində də xaqanlıq olar?

Dulu xan - Ey qardaş qatili, sən nə doğrayıb-tökürsən? Sənənin mənimlə danışmağa üzün də var? Gur-Şad sənənlə əlbir olduğundan atamın qisasını sənəndən almaq istəmədi. O zaman mən sənəndən təkbaşına qisas alacağıma və içmişdim. O gün gəlib çatdı. Sən xaqanlıq atamın ölindən xəyanətlə almışdın. Mən də başqa cür xəyanətlə xaqanlıq sənənin ölindən aldım.

Qara xaqan - Haqlısan! Nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına! İkimiz də xainik. Amma sən bu iki xəyanətin arasındakı fərqi görə bilmirsən: mən qardaşıma xəyanət etmişəm, sənə ulu dedələrimizin bizə əmanət verdiyi torpağa. Soruşuram: hansı daha böyük xəyanətdir?

Yan-Çunq - Dulu xan Vətəninə xəyanət etməyib. O, Vətəninə sənənin kimi qardaş qatilindən xilas edib. Sənənin xaqanlığın bitdi. Xaqan qılıncını Dulu xana təslim et!

Qara xaqan (*qılıncı belindən açır*) - Bu qılınc Göytürk dövlətinin qurucusu Bumin xaqanın qılıncıdır. İki yüz ildir ki, bu, Türk dövlətinin xaqanlığ rəmzidir. Bu qılıncə sahib olan xaqandır, xaqan olan bu qılıncə sahibdir. Bu qılınc heç mənə də yarasırmırdı. Onun rəmzliyi qardaşım Çulo xaqanda bitmişdi.

İndi mən bu rəmzi başqa dövlətin qulu olan bir şəxsə təslim etməm. İndi mən bu qılıncə mənəndən başlanan xəyanətin başını kəsməliyəm. Bax, belə!

(*Qılıncı öz başına endirib yıxılır, qılınc yerə düşür. Hamı onun ətrafına toplaşarkən, Dulu xan qılıncı qınına qoyub götürür.*)

Banuçiçək - Öz qılıncımız niyə özümüzü kəsir, Göy Tanrı?

Gur-Şad - Niyə belə elədin, əmi?

Mubi-Tərxan - O, düz elədi, Göytürk xaqanının əsir yaşamasından ölməsi yaxşıdır. O, özü öz cəzasını verdi... Odur

ki, yerə düşmüş Göytürk bayrağını çəkin onun üstünə. Doğma adamlar zəhərli həşəratlar kimi bir-birini qıranda, xeyirxahlıq edib onların günahından keçmək lazımdır.

(Gur-Şad bayrağı Qara xaqanın üstünə çəkir.)

Arslan - Çulo xaqan, biz bir zaman çinar idik, kol olduq, Babamızın qul etdiyi bir millətə qul olduq.

XI ŞƏKİL

(Pərdənin qarşısı. Sol və sağ tərəfdən carçılar çıxır, borular çalınır.)

I carçı - Ötükən əhli, eşidin və agah olun. Bu gün Dulu xaqanın hakimiyyətə gəlməsinin bəşinci ili tamam olur.

II carçı - Dulu xaqan Ötükən əhlini baş meydanı bayram şənliklərinə çağırır.

(Pərdə açılır. Dulu xaqan var-gəl edir. Arxadan kişi xorunun səsi eşidilir.)

Xor - Düşdün tora, çıxmaq üçün ordan hünərin yox, Vıcdanını yıxdın yəre, amma zəfərin yox.
Xaqanlığa çatdın, buna sən çox da öyünmə,
İnsan kimi alçaldın, özündən xəbərini yox.

Erkin (gəlir). - Xaqan razı qaldımı bayramımızdan? Həç bir xaqan öz gəlişinin beş illiyini belə təntənəli qeyd etməmişdi. Hədiyyələri verdim xəzinəyə. Qırğız xaqanının hədiyyəsini isə götürdüm. Bu həmişə sənin yanında olmalıdır. Bu oxqabının qiyməti daş-qaşında deyil, üstündəki yazıdadır... "Ey türk, sənin gücün birliyindədir". Babamız Metenin sözləridir.

Dulu xaqan - Çinin namərdliyini gördünmü? Saymadı bizim bayramımızı!

Erkin - Mən sənin qanını qaraltmaq istəmədim. Səhərə yaxın Yan-Çunq gəlib, keçən ay köçürülən çinlilərin düşərgəsində dayanıb, onların durumu ilə məşğuldur. Yəqin ki, bayramımızı kutlama məclisində qonşu türk dövlətlərinin ilçiləri olduğunu eşidib, şənliyə gəlmədi.

Dulu xaqan - Sən ki, bunu bilirdin, görək mənə deyəydin. Dalınca ilçi göndərdirdik. (Sükut.) Qonaqların hamısı getdimi?

Erkin - Səninlə görüşəndən sonra Uyğur, Tabqaç, bir də 9 oğuz xaqanlığının ilçilərini yola saldım. Qırğız ilçisi hələ bir həftə bizim qonağıımızdır.

(Çöldən qadın səsi eşidilir.)

Dulu xaqan - Bu, nə səsdir?

Erkin - Siyan-Şidir. Üç gündür gəlib, səni görmək istəyir.

Dulu xaqan - Siyan-Şi? Xeyir ola? Qoy gəlsin!

Erkin (bayıra) - Xaqan əmr edir, o qadını buraxın!

(Siyan-Şi gəlir və baş əyir.)

Siyan-Şi - Dünənki sevgilimə, bugünkü xaqana salamlar olsun!

Dulu xaqan - Sözüñ de! Nəyə gəlmisən?

Siyan-Şi - Mən sənin yanında günahkaram, Dulu xan. Mən səni həqiqətən sevmişdim. Mən indi sənənin yanına gəlməşəm ki, səndən əfv diləyəm (Sükut.) Günahlarımı yumaq üçün məbədə getdim. Budda qarşısında diz çökdüm!... Günahlarımı boynuma aldım. Səs gəldi qulağıma. Budda dedi get, elədiyin xayanət üçün Türk elində əfv dilə...

Dulu xaqan - Erkin, bunu yola sal!

Siyan-Şi - O laçor içgən xatun mənim əlimlə səni Gur-Şada düşmənlə elədi. O gündən bəri Gur-Şadın məni vıcdana çağırana o yanıqlı sözləri qulağımda səslənir. Məni yaşamağa qoymur.

Erkin - Bəlkə bu da sənənin növbəti tələndir?

(Gözetçilərə Siyan-Şini bayıra atmaq işarəsi verir.)

Siyan-Şi - Dayanın! Mən xaqana qurulan təzə tələdən onu xəbərdar etməyə istəyirəm. Gur-Şadın Siqanfuda qırx məsləkdaşının sənənin oğlun Urku Tekinlə birlikdə üsyan qaldırdığından xəbərini varmı?

Dulu xaqan - Yox... Nə üsyan?

Siyan-Şi - Çin xaqanının həftənin səli günləri paltarını dəyişib təkbəşinə gəzməyə çıxdığını Gur-Şad bilirmiş. O, dost-

ları ilə bərabər xaqanı əsir götürmək qərarına gəlir. O, Ötükənə tam müstəqillik vermək şərtlə xaqanı azad edəcəyini bildirdi. Amma həmin salı günü Siqanfuda bərk tufan qopur, xaqan gözməyə çıxıb bilmir. Onda Gur-Şad İçgen xatunun evinə hücum çəkir, oğlu Yağmurunu əsir götürüb Qırğızıstanı, dayısının yanına gəlir.

Dulu xaqan - Sonra?

Siyan-Şi - Sonra Gur-Şad Qırğız xaqanı ilə bərabər Çin xaqanına məktub göndərüb Ötükənə müstəqillik vermək şərti ilə Yağmurunu azad edəcəyini bildirir... İndi Çin sarayında hamı bir-birinə deyib, Yağmurunu xilas etmək üçün yollar axtarırlar.

Dulu xaqan (*Erkinə*) - Erkin, necə bilirsən, bunun deklərləri həqiqətə bənzəyirmi?

Erkin - Hər halda Gur-Şad orda - Çin əsarətində sakit durub bilməzdi.

Dulu xaqan - Afərin, Gur-Şad, afərin! Bu çox yaxşı.

Erkin (*Çadırdan bayıra baxır.*) - Yan-Çunq gəlir.

Dulu xaqan - Siyan-Şi, get, o səni görməsin.

Siyan-Şi - Axı, mən sözümlə bitirmədim.

Dulu xaqan - Mən səni çağırırdıram.

(Siyan-Şi arxa qapıdan çıxır. Yan-Çunq gəlir, Dulu xaqan qalxıb onu qucaqlamaq istəyir.)

Yan-Çunq - Dayan!

Dulu xaqan - Yan-Çunq, qardaşım, xoş gəldin. Sizi çox gözlədik. Bəs niyə gecikdiniz?

(Sükut.)

Yan-Çunq - Mən böyük Çin xaqanının elçisiyəm. Sən məni sərhəddə qarşılamalı idin

Dulu xaqan - Dövlət törəsinə görə xaqan, yalnız xaqanın pişvazına çıxar, elçinin yox!

Yan-Çunq - Hani sənin çadırının başında Çin bayrağı? Sən, axı, 5 il əvvəl Çinin himayəsini qəbul etmisən!

Dulu xaqan - Çinlə bağlanmış əhdnamədə Ötükənin müstəqilliyi təsdiq olunub.

Yan-Çunq - Sən hələ bilməmişən ki, kölgəyə girənin... öz kölgəsi olmaz?

Dulu xaqan - Bilməmişdim, indi bildim.

Yan-Çunq - Mən böyük Çin xaqanı Van-Xo-Çunqdan məktub gətirmişəm.

Dulu xaqan - Necə? Vəliəhd Van-Xo-Çunq artıq xaqandır? Çox gözəl, təbrik edirəm. Bəs bizi niyə tacqoyma mərasiminə dəvət etmədiniz?

Yan-Çunq - Çünki sən çox böyük dövlət işləri ilə məşğul idin.

Dulu xaqan - Bu nə deməkdir?

Yan-Çunq - Bu o deməkdir ki, sən Çin xaqanlığından iznsiz sərhədləri möhkəmləndirir, ordunu artırır, qonşu dövlətlərlə dostluq əlaqələri yaradırsan.

Dulu xaqan - Bəs bu məmləkətin sərhəddi, ordusu olmamalıdır? Mən qonşu dövlətlərlə düşmən olmalıyam?

Yan-Çunq - Dulu xan, söz güləşdir!

Dulu xaqan - Əvvəla, mən Dulu xan deyil, Dulu xaqanam, ikincisi də sən xaqan qarşısında adi bir elçi olduğunu da unutma!

Yan-Çunq - Sən də böyük Çin dövlətinin himayəsində olduğunu unutma! Səni bu taxtda biz oturtmuşuq. Mən çadırımda məktubun cavabını gözləyirəm. (*Gətmək istəyir.*)

Dulu xaqan - Məktubun cavabını elə indi də verə bilərik. (*Erkinə.*) Al, oxu!

Erkin (*Məktubu alıb oxuyur.*) - "Göytürk xaqanlığının beşinci ildönümü münasibətilə Dulu xaqanı salamlayır, ona bu səltənətin varisi haqqında düşünməsini məsləhət bilirəm. Çulo xaqanın oğlu, sənin kiçik qardaşın, mənim bacım oğlu Yağmur artıq Çində bütün elmlərə yiyələnmiş 15 yaşlı bir cəngavərdir. Bu bayram günündə onun Göytürk səltənətinə varis elan olunmasını səndən tələb edirəm".

Dulu xaqan - Tələb... edir... Bəs Çin xaqanı bilmir ki, mənim öz övladım, öz varisim var? Ən mühüm də odur ki, dövlətimizin Anayasasına görə türk qızından olmayan şahzadə bu səltənətə varis ola bilməz! Bizim cavabımız budur!

Yan-Çunq - Aydındır... Dulu xan... (*Çıxıb gedir.*)

Erkin - Yaxşı verdin cavabını. Mən düz beş ildir bu cavabı sənənd gözləyirdim.

Dulu xaqan - Bunlar bizi axmaq yerinə qoyublar. Yağmur girovdur, bu da gəlib onun vəliəhdliyini tələb edir. Amma bu cavabımızdan qan iyi gəlir. Çin xaqanı ya üstümüzə qoşun çəkib Yağmuru burada oturdacaq...

Erkin - Yağmurun xaqanlığa yaşı çatmır.

Dulu xaqan - Onda atamın vəsiyyətnaməsini gözüme dürtüb Gur-Şadı oturdacaqlar bu taxtda.

Erkin - Sən Gur-Şadı belə tanıyırsan?

Dulu xaqan - Bəs Çindəki ailəmin, oğlumun taleyi necə olacaq?

Erkin - Nigaran olma. Üsyandan qabaq Gur-Şad hər şeyi ölüb-biçibmiş... Üsyən baş tutmasa, onun yaxın adamlarının məhv ediləcəyini düşünüb, Banuçiqöyü, Urku Tekini və oğlu İltərişi Çindən çıxarmışlar. İndi onlar Ötükəndə Mubi-Tərxanın evindədir.

Dulu xaqan - Sən hardan bilirsən bunları?

Erkin - Sən taxta çıxandan bu yerə mən həmişə Gur-Şadla əlaqə saxlamışam.

Dulu xaqan - Düşməni ocaq başında imiş ki... Demək belə... Afərin Gur-Şada... Yaxşı... İndi biz neyləyək?

Erkin - Bunu xaqan bilir.

Dulu xaqan - Bəs sən burda nəçisən?

Erkin - Xaqan vəzir çəitməyəndə zavallı vəzir başına haramın külünü töksün? Üç il əvvəl Çin xaqanı xəracı artıranda mən dedim etiraz edək, sən qoymadın. Sonra qırx min Çin ailəsini Ötükəndə yerləşdirəndə dedim, buna yol vermək olmaz. Yenə mən çəitmədim. Hələ Qara xaqan dövründə qırğızlar bizə Çinə qarşı hərbi saziş təklif edəndə sən buna güldün. Amma Qırğız xaqanı Çinin məqsədini vaxtında başa düşüb doqquz oğuzlarla birləşdi. İndi Çin bu iki türk xaqanlığına gözün üstə qasın var deyə bilmir.

Dulu xaqan - Mən bu 5 ildə Çinin bütün əmrələrinə boyun əydim. Amma daha dözmək olmaz. Haqlısan, Erkin. Türk xaqanlarıyla sazişə girməkdən başqa yolumuz qalmayıb.

Erkin - Hə, indi gəldin mətləb üstünə. Nə qədər ki, hakimiyyətdə deyildin, sən yalnız hakimiyyət uğrunda mübarizə aparırdın. Vətən və millətin istiqlalı heç yadına da düşmürdü. Çünki sən o vaxt nəyin bahasına olur-olsun, yalnız hakimiyyəti ələ keçirmək istəyirdin. Elə ki, hakimiyyəti qazandın, gördün ki, bu sən istədiyin hakimiyyət deyil. İndi sən tam hakim olmaq, heç kəsə təbə olmamaq üçün ölkənin istiqlalını düşünməyə başladın! İndi mənə izn ver, sabah Qırğız elçiləri ilə səfərə çıxım!

Dulu xaqan - Get, sənə uğurlar olsun... Mubi-Tərxana da xəbər elə, yanıma gəlsin.

(Erkin çıxır. Rəqs edib, mahnı oxuya-oxuya Mələk gəlir).

Mələyin nəğməsi - Düşdün tora, çıxmaq üçün ordan hünərin yox, Vəcdanını yıxdın yerə, amma zəfərin yox.
Xaqanlığa çatdın, buna sən çox da öyünmə,
İnsan kimi alçaldın, özündən xəbərin yox.
Qul millətə xaqan, özü quldan da rəzildir,
Qiyətlə qılıncsan, dəyərin çox, kəsərin yox.
Şeytan əgər olmazsa, cəhənnəm boş olardı,
Şeytana inandın, a yazıq, öz qədərin yox.

XII ŞƏKİL

(Dulu xaqanın qadını. Erkin gəlir.)

Dulu xaqan - Erkin, nə yaman gecikdin? Üzün gülr, deyəsən xoş xəbərlə gəlmisən.

Erkin - Gözlədiyimdən də xoş. Doqquz oğuz xaqanı da ordaydı. Heç demə, Qırğız xaqanının qızını oğluna almaq üçün elçi gəlibmiş. Məni əhdnaməyə vəkil etdiyini dedim. Buna xaqanlar çox sevindilər və əhdnamə təzələndi.

Dulu xaqan - Şərtlər nədir?

Erkin - Birinci şərt: 3 türk soylu xaqanlıq bir-birinin müstəqilliyini tanıyır və hörmət edir. İkinci, bu üç dövlətin hansına hücum olarsa, qalan ikisi onun köməyinə gəlir. Üçüncüsü isə ticarət və mədəniyyət əlaqələri. *(Əhdnaməni Dulu xaqana verir.)*

Dulu xaqan - Gur-Şad da ordaydı?

Erkin - Bəli. Yağmurla da görüşdüm. Siyan-Şinin gətirdiyi xəbərlər doğru imiş. Gur-Şad da mənimlə gəldi, Mubi-Tərxangilə, uşaqları görməyə gətdi.

(Çöldən təbii səsləri eşidilir.)

Dulu xaqan - Bu nədir?

Mubi-Tərxan - Bir sürü cin-coluğu ilə Çin zabiti təşrif gətirir. Təbirləri də özləri çalır. Qabaqda gələn İçgen xatuna oxşayır.

Dulu xaqan - Özüdür.

(İçgen xatun daxil olur.)

İçgen xatun - Gündoğar ölkəsindən Ötügen xaqanına salamlar.

Dulu xaqan - Çin şahzadəsi xoş gəlib öz əski məmləkətinə... *(Ona əyləşmək üçün yer göstərir.)*

İçgen xatun - Xaqan, beş il əvvəlki şərtimizi xatırlayırısanmı? *(Sükut.)* Mən səni bu taxtda oturdacaq, sonra atanın vəsiyyətnaməsini sənə təhvil verəcək və səndən bir tövəqqəm olacaqdı.

Dulu xaqan - Yadımdadır.

İçgen xatun - Mən dediklərimin ən vacibini elədim. Tanrıya şükür, sən artıq 5 ildir xaqansan. İkincisi, yəni atanın vəsiyyətnaməsini isə budur, sənə təhvil verirəm, o şərtlə ki, Yağmurun vəliəhdiyi elan edəsən.

Dulu xaqan - Mən bu təklifin cavabını qardaşınla görüşmüşəm, yaqin ki, xəbərən var. Mən Ana yasamıza zidd gedə bilmərəm.

İçgen xatun - Ana yasanıza görə sən bu taxtda oturmalı idin. Çünki xaqan atanın vəsiyyətini pozmağa yasaya ziddir. Mən bunu bildiyimdən səni hakimiyyətə gətirmək üçün atanın vəsiyyətnaməsini gizlətdim. Mən qadınlığım la dediyimi elədim. Bəs sən niyə əhdə vəfa qılmırsan?

Dulu xaqan - Sən elə bilirsen ki, Gur-Şadın Yağmuru girov götürüb Qırğızistana qaçırmasından bizim xəbərimiz yoxdur? Sən elə bilirsen ki, Gur-Şadın Qırğız xaqanı ilə bərabər Çin xaqanına göndərdiyi məktubda Ötügenin müstəqilliyini tələb etməsindən də xəbərimiz yoxdur? İndi sən oğlun Yağmurun vəliəhd elan olunmasını məndən tələb etməklə, Yağmuru girovluqdan xilas etmək istəyirsən. Sən oğlunun vəliəhdlik iddiasını indi get onu girov götürən Gur-Şaddan tələb et.

İçgen xatun - Bu sənin qəti sözüdür? Mən sənə atanın vəsiyyətnaməsini gətirmişəm, Dulu!

Dulu xaqan - İçgen, mənə verdiyiniz bu taxtda mən xalqın nifrətindən başqa heç nə qazanmamışam. Millətim mənim xəyanətimə bağışlamır. Vəsiyyətnaməni apar, sahibinə çatdır.

İçgen xatun - Ay zavallı, onda məni müşayiət edən zabiti dinlə.

(İçgen xatunun işarəsi ilə Çin zabiti daxil olur. O, xaqana təzim etmir.)

Erkin - Elçi! Sizin mədəni adlandırdığınız Çində mөгər xaqan qarşısında təzim etməyi sənə öyrətməyiblər?

Çin zabiti - Dulu xan! Mən sənə böyük Çin xaqanından fərman gətirmişəm.

Mubi-Tərxan - Ölkənizlə bağladığımız əhdnaməyə görə Çin Ötügenlə yalnız məktub dili ilə danışa bilər, fərmanla yox!

Çin zabiti - Ağsaqqal, 5 il əvvəl sənin Qara xaqana necə qulluq göstərdiyini gördük... Sözümlə Dulu xanadır. Xan, sən gündoğar ölkəsinin heşəmətli xaqanı Van-Xo-Çunqun bu fərmanını mələkənin yanında diş üstə qəbul etməlisən!

Dulu xaqan - Həddini aşdın, tümənbaşı! Sən, dəfələri
sizin burnunuzu ovan Göytürk xaqanı ilə danışsın... Özünü el-
çi kimi aparmasan, gotirdiyin cızmaqaranı qəbul etməyəcəyəm!

Çin zabiti - Səninlə bu cür danışmağı mənə xaqanın
özü ömrələyib. Diz çök, fərmanı qəbul elə!

(Dulu xaqanla Mubi-Tərhan və Erkin təəcübə bir-birinə baxır.
Sükut.)

Çin zabiti - Əgər sən bu fərmanı diz üstə qəbul etmə-
sən, sənin Çində əsir olan ailən edam olunacaq.

(Dulu xaqan mənalı şəkildə Mubi-Tərhanə baxır.)

Mubi-Tərhan (*gülümsünür.*) - Yayın gərilməsi onun
gücünü azaltmır, xaqan... Nə olar, doğru xəbər gətirən elçinin
fərmanını o dediyi kimi də qəbul etmək olar...

Dulu xaqan - Mubi-Tərhan düz buyurur. Orda sizdən
mədəniyyət və nəzakət öyrənən ailənin xatirinə... (*Diz çökür,*
fərmanı elçidən alıb, Mubi-Tərhanə verir.)

Mubi-Tərhan (*oxuyur.*) - "Böyük Çin xaqanından, bizi
həmişə ehtiramla qarşılayan Çulo xaqanın oğlu Dulu xana! Sə-
nin keçmiş arxan, dostun, mənim qardaşım Yan-Çunqa göstər-
diyən böyük "hörmətdən" xəbərdar oldum. Verdiyən cavabdan
məlum olur ki, sən Anayasənizi əlində bayraq edib, Yağmurun
Göytürk səltənətinə varisliyini qəbul etmirsən. Bil və agah ol:
5 il əvvəl səninlə atam arasında bağlanmış əhdnaməni ləğv edi-
rəm. Çinin xaqanı dəyişdiyi kimi, əhdnamə də dəyişməlidir.
Artıq sənin öz Anayasən və öz törən yoxdur. Sən rəsmən Çin
Anayasasını, törəsini və dilini qəbul etməli, mənimlə yalnız
Çin dilində yazışmalısən..."

(Sükut.)

Dulu xaqan - Sonra nə çərənləyir?

Mubi-Tərhan - Yenidən 60 min Çin ailəsini Ötükəndə
yerləşdirməyi ömr edir.

Dulu xaqan - Demək, siz bizim torpaqlarımızı yavaş-
yavaş işğal edirsiniz?

Erkin - Onlar bizim torpaqlarımızı çoxdan işğal edib. İn-
di isə ruhumuzu, mənaiviyyatımızı işğal etmək üçün çinliləri
Ötükənə göndərir və bilir ki, Türkəlinin oyanları öz övladları ilə
Çin dilində qırıldatmağı şərəf bilir... Gənclərimiz çinlilər kimi
geyiniib-gecikir. Çin dilində danışır, onları yamsılayırlar.

Dulu xaqan - "Həşmətli" gündoğar ölkəsinin bu tələb-
lərini qəbul etmək Göytürk xaqanlığının ölümü deməkdir. Yox,
biz buna dözməyəcəyik. Mubi-Tərhan, cavabımı yaz: "Göytürk
xaqanlığından Çin xaqanına! Bağladığımız əhdnaməni dəyişib
Çin yasasını və törəsini qəbul etməyəcək, millətimin dilini də-
yişməyəcəyəm. Çünki babalarımızın bizə qoyub getdiyi Anaya-
samızın, törəmizin və Ana dilimizin sahibi mən deyiləm, mil-
lətdir. Mənim gücüm ona çatmaz. Yenidən 60 min Çin ailəsini
Ötükəndə yerləşdirməyə imkanım yoxdur." Mubi-Tərhan, mö-
hürünü vur, ver getsin. (*Elçiyə.*) Tümənbaşı, diz çök, məktubu
götür.

Çin zabiti - Böyük Çinin şahzadə mələkəsi, bu nə deyir?

İçgen xatun (*Təəcübə.*) - Xan...

Dulu xaqan - Xan yox, Xaqan! (*Zabitə.*) Diz çök!

(Çin zabiti diz çöküb məktubu götürərkən Gur-Şad daxil olur.)

Dulu xaqan (*Təəcübə.*) - Gur-Şad?!

Gur-Şad - Gün aydın!

(Dulu xaqana tərəf gedir. Onun hərəkətsizliyini görüb dayanır.)

Erkin - Uşaqları görə bildinmi?

Gur-Şad - Burdadırılar.

(İşarə ilə Banuçiçək, Arslan və İltəriş daxil olur.)

Erkin (*Zabitə*.) - Baho... Deyəsən sizin bunları edam etmək niyyətiniz gözünüzdə qaldı.

Dulu xaqan (*Sevincle*.) - Banuçiçək?..

Banuçiçək - Dulu xan, sənə mənə olan xəyanəti bağışlaya bilərəm, amma vətənə olan xəyanəti yox...

Dulu xaqan (*Xeyli sükutdan sonra*.) - Gur-Şad! İçgen xatunu görmürsənmi? Yağmurun vəliəhdlik iddiası üçün gəlib. Sən onu girovluqdan azad etməlisən... Mən isə onun bu taxtda vəliəhdiyi elan etməliyəm... Əvəzində isə mənə atamızın sənə yazdığı vəsiyyətnaməni gətirib. Sən necə baxırsan bu alverə?

Gur-Şad - Məgər atamızın vəsiyyəti olub?

İçgen xatun - Olub. Budur. Atan səni bu səltənətə varis təyin edib. Al, taxtına sahib ol.

Gur-Şad (*Vəsiyyətnaməni alıb oxuyur*.) - Mən həmişə demişəm, yenə deyirəm, bu taxtda kimin oturmasının mənə üçün heç bir fərqi yoxdur. Mənim üçün vacib olan vətənimin müstəqilliyidir. Çindəki beş illik əsirliyim mənə Vətənimin istiqlalı uğrunda mübarizədən bir an belə çəkəndirə bilmədi. Mən bacardığımı elədim. O ki qaldı Yağmura, əvvəla o bizim qardaşımızdır. İkincisi, onun harda, hansı xalqa xidmət edəcəyini özü bilər. Gedib soruşa bilərsiniz. Bu vəsiyyətnaməyə gəlincə... (*öpur*) mənim üçün müqəddəsdir. Amma elədiklərimə kölgə salmaq üçün mən varislikdən imtina edirəm.

Mubi-Tərzan - Halal olsun sənə bu torpağın suyu, ökməyi!

Gur-Şad - Vəliəhdliyi isə Çin əsarətində mənimlə mübarizə yoldaşı olmuş qardaşım oğlu Urku-Təkinə təklif edirəm. Bəs hanı Urku-Təkin?

Banuçiçək - Atası ilə görüşməmək üçün gəlmədi.

İçgen xatun (*Zabitə*.) - Bunlar necə məxluqdur? Nə bizim ulu babalarımız, atalarımız, nə də biz səni başa düşə bilmədik... Atları çəkin. Dulu, sən axı mənə qul olacağını vəd etmişdin, bəs nə oldu? Haram olsun mənim sənə elədiklərim.

(Çin zabiti ilə çıxır.)

Mubi-Tərzan - Bilin, bundan sonra Ötükən heç bir dövlətin əsarətində olmayacaqdır.

Dulu xaqan - Mən vətənimin, ömür yoldaşımın, oğlunun və qardaşımın qarşısında günahkaram. Erkin, Mubi-Tərzan, Arslan, Banuçiçək, əzizlərim, indi siz deyən, mən öz günahlarımı nə ilə yuya bilərəm?

Mubi-Tərzan - İnsanlığa-insanlığa!

Arslan - Xeyirxahlığa-xeyirxahlığa!

Erkin - Kişiliyə-kişiliklə!

Banuçiçək - Mərdliyə-mərdliklə!

Dulu xaqan - Onda dinləyin: Atamdan sonra bu qılınca mən sahib olmalıydım. Amma bu qılınca özümüzü kəsməyə başladım. Cinayət yolu ilə ona əmim Qara xan sahib oldu. Mən də xəyanətlə bu qılınca onun əlindən aldım. Artıq bu cinayətlərə, bu xəyanətlərə son qoymaq üçün indi bu qılınca sahibinə mən olmalıyəm, nə də mənim övladım. Çünki xəyanətlə əlimə keçən bu qılınca mən layiq deyiləmsə, mənim övladım da layiq ola bilməz.

(Əlindəki qılınca özünü vurmaq istəyir, əlini tuturlar.)

Banuçiçək - Sənin bu qərarını alqışlayıram. Dulu xan, sən o zaman vətənə elədiyin xəyanətlə Göytürk xaqanlıq sülaləsini ləkələmiş, öz övladını isə millət qarşısında xəcil etmişdin. Sən bu gün bu təklifinlə Göytürk xaqanlıq sülaləsini ləkədən, övladını isə xəcalətdən xilas etdin.

Dulu xaqan - Bu qılınca əslində sən layiq idin, Gur-Şad! Ona görə də indi bu qılınca adını mənim qoyduğum sənin övladın Kutluq-İltərişə çatmalıdır.

(Qılınca İltərişə verir.)

Erkin - Amma ona qəyyum gərək!

Gur-Şad - Mən istərdim, müdrik ağsaqqal Mubi-Tərhan qəyyum olsun. Ötükəni yalnız o, əcdadlarımızın qoyduğu qaydalarla idarə edə bilər!

(Gur-Şad və başqaları gələcək Xaqan-Kutluk İltərişin qarşısında diz çökür Mubi-Tərhan əllərində qılınca tutmuş İltərişi bayraq kimi başının üstünə qaldırır.)

Səhnənin dərinliyindən səs - Ey Türk! Silkələn, özünə qayıt! Sən özünə qayıdanda böyük olursan.

SON

1997

1998-ci il aprelin 10-da Azərbaycan Milli Dram
Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur

ATAMIN KİTABI

(5 şəkildən ibarət dram)

ATAMIN
KITABI

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Ana

Ata

Övladlar:

Rüstəm - 33 yaşlı partiya liderlərindən biri

Vahid - 32 yaşında, başqa partiyanın üzvü

İxtiyar - 30 yaşında, üçüncü partiyanın üzvü

Məmmədəli - 29 yaşında, dördüncü partiyanın üzvü

Gülbahar - 25 yaşında, adları çəkilən qardaşların bacısı

Azər - 30 yaşında, Gülbaharın sevgilisi, astronom

PROLOQ

(Xəstə ata yorğana bürünüb kresloda əyləşib. Ana gəlir)

Ata - Zəhrabəyim, atalar misalıdır, deyir - vəsiyyəti yüngüllükdür.

Ana - Yaxşı, sən allah.

Ata - Yox, Zəhrabəyim, mənəmki də bura qədərmiş. Sənə sözüm var, məni yaxşı dinlə.

Ana - Hələ uşaqların körpədir, onları bir yerə çıxartmamış...

Ata - Məni ağrıdan da elə odur. Gec evləndim, uşaqlarıma istədiyim təhsili, tərbiyəni verə bilmədim. Amma mən sənə inanıram. Mənim məqsədimi, həyat qayəmi sən çox gözəl bilir-sən. Əminəm ki, sən övladlarımıza mənim yarımçıq qoyduğum tərbiyəni verəcəksən.

Ana - Rəbbin sənə başladığın tərbiyəni yarımçıq qoymayacaq inşallah. Həm də ot kökü üstə bitər... Sənin balaların sənin yolunu gedəcəklər, mən buna inanıram.

Ata - Unutma, Zəhrabəyim, hər zamanın öz hökmü var. Mən gələcəyə həm inanır, həm də qorxuram. İnanıram, ona görə ki, zülm və zor üzərində qurulan bu rejim məhvə labüddür. Gəci-tezi dağılmalıdır. Qorxuram, ona görə ki, gələcəyin bizə nə gətirəcəyini ulu tanrıdan başqa kim bilə bilər? Buna görə də sən çox ayıq olmalı, uşaqları haqq yoluna yönəltməlisən.

Ana - Sən mənim boynuma çox böyük yük qoyursan, kişi.

Ata - Bilirəm. Allaha şükür, müəlliməsən. Verəcəyin tərbiyə səhv ola bilməz. Həm də bir parça çörəyin olacaq. Bu mənfur rejimdə başıma gətirilən balaların şahidisən.

Ana - Getsin o günlər gəlməsin.

Ata (masanın üstündəki kitabı götürür) - Ömrümü bu kitabla həsr etdim: "Dədəm Qorqud" kitabını öyrəndim, incələdim. Bu kitabı da həbs etdilər, məni də. Sən bir dəhşətə bax! Millelətin milli ruhunu, kimliyini özünə göstərən, milli pasportumuz olan millelətin ana kitabını millelətdən gizlətdilər.

Ana - Yaxşı, bunlar olub-keçən şeylərdir. İndi bundan ötrü əsəbiləşməyə dəyərmir?

Ata - Sən məni yaxşı dinlə. Mən bu xəzinənin hər cümləsini, hər sözünü o qədər incələmiş, dərinliyinə o qədər valeh olmuşam ki, oxuduğum bütün başqa kitablara, gördüyüm hər şeyə Dədəm Qorqudun gözü ilə baxır, dünyanı onun ölçüsü ilə ölçürəm.

Ana - Mən ki bunu bilirəm.

Ata - Yox, bilmədiyin də var. Səndən soruşuram: böyük Mirzə Cəlil gözəl bir əsərinin adını niyə görə "Ananın kitabı" adlandırdı? O, "Ananın kitabı" deyəndə hansı kitabı nəzərdə tutur?

Ana - O əsərdə həmin kitab "Bəyaz" adlanır.

Ata - Bəli, amma mənə görə o böyük ədib "Ananın kitabı" deyəndə milli ruhumuzun güzgüsü - ana kitabımız olan "Dədə Qorqud" kitabını nəzərdə tutur.

Ana - Sən özün dediyin kimi, Dədə Qorquda o qədər aludə olmusan ki, dünyada hər şeyi o ölçüylə ölçürsən.

Ata - Sən əgər "Ananın kitabı"nda Mirzə Cəlilin nə demək istədiyinin dərinliyinə varsan, görərsən ki, mən səhv etmirəm. Böyük ədib "Ananın kitabı"nda Ananın - yəni Vətənin dili ilə vətən övladlarını kökə — birliyə çağırır. Min illik ədəbiyyatımızda hansı kitab bizi milli ruhumuza, milli kimliyimizə, kökümüze Dədə Qorqud qədər bağlaya bilər?

Ana - Haqlısan.

Ata - Buna görə də övladlarımız dünyaya gəldikcə mən onların adlarını və doğum günlərinin tarixini "Dədəm Qorqud" kitabının son səhifəsində yazmışam. Demək istəmişəm ki, övladlarım harda olub-olsun, hansı sənəti seçir-seçsən, onların ruhu, inamı, əqidələri Vətən timsalı olan bu ana kitabın ətrafında dolansın. Sən buna çalışmalısan. Səndən yeganə təvəqqe də bax, budur, vəsiyyətim də.

I ŞƏKİL

(Geniş otaq. Səhnənin ortasında bir vəzifə kreslosu qoyulmuşdur. Kresloya dörd dorojka gəlir. Salonun hər küncündə bir masa qoyulmuşdur. Birinci masanın üstündə "Yeni Azərbaycan" və "Xalq" qəzetləri, ikinci masanın üstündə "Azadlıq", "Yeni Müsavat", üçüncü masanın üstündə "Komsomolskaya pravda", dördüncü masanın üstündə isə ərəb hərfləri ilə qəzetlər yığılıb. Birinci masanın arxasında iqtidar partiyasının rəhbərinin, ikinci masanın arxasında M.Ə. Rəsulzadənin, üçüncü masanın arxasında V. İ. Leninin, dördüncü masanın arxasında isə Xaməniyinin rəsmi görünür. Baş divardan köynəkdə tar və atanın şəkli asılmışdır. Hər masanın arxasındakı gənc öz qəzetini oxuyur.

İxtiyar (başını qəzetdən qaldırıb) - Artıq bütün dünya bizimlə hesablaşmağa başlayıb.

Səməd Vahid - Nədən bildin?

İxtiyar - Budur, burda yazılıb. Amerika senatoru Con Fiderman senatdakı çıxışında deyib ki, Azərbaycanın ərəzi bütövlüyünü tanımalıyıq.

Rüstəm - Bəs o biri senatorlar nə deyir?

Vahid - 90 faizi əleyhimizə. Nədən ki, Amerikada senat da, konqres də erməni lobbisinin əlindədir.

İxtiyar - İndi görək biz də orda öz lobbimizi yaradaq.

Vahid - Biz hələ burda, öz aramızda bir-birimizlə dil tapaq, sonra orda-burda lobbini yaradırıq.

Rüstəm - Ay yaratdın ha!

Məmmədali - Bizim bu İxtiyar həmişə dua eləməmiş "Amin" deyir. Mənə qalırsa, görək biz əvvəlcə yaxın qonşularımızla aranı düzəldək, sonra Amerikada lobbimobbi yaradırıq.

Rüstəm - Məmmədali, sən qonşu deyəndə, hansını nəzərdə tutursan?

Məmmədali - Hər halda sən nəzərdə tutduğunu tutmuram.

Rüstəm - Elə orda günahə batırsan. Bunu ves mir bilir ki, bizim bağlanmış qapımızın açarı Rusiyanın əlindədir.

Vahid - İndi sən nə deyirsən? Təzədən girək Rusiyanın qoltuğuna?

Məmmədali - Xuda nəkərdə!

Vahid - Biz qan bahasına qazandığımız müstəqilliyimizi əlimizdən versək, Allah da bizi bağışlamaz.

Rüstəm - Sən hansı qandan danışırсан? Müstəqillik uğrunda biz qan-zad tökməmişik. Onu bizə padarka veriblər.

Məmmədali - Padarka yox, bəxşeyiş.

Vahid - Kim padarka verib, ə... onu bizə? Bəs Azadlıq meydanındakı o haray-həşir nə idi?

Rüstəm - Elə haray-həşir idi...

İxtiyar - Bəs tankların altında əzilməyimiz nə idi? Bu millətin günahı nə idi ki, sənin sevimli Rusiyanı onu qanına bələdi?

Rüstəm - Siz onu görürsünüz, amma mən ayrı şey görürəm.

Məmmədali - Məsələtün, nəyi?

Rüstəm - Bəyənməyib altına quyu qazdığınız Sovet dövründə heç olmasa, camaatın qarnı tox idi.

Vahid - Qəfəsdəki tox bülbüldən ağac başındakı ac qarğa yaxşıdır. İkincisi də, a bədbəxt, elə bilirsən indi Rusiya bizdən yaxşı gündədir?

İxtiyar - Biz niyə ac olurduq, ə... Allaha şükür, hamının evində bir tikə əppəyi var.

Rüstəm - Qaqaş, fəhlə aylarla zarplatasını ala bilmir.

Məmmədali - Zarplata yox, maaş.

Rüstəm - Yaxşı, maaş olsun.

Vahid - Maaş da ərəbcədi.

Rüstəm - Sözü zvuçaniyasından bilir ki, o da ərəbcədi.

Məmmədali - Zvuçaniyasından yox, səslənməsindən.

İxtiyar - Maaşa bizim dilə ya donluq deyirlər, ya da aylıq.

Rüstəm - Olsun aylıq. İndi soruşuram, fəhlə aylığını niyə ala bilmir?

Məmmədali - Ona görə ki, bu ixtiyar sahibləri Allahdan qorxmayıb millətin maaşını həzm-rabeden keçirir, altını doldurur. Vallah bu məkrufdu, qorxun Allahdan.

Rüstəm - Məmmədali, amma sən də millətdən danışmağa ixtiyarın çatmad. Nədən ki, sən dini partiyanın üzvü kimi ancaq hümmətdən danışa bilərsən, millətdən yox.

Məmmədali - Ona görə ki, hümmət millətdən irəlidir.

Vahid - Məmmədali, burda saxla, ağ eləmə. İslam dininin özünə qədərki bütün dinlərdən kamil olduğu hamımıza mə-

lumdur. Mən də sən kimi müsəlmanlığımla fəxr edirəm. Amma iki məsələni unutma: Birincisi, biz islamı qəbul etməmişdən çox əvvəllər də var idik və dünyaya öz sözlümüzü demişdik. Buna görə də millət hümmətdən irəlidir. İkincisi, bizim böyük dinimizi partiya çərçivəsinə salmaqla onu nə qədər kiçiltməyinizdən xəbəriniz varmı?

İxtiyar - Ey müxaliflər, iqtidara gəldiniz, gücünüzü göstükdü. Sizin vaxtınızda it yiyəsini tanıyırdı.

Məmmədəli - Bunu düz deyir. Amma indi də yiyəsi iti tanıyır.

İxtiyar - İndi bu neçə ildə ölkədə yaranan sabitliyi də danışsınız?

Vahid - Yapışmışınız sabitliyin quyruğundan. Bəyəm təkcə sabitliklə iş bitir? Bəs hansı demokratiya?

İxtiyar - Sensura ləğv olunub? Olunub. İstədiyinizi yazırsınız? Bəli. İqtidarın daxili və xarici siyasətini ələk-vələk edirsiniz? Bəli. Balam, indi siz demokratiya nəyə deyirsiniz?

Vahid - Qərbdəki demokratiya.

İxtiyar - Qərb sən dediyin o demokratiyaya 300 ilə çatıb. İndi siz deyirsiniz biz o yolu 3 ilə keçək? Bir də axı, hər millətin öz mentaliteti var. Bizə, hələlik, dediyiniz o demokratiya yaramaz. İndi bizə bu milləti birləşdirməyə qadir olan dəmir yumruq lazımdır.

Məmmədəli - Siz də o yumruğu endirirsiniz bizim təpəmizə.

İxtiyar - İnsafla danışın. Axı, siz 10 il əvvəl, yəni sovet dövründə hökumətin əleyhinə belə danışsaydınız, dilinizi önsənizdən çıxardardılar.

Rüstəm - Elə indi də polojeniye ondan çox da fərqli deyil.

Məmmədəli - Vəziyyət demək istəyir.

İxtiyar (*Vahidin masasının üstündəki qəzeti götürüb ona göstərir*) - Niyə Allahsız danışsın? Bəs bu məqalədə iqtidarın əleyhinə yazdıqların nədir? İndi iqtidarı söyməyə nə var? Kişiyiniz, onda söyəyiniz... Amma Sovet hökumətinin qılıncının dalı da, qabağı da kəsən vaxtlar, senzuranın hər cümləni, hər sözü mikroskopla oxuduğu zamanlar sözünü deyən oğullar

var idi. Siz indi vətənpərvərlikdə özünüzü daha qabarıq göstərmək üçün həmə oğulların üstünə cirkab atır, şeriksiz qəhrəman olduğunuzu sübuta yetirmək istəyirsiniz. Amma unutmayın, sizin bugünkü qəhrəmanlığınız iznli qəhrəmanlıqdır. Keçmiş rejimdə nazir, ya müdir olub sovet şüarlarını cani-dildən bağırırlar, Azadlıq meydanındakı təlatümə dodaq büzənlər, evində balaları ilə yalnız rus dilində qırıldadıb vətənin dilinə xor baxanlar, vəzifəsi əlindən çıxan kimi vətənpərvər cildinə girib müxalif olublar. Bu gün müxalif olan o dünyanın nazirləri, müdirləri yenə əvvəlki vəzifələrinə qoysalar, Allaha and olsun, yenidən iqtidarın qarşısında quyruc bulayacaqlar. Elə deyil? (*Əlini açıq.*) Vur gəlsin!.. (*Vəzifə kreslosunda əyləşir.*)

Vahid - Əlbəttə, müxalifətdə elələrinin olduğunu biz inkar etmirik. Amma vəzifə düşkünlərinin, tula payı üçün quyruc bulayanların çoxu sizin içindədir... Bizim birçə illik hakimiyyətdəki səriştəsizliyimizi bir toyda, bir yadda başımıza çıxırırsınız. Yaxşı, indi deyin görək, siz səriştəlilər bu neçə ildə neyləmişiniz? Xalqın hansı yarasına mülhəm qoymusunuz? Bəlkə fabrik-zavodları işə salmış, milləti dilənçilikdən xilas etmişiniz? Bəlkə itirdiyiniz torpaqları geri qaytarmısınız? "Lissabon sammiti", bir də "sabitlik" deyib özünüzü tərifləməkdən başqa nə iş görmüsünüz?

İxtiyar - Siz bizim yaxşımızı da pis deyirsiniz. Öz gözünüzdə tiri görmür, bizim gözümüzdə qıl axtarırsınız. Soruşmaq ayıb olmasın, bəs siz nə işlə məşğulsunuz? Bizi xaricdə rüsvay etmək, sirmimizi ələmə fəş etmək! "Ölkəmizdə diktatura hakimdir" deyər o qədər bağrırdınız ki, bizi dünyada biabır elədiniz. Budurmu sizin vətənpərvərliyiniz, kişiliyiniz? Amma əsl kişi, əsl vətənpərvər öz evinin sirrini çölə tökməz.

Vahid - Gəlin siz öz uğursuzluqlarınızı bizim boynunuza yükləməyin. Sizin neylədiyinizi dünya bizdən yaxşı bilir.

İxtiyar - O da sizin xəyanətinizin nəticəsidir. İşiniz-gücünüz iqtidara böhtan atmaq, xalqın fikrini çaşdırmaq, iclaslar keçirib bloklar yaratmaqdır, SİDSUH burdan gəldi, demblok oradan getdi. DUH burdan getdi, DUBB oradan getdi. Gah birləşir, gah ayrılır, gah savasır, gah barışırsınız.

Məmmədəli - Məsələtün, bəs siz neyləmişiniz?

İxtiyar - Birincisi, azadlıq!

Vahid - O azadlıq bizim üçün deyil, özünüz üçündür. Rüşvət almaq azadlığı, xalqı zəlif günə qoymaq azadlığı, millətin haqqını tapdamaq azadlığı.

İxtiyar - Bəs sabitliyi, özəlləşdirməni, torpaqların kəndliyə verilməsini niyə görmürsünüz?

Vahid - Amma o torpaqlar müftə verilmir. Kimin pulu çoxdur, torpağın qaymağı da çatır ona, o da öz faizini götürüb qalanını ötürür özündən yuxarıya. O da özündən yuxarıya. Beləliklə, bu boyda ölkə başdan ayağa olub rüşvətxana. Oxudun? Dünənki qəzetdə Dünya bankının hesablamasına görə Azərbaycan korruptsiyada birinci yerə çıxıb.

Rüstəm - Maladə bizim nasionalni rüşvətxorlarımız! Heç olmasa rüşvətdə bizi birinci yerə çıxartdılar.

(Gülbəhar görünür, konardan onları dinləyir.)

İxtiyar - İqtidar olanda məgər siz rüşvət almırdınız? Bəs altınızdakı mersedeslər, yanınızdakı cangüdənlər nəyin hesabıdır?

Vahid - Hələ bilmirsiniz? Sizin imkanlı ixtiyar sahiblərinin 2-3 tərəfə işləməsindən xəbər yoxdur? İndicən gələcəyə gün ağlayıb, həm o tərəfə işləyirlər, həm bu tərəfə. Vur gəlsin!

Rüstəm (İxtiyara) - Bura bax, brat, bizim altımızda mersedes var, sizin altınızda isə mersedesləri sizə padarka verən kreslo. Səni də bülbül kimi dilləndirən həmin o kreslodur, ey qaçkınıkomun əməkdaşı. Özgələr bizim qaçqınlara pomaqat eləyir, siz doğmalar isə öz ac qardaşlarınızın payını talan edirsiniz.

Məmmədəli - Böyük islam alimi İmam Qəzali həzrətləri buyurmuş ki, haram tikə göz çıxardar. Geci-tezi talançının gözü çıxacaq.

İxtiyar - Talançının atasına lənət!

Rüstəm - Vo-pervix, bizim hamımızın atası birdir. Öz payına lənət oxu.

Məmmədəli - Yəni, birincisi demək istəyir.

Rüstəm - İkincisi də, siz belə təmizsinizsə, özünüz üçün o dvoresi hansı hesaba tikdirirsiniz? O gün də sizinkilərdən bi-

ri qəzetdə yazır ki, mən ailə büdcəsi hesabına məscid tikdirirəm. Siz allah, o hərif zarfatasının hesabına o boyda məscidi nə təhər tikdirə bilər?

Məmmədəli - Bir fikir verin "maaşın hesabına." O, ya bizi gic yerinə qoyub, ya da özünü gicdir. Bizim qəzet də ona yaxşı cavab verdi. Yazdı ki, haram pula məscid tikdirməzlər. (Qəzeti göstərir.)

İxtiyar (Vahidə) - Əvvəla, dediyin o dvoresdən mənim 3 göz otaq payım var.

Vahid - Bəs ondan bizə niyə pay düşməsin? Biz bu ölkənin vətəndaşı deyilik? Siz bizi ikinci dərəcəli sayırsınız?

İxtiyar - Siz bir yandan hökumətə güllə atır, o yandan da hökumətdən pay umursunuz?

Rüstəm - Qaçaq, onsuz da o kreslo gec-tez əlinizdən çıxacaq, sənin bir balaca soznaniyan olsa, indidən keçərsən biz tərəfə.

İxtiyar - Həqiqət hansı tərəfdədirsə, mən o tərəfdəyəm.

Məmmədəli - Xub... İndi de görək sən hansı həqiqətdən danışsan, a külbaş? Məqami-vəzifə uğrunda didişməkdən vaxtınız var ki, həqiqət haqqında da fikirləşəsiniz?

İxtiyar - Sizdə didişmə yoxdur? Prezident seçkisində 5 partiya bir yerə yığılıb bir namizəd verə bilmədi. O dedi, bu kürsüyə mən daha çox layiqəm, bu dedi, xeyir, mən layiqəm. Aranızdan bir adam seçə bilmədiyinizə görə "demokratiya yoxdur" bəhanəsilə "keçi şü bulandırıldı" - deyib gül kimi seçkini boykot elədiniz. Mən ölüm, düz demirom? (Əlini açır.) Vurun gəlsin. Əgər siz öz şəxsi xeyrinizi deyil, bu milləti düşünsəydiniz, biriniz geri çəkilsə, yerini o birinə verərdi. Amma bunu eləmədiniz. Ona görə ki, davanız Vətən və millət davası deyil, bax, bu şöğərib kürsünü davasıdır.

Vahid - Burda dayan! Keçən dəfəki deputat seçkisində çıxartdığınız oyunu görmədik? Görmədik ki, xalqın bizim namizədlərə verdiyi səsleri oğurlayıb öz namizədlərinizə verdiniz? Elə buna görə də prezident seçkisinə getmədik.

İxtiyar - Xeyir, qorxudunuz.

Vahid - Bəli, diktaturanın diktəsindən qorxduq. Çünki, nəyin bahasına olar-olsun, hakimiyyəti qoruyub saxlamaqdan başqa sizin ayrı əqidəniz yoxdur.

İxtiyar - Əvvəla, sizin heç birinizin əqidədən danışmağa haqqı çatmaz. Çünki əqidə sahibinin bir partiyası, bir proqramı olar. Sizinse hər biriniz bir ildən, iki ildən partiyanızı dəyişir, gah o proqrama, gah bu proqrama qulluq göstərirsiniz. Bir bala-ça ölkədə də 68 partiya olar?

Vahid - Sizin iqtidar qəzetləriniz təpədən dırnağa yalan yazır. Bizdə 68 partiya nə gəzir? Çox olsa, 60-65 partiya olar, ya olmaz.

Rüstəm - Bəyənmədiyiniz o boyda Sovetski vlastda vurtut birçə partiya var idi. Bu birçə partiya ilə Soyuz dördçə ilə Berlinə flaq sancdı. İndi görək siz bu 68 partiya ilə Qarabağa neçə ilə flaq sanca biləcəksiniz?

Vahid - Mən ölüm, düz sözə nə deyəsən? Ə... bu balaca ölkədə hər tayfa bir partiyaadır.

(Telefon zəngi. Dəstəyi Rüstəm götürür.)

Rüstəm - Bəli.

Nata (telefonda) - Rustam, eto tı?

Rüstəm - Da, cana.

Nata - Nu, çto mı dalaem vəçerom?

Rüstəm - Tı znaeş, u menya vəçerom partiynoye sobranie.

Nata - Skolko mojno zasedat? A tı znaeş, çto v Baku pri-xala şikarnaya amerikanskaya pop-qruppa? Eto je prosto kayf.

Rüstəm - Da, ya slışal. No...

Nata - Ya dostala dva bileta. Davay da, poydem vəçerom.

Rüstəm - Net, rodnaya. U menya ne polučaetsya, k soja-leniyu.

Nata - Nu da, ponyatno, eto je ne tvoy iskopaemiy muqam.

(Dəstəyi asır.)

Məmmədəli - Sağ ol səni, qaqaş. Rusiya deyə-deyə, rus qızına ilişdin?

Rüstəm - Rus niyə olur? Prosto russkoyazıcnıdı.

Məmmədəli - Amma anamın dediyinə görə, baldızın boynuna xaç salıb, olub xristiyanka. Sağlığına qismət olsun, qaqaş.

Rüstəm - Onun mənə nə dəxli?

İxtiyar - Dəxli odu ki, yeni bu boyda ölkədə bir turkoya-zıcnı tapa bilmədin?

Rüstəm - Bəri, sən danışma, səninki də anqloyazıcnıdı.

İxtiyar - Amma mən onunla ancaq öz dilimdə danışiram.

Vahid - Çünki sən ingilis dilini hələ bilmirsən. Bir neçə gündür ingilis dili kursuna getməyə başlamısən. Öyrənəndən sonra ingilis dilində danışacaqsan, inşallah!

Şair yaxşı deyib:

Zaman dəyişdikcə təzə dəb gəlir

Anlaya bilməyir nəsil, nəsil.

Kübar balaları iki dil bilir,

Məktəbdə ingilis, evdə rus dili.

Məmmədəli - Əhsən! O şəri bir də de, yazım. (Vahid ona tərs-tərs baxır.) Zəbani - mədərini bilməyən bizdən deyil.

Vahid - Məmmədəli, deyilənə görə, sən də Tehrandə zəbani-mədərini bilməyən bir qıza Hafizdən eşq qəzəlləri oxuy-sanmış.

Məmmədəli - Neyləsinlər? Orda zəbani-türki məktəbləri yoxdur da...

Vahid - Hafizdən qəzəl oxuyunca, Füzulidən oxuyub dilərini bilməməyi onlara irad edirdin.

Məmmədəli - Mən ora elmi-ilahiyyat oxumağa getmişdim, yoxsa davaya?

Rüstəm - Elmi-ilahiyyat yox, ilahiyyat elmi.

(Gülbahar gəlir.)

Vahid - Vətənin torpağından, dilindən və qızından imti-na edənin "Bu Vətənin oğluyam" - deməyə haqqı yoxdur. Siz Vətənin çörəyini yeyib, suyunu içib, ona arxa çevirənlərsiniz.

Rüstəm - Sən Vətənə üzünü çevirib neyləmişən?

Gülbahar - Ay mənəm əziz qardaşlarım, bayaqdan o bəri otaqdan sizi dinləyirəm. Nə qədər didişmək olar? Bəs siz bilmirsiniz ki, anamız xəstədir? 4 oğuldan birinin ağlına gəlmir ki, bu yazıq arvada bir həkim gətirsin?

Məmmədəli - Gülübarar düz buyurur. Mən belə fikr eyləyirəm ki, gəlın, heç olmasa burda birləşək, məşğul olaq anamızın tədavüsü ilə. Bəyəm biz yezidik?

Vahid - Bəs dünən təcili yardımın həkim gəlmişdi, o nə dedi?

Gülübarar - Dünən gələn həkimin nə dediyini indi niyə soruşursan?

İxtiyar - Dünən başı Demblokla məşğul idi.

Vahid - Mən məşğul idim, sən maraqlanaydın.

Gülübarar - Qardaşlarım, anamızın vəziyyəti çox ağırdır. Təcili yardımlıq deyil. Ciddi ürək xəstəliyidir. Dərmanları da çətin tapılır.

Rüstəm - Ə... İxtiyar, dava-dərman məsələsini sənə tapşırırdıq?

İxtiyar - Tək məndən iş düzələr?

Rüstəm - A bala, qaçqınkoma qumanıtarı pomoş kimi xaricdən gələn dava-dərmanları apteklərdə, ərzağı bazarlarda xırd eləyən siz deyilsiniz?

İxtiyar - Qaçqının payına göz dikənin gözü tökülsün.

Vahid - Bu şüar altında bildiyinizi edirsiniz, amma gözlərinizin töküldüyünü görmürük!

İxtiyar - Siz öz borcunuzu tək cə mənim boynuma yükləməyin. Hər birinizin bir şirkətin, bir neçə restoranın, benzinkolonkanın ortağı olduğunuzu, hələrinizin bir mülk tikdirdiyinizi yeni biz bilirik? Yəni sizin bir dərman tapmağa da imkanınız yoxdur?

Gülübarar - Qardaşlarım, siz bir-birinizi günahlandırınca, heç olmasa ananızın xətrinə birləşin, o bədbəxt qadının müalicəsini düşünün.

Məmmədəli - Sırağa gün ürəyini İranda müalicə elətdirən birisi ilə görüşdüm. Deyir, İranda təbabət Amerikanı keçib. Biz eliyə bilərix ki...

Vahid - İranda? Məmmədəli, sən axı, duaya-zada inanan adamsan, sən Allah get, ağılna dua yazdır. İran özü nədir ki, onun müalicəsi nə ola? Mən təklif edirəm ki, Ankaraya aparraq...

Rüstəm - Vəs mir bilir ki, dünyada ürək xəstəliklərinin sentri Moskvadır. Köməkləşək, aparraq Moskvaya.

İxtiyar - Mən başa düşə bilmirəm, yəni bizim öz həkimlərimizə nə gəlib? Əvvəl öz həkimlərimizi çağıraraq, konsiliyum eləsinlər, sonrasına baxarıq.

Rüstəm - Əşi, bizdə həkim var?

Gülübarar - Mən də İxtiyar qaçaşım deyəni deyirəm, qonşuya umud olan şamsız yatar.

Rüstəm - Bunu siz niyə qanmaq istəmirsiniz ki, bizim bütün sahələrdəki ən yaxşı spəşialistlərimiz Moskva şkolasından çıxıb.

Məmmədəli - Əvvəla, qanmaz özünsən, saniyən "spəşialist" və "şkola" rus sözləridir. Salışın, deqiqə başı soxma gözümə Rusiyanı. Spəşialist yerinə mütəxəssis desən dilin quruyar?

Rüstəm - Mamedali, vo-pervix, mütəxəssis də ərəb sözüdür.

Vahid - Bizim dilimizdə mütəxəssis - uzmandı.

İxtiyar - Sən də bizi qanmaz yerinə qoyma, "uzman" türkədir.

Vahid - Bəs sən kimsən? Hələ kimliyini qanmamısan?

Rüstəm - Diskussiyamı buraxaq. Anamızı Rusiyaya aparacaq.

Vahid - Sən öl, bu gədə ölsə də Rusyadan öl çəkən deyil.

Rüstəm - Balam, niyə bu Rusiyanı gözüm çıxırdıya salmışsınız? Bizim spəkulyantlarımız əzik pəmidorlarını, soluxmuş qovzдықalarını, turşumuş çaxırını Rusiyanın bazarlarında xırd eləmir? İndi bu Rusiya sizin gözünüze niyə xortdan kimi görünür?

Gülübarar - A mənim savadlı, bilikli qardaşlarım. Siz hər biriniz özüünü o birisindən ağıllı hesab edirsiniz. Amma ağıllı o adamdır ki, başqasının da fikrinə hörmət qoymağı bacara. Sizin birinizin sözü o birinizin boğazından keçmir. Niyə? Soruşuram - niyə? Əgər sizin davanız həqiqətdən Vətəni və bu zavallı xalqı xoşbəxt eləmək davası olsaydı, siz bir-birinizi səbrlə dinlər, bir mərəxcə gələ bilərdiniz. Gələ bilmirsiniz. Çünki kürsü bildir.

Vahid (saatına baxır) - Vay, tamam yardımın çıxmışdı, indi televiziya da mənim çıxışım olmalıdır.

(Televiziyanı açıq. Ekranda Vahid görünür.)

Vahid (televizorda) - Vətən və millət birdir. Onu regionlara bölmək parçalamaq nə deməkdir. Mənim üçün güneyli-qüzeqli vahid Azərbaycan var. Onun bakılısına da qurban olum, təbrizlisinə də, lənkəranlısına da, şirvanlısına da, qarabağlısına da, naxçıvanlısına da! Lap elə qaçqınına da. Qaçqın kimdir? Bizim doğma qardaşımız. Mən anlaya bilmirəm, qacqınlara bu soyuq münacibət hardandır? İndi bizim birinci vəzifəmiz onları qadırlardan çıxartmaq, itirdikləri torpaqlara qaytarmaqdır!

Gülbahar - Vahid qaçaq düz deyir.

İxtiyar - Siz müxaliflər söz pöhləvanlarınsınız. Qarabağı düşmənlə tapdağından xilas etməmiş, hay-küylə Təbrizə bayraq sancırırsınız.

Vahid - Təbriz bizim gələcək planımızdır. Amma siz bir ovuculuq Qüzey Azərbaycanı 10-15 yerə bölürsünüz.

İxtiyar - Yəni sən deyirsən, sizin müxalifət partiyaları regionlara bölünməyib? İstəyirsən bir-bir sayım, bax gör hansı müxalifət partiyası hansı regionun adamlarını yığıb ətrafına.

Rüstəm - Pravilo! Amma biz də sizdən öyrənmişik.

İxtiyar - Bizdən yaxşı şeyi öyrənən də...

Məmmədəli - Məgər sizdə yaxşı şey var?

Vahid - Yaxşı şeyləri odur ki, yumruq kimi birləşiblər. Dənişinin təpəsinə endirirlər.

İxtiyar - Ay sağ ol! Çünki bizi əqidə birləşdirib, sizin dediyiniz regionçuluq yox.

Məmmədəli - Bəs niyə vəzifələrə ancaq bir torpağın adamlarını qoyursunuz?

İxtiyar - Balam, bu hamıya məlumdur ki, bizim hər bölgəmizin öz xüsusiyyəti var. Məsələn, Qarabağdan - musiqiçilərimiz, Şəki-Şirvan - ipəkçilər, Mil-Muğan - pambıqçılarımız, Masallı-Astaradan - mollalarımız çıxdığı kimi, balaca torpaqdan da dövlət xadimlərimizin çıxması niyə sizə təəccüblü görünür?

Rüstəm - Siz bunun əpravdanıyasına baxın. (Gülür.)

Məmmədəli (qəzetdən göstərir) - Bir buna bax ey... Gözəllik müsəbiqəsi! Mən başa düşə bilmirəm, Avropa ölkələri nəyləyirsə, görək biz də onu tutuqşu kimi təkrar edək? Şəklə bax, sən allah, qızlarımızı lüt-ətəbələ eləyib buraxırlar səhnə-

yə. Özü də nə vaxt? Əhyo gecəsində. Axı, bu bizim millətə yaşayır. Olan-qalan namusumuzu da hərraca qoyurlar. Bax, bu anadəngəlmə soyunub lüt bədənini camaata göstərən qızın bəs atası yoxdur?

Vahid - Onun atası yox, papası var.

Məmmədəli - Elə bizim evimizi o papalar yıxır.

Rüstəm - Mədəli, tı slişkom otstaly musulmanin.

Məmmədəli - Bəs sən müsəlman deyilsən? Yoxsa nışanlığın təsiriylə xristianlığı qəbul etməsən?

(Azər və həkim daxil olar.)

Azər - Salam.

Gülbahar - Azər, xoş gəldin. Qardaşlarımla tanış ol. (Azər qardaşlara ol verir.) Azər də mənim dostlarımdandır, anama həkim gətirib.

(Gülbahar, Azər və həkim yan otağa keçir.)

Rüstəm - Ə... bacımızın druqu deyəsən bizdən qeyrətli çıxıb.

Məmmədəli - Xam-xam danışma, yeznəmizdi.

Vahid - Nə təhər yeznə?

Məmmədəli - Yeznə nə təhər olur? Bacımızın adaxlısı.

İxtiyar - Biz niyə bilmirik ə... bunu? Sən hardan bilirsən?

Məmmədəli - O gün anam mənə dedi.

Rüstəm - Bəs bizə niyə deməyib?

Vahid - Biz savaşımaqdan vaxt tapırıq ki, yazıq arvad bizə söz desin?

İxtiyar - Nəçidi ə... bu?

Məmmədəli - Mənəccim. Sizin dilinizdə astronom.

Rüstəm - Mənəccim də əərbəddi.

İxtiyar - Yerdə iş-güc qurtarıb ki, göyə dırmaşib?

Məmmədəli - Anamın deməsinə görə göydə təzə bir ulduz tapıb.

Vahid - Bəyəm itmişdi o ulduz?

Rüstəm - Haraldı ə... bu?

Məmmədəli - Orasını bilmirəm.

Vahid - Ə... haralı olduğunu nəyləyirsən? Əsas odu ki, bilək-görək bu iqtidardı, yoxsa müxalif?

İxtiyar - Mənə elə gəlir ki, bu bizdəndi.

Rüstəm - Vid-fasonundan müxalifə oxşayır. Amma o ki, göydə ulduz tapıb, lap tocnı desəm, ona ki, ulduz tapmağa raz-reşeniye veriblər, deməli, iqtidardır.

İxtiyar - Ə... nə boş-boş danışırsınız? Alimə nə iqtidar, nə müxalif? İqtidarda da, müxalifətdə də nə qədər desən alim var.

Rüstəm - Bəli, müxalifətdə alim çoxdur. Amma kim ona raz-reşeniye verər ki, göydə ulduz tapsın?

İxtiyar - Başın haqqı, ağ ələyirsən. Ulduz kəşf etməyi bəyəm yasaq etməmişik?..

Vahid - Siz ixtiyar sahibləri alimləri də, şairləri də bölmüsünüz iki qismə. Sizə meyl eliyənlər külli-ixtiyar sahibləridir, nə istəyirlər ələyirlər, amma bizə meyl eliyənləri basmısınız küncə. Əgər bizə meyl eliyənlərdən biri göydə ulduz tapsa, dəyərşiniz ulduz deyil, şamdı yanır göydə özüyüçün.

Məmmədəli - Sən də ağ eləmə.

Vahid - Əlbəttə, sən elə deməlisən.

Məmmədəli - Niyə?

Vahid - Ona görə ki, bir yandan adınızı müxalifət qoyub, o biri yandan bunların legitimliyini qəbul edirsiniz.

Məmmədəli - Bunların legitimliyini külli-aləm qəbul edəndən sonra biz nəciyik?

Rüstəm - Müxalif müxalif olar, iqtidar da iqtidar.

Məmmədəli - Amma müxalif düşmən deyil, iqtidarın qarşısında güzgüdür.

Vahid - Məmmədəli, günah səndə deyil, bizdədir ki, niyə sənə kimi ikiüzlü müxalifə bir dam altında yaşayırdıq.

Məmmədəli - Əvvəla, ikiüzlü sizsiniz. Saniyə, bilirəm, mülkünüz hazırdır.

İxtiyar - Nəhayət, gəldiniz mətləb üstünə. Dörd fikir, dörd əqdə bir evə sığmaz. Bizim ayrılmaqdan başqa ayrı yolu-muz yoxdur.

(Həkim, Gülbahar və Azər yan otaqdan çıxırlar.)

Həkim - Ananızın vəziyyəti çox ağırdır, ürəyində təcili əməliyyat aparmaq lazımdır.

Vahid - Təcili deyəndə, yəni nə vaxt?

Həkim - Nə qədər tez olsa, o qədər yaxşıdır. Günə sabah.

Rüstəm - Bizdə o dediyiniz operasiyanı Moskva spesiialistləri kimi eliyə bilən xirurq varmı?

İxtiyar - Niyə yoxdur?

Rüstəm - Səndən soruşmuram.

Həkim - Hörmətli cənab, siz niyə özünüzünkünə belə yuxarıdan baxırsınız?

İxtiyar - Aldın payımı, çağır İvan dayını.

Həkim - Mənim məsləhətim budur ki, bu işi gecikdirmək olmaz.

(Həkim və Azər gedir.)

Vahid - Aaz... Gülbahar, Məmmədəlinin dediyi düzdür?

Gülbahar - Məmmədəli nə deyir?

Vahid - Bu oğlan... nədi onun adı?

Məmmədəli - Azər.

Vahid - Hə... Bu oğlan sənə elə-belə dostundur, yoxsa...

Gülbahar - Tutaq ki, Məmmədəli qaçaşın dediyidir, sonra?

Rüstəm - Heç nə... Deyirik yəni yəznəmizi tanıyaq.

İxtiyar - Bacı, yəznəni tanımaq günahdı? Bilək-görək kimdi, nəçidi, haralıdı, hansı yuvanın quşudu?

Məmmədəli - Ən əsası, bilmək istəyirlər ki, müxalifdi, ya iqtidar?

Gülbahar - Nə ondandır, nə bundan. Özü də Ağdam qaçqındır.

Vahid - Qaçqın? Məlumdur. Özüne yuva axtarır.

Rüstəm - Sən öl, birçə qaçqınımız çatmırdı?

Gülbahar - Əvvəla, ey döşünə döyüb Vətən, millət dəyən qardaşlarım, qaçqın da bu Vətənin övladıdır, ya yox? Vahid qaçaş, yarım saat əvvəl televiziyada nitq irad ələyib bu vətənin lənkeranlığına da, naxçıvanlığına da, bakiçılığına da, şəkilişinə də, lap elə qaçqınına da canını qurban verməyə hazır olduğunu bəyan edən sən deyildin? Bəs əməlin sözünə niyə düz gəlmi? İkincisi, indi anamızın bu halında yəznənizin kimliyini, nəçiliyini, haralı olmasını bilmək bu qədər vacibdir? Bəs eşitmədiniz

hökümün dediyini? Ananızın dərdinə qalmaqdaysa, yeznənin kimliyini öyrənmək sizin nəyinizə lazımdır? Bəs ayıb deyil? Utanmırsınız? Dəfələrlə Sizə resept verdim, ananıza lazım olan dərmanları heç biriniz tapa bilmədiniz. Çünki başınız iqtidar-müxəlifət savaşına qarışıb. Sizin bəyənmədiyiniz o qaçqın oğlan isə xaricdəki həmkarlarının köməyi ilə o dərmanların hamısını tapıb gətirdi. İndi tanıdınız mı o oğlanı? Sizin bacınıza isə sevib-seçdiyi adamın kimliyi, nəçiliyi, haralılığı, hansı partiya-ya mənsub olması vacib deyil, insanlığı vacibdir.

(Gülbahar yan otağa keçir.)

Məmmədəli - Kişinin qızı haqlıdır. Şair ana haqqında deyib ki, Xaki-payi madə bərayı-pəşər

Tutiya əst ta ruzi-məhşər. Yəni deyir ki:

Vahid - Əşi, sən də dürtmə gözümdəki fərsi. Məmmədəli, sən din partiyasına mənsubsan, yəni yerin cənnətdir... Amma bizimki naməlumdur. İkincisi, mən yenə o fikirdəyəm ki, biz anamızın müalicəsini görək tapşırıq İxtiyara.

İxtiyar - Mənə niyə?

Vahid - Ona görə ki, bizim kürəyimizdə müxəlifət damğası var. Sənə ixtiyar sahibisən. Hansı qapını döysən, üzünü taybatay açılacaq.

İxtiyar - Heç biriniz yaxanızı kənara çəkə bilməzsiniz. Ana hamımızın anasıdır.

(Qolтуğunda kitab zəif addımlarla ana və Gülbahar gəlir.)

Ana - Balalarım, sizi and verirəm bu döşlərdən əmədiyiniz südə, atanızın ruhuna və Sizə əmanət qoyub getdiyi bu kitabla, dalaşmayın. Nə qədər körpə idiniz, bir idiniz. Böyüyəndən sonra niyə yola getmirsiniz. Bəyəm siz bilmirsiniz ki, sizin bir-birinizə düşmən kəsilməyiniz məni saldı yatağa? Əgər mənim səlamət olmağımı istəyirsinizsə, dilbirləşin, əlbirləşin. İndi mənə həkim, dava-dərman axtarırsınız. Mənə sizin nə həkiminiz lazımdır, nə dava-dərmanınız... Mənim həkimim də, dava-dərmanım da sizin əlbir, dilbirləşməyinizdir. Siz əgər bunu hələ başa düşməmişsinizsə, vay mənim halıma!

İxtiyar - Ana, sən bizim dalaşmağımıza baxma. Biz səni çox istəyirik.

Ana - İnanmıram!

Rüstəm - Ana, İxtiyar düz deyir. Ananı istəməmək olarmı?

Məmmədəli - Peyğəmbərimiz buyurur ki, cənnət ananın ayağı altındadır.

Vahid - Ana, qolтуğundakı o kitab da deyir ki, Ana haqqı Tanrı haqqıdır.

Gülbahar - Vahid, bax, sənənin o başın üstündə şəklini aşdığın böyük Məmməd Əmin Rəsulzadə də deyir ki, Ana xəstədirsə, övladlarının bir-biri ilə dalaşmağa haqqı yoxdur.

Ana - Böyüklərin, müqəddəslərin sözlərini çox yaxşı öz-özlərləmisiniz. Bəs əməliniz hani?

(Oğullar və Gülbahar başlarını aşağı dikib bir-bir gedir. Ana evin baş divarından asılmış ərinin - Atanın şəklə qarşısında diz çökür.)

Ana - Ey bu övladları mənə əmanət qoyub gedən böyük kişi! Sənənin mənə dediyin sözlər, ələdiyin vəsiyyəti o gündən bu günə qədər qulaqlarımdadır. Mən sənənin əmanətlərini böyütdüm. Hər birinə təhsil verdim. Onları sənənin ruhunla, sənənin əqidənlə tərtibə etməyə çalışdım. Mənə indi görürəm ki, bunlar sənənin ruhunun rənginə deyil, zamanın rənginə boyanıblar. Düz deyirləmiş, Hər kəs öz atasından çox, zamanın övladlarıdır. Ey böyük kişi, mən əlimdən gələni ələdim, amma görmür, zaman mənəndən güclü imiş. Sənənin istədiyini yerinə yetirə bilmədim, bacarmadım. İndi şəklinin qarşısında üzü qarayam, başısla məni. Əfv elə məni. Əşidirsənmi, sənəndən əfv istəyirəm.

II PƏRDƏ

(Xəstəxana. İçəridə əməliyyat gedir. Gülbahar həyəcan keçirir. Qardaşlar onu sakitləşdirməyə çalışırlar.)

Gülbahar - Yaman uzanır. (Saatina baxır.) Düz 1 saat 45 dəqiqədir.

İxtiyar - Sən açıq ürək əməliyyatını zarafat bilirsən? Belə əməliyyatlar adətən 4-5 saatdan çox çəkir.

Gülbahar - Çox zəifdir, qorxuram davam götürməyə.

Məmmədəli - Biz eliyə bilərəm ki, Allah da bizim dua-mızı dərəcəyi-qəbula yetirə. Dünyə gecə səhərə qədər Allah-dan anamıza şəfa diləmişəm. İnşallah, eşidər səsimizi o gözə görünməz!

Vahid (kənarda dayanmış Azərə gözü sataşır) - Yeznə, kənarda niyə dayanmısan? Dünyə televiziyanı eşitdik. Balam, böyük kəşf eləmişəm. Təbrik edirik.

Rüstəm - Pozdravlyayu (Görüşürlər.)

İxtiyar - İndi o tapdığın ulduzun adını nə qoyacaqsan?

Azər - Hələ bilmirəm.

Vahid - Mən sənə yerinə olsam "Azərbaycan" qoyaram.

Məmmədəli - Yeznə, onu nə təhər tapmısan? O ulduzu deyirəm ey...

(Əməliyyat otağından şəfqət bacısı çıxır. Gülbahar ona yaxınlaşır.)

Gülbahar - Necədir? Xatəli bir şey yoxdur ki?

Şəfqət bacısı - Hələlik hər şey öz qaydası ilə gedir.

Gülbahar - Bəs niyə belə gecikir?

(Şəfqət bacısı gedir.)

Rüstəm - Ay bacı, operasiya semiçka çırtlamaqdı bəyəm?

Vahid - Bunun danışdığı sözə bax: Semiçka çırtlamaq! Bırçaq altındakı ana haqqında gör nə zəvziyir.

Məmmədəli - O nə vaxt ağıllı söz danışır ki, indi danışır?

Rüstəm - Nə olar, sən danış, bizi də feyziyab elə.

Vahid - O gün SİDSUH-un iclasında danışdı, gördük.

Rüstəm - Ağzından dürr tökülürdü.

İxtiyar - Nə deyirdi?

Rüstəm - Naftalin iyi verən İran şairlərindən şər döşəyirdi.

Məmmədəli - Hər halda mən sənə kimi Lenindən sitat oxumuram...

Vahid - Ay Məmmədəli, nə olar, on dəfə İran şairlərindən deyəndə, bir dəfə öz şairlərimizdən, lap elə Rəsulzadəmizdən deyəsən.

Məmmədəli - Hər halda elə Rəsulzadənin özü də müsəlman idi, islamçı idi. İndi siz onun yaratdığı bayraqdakı yaşıl rəngi inkar etmək istəyirsiniz?

Vahid - Allah eləməsin, amma o bayraqda yaşıl rəng üçündür. Birinci rəng göyüdür - yəni türkçülük.

Rüstəm - Amma hilal ikincinin - yəni qırmızının üstündədir. Rəsulzadə üçün osnovnoy müasirləşmə idi.

İxtiyar - Hilal müsəlman ölkələrinin çoxunun bayrağında var. Müasirləşmək üçün birinci növbədə dövlətçiliyi qorumaq lazımdır. Sizin kimi dövlətin altına quyu qazmaq müasirləşmək demək deyil.

(Şəfqət bacısı əməliyyat otağına keçir.)

Vahid - Amma görək dövlət də dövlət ola. Diktatura üzərində qurulan dövlət müasir dövlət sictemini - yəni demokratiyanı qəbul etməyəndə, o dövlətin altına eşib onu aşırmaq lazımdır. /Əlini uzadır/ Vur gəlsin!

İxtiyar - Ay aşırдың a... Ölüb Xankişii...

Rüstəm - Düz deyir, qoburu əldən verməz.

Gülbahar - Biz Vətənə Ana Vətən deyirik. Bu gün anamız həm mənəvi və həm də cismani xəstədir (əməliyyat otağına göstərir.) M. Ə. Rəsulzadənin sözlərini yenə Sizə xatırladıram: Əgər Vətəni siz də ana hesab edirsinizsə, xəstə ananın başı üstə övladların dalasıması günahdır.

İxtiyar - Gülbaharın sözüne mən bir balaca əlavə etmək istəyirəm. Ana həm Vətən, həm də o Vətəndə qurulan dövlətdir.

Vahid - Əvvəla, ana adlandırdığın o dövlət də görək öz övladlarına eyni gözlə baxa, ona yaltaqlanan övladının başını sıgallayıb, onun qüsurlarını deyənə başına qapaz salmamalıdır. İkincisi də korruptsiya və rüşvət dövlət səviyyəsinə qalxanda buna dövlətçilik yox, tayfaçılıq deyərlik.

Rüstəm - Malades! Bravo!

Məmmədəli - Gülbahar düz deyir. Gəlin söhbəti dəyişək. Biz də adımızı kişi qoymuşuq, amma o, zənən xeylağı olmasına baxmayaraq bizdən ağıllıdır.

Rüstəm - Mamedəli, kişi-zənən dedin, yadıma düşdü. De görək cənnətdə kişi ilə qadınlar bir yerdə olaca, yoxsa ayrı?

Məmmədəli - XI əsrin böyük din alimi Şeyx Ənsari həzrətləri "Müqəddəsəti nizam" kitabının 211 səhifəsində bu-yurur ki, cənnətdə kişi ilə qadın ayrı olaca.

Rüstəm - Bə niyə ayrı?

Məmmədəli - Abdulla Übeyd həzrətləri buyurur ki, cənnətdə kişi ilə arvad bir yerdə olsalar, daha ora cənnət olmaz ki.

Vahid - Amma bu əməliyyat yaman uzun çəkdi. Saat 1-də Dəmblokun iclasına çata bilməsək...

İxtiyar - Nə olar? Qiyamət qpar? Saat 2-də də bizim partiyanın iclası var.

Məmmədəli - Sizin partiyanın iclası bütün ölkəni bürüyüb. Sən getməsən, dünya dağılar?

İxtiyar - Sən dediyin o iclaslarda biz bu boyda ölkəni idarə edirik. Sizə boşboğazlıqla məşğulsunuz.

Rüstəm - Bu gün Dəmblokdə hansı məsələ qoyulub?

Vahid - Qarabağ məsələsi.

İxtiyar (gülür) - Mən ölüm, bunlara bax ey, dövlət qalıb bir tərəfdə, bunlar Qarabağ məsələsi həll eləyir! Ə... axı siz kimsiniz?

Rüstəm - Dövlətin yadına Qarabağ düşür?

İxtiyar - Ə... bəs bu boyda danışıqları kim aparır?

Məmmədəli - Elə danışıq aparılır, sən əməldən danışı.

Rüstəm - İqtidar da, müxəlifət də birdəfəlik başa düşməlidir ik, Qarabağın açarı Rusiyanın əlindədir.

Məmmədəli - Bir də İranın.

Vahid - Bəs Türkiyə?

Rüstəm - Türkiyə hələ öz içindəki PPK-nın öhdəsindən gəlsin, sonra Qarabağla məşğul olar.

İxtiyar - Siz hamınız xarici ölkələrin agentlərisiniz.

Məmmədəli - Sən də DTK-nın agentisən.

İxtiyar - Öz ölkəsinin agentli olmaq insana şərəf gətirir.

Rüstəm - Sən ölkəyə deyil, vlasta qulluq edirsən.

İxtiyar - Vlasta qulluq etmək, ələ millətə qulluq etməkdir.

Gülbahar - Bəsdirin, kifayətdir! Siz bura dava-dalaşa gəlmisiniz, yoxsa ananızın dərdinə qalmağa? Ayıb deyil? Utan-

mırsınız? Rədd olun burdan! Rədd olun deyirəm sizə. Onsuz da tələsirsiniz. Gedin iclasınıza.

Rüstəm - Gülbahar, sən... çerezçur eləyirsən ha...

(Azər Gülbahara yaxınlaşıb, onu kənara çəkmək istəyir.)

Gülbahar - Mən bilmirəm siz necə oğulsunuz? Ana orda narkoz altında doğranıb tökülür, burda sizin ürəyiniz ağrı-mır. Vətəndən danışır, onun dərdinə qalır, onu hər biriniz öz bildiyiniz yolla xilas etməkdən dəm vurursunuz, amma burda ananızın ağrısını öz ürəyinizdə hiss edə bilmirsiniz. Anasının ağrısını çəkməyənlərin Vətənin dərdini çəkəcəyinə kim inanar? Çəkilin burdan! Mən sizi görmək istəmirəm. Rədd olun iclasınıza! Orda, ölümə-həyat arasında qalan ananın canına və içirəm, burdan rədd olub getməsəniz, qışqırıb bütün həkimləri, xəstələri bura tökəcək, onların gözü qabağında sizi rüsvay edəcəyəm!

(Onları itələyir.)

İxtiyar - Ay qız, nə olub sənə? Bir səbrin olsun.

Gülbahar - Siz məni boğaza yığdınız (Bərkdən qışqırır.) Rədd olun! Rədd olun!

(Həkimlər, xəstələr görünür, qardaşlar bir-bir çəkilib gedir, Gülbahar kənarda əyləşib höknürtü ilə ağlayır. Həkim Gülbahara yaxınlaşıb onu sakitləşdirməyə çalışır.)

Həkim - Gülbahar xanım, özünüzdə ələ alın.

Gülbahar - Daha bacarmıram, doktor, bacarmıram.

Azər - Hər halda onlar səndən böyükdür. Sən səbirli ol-malıydın...

Gülbahar - Neyləyim? Hirsimi boğa bilmədim.

Azər - Hirsli başda ağır olmaz, əzizim.

Gülbahar - Əslinə baxsan, onlar getməyə bəhanə axtarırdılar. Mən də o bəhanəni verdim onlara.

Azər - Amansız olma, məgər onlar da övlad deyil? Elə adam var, yangısı görünür, elə adam var ki, içində çəkir.

Gülbahar - Niyə sən pisdə də yaxşılıq görmək istəyir-sən?

Azər - Çünki dünyada mütləq pislik yoxdur.

Gülbahar - Sənin sözündən belə çıxır ki, 57 milyon insanın qanına bais olan Hitlerdə də, millətimizin fəxri olan minlərlə ziyalımızı Sibirin şaxtasında möhv edən Stalində də, insan kəllələrindən qalalar tikdirən Teymurləngdə də yaxşılıq axtaraq?

Azər - Dediyn Əmir Teymur çadırında yuva quran qaranquşun xatirinə çadırını sökdürməmiş, öləndə müəlliminin ayağı altında dəfn olunmasını əmr etmişdir. Mən bununla müstəbidlərin vəhşiliklərinə haqq qazandırmaq fikrində deyiləm. Amma Loğmandan soruşdular: - Dünyada pis adam çoxdur, yoxsa yaxşı? Cavab verdi: - Yaxşılar çox olmasaydı, dünya çoxdan dağılmışdı.

Gülbahar - Sən ulduz axtarışında o qədər göylərə baxmısan ki, ayağın yerdən üzüllüb. Yerdəki pislik zülmətində də işıq və ulduz axtarırsan.

Azər - Yox, Gülbahar, əgər biri mənə pislik ələyirsə, mən onun səbəbini özümdə axtarmalıyam. Şair deyir ki,

Özgədə axtarsaq hər naqisliyi

Hamı yaxşılıqdan görək el çəkə.

Pis adam var isə... onun pislili

Mənim pisliliyimdən göyərmiş bəlkə?

Gülbahar - Bu, şair təxəyyülündən doğmuş şairəne sözdür.

(Şəfqət bacısı gəlir.)

Şəfqət bacısı (Gülbahara) - Xəstə xeyli qan itirib, qan vurmaq lazımdır. Qan qrupunuz nəçədir?

Gülbahar - İki.

Şəfqət bacısı - Yox, üçüncü qrup lazımdır.

Azər - Mənim qanım üçüncü qrupdur.

Şəfqət bacısı - Onda keçin içəri.

(Azər əməliyyat otağına keçir.)

III ŞƏKİL

(Birinci şəkildəki səhnə. Hər masanın yanında bir çəmədan. Pərdə açılarkən Ana, Gülbahar və Azər gəlirlər.)

Gülbahar - Həmişə evində, eşiyyində, ana. Səni görəmişəm vaxt bu evdən əskik olmayasan.

Ana - Övladlarımla bir yerdə. Amma sən mənə övlad yox, ana oldun. Azərlə xoşbəxt olasan, qızım.

Gülbahar - Azər də sənin bir övladın.

Ana - Yaxşı kürekən elə övladdır. Hələ mən onu demirəm ki, o, mənə ölümündən xilas olardı. Bu gün mənim damarlarımdan onun qanı axır. (Azəri qucaqlayır.) Qanını mənə halal elə, oğul.

Azər - Halal xoşun olsun, ana.

Ana - Bizim qan qrupumuz da eyni imiş.

Gülbahar - Dünyada təsadüfi heç nə yoxdur. Sənin yanında bir qədər açıq danışdığımıza görə mənə bağışla, ana. Əgər Azərlə qanımız qaynamasaydı, biz bir-birimizi necə tapardıq?

(Vahid, Məmmədali, Rüstəm gəlir.)

Vahid - Xoş gördük, ana, həmişə ayaq üstə.

Məmmədali - Həmişə evində. Allah mənim dualarımı eşitdi. Anamızı təzədən bizə verdi.

Rüstəm - Anamızın şərəfinə bu gün banket düzəltməli, bu günü otmeçat cəməliyəlik.

Məmmədali - Otmeçat yox, qeyd.

Vahid - Gülbahar, nəyin var, gətir qoy ortaya.

Gülbahar - Mən dünəndən hazırlığımı görmüşəm.

(Ana ilə mətbəxə keçir, masanı bəzəyir.)

Rüstəm - Yeznə, sən də burdasan? Xoş gördük.

Vahid - Yeznə nədənsə bizə bıq vermir.

Məmmədali - O sizin tayınız deyil.

Rüstəm - O, göydə yeni ulduzlar axtarır, biz də yerdə millətimizin xilasına yollar axtarıq.

Məmmədali - Tapdığın yola quzu kəsim, ay Rüstəm. O yol bizi uçuruma dirəmir ki?

Rüstəm - Mənim yolumun uçuruma dirənib-dirənməməsi hələ məlum deyil. Amma sənin yolun...

Məmmədəli - Mənim yolum İslamın müqəddəs yolu dur. Allaha şükür, 1300 ildən çoxdur yaşayır. Sənin yolun Allahsızlıq, imansızlıq yoludur ki, 70 ilə künfeyi-kün oldu.

Vahid - Məmmədəli düz deyir, Allahı inkar edən bir ölkə məhvə getməli idi və getdi. Mən bugünkü iqtidarın Allahı tanımasını onun ən yaxşı cəhəti sayıram.

Gülbahar - Buyurun süfrəyə.

(Masa ətrafına oturlurlar.)

Vahid - Ana, sən başda əyləş.

(Ana masanın başında əyləşir.)

Vahid - Badələri doldurun.

(Rüstəm badələri doldurur, Məmmədəli stəkani götürüb kənara qoyur.)

Məmmədəli - Mən pəs! Məkrufdur.

Vahid - Anamızın sağlığına içsən, Allah sənin günahından keçər.

Rüstəm - Heç olmasa bu gün iç.

Məmmədəli - Siz ananızı olan məhəbbətinizi araqla izhar edin, mən də onun ömrünün uzadılması üçün dua oxuyum. Oğul duası müstəcəb olar.

Ana - Məmmədəli ilə işiniz olmasın, necə bilir, elə də eləsin.

(İxtiyar gəlir.)

İxtiyar - Paho!.. Mən kimi görürəm? Sənə canım qurban olsun ay ana, həmişə ayaq üstə, həmişə evində.

(Anasını qucaqlayıb oturur.)

Rüstəm - Lap vaxtında gəlmişən. Hələ içməmişik. Bakalını doldur. Starşı brat kimi birinci söz mənimdir.

Məmmədəli - Allah, sən bizi təzə starşı bratın boyunduruğundan saxla!

İxtiyar - Əşdirik səni, böyük qardaş! Döşə gəlsin.

Rüstəm - İçək bu bakalları...

Məmmədəli - Bakal yox, qədəh də. Bakal rus sözüdür.

İxtiyar - Qədəh də ərəb sözüdür.

Rüstəm - Nu, xoroşo, badə olsun.

Məmmədəli - Badə də fars sözüdür.

Vahid - Əşi, yaxşı da. Piyalə də, fınca de.

İxtiyar - Onlar da bizim sözlərimiz deyil.

Rüstəm - Bəs buna (*qədəhi göstərir*) bizim dilimizdə nə deyirlər?

Məmmədəli - Bizim mübarək dinimiz içkini haram buyurduğundan, içinə tökülən o zəhrimarin da adını yaratmayıb.

Rüstəm - Vo-pervix, qədəh sözü ərəbcədirsə, islam dini ni yaranan, içkini zapreşat eləyən ərəb görək "qədəh" sözünü də yaratmayıdı. Vo-vtorix da, bütün qədim ərəb, fars şairləri içkidən dəm vurub.

Gülbahar - Yaxşı, qabın adını çəkməyin, deyin, içək bu içkini...

Rüstəm - Otlıqno! İçək bu içkini ürəyini bizə yedirib bizim yolumuzda pastele düşən, bu gün isə zdooroviyası düzələn Zəhrabəyim anamızın sağlığına.

Məmmədəli - Namxuda, sihhəti düzələn də.

Vahid - Sihhət də ərəb sözüdür.

Rüstəm (*başını yellədi və sözüne davam edir.*) - O ana ki, bizə jizn verib.

Məmmədəli - Həyat verib.

Rüstəm - Biz hələ şkolnik olanda atamızı itirdiyimizdən, bizə həm ata olub, həm ana. Bizi böyüdüb, bu ölkəyə 5 gözəl övlad bağışlayıb. O ana ki, lülkəmizin başında laylamızı çalıb, hər cəfamızı çəkib, əllərimizdən tutub bizi şkola aparıb, bizə obrazovaniye verib, bizi həyata hazırlayıb. (*Məmmədəli başını yellədir.*)

Ana - Oğul, bəsdı, bu sözlərlə məni utandırma. Dediklərin hamısı mənim analıq borcum idi.

Rüstəm - Yox, ana elə demə, məgər bütün analar öz analıq dolqunu sən qədr yerinə yetirə bilib? Yetirdiyin bu övladlara bax, fəxr elə, bu övladların hər biri bu gün vətənimiz üçün nə qədər görəklidir.

Məmmədəli (*Vahidin qulağına*) - Bu, özünü də qatır bizə!

İxtiyar - Araqlar soyuyur.

Rüstəm - Nə olub, kuda şeşim?.. Hələ mən sözümü birtirməmişəm. Zəhrabəyim anamızı o anadiri ki, özü yeməyib bizə yedirib, özü geyməyib bizi geyindirib.

Vahid - Bizim dişimiz ağrığında onun ürəyi ağrıyır. Pərvanə kimi başımıza dolanıb, bizi dünyanın bütün dərd-bəlalarından zəfişat eləyib.

Gülbahar - Amma boynumuza alaqla ki, biz onun başına, o dolandığı kimi dolana bilməmişik.

Ana - Balalarım, daha bədsir!

Vahid - Bir sözle, içək anamızın sağlığına.

Gülbahar - İçin, sonra mənəm bir təklifim olacaq.

(Qardaşlar içir.)

Rüstəm (*Azərə*) - Bəs sən niyə içmədin? Yoxsa sən də Məmmədəli kimi mollasan?

Gülbahar - O içən deyil.

Vahid - Buyur, bacım, sən təklifini de.

Gülbahar - Anamızdan eşitmişik ki, atamız "Dədə Qorqud"un böyük tədqiqatçısı olmaqdan başqa, həm də gözəl tarçalarmış. O divardan asılan tar atamız öləndən sonra köynəyindən çıxarılmayıb. Mən istəyirəm ki, anamızın şəfa tapdığı bu gün o tar köynəyindən çıxarılsın və anamızın şərəfinə atamızın çox sevdiyi "Ana" mahnısını çalınsın.

Məmmədəli - Musiqi haqqında məşhur şair mövlana Cəlaləddin Rumi buyurub ki,

Nə quyəm səmə ey bəradərke çist

Məgər məstəmə rə bedanəm kist.

Rüstəm - Məmmədəli, vallah sənəin şitətlərindən yorulduq.

Vahid - Gülbahar, o "Ana" mahnısını kim çalacaq?

Gülbahar - Əgər anam izn verərsə... Azər çala bilər.

Ana - Çala bilər... mən nə deyirəm.

Gülbahar - Onda dur, tarı götür, köynəyindən çıxart və özün ver Azərə.

(Ana tarı köynəyindən çıxarıb Azərə verir. Azər C.Cahangirovun "Ana" mahnısını çalır. Hamı başını aşağı dikib mahnını dinləyir. Mahni bitincə övladlar göz yaşlarını silə-silə gəlib analarını öpürlər. Ana da ağlayır.)

Ana - Atanız bu mahnını çox sevər, hər dəfə çalanda ağlaydı.

Vahid - Çox sağ ol, Azər. Sən bizi ağlatdın. Bu mahnı bizim hamımızı anamızın başına dolanmağa çağırır.

(Ana göz yaşlarını silə-silə yan otağa keçir.)

Gülbahar - Mənim əziz qardaşlarım, istəyirəm sizi bir mətləbdən əgah eləyim. Əməliyyat aparən həkim bu gün mənə dedi ki, anamızın bundan sonrakı həyatı bir tükəndən asılıdır. Biz onunla çox mülayim rəftar etməli, onun xətrinə dəyməməli, onu ovcumuzun içində saxlamalıyıq. Əgər belə etməsək, anamız əlimizdən gedəcək. Onsuz da xəstə ürəyi əməliyyatdan sonra çox zəifləyib. Odur ki, sizi and verirəm indi eşitdiyimiz "Ana" mahnısında dilə gətirilən ana ruhuna, atamızın müqəddəs məzarına və onun qulluq etdiyi müqəddəs yola, anamızı qoruyaq, onun istədiyi kimi əlbir, dilbir olaq.

IV ŞƏKİL

(Həmin otaq: Qaranlıqda qardaşların hay-küyü eşidilir.)

- Deyirəm, bunu da içək...

- Əşi, bədsir də... elə bütün sağlıqları görək sən deyəsən. Bizə də bir mafal ver.

- Yox, daha bu olmadı, gəlin oçeredlə danışaq.

- Mən oçered-zad bilmirəm, sözümü kəsməyin.

- Sənəin nə deyəcəyini bilirəm!

- Bir səbrini bas, gör nə deyirəm.

(Işıq yanır, 3 qardaş masa arxasında sərxəş vəziyyətdədir. Məmmədəli və Azər isə kənarda oturub onları seyr edir.)

Məmmədəli - Sahibi Atiyyə ibn İrvə əs Sədi həzrətləri buyurub ki, keflənib aqlını itirənə baxmağın özü də məkrufdur. Burdan əkilsock yaxşıdır.

Gülbahar - Bu dəlilləri bizim umudumuza qoyub hara əkilirsən?

Məmmədəli - Bacım, Həzrət Əli hədisi şərafında buyurur ki, şərab içən məst olar. Məst olan aqlını itirər, aqlını itirən isə yalan danışar, şəər atar. Mən bunların şərinə qorxuram.

Gülbahar - Bəlkə köməkləşib onları o biri otağa aparıb yatdırarsınız?

Məmmədəli - Mənim kimi mömin adamın onlara yaxınlaşması da müstəhəq deyil.

Gülbahar (*sərxoşlara müraciətən*) - İcdiyiniz bəsdir, durun dağılışın.

İxtiyar - Məclis hələ indi qızıdır.

Məmmədəli (*Azərə*) - Yeznə, münəccimlərin göydə ulduz tapmasını başa düşürəm. Bəs o ulduza adı hardan tapırlar?

Gülbahar - Elə ona görə də Azər üçün tapdığı ulduza ad tapmaq, ulduz tapmaqdan çətin olub.

Vahid - Doğulmamışdan əvvəl uşağa ad verilməz. Nədən ki, axı, əvvəlcədən hardan bilsinlər ki, bu arvad oğlan doğacaq, yoxsa qız? Bizim bu yeznə də doğmağınə doğub, mən belə anlayıram ki, bu ulduzun oğlan, ya qızlığı hələ məlum deyil.

İxtiyar - Necə yəni, oğlan-qızlığı hələ məlum deyil. Doğulub axı.

Vahid - Bəs doğubsa, niyə adını qoymur?

Məmmədəli - O qədər içmisiniz, olan-qalan aqlınız da təbəxxür eləyib.

İxtiyar - Sən öl, içimizdə birçə ağıllı sənəns.

Rüstəm - Ə... o nə anlayır içkinin kayfını.

Vahid - Sən o mollaya baş qoşma. Süz o bədələri. Ayılmaq təhlükəsi var.

Məmmədəli - Ayılmaq təhlükə deyil, bala, sizin kimi qəflətdə yatmaq təhlükədir.

Vahid - İnsafən, Məmmədəli qaçaşım düz deyir. Əgər aqlımız varsa, gəlin Demblokun bugünkü vəziyyətini müzakirə edək. Bəs bugünkü iclasdan da dərş götürmədiniz? Görmədiniz ki, Demblokun dağılmaq təhlükəsi var?

Məmmədəli - Demblokun dağılması müstəhəqdır. Amma dağıldısa, evimiz yıxıldı.

İxtiyar - Ə... Siz hansı evi tikmişdiniz ki, indi yıxılmağının dərşini çəkirsiniz?

Rüstəm (*Məmmədəliyə*) - Qaqaş, sən Demblok barədə düz deyirsən. Amma indi yeri deyil, qoy bu gün kayfımızı çəkək, sabah ayıq başla bu məsələni razıbirat eliyərik.

Vahid - Yox, mən sizinlə razı deyiləm. Bu məsələ çox vacib məsələdir.

Rüstəm - Vahid, vo-pervix sənə and verirəm atovun gorusna, kefmizə soğan doğrama, qoy aramızda içək, vo-vtorix da siz unudursunuz ki, aramızda bizə düşmən olan iqtidar çleni var.

İxtiyar - Qaqaş, qorxma bu gün siz Demblokda bir-biriniz xirtdəyini üzəndə, biz orda baş verən bütün həngəmlərdən xəbərdar olurduq.

Rüstəm - Demək bizim içimizdə sizin şpionunuz var?

İxtiyar - Sən bizi hələ tanımamısan? İstəyirsən orda kim nə deyib bir-bir qoyum ovçuna. (*Əlini uzadır.*) Fiştrığın gəlsin.

Vahid - Sən öl, ayıldıq, xərcimiz batdı.

İxtiyar - İnşallah, özünü də batacaqsınız.

Rüstəm - Arzun gözündə qalsın. (İxtiyara) Qaqaş, amma sən də unutma, sizin də içimizdə bizim adamımız var.

İxtiyar - Nə təhər olur ki, sizin içinizdəki bizim adamımızı şpion, amma bizim içimizdəki sizin şpionu adam adlandıırırsınız?

Vahid - Ona görə ki, biz millətə qulluq edirik, sizsə dövlətə. Özü də o dövlətə ki, xalqı ən adi haqqlardan məhrum eləyib. Qaz yox, iş yox, iş yox, itirdiyimiz torpaqları qaytarmağa ümid də yox. Birçə səsimiz vardı, onu da hər seçkidə göz görösi oğurlayırsınız.

İxtiyar - Bizim seçkilər həmişə olduğu kimi, bu il də xarici müşahidəçilərin gözü qarşısında demokratik keçib.

Məmmədəli - Ə... Sizin üzünüz padoşdu? Utanıb qızarmadan ağ yalanı üzümüze qəşşər elə deyirsiniz ki, adamın matı-qutu quruyur.

Vahid - Qoy desinlər. Onsuz da axırları çatıb.

İxtiyar - A bala, səbriniz olsun, axı, bu, keçid dövrüdür.

Vahid - Ə... Sənin də insafın olsun. Bu keçid dövrü nə qədər olar? Ötən illərdə millətin hansı dərdinə əlac etmişdiniz ki, bundan sonra neyləyəsini?

Rüstəm - Bravo! Gəlin diskussiyanı kəsək. Ya predlaqayy bunu içək demokratiya uğrunda hərəkətin sağlığına! (İçirlər.)

Məmmədəli - Əhsən! Bu sağlqla da DUH-un məsələsi düzəldi.

Vahid - Amma bir məsələni sizin yadınıza salmaq istəyirəm. Demblok yaranandan bir qədər sonra bizim partiyanın lideri qezetdə bu məsələyə işarə etmişdi (*Masanın üstündən bir qezet götürüb oxuyur*): "Demblokun yaranmasını alqışlamalıyıq. Amma yaratmaq asan, qoruyub saxlamaq çətindir. Aramıza girib bizi parçalaya bilərlər". Gör o kişi nə boyda uzaqqörənlik eləmiş, hələ o vaxt bu günü görmüşdü. Ona görə də mən təklif edirəm ki, gələcəyə belə proqnoz verən o kişinin yaratdığı partiyanın sağlığına içək. (*İçir.*)

Məmmədəli - Amma dağılmaq qorxusunu hələ Demblok yaranmamışdan əvvəl bizim partiya bəyan etmişdi. (*Masanın üstündən qezeti götürüb hamıya göstərir.*)

Vahid - Düz deyirsən, Məmmədəli. Onda mən ölüm, bir kişilik elə, sən də iç bu badəni öz partiyanızın sağlığına!

Məmmədəli - Əgər sənin kişiliyin çatırsa, sən mənim əvəzime iç o badəni bizim liderin sağlığına.

Vahid - Nakişi özünsən!

Məmmədəli - Yeznə, deyir su girdi qaba, oldu içməli. Demək sən daha özgeşi deyilsən. Bu ailənin üzvüsən, özün də məşallah, alim adamsan. Sən də görək, bizim bu didişməmizə necə baxırsan?

Azər - Çox adi.

Məmmədəli - Necə yeni - çox adi?

Azər - Ona görə adi baxıram ki, ailə cəmiyyətin kiçik bir modelidir.

Məmmədəli - Başa düşmədim.

Vahid - Başa düşmək üçün baş lazımdır. Yeznə demək istəyir ki, bir ailədə ki, bu boyda çöküşmə və didişmə gedir, ailələrin cəmi olan bir cəmiyyət bir qara qəpiyə dəyməz.

İxtiyar - Yəni demək istəyir ki, sizin didişmələrinizin heç bir faydası yoxdur. Dəyirman bildiyini eləyir, çək-çuk başını ağrıdır.

Məmmədəli - Demək, dəyirman deyəndə iqtidarı nəzərdə tutur?

Rüstəm - Bəli, demək istəyir ki, müxalifət çox atdandı düşməsin. İqtidar həmişə iqtidar olaraq qalacaq.

İxtiyar - Bax indi başa düşdünüz! Belə ağıllı yeznəyə can qurban!

Məmmədəli - Yeznə, doğrudan sən bu fikirdəsən?

Azər - Mən siyasət adamı deyiləm və xahiş edirəm mənə bu işlərə qatmayasınız.

Vahid (*Azərə*) - Bura bax, oxu atıb yayı gizlətmə. Qaçqınsan, qaçqın qələtini elə və bizim işlərə burnunu soxma!

İxtiyar - Ona görə ki, həqiqət sizin xoşunuza gəlmir.

(Gülbahar gəlir.)

Rüstəm (*Vahidə*) - Mən başa düşə bilmədim yeznənin sözü niyə səni belə özündən çıxartdı? Axı, elə o da biz deyəni deyir. Bir kışının altında nə qədər didişə-didişə yaşamaq olar? Məgər biz anamızın bolnitsadan çıxmasını gözləmədik? Çama-danlarımız da hazır. İndi Allaha şükür, anamızı sağalılıb, daha ayrılmalıyıq. Bu dədə mülkünü də verək yeznəyə.

Gülbahar - Yeznənin sizin dədə mülkünüze ehtiyacı yoxdur. Onun öz evi var. Əgər ayrılmaq istəyirsinizsə...

(Ana gəlir.)

Ana - Necə? Ayrılmaq? Sən nə danışırısan, Gülbahar?

Gülbahar - Ana, mən sənə demirdim. Amma indi deməyə məcburam. Oğlanların sənin xəstəxanadan çıxmağını gözləyirdi. İndi hər biri öz yuvasına çəkilmək istəyir.

Ana - Bəs bu boyda dedə mülkündə kim qalacaq? Mən ki-rayənişinlərin hamısını çıxartmışam ki, balalarım bir-bir bu dedə ocağında toy eləyim. İndi bunlar hara gedir?

Rüstəm - Ana, sən özün də görürsən ki, biz bir yerdə yaşaya bilmirik, dalaşıyıq, sən də bundan bəspokoitsya olursan. Həm də biz ailə qurmalıyıq. Axı el elə sığışar, ev evə sığışmaz. Ana, sən razılaş elə, ayrılacaq.

Ana - Siz mənim meyidimin üstündən keçib gedə bilərsiniz. Mən nə qədər sağam, siz bir yerdə olmalısınız. Mən bu xəstə ürəyimi 5 yerə necə böldüm?

Gülbahar - Ana, indi zəmanə başqa zəmanədir. Sən deyiyin qaldı keçmişdə.

Ana - Onsuz da mənim ömrümə çox qalmayıb. Onda gözləsinlər, mənə o dünyaya yola salandan sonra bildiklərini eləsinlər.

Rüstəm - Sən nə danışırısan, ana? Bizim toyumuzu eləməmiş, nəvə görməmiş hara gedirsen? Söhbət səndən getmir, biz dolana bilmirik.

Ana (*Vahidə*) - Qardaşın nə deyir? Sən də onunla razısan? (*O birilərinə üzünü tutur.*) Siz də ayrılmaq istəyirsiniz?

Vahid - Ayrı elacımız yoxdur, ana, biz ayrılmalıyıq.

Ana - Qoymaram. Siz əvvəl mənə bu dünyadan köçürün, sonra dedənizin ruhu yaşayan bu ocaqdan köçərsiniz. (*Qoltuğundan "Dədə Qorqud" kitabını çıxarıb tutur uşaqlarının qabağına.*) Olmaz, bu ocaqdan getmək olmaz, dedənizin ruhu sizdən inciyər.

Rüstəm - Əşi, sən də bu kitabı saatda bir soxmə gözümlə. (*Ananı itələyir. Kitab yerə düşür. Ana səndirleyib yığılır, Gülbahar onu tutub taxtda uzandırır.*)

Rüstəm (*anasına yaxınlaşır*) - Ana, ay ana! (*Zəhrabəyim dinmir*). Ana!

Ana (*zəif səsle*) - Nə deyirsən, ay bala?

Rüstəm - Ana, mən sənənin yanında günahkaram. Mənim günahımdan keç. Dünən səni incitdim.

Ana - Sənin qadını alım, ay bala. Sənin nə günahın var ki, mən ondan keçim?

Rüstəm - Yox, ana, biz hamımız sənənin yanında günahkarıq.

İxtiyar - Təkcə indi yox ey... Lap elə uşaqlıqdan biz səni çox incitməmişik. (*Üzünü qardaşlara tutur.*) Öz aramızdır, biz yaman dəcəl, dalaşqan olmuşuq. (*Vahidə*) Yadına gəlir, qonşudakı zırpı erməni gedəsi ilə dalaşmışdım. Zalım oğlu mənə necə basmarlıdısı, bir vaxt gördüm yerdə çapalayıram. Vahid köməyimə gəlməseydi, işim bitmişdi.

Vahid - Hardansa bundan xəbər tutan anamız başı alovlu köməyimizə gələndə, pilləkəndən üzü aşağı necə yıxılıdısı, qolunu sındırdı.

Rüstəm (*Gülbahara*) - Sən onda uşaq idin. Yadına gəlməz. Yazıq arvadın qolu 6 ay gipsdə qaldı.

Məmmədəli - Amma bir gün də yatmadı. Maaşı kəsilməsin deyə, işə də getdi.

Vahid - Tək qolu ilə xərəyimizi bişirdi, çörəyimizi verdi.

Gülbahar - Nənəm deyirdi ki, atamız öləndən sonra anamızı istəyənlər çox olub, amma getməyib.

Rüstəm - Deyib ki, mən övladlarımı ögey ataya qapazaltı eliyə bilmərəm.

İxtiyar - Nənəm də deyib ki, uşaqlara mən baxaram, sən ömrünü puç eləmə.

Vahid - Anam da nənəmə deyib ki, mən öz analıq borcunu heç kəsə boynuna yükləyə bilmərəm.

Rüstəm - Bəs onda bizim övladlıq dolqumuz yoxdur?

Məmmədəli - İmam Cəfər Sadiqi hədisi-şərifində buyurub ki, övlad öz anasını çiyində payı-piyada 7 dəfə Kəbəyə aparıb gətirsə, yenə onun borcundan çıxıb bilməz.

İxtiyar - Sizi bilmirəm, amma mən xəcalət çəkirəm.

Vahid - Elə hamımız içimizdə çəkirik. Amma xəcalətlə iş bitirmiş?

İxtiyar - Bəs indi neyləyək? Onu bu vaxtında tək qoyub getməyə haqqımız varmı?

Rüstəm - Məsələnin bu tərəfi düz. Amma o tərəfdən də fikirləşərsən ki, tək niyə? Axı Gülbahar onun yanında olacaq. Biz də tez-tez baş çəkərik.

Gülbahar - 4 bigiburma oğlanları olduğu halda ananın kükrəkən çörəyi yeməsi düzdürmü? El nə deyər?

Rüstəm - El qəlot eliyər. Qız ola-ola, xəstə anaya gəlin yox, qızı baxar.

Məmmədəli - Əlbəttə, sənin ənlilik-kirşana bürünmüş modnitsa, russkoyazıçını arvadın qaynanaya baxa bilməz.

Rüstəm - Onda qoy qaynanasına sənin ənlilik-kirşana bürünməyən, örpəyə bürünən nişanlın baxsın.

Gülbahar - Bədsir, ayıbdır, hələ mən ölməmişəm. "Ana oğul çörəyi yeməlidir" deyəndə, mən sizin dəyanətinizi sınayırdım. Çürük çıxdınız.

Ana - Balalarım, Allah məni sizin arvadlarınıza möhtac eləməsin. Mən hələ çulumu sudan çıxara bilərəm. Mənim sizdən təvəqqem ayrı şeydir: didişməyin bir-birinizlə, ayrılmayın bir-birinizdən. Əgər mənim bu təvəqqemi yerinə yetirərsəniz, qəbrimdə də sizə duaçı olaram.

Rüstəm - Ana, biz hamımız sənə borcluyuq, sənə minnətdarıq. Sən bir şeyi bilməlisən ki, biz dördümüz də ana kimi sənə haqq verir, səni başa düşürük. Amma görək sən də bizi başa düşsən. Axı, sən də bilirsən ki, bizim davamız ev davası,

mal-mülk davası deyil, əqidə davasıdır, fikir davasıdır. Ona görə də bizim yolumuz bir ola bilməz.

Ana - Siz əqidəni kənarda niyə axtarırsınız? Ən böyük əqidə elə bu kitabdadır. Bu kitab milləti yumruq kimi birləşməyə, adətimizi-ənənəmizi, dilimizi, dinimizi qorumağa çağırır. Bu kitab bismillahlə başlayıb Aminlə bitir.

Məmmədəli - Anamız haqlıdır.

Vahid - Bizim hamımızın əqidəsi Vətəndir, millətdir, onun xoşbəxtliyi, onun gələcəyidir. Amma fərqi ondadır ki, Vətənin xoşbəxtliyi üçün getdiyimiz yollar başqa-başqadır.

Gülbahar - Vətən birdirsə, onun xoşbəxtliyinə gedən yol da bir olmalıdır. Yollar müxtəlifdirsə, demək burda mənafə də müxtəlifdir. Demək, sizin davanız kürsü davasıdır.

İxtiyar - Afərin, bacım! Vətən bir, kürsü də birdir. O kürsü tutulubsa, bizim hamımızın borcu kürsüdə oturmaq yox, ona dəstək vermək, onu çiyinizdə göyə qaldırmaq olmalıdır. Bu gün bu kürsüdə mən otururam, sabah siz oturacaqsınız. Dövlətin başında oturanlar gedir, dövlət qalır, Vətən qalır, millət qalır.

Vahid - Əgər kürsüdə oturan Vətən və millət üçün bir iş görə bilmirsə?

Məmmədəli - Əgər kürsüdə oturan dini dövlətdən ayırırsa necə?

Vahid - Yoxsa sən bizi İranın quyruğuna calamaq istəyirsən? Bizim dinimizə böyük hörmətimiz var. Amma din bizim əxlaqımızı və mənəviyyatımızı qorumaqla məşğul olmalıdır. Vəssalam!

Gülbahar - Bədsirin! Sizin evinizi yıxan o çamadanlara yıxdığımız kitablar, masanızın üstünə qat-qat yıxdığımız riya dolu, yalan dolu, çirkab dolu bu qəzetlərdir. (*Qəzetləri masanın üstündən götürüb çölə fırladır.*) Ana bizi birliyə çağırır, siz yenə daşı otəyinizdən tökmür, dediyinizi deyirsiniz. Anamız orda inildəyir, siz onun başı üstündə yarasına məlhəm qoymaq əvəzinə, o yaranı neştləyirsiniz.

Ana - Balalarım, yaxın gəlin. Mən daha o dünyalıqam, sizə son sözümü deyəcəyəm: 14 il əvvəl dəniz 61 yaşında dünyasını dəyişdi. Onda siz hələ dediyiniz fikir, əqidə sahibi deyildiniz. Ölümündən 2 il əvvəl (*balşın altından "Dədə Qorqud" kitabını götürür*) o, bu kitabı mənə verib vəsiyyətini elədi. Dəniz bütün ömrünü bu kitabı öyrənməyə həsr edib. Bunu bütün Azərbaycan bilir. O, bu kitaba görə həbsxanaya düşdü. Uzun illər "milletçi" damğası ilə yaşadı. "Dədə Qorqud" yasaq edildəndə də "Bu kitab dədəmizin kitabıdır" - deyərək ondan əl çəkmədi. Onun hər cümləsini, hər sözünü bir-bir çözlədi, öyrəndi. Bu kitab onun üçün o qədər əziz və müqəddəs idi ki, siz doğulduqca doğum tarixinizi bir-bir bura yazıb. Siz hamınız bu kitabda bir yerdəsiniz. İndi siz bir-birinizdən ayrılırsınız, onun ruhunu incidər, mənəim ana üroyimi parçalayıb bölmüş olarsınız. Atanızın da vəsiyyəti budur. (*Dərin sükut.*) Mən yenə sizdən təvəqqe edirəm: ayrılmayın!

Gülbahar - Sizin o çamadanlara yığdığınız kitabların hamısını tərəzinin bir gözünə, "Dədə Qorqud"u da o biri gözünə qoysaq, bu kitab hamısından ağır gələr. Budur dədəmizin öz əli ilə yazdığı vəsiyyət: "Bu gün oktyabr ayının 2-də ömr-gün yoldaşım Zəhrabəyimin cismindən bir parça ayrıldı ki, adını qoyduq Qorqud balam." (*Rüstəm atasının yazdığı səhifəyə baxıb xəttini tanıyır və yaylıqlı ilə göz yaşlarını silir.*)

Ana - Atanızın ruhu mənə bağışlasın. Mən o vaxt zamanədən qorxub sizin hamınızın adlarını dəyişdirmişəm.

Gülbahar - "Filan tarixdə Zəhrabəyimin cismindən bir parça da ayrıldı, onun da adını qoyduq Beyrək." (*Vahid də yaxın gəlib atasının xəttini görür və yaylıqlı basır gözünə.*)

"Filan tarixdə Zəhrabəyimin cismindən bir parça da ayrıldı, onun da adını qoyduq Bayandır." (*İxtiyar da yaylıqlı üzünə tutur.*)

"Filan tarixdə o zəif bədəndən bir parça da ayrıldı, onun da adını qoyduq Salur." (*Məmmədoli də gözələrinin yaşını silir.*)

"Filan tarixdə yazıq Zəhrabəyimin qalan bədənindən bir parça da ayrıldı ki, onun da adını qoyduq Banuçiçək."

Ana, indi izn ver, atamızın qoyduğu adları qaytararaq.

Ana - Yox, qızım, atanızın verdiyi Dədəm Qorqud adlarını özünüə o vaxt qaytara bilərsiniz ki, siz o adlara layiq olasınız.

Gülbahar (*Atanın yazısını oxumağa davam edir*) - "Yer, göy, ay və ulduzlar göylərdə seyr edib gözə-gözə əvvəl-axır günəşin başına dolanırlar. Çünki ay və ulduzlar hamısı çox-çox əvvəllər günəşdən qopub ayrılan parçalardır.

Mən etiqad edirəm ki, mənəim balalarım dünyada hər yeri gözib-dolansalar da, yenə də əvvəl-axır anaları Zəhrabəyimin ətrafında dolanmalıdırlar. Çünki ay və ulduzlar günəşin parçaları olduqları kimi, mənəim balalarım da analarının ay və ulduzlarıdır. Vay o kəsin halına ki, təbiətin bu əzəli qanununu pozmaq istəyər."

Azər - Sizi ağladan bu ibrətamiz sözlər mənəim də çoxdan axtardığım bir müşkülü açdı. Tapdığım ulduza ad tapa bilmirdim. Ay və ulduzların günəşdən ayrıldığına və buna görə də günəş öz minnətdarlıqlarını bildirmək üçün onun başına dolanmalarından dərs götürməyi sizə tövsiyə edən atanızın bu sözləri məhz Dədə Qorqud haqqında yazdığı bu kitabla əlavə etməsi təsadüfi deyil. Çünki "Dədə Qorqud" bizim Oğuz dədəmizin bizə kimliyimizi tanıdan müqəddəs kitabıdır. Buna görə də mən sizin müdrik atanızın bu müdrik sözlərindən dərs götürüb, tapdığım ulduzun adını "Dədə Qorqud" qoyuram.

Ana - Allah səndən razı olsun, Azər balam. Tapdığın ulduza ulu dədəmizin adını verməklə, sən ana Vətənimizə səssiz-küsyüz, haray-həşirsiz, dava-dalaşsız xidmət eləmiş oldun. Vətən və dədə ruhuna əsl xidmət belə olar. Mən indi dünyadan rahat köçə bilərəm. (*Ana başını yastığa qoyur.*)

Gülbahar (*Ananın ölindən kitabı alıb kürsünün üstünə qoyur.*) - Bu vəzifə kürsüsündə yalnız Dədə Qorqud ruhundan çıxan, öz kökünə qanı və canı ilə bağlı adamın oturmağa haqqı var. Sizin kimi öz ata və anasına arx çevirən, onların ruhuna bi-

gane olan, kökündən ayrılmış adamların bu kürsüdə oturmağa haqqı yoxdur.

Ana - Qızım... Səni çox incitdim... mənə halallıq ver.

Gülbahar - Ana, mən sənə neylədim ki...

Ana - Qızım... (Gözlərini yumur.)

Gülbahar - Ana, ana! Eşitmirsən məni? (Anasına doğru əyilir, onu silkələyir.) Ana! Ay ana! Ana! (Ağlayır.) Quş kimi uçub getdi (hönkürür.)

(Övladlar ananın ətrafına toplanırken)

Perdə

May, iyun, 1999.

2000-ci il oktyabrın 6-da Gənclər
Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur.

FƏRYAD

(7 şəkilədən ibarət mənzum dram)

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Əmir - Hələb əmiri
Vəliəhd - Əmirin oğlu
Zahid - ölkənin din xadimi
Dəyanət - onun oğlu
Loğman - saray alimi
Aypara - onun qızı
I Nəsimi
II Nəsimi
Vəzir
Çalpapaq - Loğmanın gənclik dostu
Qoca şair
Gənc şair
Rəhman - məhbus
Sübhən - məhbus
Kəramət - məhbus
Şəkkək
Gözətçi - zindan keşikçisi
Lal
Mərvan

PROLOQ

Məhbuslar dar ağacı qurur. Kənarda gözətçi gəzilir.

Rəhman

Ordan o baltanı bəri ver görək.

Kəramət

Buyur.

Sübhan

Taxtalar da çürükdür.

Rəhman

Neynək?!

Əsl dar ağacı - bu ki, bəllidir -

Çürük taxtalardan düzəlməlidir.

Bütün ağacların kökü var ikən,

Köklü dar ağacı heç gördünmü sən?

Gözətçi

Dilə güc verməyin, ələ güc verin,

Qisməti zindandır zəvçəyənlərin.

Kəramət

Əlim bərk gicişir, vurummu?

Rəhman

Dayan!

Sən də çox banlama belə obaşdan.

Sübhan

Asılan asılır, bunlar nağıldı,
Həllaci dəstəsi yaman dağıldı.

Rəhman

Bəs Musa?

(Gözətçi kənardan onları dinləyir.)

Kəramət

Hələlik o, tutulmayıb.

Rəhman

Demək hələ Musa məğlub olmayıb.

Onun ağlı iti, yolu da haqdır.

Gözətçi

O da sizin kimi tutulacaqdır.

Sübhan

De sən öl!

Kəramət

Mən ölüm!

Sübhan

Bəs hələ sağsan?

Kəramət

Vurummu?

Rəhman

Dayan!

Gözətçi

Zahid fitva verir: özü gəlməsə

Nəslini qıracaq... Sözüm gerçəkdir.

Musanın başını gətirən kəsə
Yetmiş min mükafat veriləcəkdir.
Kaş mənim əlimə keçəydi Musa.

Kəramət

Gücün çatardımı ona, ay kosa?

Gözətçi

Sən pulun gücünü bilmirsən hələ!
Pul elə bıçaq ki, onun gücüylə
Bir nədir, yüz başı kosən görmüşəm.
Mən də gördüyümdən dərs götürmüşəm.

Sübhan

Dərsin yaman dərsdir.

Gözətçi

İşləyin görək.
Bu gün bu həngamə qurtarsın görək.

Gözətçi gedir, işıq sönür, sağdan Loğman, soldan Zahid çıxır.

Loğman

Yalanla gerçəyin qarışmasından
Nələr... nələr çəkir bu yazıq insan.
Gerçəkdir ən böyük dinim, kitabım,
Odur həm sevincim, həm iztirabım.

Zahid

Ölüm də gerçəkdir... Kim onu istər?
Hər gerçək olan şey sevilir məgər?

Loğman

Yalan gerçək kimi deyilən zaman
Haqqın da tüstüdən gözü yaşarmış.
Yalan halva kimi yeyilən zaman
Həqiqət zəhərtək acılaşmış.

Zahid

Bəzən ən doğru söz - həqiqət olmur,
Həqiqət hər yerdə zərurət olmur,
Həyat üzə durar, bizi yamanlar,
Uymasaq dünyanın öz gərdisinə.

Loğman

Yaşamaq xətrinə haqqı dananlar,
Qazana-qazana uduzur yenə.

I ŞƏKİL

XV əsrin əvvəli. Hələb. Sarayda Vəliəhdin yataq otağı. Vəliəhd yatır.
Kosmik musiqi. Vəliəhd yuxu görür... Dəyanətin kölgəsi görünür.

Vəliəhd

Dəyanət? Bu sənmisən? Yenə gəldin sən, yenə.
Niyyə öz həyatını qurban verdin sən mənə?

(sükut)

Həç unuda bilmirəm o dəhşətli günü mən.
Gecələr qovammıram yuxumdan da səni mən.
Gündüzlər hara getsəm, hərlənirsən yanımda,
Sən bir qara xal kimi durmusan vicdanımda.
Ölüb mənim yerimə, məni saldın zülümə.
Söylə, mənim yolumda niyyə getdin ölümə?
Niyyə? Cavab ver, niyyə?

(sükut)

Niyyə öz həyatını qurban verdin özgəyə?
Dinmirsən... Onda rədd ol, nə durmusan, getsənə!
Əsitmirsən?... Ah, işıq! Işıq verin tez mənə!
Məndən ötrü sən nəçin qıydın öz həyatına?

Dəyanət

Sənin birçə yolun var: mənə salma yadına?

(getmək istəyir)

Vəliəhd

Mənə cavabsız qoyub hara gedirsən? Dayan!

Dəyanət

Bilmək üçün o sirri dönüb mən olmalısən.

Vəliəhd

Mən də sənin bildiyin hikmətlərdən halıyam,
Sənin bacardığını mən də bacarmalıyam!

Dəyanət

Nə deyirəm, de, bacar, bax, bu meydan, bu da sən.
Məsəl var: vuran oğul soruşmaz bir kimsədən.

(sükut)

İgid dilə gətirməz hər qəlbindən keçəni.

Vəliəhd

Niyə aciz görürsən, axı niyə sən mənə?

(Dəyanət qəhqəhə çəkib gülür).

Dəyanət

Daldan atılan daşın topuğa dəydiyini
Özün yaxşı bilirsən.

Talaşların əbəsdir, polad sınar, öyilməz,
Öz boyundan yuxarı heç kəs tullana bilməz.
Sənə yaxşı bələdəm, gözəlsə də xislətin,
Acizlik xəmrəsiylə yoxludur fitrətin.

Vəliəhd

Sübut elə, sən sübut!

Dəyanət

Bu gün, sabah, ya dünən,
Mərdanə bir ölümü səndən heç ummuram mən,
Olanı olduğu təkmək necə? Çətindi?
Sən ondan da çəkindin...
Bax, burdadır xəyanət!
Niyə sən demədin ki, öldü mənim yerimə
Zahid oğlu Dəyanət?

Vəliəhd

Yətər, dedin nəhayət, ürayindən keçəni,
Mən bunu gözələyirdim, istəyirdim sən mənə
Danlayasan, söyəsən,
Mənə haqq verməyəsən...
Bulanıq dağ seliyəm, istədim ki, durulum,
Sənin töhmətlərdən özümçün aydın olum.

Dəyanət

Nə qədər ki, həyatda tapmamısan qayəni,
Mən səni söyməsəm də, döyəcək həyat səni.
Bir amalın yolunda iztirab çək, əzab çək!
Arzu çiçəklərindən ürayində güləb çək!
Nəş'ə, sevinc ürəyi hər gün dayazlaşdırar,
İdrakin zirvəsinə kədərlər qapı açdırar.
Yar olsun əzab sənə, dərd sənə, kədərlər sənə,
İnsantək yaşamağı əzab öyrəder sənə.
Heç olmasa sev, bax,
Səni yaşada bilsin sevginin əzabları.

Dəyanətin kölgəsi çəkilir, işıq yanır. Vəliəhd yuxudan oyanır. Çarpayından düşüb gəzinir. Birdən nəsa yadına düşür, içini çəkir.

Vəliəhd

Axı, o da sevir, sevir, sevir Ayparanı,
Özüm ağırlığında günah sahibiyəm mən.
Allah, yol göstər mənə,
Allah, qüdrət ver mənə!

(Uzaqdan Ayparanın mahnısı eşidilir).

Mahnı

O zamandan ki, sən ulduz kimi söndün,
Səni xatırlayıram hər gecə, hər gün.
Yuxulardan umuram vəslini hərdən,
Demə imdad yox imiş xatirələrdən.
Səhərim gəlsin, ötüşsün, gecə keçsin,
Suyu anmaqla susuzluq necə keçsin?

Görürəm, yoxmuş həyat heç demə sənsiz,
Bu günün ünvanı mümkündürmü dünənsiz?
Nə deməkdir, nə demək bir belə yanmaq?
Səni andıqca anır, doymuram ancaq.
Səhərim gəlsin, ötüşsün, gecə keçsin?
Suyu anmaqla susuzluq necə keçsin?

II ŞƏKİL

Ayparanın otağı. Aypara mahnı oxuyur. Vəliəhd gəlir.

Aypara

Vəliəhd, xeyir-ola, nə əcəb səndən?
Gəlişin xeyirmi?

Vəliəhd

Lap çəşmişəm mən.
Üzümə dayanıb daha vicdanım.
Sənsən ümid yerim, sənsən gümanım.

Aypara

Nə olub?

Vəliəhd

Səbrlə sən məni dinlə.
Gəldim ki, dərdimi bölüm səninlə.
Yalan danışmışam, sizə ağ yalan!

İndi asılmışam günahlarımdan.
Dünya sirrə dönüb indi mənimçün.
Yazıq Dəyanəti itirdiyim gün
Elə özümü də itirmişəm mən,
Didərgin düşmüşəm özüm-özümdən.

Aypara

Səni anlayıram...

Vəliəhd

O gündən bəri
Mənə dəhşət ilə baxan gözləri
Unuda bilmirəm... Ah o baxışlar!..
Onun ölümündə mənəm günahkar:
Həllaci dəstəsi çıxıb məşədən
Bizim üstümüzdə cumdu qəflətən.
Arxamız uçurumdu, qarşımız yoxuş,
Quldur dəstəsi də çevikdən çevik.
Bizim döyüşçülər heç göz açmamış
Gördük hər tərəfdən dövrələnməmiş.
Tərpənə bilmədik... Tutdular bizi,
Zəncirə saldılar əllərimizi.
Sonra Vəliəhd xəbər aldılar,
Susdum... Zəhid oğlu Dəyanət bu dəm
Dedi: Vəliəhdəm, nə sözünüz var?
Dedilər: - Yalandır, o dedi: - Mənəm:
Bir də soruşdular: Vəliəhd kimdir?
Qorxudan bədənim əsirdi tir-tir.
Baxışlar ox kimi sancıldı mənə,
Dilim tutulmuşdu, susurdum yenə.
Dəyanət qışqırdı bir də: Karsınız?
Niyə Vəliəhdə inanmırsınız?
Onların başçısı...

Aypara

Musa?

Vəliəhd

Hə, Musa!
Bilmirəm bu anda necə oldusa

Məni yana çəkdi, üzümə baxdı,
Elə bil gözləri danışacaqdı.
Bir kəlmə astadan "get" dedi, oğlan,
Arxama baxmadan mən qaçdım ordan.
Dəyanət beləcə mərdü-mərdanə
Mənim əvəzimə getdi qurbana.

Aypara

Nəhayət, nəhayət qəlbinə açdın,
Yaxşı ki, hər şeyi özün danışdın.
Etiraf savabdır, günah deyil ki...
Qoydun öz yerinə qaranı, ağı.

Vəliəhd

Bununla bərabər onu da bil ki,
Mən səndən ummuram bağışlanmağı,
Sənin gözlərinə yalnız mən bu gün
Görünmək istədim olduğum kimi.
Lakin bir ricam var: Atan bilməsin,
Mənim Dəyanətə xəyanətimi.
Loğman ustadımdır, ilkin ustadım.
Mən ona layiqli şagird olmadım.

Aypara

Atam sevir səni öz oğlu kimi.

Vəliəhd

Amma vicdanımda ləkə var, ləkə.
Qorxuram çsidib xəyanətimi
Atan, əvəzimə xəcalət çəkə.

Aypara

Aydındır.

Vəliəhd

Sirrimi açıb mən sənə
Verdim günahımı mühakimənə.
Özüm çox çalışdım, bacarmadım mən,
Səndən istəyirəm cəzamı, səndən!

Aypara

Özün öz cəzanı sən verməsəydin,
Mənim də yanıma gəlməzdin yaqın.
Qayıdaq keçmişə... Dəyanət, sən, mən
Birlikdə böyüdük lap körpəlikdən,
Bir yerdə dərs aldığ mənəim atamdan.
Yaxşı xəbərdarlıq bir-birimizdən.
Üstün tutmamısan özünü bizdən.
Vəliəhd olsan da, sən ki, heç zaman.
Cəza məqbul olar, günahkar özü
Pis iş tutduğunu əgər bilməse,
Ancaq cəza düşmür, öz günahını
Çəkdiyi əzabla ödəyən kəsə.

Vəliəhd

Belə deyəcəksən, bildirdim yaqın,
Ağına, hissənə belədən sənin.
Bununla bərabər, bunlar sözdü, söz!
Mən əzab çəkirəm gecəbəgündüz.

Aypara

Dostunu qəlbində yaşatmaqla sən
Qurtara bilərsən ingəncələrdən.
Gəl hər işimizdə, diləyimizdə
Ona layiq olaq deyirəm biz də.
Onun heykəlini xeyir rəmzitet
Ucaldıb yaşadaq üroyimizdə.
Onun amalıyla gəl yaşayaq biz.

Vəliəhd

Ancaq Dəyanətlə fikirlərimiz
Bəzən toqquşurdu...

Aypara

De görək niyə?

Vəliəhd

Onun meyli vardı hürufiliyə!

Aypara

Nə olar, qoy olsun, nə deyir onlar?

Vəliəhd

Deyirlər insanda Allah əzmi var.

Aypara

Qəbahət axtarma sən sufilikdə
Vəhdəti dərk edən günahkar deyil.
Dərindən baxsanız hürufilik də
Allahı təsdiqdir, o inkar deyil.

Vəliəhd

İnanmıram mən,
Həqiqət ummuram hürufilikdən.

Aypara

Ağlımız buz tutub, ürəyimiz boş,
Ehkam əqlimizi qalıba saldı.
Mənəvi paklığa yüksəliş, uçuş
Özün de, nə üçün günah sayıldı?

Vəliəhd

İnsan ki, Allaha yetişə bilməz,
Sənin "Ənəlhəq"ə sözün nədir bəs?

Aypara

Bu kəlam insana inamdır, inam!

Vəliəhd

İnsanın gücünə mən inanmıram!

Aypara

Özündə o gücü görmədiyindən
İnsan qüdrətinə şəkk elədin sən.

Vəliəhd

O qüdrət hardadır? O qüdrət nədir?

Aypara

İnsanın qüdrəti öz içindədir,
Yaxşı da bizdədir, yaman da bizdə,
Gerçək də bizdədir, yalan da bizdə.

Vəliəhd

Yalanı güclüdür həqiqətdən.

Aypara

Amandır, insana böhtan atma sən,
Qüvvətli olsaydı gerçəkdən yalan,
Tərsinə dönərdi bu çərxi-dövrən.
Vidən bəxş eləyib insana tanrı,
Ülviyyət yolunu göstərib ona.
Hər kəs içindəki yamanlıqları
Öldürüb, ucalar kamal taxtına.

Vəliəhd

Ucalar, nəfsini öldürə bilsə..
İnsan doğulandan qadir deyilsə,
Öldürə bilərmə yamanlıqları?
Qadir olan təkdir, o da ki, - Tanrı!

Aypara

Bəs insan?

Vəliəhd

Acizdir yaranışından.

Aypara

Bir iman yolunda candan keçənlər
Azımdır məgər?

(Vəliəhdin gözələrinə Dəyanətin kölgəsi görünür)

Vəliəhd

(öz-özünə)

Zahid oğlutek!

Yox, mənə nə gəzir o böyük ürək?

O məni tikməkçün özünü yıxdı,
Bəli, bu böyüklük, bu, ucalıqdı.

Dəyanət

Bunu ki, bilirsen, onda sən niyə
İnana bilmirsən bu böyüklüyə?

(İşıq yanır, kölgə çəkilir).

Vəliəhd

Sus! Sus! Eşitmirəm!

(Qulaqlarını tutur)

Yox, daha bəsdir!
Hamının söhbəti, sözü qərəzdir.
Gəldim ovudasan bir qəder məni,
Gəlmədim dinləyəm öyüdnəməni.

Aypara

Vəliəhd, qardaşım!

Vəliəhd

Artıq yoxam mən.
Qaçıram, qaçıram özüm-özümdən.
Kaş rast gəlməyəydim Zahid oğluna!

(gedir)

Aypara

Yazıq əzib çəkir... Bəlkə mən ona
Açım həqiqəti...

(Qapıya tərəf gedir, sonra dayanır).

Yox, tezdir hələ.
Amma ürəyinin təmizliyiylə
Böyükdür, ucadır, eşq olsun ona!
Kimdir kiçik deyən insan oğluna?

III ŞƏKİL

Əmir tək öyləşib rəqqaslərin oyununa baxır... Vəzir gəlir.

Əmir

Demişəm, deyirəm, deyəcəyəm mən:
Axmaqdır dünyanın dərini çəkən!

Vəzir

Doğrudur, dünyada nə qədər sağsan,
Zənn et ki, əbədi yaşayacaqsan.
Həyat bir qamçıdır, insan fırfıra,
Fırlana-fırlana gedirik gora.

Əmir

Yox, gordan danışma, dünyadan danış,
Özünü islatma yağış yağmamış,
Vəzir, dərinə get, üzünə dayazda!

(Loğmanla Vəliəhd gəlir).

Çəkilin, bəsimdir!

(Rəqqaslar çəkilir).

Gəlin bir az da
Dövlət işləriylə məşğul olaq biz.

Vəzir

Doğrudur.

Əmir

(Vəliəhdlə Loğmana).

Yaxşı ki, siz də gəldiniz
Başlayaq.

Vəzir

Hökmdar, keşikçi Mərvan
Zindanda dustaqdır... Elə o vaxtdan
Dinib danışmayıb, susur o yalnız,
Sizin o nankora nədir cəzanız?

Əmir

Çağırın, hüzurə gəlsin!

Vəzir

Bu saat!

(Keşikçiyyə işarə edir)

Yamanca qudurub düzü camaat.

Loğman

Günahı nədir ki?

(Mərvanı gətirirlər.)

Vəzir

Bu Mərvan ağa

Vəzifə başında yatıb.

Loğman

Elə bu?

Vəzir

Yuxuda başlayıb sayıqlamağa.

Loğman

Nə deyib?

Vəzir

Deyib ki... Yox, bacarmıram,
Əmirin çörəyi qoy olsun haram
Belə nankorlara... Deyib ki...

Əmir

Denən!

Vəzir

O boyda yalanı necə deyim mən?

Loğman

Oğul, nə demisən?

(Sükut)

Əmir

De danış, de din!

Loğman

İnsafı böyükdür bizim Əmirin.

(Sükut)

Vəzir

Deyib zülmkardır bizim hökmdar.

Vəliəhd

Bəlkə, bu bədbəxtə böhtan atırlar?

Loğman

Vəliəhd düz deyir!

(Sükut)

Vəzir

Yox, ola bilməz!

Böhtandırsa desin, niyə susur bəs?

Loğman

O yazıq nə desin? Axı, yaturkən

Nə danışdığını bilərmə insan?

Yox, bu haqsızlığı götürməz xuda.

Əmir

Qəlbini danışır insan yuxuda.

Cəza verməliyik indi biz buna,

Cəzamız dərs olsun başqalarına.

Buyurun, söyləyin.

Vəzir

Məncə, bu alçaq

Ölümə layiqdir, ölümə ancaq!

Loğman

Eyni cür düşünməz hamı ölkədə,
"Əmir zülmkardır" - bu söz bəlkə də
Bunun öz fikridir, düşüncəsidir.
Yuxuda danışan könül səsidir.
Amma fikrə görə dünyada heç kəs
Qanunla günahkar sayıla bilməz.
İnsan öz fikrində deyil, hökmdar,
Yalnız əməlinə görə günahkar olar.
Bu da günahkardır.

Əmir

O günah nədir?

Loğman

Mərvanın günahı əməlinədir.
Yatıb iş başında... Buna da uyğun
Verin cəzasını, hər şey düz olsun!

Əmir

Mən razı deyiləm, Loğman, sənənlə,
Kimə zülm etmişəm, sən onu söylə!

Loğman

Yuxuda "zülmkar" deyib bu sənə,
Sən bunun sözünü inkar etsənə!
Ədalətinlə!
Aciz qullarına məhəbbətinlə!
Hökmdar, öldürsən bunu əgər sən
Zalım olduğunu təsdiq edərsən.

Əmir

(Xeyli fikirləşir).

Aparın, yoruldu... Başqa bir zaman
Baxarıq bu işə...

(Vəliəhdə müraciətlə).

Ey cavan oğlan,
Görürsən nə çəkir atan binəva,

Hər gün bir məhkəmə, hər gün bir dava,
Bunları bilməsən, müsibətidir.
Hökumət işləri yaman çətidir.

Vəliəhd

(istehza ilə)

Gördüm, çox çətidir.

Əmir

Bəs nə bilmisən?
Elə öz qınına sən çəkilmisən.
Başımdan aşı da mənim dərd-sərim,
Sərraf gözləridir amma gözlərim.
Bir təhər olmusan axır zamanlar,
Bəlkə gizli dərdin, ya istəyin var?

Vəliəhd

Elə bir şey yoxdur.

Əmir

Yenə də...

Vəliəhd

Ata, Doğrusu, küsgünəm mən bu həyata.

Əmir

Nə həyat, nə qorxu, nə umu-küsü?
Varmı bu ölkədə səndən güclüsü?

Vəliəhd

Sən dediyin gücü qazanmadım mən,
O mənə bəxşişdir bu səltənətdən.

Vəzir

(Əmirə)

Siz heç qəmlənməyin, hələ uşaqdır,
Gec-tez hər mətləbi anlayacaqdır.

Əmir

(Loğmana)

Bəs nə öyrətmisən sən buna, Loğman?
İtirib özünü bu ki, qorxudan.

Loğman

Hikmət öyrətmisəm, mən ona hikmət.

Əmir

Hikmətdən şahlığa nədir mənfəət?
Sən ona bu xəttin, bu səltənətin
Gücünü, sirrini öyrətməliydin.

Loğman

Müəllim həyatdır, bir də ki, vərdis,
Ey dövrən sahibi, ata minməmiş
Cilovu tutmağı necə öyrədek?
Şahlığı şahlıqdan öyrənsin görək!

Vəzir

(Mətləbi dəyişmək üçün)

Hökmədar, şairlər gəlsin məclisə,
Hər kəs sevgisini bildirsin sizə.

Əmir

Gəlsin!

(2 şair daxil olur).

Vəzir

Buyurun,

Başlasın əvvəlcə qoy ustad.

Əynində qara əba Zahid gəlir. Vəzirin qulağına nəso deyir. Vəzir işarə ilə başa salır ki, gözləsin. Zahid kənara çəkilir. Qoca şair təzim edib şərini oxuyur.

Qoca şair

Sözdən umuram fikrimə imdad.
Ancaq yox imiş qüdrəti ecəz yaratsın.
Qüdrətli Əmirin ucalıq xəttinə çatsın.

Ustadi - əzim Şeyx Nizami
Görsəydi əgər sizdəki əzmi,
Xosrovların əmalına əyləncə deyərdi,
İsgəndəri qarşında sənəin qul cləyərdi.

Vəzir

Bəh-bəh! Söze bax!

Zahid

Sözdəki hikmətlərə bir bax.

Gənc şair

(Loğmanın qulağına)

Hikmətdə bir Allahdı Nizami,
Allaha atılmış şəərə bir bax!

Loğman

Vallah, bu nəzm çox ucadır adı nəzmdən.
Bir cüzi rıcam var fəqət ustadi-əzimdən,
Mümkünsə əgər dəyməsin İsgəndərə ustad.
Tərpətməsin heç Şeyxi də bica yerə ustad.
Bir eşqlə coşsun, özü ilhama tor atsin,
Varsın, Əmirin şəninə bir "Xəmsə" yaratsın.

Vəzir

Çox doğru fikirdir, bəyənilsin!

Əmir

Bacararsan?

Qoca şair

Vallah, nə deyim? Olsa əgər azca bir imkan.
Evdən çölə çıxmaz, oturub evdə sərəsər
Hər gün yazaram...

Əmir

Yoxmuş o imkan?

Qoca şair

Ulu göylər
Yoxsulluğunun şahididir, zordu dolanmaq!

Loğman

(Kənara)

Varlanmağa çox meyli var ancaq.

Əmir

Olsun, baxarıq!

Qoca şair

(Əmirin qarşısında ikiqat əyilir)

Ən ali şərəfdir bizə ancaq
Qarşında sənin qul kimi durmaq.

(Gənc şair dərhal Əmirin qarşısına gəlib bədahətən şer deyir)

Gənc şair

Quldursa əgər şair olan, yox qəmi xalqın.
Qəh-qəhlə keçər hər dəmi xalqın.
Alçalmaq - ucalmaqdı, bu dövrəyə təşəkkür.
İnsanə verilmiş bu şərəf-şanə təşəkkür!

Vəzir

Əhsən!

Qoca şair

Nəyə əhsən? Niyə əhsən?
Gizlində olan mətləbə, ya pərdəyə əhsən?
Ey hakimi-dövrən, bunun hər cümləsi qandır.
Zahirdə göyərçində, batində ilandır.

Əmir

(Vəzirə)

Bunlar nə deyir?

(Vəzir susur)

Loğman

Qibleyi-aləm,
Şahiddi bu aləm, bilir hər kəs
Şair dediyin şairi sevməz.
Böhtan deyilir şairə, böhtan.
Şerində nə var? Adi təşəkkür öz adından!

Zahid

Qoy bir də desin şerini. Gənc şair
Amma...
Mən... Mən sinədən gəldi, dedim şeri və sonra
Dərhal da unutdum...

Qoca şair

Heç utanmır yalanından.
Gənc şair
Tutmuş yalanı gör ki, bu gün kim kimə nöqsan?

Əmir

Zindan yaraşır bax buna, ancaq.

Loğman

Hakimlərə vallahi yaraşmaz
Bir kəlmə üçün şairi zindanlara atmaq!

Gənc şair

Bir kəlmə həqiqətdisə, qorxar yalan ondan.
Çox güclüdü bir kəlmə həqiqət
Yüz kəlmə yalandan.
Bir kəlməni susdurmağın ancaq
Zalimlər üçün bir yolu vardır: O da zindan!

Əmir

Mən hakim olandan bəri söylə,
Görmüşmü heç aclıq bu ac ölkə?

Gənc şair

Bir xalqa bəlanın biri bəsdir - deyə Allah
Yalnız səni göndərdi bizim ölkəyə, vallah!

Əmir

Göydən əl üzüb yerdə həqiqət gözən oğlan,
Tək birçə yolun var: o da üsyan,
Tək birçə yerin var: qara zindan!

(Gənc şairi zindana aparırlar)

Vəzir

(Əmirə)

Zahid əfəndinin sözü var sizə.

Əmir

Buyursun.

Zahid

Hökmdar, məclisinizə
Gəlişim yersizdir, bilirəm özüm,
Ancaq çox vacibdir deyəcək sözlüm.

Əmir

Zahid, bu ölkədə dinə dayaqsan,
Ancaq söylə görək, sən övladının
Yasını nə qədər saxlayacaqsan?

Zahid

Hökmdar, haqlısan... Din xadimitək
Bu yas paltarını soyunam görək.
İslamın yolunda şəhid olmuşa
Günahdır yas tutub qara geyinmək!
Ancaq... Neynəyim ki, bir ata kimi
Unuda bilmirəm Dəyanətimi.
Bir də... İstəmirəm matəmdən çıxam
Oğlumun qatili o kafirlərin
Kökünü dünyadan kəsməmiş tamam.

Əmir

Yaxşı, sözünü de.

Zahid

Hökmdar, dünən
Nəsimi şerini əzbərdən deyən
Bir cavan tutmuşuq.

Əmir

Nəçidir, kimdir?

Zahid

Deyir bu şerlər mənim şerimdir.

Əmir

Demək Nəsimidir o cavan oğlan?

Zahid

Özü elə deyir.

Əmir

Bəs nə durmusan?

Zahid

Sözümün ardını dinləyin hələ,
Bu xəbər şəhərə saldı vəlvələ.
Camaat axışib doldu meydana,
Ölüm fitvasını verdim mən ona.
Cəllad qılıncını çəkdi bu zaman,
Bir nəfər arxadan bağırdı: - Dayan -
Cəllad əl saxladı... O, taxta çıxdı.
Bir cəllada baxdı, bir mənə baxdı.
Dedi: Günahsızdır bu cavan oğlan,
Onun oxuduğu o şeri yazan
Durub qarşınızda, verin cəzanı.

Dondu heykəl kimi heyrətdən hamı.
Nəsimi o deyil, - dedi, - mənəm, mən,
Qaçmaq istəmirəm öz taleyimdən.

Əmir

Sən bir cürətə bax!.. Çox qəribədir.

Zahid

Ardını dinləyin, hələ bu nədir?
Bu biri sözünü qurtaran kimi
O biri qışqırdı: - Mənəm Nəsimi!
O yalan danışır... Ara qarışdı.

Vəliəhd

Ah!.. Ölüm uğrunda bu ki, yarışdı,
Yaşamaq bu qədər ucuzmuş görün?

Əmir

Bəs sonra?

Zahid

Başımı itirmişəm mən.
O buna "sus" deyir, bu ona, qibləm.
Düşmüşük yamanca oyuna, qibləm.
O deyir "məni as", bu deyir məni,
Heç başa düşmürəm bu hängaməni.

Əmir

Zahid, o bədbəxtlər bəlkə dəlidir?

Zahid

Xeyir, ikisi də dərrakəlidir.
O bundan dərin, bu ondan dərin,
Onlar sahibidir çox hikmətlərini.

Vəliəhd

(Əmirə)

Anlamaq çətindir, ağılı olan da
Özünü atarmı belə bir oda?

Əmir

Onların məqsədi nədir?

Zahid

Hökmdar,
Onların nə məzhəb, nə də ki, din var.

Loğman

Hər kəsin inamı dinidir onun.
Baxışı min-mindir insan oğlunun.

Əmir

Bizə görə deyil başqa inamlar,
İslamın bir yolu, bir məzhəbi var.

Zahid

Biz də yolçusuyuq bu yolun!

Əmir

Yetər!
Bu boyda şəhərdə yəni bir nəfər
Yoxmu Nəsimini tanıyan, görən?

Zahid

O Şirvan əhddir, öyrənmişəm mən.
Şeytan yuvasından köçən tayfalar
Qəribə məxluqdur, ulu hökmdar,
Onlardan söz almaq müşküldür düzü.
Onlar kor qoydular şəhərimizi.
Görüm Fəzlullahı gəlsin lənətə!
Onun müridləri bu məmləkətə
Bir belə gətirdi hürufiliyi.
Alt-üst elədiklər burda hər şeyi.

Əmir

Zahid, dediyini yaxşı düşün bir,
Bizim bu Loğman da Şirvan əhlidir.

Loğman

Zahid düz buyurur... incimirəm mən.
Bilənə dərs verir indi bilməyən!

Əmir

Çaşdırıb gör necə bir şair bizi.

(Loğmana)

Sən də tanıdırsan o məzhəbsizi?

Loğman

Xeyir, tanıdıram, axı vətəndən
Lap cavan yaşından ayrılmışam mən.

Əmir

Bəs indi neyləyək?

Vəzir

Ulu hökmdar,
Əgər bəyənsəniz, bir təklifim var.

(Əyilib Əmirin qulağına nəsə deyir).

Vəliəhd

Şah babam, mümkünsə mənə izn ver,
Mən də bir yaxından görüm onları-
Haqqa nəhaq deyən o şeytanları.

Əmir

Nə olar, razıyam bu təklifə mən.
Mütləq Nəsimidir onlardan biri.
Onu tapmalıyıq...

Zahid

Ancaq digəri
Daha qorxuludur, əminəm ki, mən,
Nəsimi adıyla ölümə gedən
Ondan amansızdır.

Vəzir

Zahid düz deyir.

Əmir

Sözüm yox. Di gedin!

(Hamı gedir. Vəzirlə Əmir qalır)

Rəqqasə gəlsin!
Vəzir, ikimizçün məclis düzəlsin.
Əl çəkib dünyanın hər möhnətindən
Yaşamaq istəyəm bu dünyada mən.

IV ŞƏKİL

Zindan. Dustaqlar hərəsi bir tərəfdə oturub mahnı oxuyurlar.

Xor

Allah adlı ülvyyəti
Öz qəlbində gör deyirik.
O qüdrəti, o hikməti
Görməyəne kor deyirik.

Tək

Haqq yolunun cəfasına
Dözenlərə ər deyirik.
"Allahü-əkbər" deyəndə,
"İnsanü-əkbər" deyirik.
Qəlbimizdən bu dünyaya
Biz yol açaq, düz yol açaq.

İdrakında yol gedənə,
Vərdişini törgidənə,
Öz-özünü dərk edənə
Pir deyirik, pir deyirik.

Gözetçilərin qabağında I və II Nəsimilər gəlir. Zindan gözetçisi
onları zindana salır.

Gözetçi

Kəsin, bu nə mahıdır?

Sübhan

Mahnı deyil, duadır.

Rəhman

Yerdən əl üzüləndə güman tək Allahadır.

Sübhan

Bu nə bəzək-düzəkdir, bəs bu nə çil-çıraqdır.

Gözetçi

Əlahəzrət Vəliəhd özü bu gün zindana
Təşrif buyuracaqdır.

(I və II Nəsimiləri gətirirlər)

II Nəsimi

Gün aydın!

Rəhman

Salam olsun iki təzə sirdaş!

Sübhan

(Nəsimiləri təpədən-dırnağa süzür).

Deyən elm əhlisiniz, keçin yuxarı başa.

I Nəsimi

Hamı bərabər deyil?

İnsana zinet verən idraktır, yer deyil.

Kəramət

Sən öl, bizim adamdır.

Rəhman

Burda nə ölümü var başqasının, a maymaq?

(üzünü I Nəsimiyə tutur).

Sizi niyə tutublar?

I Nəsimi

Düşünmüşük.

Rəhman

Düşün də... Düşünmək də yasaqdır?

I Nəsimi

Özün kimi düşünmək deyirlər ki, nahaqdır.

Sübhan

Bəs necə düşünməli?

II Nəsimi

Öz idrakın sönməli, öz fikrindən dönməli,
Hakimiyyət sahibi hər necə düşünsürsə,
Bax, elə düşünməli!

Rəhman

Sizsə özünüz kimi duyduunuz, düşündünüz,
Tora düşüb ağıldan, günahkara döndünüz?

Gənc şair

Bizimkindən böyükdür onda sənin günahın,
Sizi xilas etməyə gücü çatmaz Allahın.
Özü kimi düşünən seçə bilir hər zaman
Həqiqəti yalandan,
Bu da xoşuna gəlməz həqiqətdən çəkinən
Böyük yalançıların.
Ölkəni öz içindən sökən talançıların.

Rəhman

(küncə qısılib heç danışmayan dustağı göstərir)

Bu oğlan yaxşı tapıb onda haqqın yolunu,
Danışdıra bilmədik bu müddətdə biz onu.
Deyirəm adın nədir?
Elə susur, danışmır.
Adını da unudub, ləqəbi Sükutidir.

Gənc şair

Danışmaq öyrənər bir ilə insan,
Amma ömrü boyu susmaq öyrənər.
Yuxuda danışib, qisməti zindan,
Aşkarda danışmaz, dəlidir məgər?

Kəramət

(Sükutini göstərir)

Bu qəsdən danışmır, dili var ancaq,
(Lalı göstərir)

Bu isə anadan lal doğulubdur.
Dünyaya gəlməmiş bədbəxt olubdur.

Rəhman

Bədbəxt? Dediyni düşündünmü sən?
O xoşbəxt yaranıb hər birimizdən.
Sənin dilin olub, hansı dərđini
Demisən?... Susmusan sən də lal kimi.
Dilin olub dinə bilməməyindən
Lal olub susmağın yaxşı deyilmi?

Kəramət

(Lalı göstərir. Rəhmana)

Gözüm su içməyir doğrusu bundan,
Əlim də gicişir, vurummu?

Rəhman

Dayan! Günahı nədir ki?

Kəramət

Günahsızlığı.

Rəhman

Elə biz hamımız günahsızlarıq.

Sübhan

Zindanlar küncündə daim sızlarıq.

Rəhman

Zamanın dolaşq keşməkeşində
Kim bilir şər harda, xeyir hardadır.
Böyük günahkarlar işrət içində,
Kiçik günahkarlar zindanlardadır.

II Nəsimi

(I Nəsimiyə)

Eşitdin? Ayıqımı idrakin sənin?
Nəsimi yolunda bir özgəsinin
Ölümə getməsi bil ki, nahaqdır,
Bu yolu xalq özü yaşadacaqdır.

I Nəsimi

Görürəm, qardaşım, amalımız bir,
Ancaq gəl kəsdirək Nəsimi kimdir?
Sənsən, yoxsa mənəm?

II Nəsimi

Qəsdindən daşın!
Ey mənim əqidə, fikir qardaşım,
Axı nəyə görə bu çəkişmələr?
Özün həqiqəti bilmirsən məgər?

I Nəsimi

Bildiyim budur ki, Nəsimiyəm mən.

II Nəsimi

Bəs onda mən kiməm?

I Nəsimi

Soruş özündən.

Gənc şair

Nəsimi? İnanmaq çətindir.

Kəramət

Niyə?

Gənc şair

Əl çatmaz, ün yetməz o böyükliyə.

I Nəsimi

Qardaş, oynamayaq gəl siçan-pişik.

Rəhman

Şer oğrusunu çox çitmişik,
Şair oğrusunu gördüm gözümlə.

Kəramət

Səncə hansı oğru, hansı doğrudur?
Göstər, ilişdirim!

Rəhman

(Öz-özünə)

Odur, ya budur?

I Nəsimi

(II Nəsimiyə)

De görək hardansan?

II Nəsimi

Bilmirsən məgər?

Nəsimi

Şirvani hardandır?

I Nəsimi

Yətər!

II Nəsimi

Qardaşım, məqsədin məni ölümdən
Xilas etməkdir, anlayıram mən.
Ancaq onu bil ki, bəxşiş bir həyat
Mənə ağır gələr ölümdən yüz qat.

I Nəsimi

Yalvarıram mən,
Gəl inad daşını tök otəyindən.

II Nəsimi

İgid, onu bil ki, dolan boşalar
Nə qədər hökm etsə zülm dünyada,
Nəsimi yolunda ölənlər ki, var
Yoxdur Nəsimiyə ölüm dünyada.

Sübhan

Ölüm uğrunda ki bu çəkişmədən
Doğrusu, ağılımı itirmişəm mən.

Rəhman

Ağıl var idimi bir tikə səndə-
Ki, onu hələ bir itirəsen də?..

I Nəsimi

Mən öz Allahıma çoxdan çatmışam,
İdrakdan o yana əl uzatmışam,
Sən isə...

II Nəsimi

Davam et.

I Nəsimi

Səninçin hələ Görürəm, məchuldur yüksəliş yolu.

II Nəsimi

Onda cavan oğlan, də görək mənə
Allaha çatmağın nə imiş yolu?

I Nəsimi

İdrakda yol açmış gecədən gündüzə Allah,
Güldürməsən öz könlünü, gülməz üzə Allah.
Dünyaya şəfəqlər kimi tanrım səpələnmiş,
Qəlbin gözü yanmazsa, görünməz gözə Allah.

II Nəsimi

Allah! Bilirik, cism deyil, bəs nədir Allah?

I Nəsimi

Ən yüksək olan haqda, həqiqətdədir Allah.
Dondunsa təkamül və gözəllik qabağında,
Dərk et, bu təəccübdə, bu həyrətdədir Allah.

II Nəsimi

İnsan nə imiş?

I Nəsimi

Gizlidir insandakı qüdrət,
Hər kəs onu fəhm etməsə, acizdir o, əlbət,
İnsanın əzəl borcudur insanlığa hörmət.
İnsanlığa hörmətdə, ləyaqətdədir Allah.

II Nəsimi

Vəhdət nə demək?

I Nəsimi

Gizlidir hər zərrədə vəhdət.
Bir zərrə ikən küllə qovuşmaq ulu niyyət!
Gördüklərimiz zahiridir, bətnə nüfuz et!
Batındəki, cəvhərdəki fitrətdədir Allah.

II Nəsimi

Bəs söz nə demək?

I Nəsimi

Hər sözün amal yükü fikrim.
Seçmiş, seçəcək daima tükəndən tükü fikrim.
Mən bir ağacam, yarpağı - sözlər, kökü - fikrim,
Sözlərdə deyil, sözdəki hikmətdədir Allah.

II Nəsimi

Bəs zülmə sözün?

I Nəsimi

Sən yaranışdan hələ təksən,
Gec-tez özün öz qüdrətini dərk edəcəksən.
Zülmün üzünə haqq deyilən silləni çəksən,
Silləndə möhürlənmiş o qeyrətdədir Allah.
Cahil ənər alçaqlığa, öz qəlbinə yənməz,
Vicdandan əgər dönsə də, xeyrindən o dönməz.
Zülmətdə, cəhalətdə, ədavətdə görünməz,
İlqarda, sədaqətdə, məhəbbətdədir Allah.

II Nəsimi

Son məqsəd "Ənəlhəqmi?"

I Nəsimi

Dilək sözdən umulmaz.
Ən yüksək olan zirvəyə mütləq demək olmaz.
Bir pillədə durdunsa, "Ənəlhəq" demək olmaz.
Ülviyyətə çatmaqdağı niyyətdədir Allah.

Rəhman

(Başını tutur)

Vallah, bu sözlərdən çatlayır beyin.

Sübhən

Nəyi çatlayacaq olmayan şeyin?

Şəkkək

Sağ casus, sol casus, qardaş da casus.

Rəhman

Yaşamaq istəsən, sən danışma, sus.

I Nəsimi

Qardaş, görürəm cəngi-fikir xoşdu səninlə,

İndisə mənim sorğumu dinlə:

İdrak özü bir pillədir,

ülviyyətin, eşqin,

Hər arzusun, hər məqsədin,

hər niyyətin, eşqin,

Son həddi, axır nöqtəsi yoxmu?

Uçduqca uçaq, zirvələrin zirvəsi yoxmu?

II Nəsimi

İdrakdan əzəl qəlbinə dindir.

Qəlbin özü göydən də dəridir.

Göylər görünür, orda da yoxdursa əgər son,

Ruhun ki, görünür, sonu ruhdan niyə umdun?

Öz qəlbinə dal,

bir xəbər al,

gör nədir insan?

Öz qəlbinə dalmazsa, cəhalətdədir insan.

I Nəsimi

Qəlbin səsi bir, niyyəti mindir.

II Nəsimi

Yalnız bu səbəbdən də səmən o, dəridir.

I Nəsimi

Öz nəfsinə uyduqda nədir, bəs nədir insan?

II Nəsimi

Dünyasına dünyada xəyanətdədir insan.

Məst olmalı, qəsd olmamalı haqq şərabında.

Yoxdur qərəzin xətti həqiqət kitabında,

Öz nəfsinə qul olsa, cəhənnəm əzabında,

Öz nəfsinə qul olmasa, cənnətdədir insan.

Dünyaya uyan uyğudadır, ömür özübirkən,

Hər kəs ucalır qəlbinə meydan diləyirkən,

Ruhundan ötüb cisminə qulluq eləyirkən,

İnsana deyil, şeytana minnətdədir insan.

I Nəsimi

Bəs eşqə sözün?

II Nəsimi

Yoxdu sözüm, eşq yenilməz,

Vəslində gülən aşiqə aşiq ki, deyilməz.

İnsan dediyin vəsl ilə insan ola bilməz.

Çırpıntıda, sarsıntıda, həsrətdədir insan.

Dərdiylə güləşdikcə fəzilətdədir insan.

Ziddiylə də, əksiylə də vəhdətdədir insan.

Rəhman

Bəs bir belə kamil ikən insan.

Alçaqlığı, yaltaqlığı hardan?

II Nəsimi

İnsanı ucaldan ulu bir eşq, dəyanət,

Alçaldan isə... Qorxu, xəyanət.

Qorxduqsa ölümdən və əcəldən,

İnsanlığı verdik demək öldən.

Qorxduqsa əgər zülmədən, haqdan keçər olduq.

Qorxduqsa əgər, zülmə qul olduq, nökrə olduq.

I Nəsimi

Tam eyni gəlir fikrinə fikrim,

Ancaq yenə zənn etmə ki, bir an dönə fikrim.

(Vəliəhd gəlir. O, diqqətlə I və II Nəsimini süzür.)

Şəkkək

Sizə az danışın demədimmi mən?

Buyur, Vəliəhd də çıxdı böyürdən.

Vəliəhd

Həllaci Musaymış bu cavan, taleyə əfsus!

Bir vaxt bizə meydan oxuyan, indisə məhbus!

(Vəliəhd dustaqlara yaxınlaşır, I Nəsimi üzünü kənara tutur.)

Vəliəhd

(Rəhmana)

Bura bax, cavan oğlan,

Nə üstə tutulmusan?

Rəhman

Rüşvət almışam.

Vəliəhd

Niyə?

Rəhman

Birinci dəfədir ki, niyəsinə sorurlar.

Niyə rüşvət almışam? Əlbət, buna səbəb var.

Vəliəhd

O səbəbi desənə?

Rəhman

Axı, yaraşmaz mənə.

Vəliəhd

Yaraşdı, yaraşmadı, bilməliyəm axı mən.

Sübhən

Özün hakim olanda hər şeyi biləcəksən.

Vəliəhd

Mən indi bilməliyəm.

Rəhman

Açıq danışaq?

Vəliəhd

Açıq!

Rəhman

Balıq görmüsən? Balıq!

O da başdan iylənir.

Quyruğundan soyurlar, amma yazıq balığı.

Elə burdan başlanır həyatın xırdalığı.

Günahkardır dünyada vurulan da, vuran da,

Məndən rüşvət istəyir məndən başda duran da.

O rüşvəti ödəməz mənim azca gəlirim.

Mən almasam nə verim?

Vəliəhd

Sən də nə al, nə də ver.

Rəhman

Olmaz!

Vəliəhd

Niyə?

Rəhman

Var deyir!

Ondan başda duran da axı, ondan istəyir

Məni ora qoyub ki, alım verim mən ona.

O da alıb ötürsün ondan başda durana.

Ötür-ötür oyunu... Bizə qalır şaxşaxı.

Əgər alan olmasa, verən olmaz vallahı!

(Vəliəhd fikrə gedir, üzünü Rəhməna tutur)

Vəliəhd

Belə çıxır sözümdən, yaşamağın yoludur

Əyrilik də, rüşvət də.

Demək yoxmuş düz adam bu boyda məmləkətdə?!

(Kəramətə yaxınlaşır)

Səni nəyə tutublar?

Kəramət

Yaşamaqdan bezmişəm,

(Sükut)

Mən bizim kəndxudanın qulağını kəsmişəm.

Vəliəhd

Niyə kəsirdin, niyə?

Kəramət

Məhsulumun çoxunu o çıxanda töycüyə,

Mən yalvarıb "rəhm elə", - dedim, - Allah eşqinə,

Arvad-uşaq yanında əl qaldırdı o, mənə.

Vəliəhd

Şikayət eləyəydin.

Kəramət

Kimə?

Vəliəhd

Ondan böyüyü

Bu ölkədə yoxmu bəs?

Kəramət

Var! Ancaq bir məsəldir, qılnc özünü kəsməz.

(Vəliəhd Şəkkakə yaxınlaşır)

Vəliəhd

Sənin günahın nədir?

Şəkkak

Məndən şübhələnilər,

guya ki, mən dəliyəm,

Əslində mən özüm də

hamıdan şübhəliyəm.

Vəliəhd

(Gənc şairə yaxınlaşır)

Sənin günahın...

(Vəliəhd gənc şairi tanıyır)

Şair?

Sən də burdasan?

Gənc şair

Bəs harda olmalıydım?

Sübhan

Vallah, düz deyir kişi.

Gənc şair

Təəccüblü odur ki, bu zindan hücrəsində
Vəliəhdin nə işi?

Vəliəhd

Mən... Mən...

Gənc şair

Bəlkə gəlmisən bizə nicat verməyə?..
Yox, gəlmisən sən bizə hökmünü göstərməyə.
Biz onsuz da bilirik, tanıyıq hər kəsi,
Xoşbəxtlərə yetişməz bədbəxtlərin naləsi.

Rəhman

(Gənc şairə)

Ölülər elə bilir halva yeyir dirilər:
Çöldə azad gözənlər azadmıdır də məgər?

Gənc şair

Bəli, sən də haqlısan, qınamıram mən səni,
Heç olmasa deyirik biz könüldən keçəni.
Çöldə "azad" gözənlər bundan da məhrum olmuş,
Zülm əlində mum olmuş.
Bu zindan bucağında biz zülmə göz dağıyıq.
Zindan dustağı deyil, biz fikir dustağıyıq.

Vəliəhd yenidən dərin fikrə gedir. Işıq sönür, işıq yalnız Vəliəhdin üzünü
ışıldandırır. Onun gözələrinə Zahid oğlu Dəyanət görünür.

Vəliəhd

Demək belə...

Dəyanət

Nə belə? Eşitdinmi? Eşitdin,

(sükut)

Yaman fikrə getdin.
Yuxarıdan baxmısan sən həyata həmişə,

Bu zindanda indi sən
Həyatın dibindəsən.
Gördün, qandın və bildin.
Ölү idin... hələlik demirəm ki, dirildin.

Vəliəhd

Bilməyəydim kaş, yenə
İçimdə savaş edir, bir dəli savaş yenə.

Dəyanət

Görürəm ki, qanırısan
Amma neyləyəsən ki, qandığını danırısan.
Zamana bax, zamana,
İndi bilib qanmağın əzabı var insana.

(Zaman oğlu çəkilir)

Vəliəhd

(gözətçini çağırır)

Gözətçi!

(I Nəsimini göstərir)

Bax, bu qalsın, O biri məhbusları keçir başqa hücrəyə,

(II Nəsimini göstərir)

Bunu isə ayrıca hücrəyə sal.

Gözətçi

Baş üstə.

II Nəsimi

Yox, yox, bir durun. Məni də dinləyin, axı...

Vəliəhd

Buyurun.

II Nəsimi

Nəsimi o deyil.

Vəliəhd

Bilirik bunu. Bilirik onun da kim olduğunu.

II Nəsimi və məbuslar çölə çıxırlar. Lal gözəndə yayımb özünü kənardakı
hücrəyə salır. Rəhman bunu görür, o da başqa hücrədə gizlənir.

Gəl açıq danışaq, sən Həllacisən,
O da Nəsimidir.

I Nəsimi

Çox gözəl.

Vəliəhd

Nəçin Onun əvəzinə ölmək istədin?

I Nəsimi

Sənin əvəzinə Zəhidin oğlu
Ölümə gedəndə qəsdı nə oldu?
Dostluq xatirinə ölümə gedən
Bir Zəhid oğluca deyiləmmi mən?

Vəliəhd

Sənin əlində ikən
Söylə, məni o zaman sən niyə öldürmədin?
Yoxsa, sən ölümə də məni layiq görmədin?

I Nəsimi

Bəlkə, sən ondan bəri bir qəhrəman olmusan?
Onda ölməməyinə indi peşman olmusan?

Vəliəhd

Xeyir, minnətdaram mən,
Sənin qulluğundayam, nə qədər ki, varam mən.
Taleyimə min şükür!
Borcumu qaytarmağa
İndi mənim əlimə girəvə də düşübür.

I Nəsimi

Fikrin nədir?

Vəliəhd

Ölüməndən aşağı bildiyindən
Öldürmədin məni sən.
Mənsə səni ölüməndən çox yuxarı sanıram,
Sənin böyüklüyünü ölümə qısqanıram,
Həllaci olduğunu mən bilirəm, təkcə mən!
Mən də bunu gizlədib qanına təşnələrdən
Səni xilas etməyə hazıram.

I Nəsimi

İnanmıram.

Vəliəhd

Niyə?

I Nəsimi

Əmir oğlunu buna qadیر sanmıram.

Vəliəhd

Buyur, gedə bilərsən...

(Qolundan tutub irəli aparır)

Di get! Get!

(I Nəsimi yerindən tərpənmir)

I Nəsimi

Bəs o şair?

Vəliəhd

O, mütləq ölməlidir.
Sənsə yox... yaxşıluğa yaxşıluğun özüylə
Cavab verilməlidir.

(I Nəsimi gülür)

Nəyə gülürsən?

I Nəsimi

Sənə Gülməyim, neyləyim mən?
Ölüm səltənətinə
Əl açmış bir insana
Sən hansı yaxşılıqdan belə dil-dil ötürsən?
Mənə əvəz vermə gəl.
Mən ucalıq təxtinə əl açmışam, sən məni
O təxtdən endirmə gəl.

Vəliəhd

Onda söylə, dünyaya sən özünmü gəlmisən
Ki, istədiyin zaman -
Gedəsən bu dünyadan?

I Nəsimi

Yox! O böyük insanın yaşaması naminə
Ölüm - həyatdır mənə!

Vəliəhd

Öz həyatı özüyçün qiymətli olmayan kəs
Heç vaxt özgəsinə də bir gün ağlaya bilməz.

I Nəsimi

Həyat amal üçündür, sənə bu həqiqəti
Dərk etmədən danırsan.

Vəliəhd

Sən ki, ölümü belə uca rütbə sanırsan,
Məhkum ikən ölməə onsuz da Həllacitək,
Nəsiminin adıyla ölmək nəyinə görə?
Öz adınla ölsənə?

I Nəsimi

Bu çox müşkül təlimi necə açım mən sənə?
Ucalıq ola bilməz bu dünyada hər ölüm.
Həqiqətə qovuşan bir ölüm var, bir ölüm:
Mütləq əbədiyyətdir-
"Mütləq eşqin" yolunda adilikdən seçilmək -
Nəsimitək qüdrətin yolunda ölə bilmək!
Həm də bacara bilsəm əgər bunu, onda mən,
Onu xilas edirəm axı, vaxtsız ölümdən!

Vəliəhd

Həqiqətə çatmağın əgər yolu bir isə,
Nəsiminin adıyla bu dünyadan əl üzmək
uca mərtəbədir,ə,

Anlamıram səni mən,
Niyə məhrum edirsən Nəsiminin özünü
Sən o böyük şəərəfdən?
Bu xudbinlik deyilsə, onda söylə, bəs nədir?

I Nəsimi

Nəsimitək ölməkdən onun yolunda ölmək
Çox uca mərtəbədir!

Vəliəhd

Yaxşı, tutaq ki, indi biz sənə təsdim olduq.
Sənin kim olduğuna bu dünyada bu saat
Məndən başqa bilən yox.
O biri dünyadasa səni tanıyacaqlar.
İndi bir sualım var:
Aldatmaq fikrindəsən
Allahı da bəlkə sən?

I Nəsimi

Gülünə danışma, Allah mənim özümdə ikən
Özümü aldatmağa ehtiyac yox, lüzum yox.
Aldatmaq istəyirəm bu dünyanı mən ancaq!

Vəliəhd

Baş tutmasa?

I Nəsimi

Kömək et!

Vəliəhd

Aldatmaq məqsədimi güdür sizin tərqiət?

I Nəsimi

Nəsimini öldürən həqiqətdən, doğrudan
Min-min dəfə gözəldir onu yaşadan yalan.
Dəstəməz dağılandan
Nəsimi şerləri
Olub dilim əzbəri
Oba-oba görmüşəm ölkələri, elləri,
Onun kəlamlarıyla
Ruhən işıqlatmışam qaranlıq köülləri.
Həm sözlə, həm qılıncla vuruşmuşam dədədəm,
Amalıma, eşqimə öz borcumu vermişəm.
Artıq bitmiş bilirəm vəzifəmi dünyada,
Bundan sonra mənimçün yaşamaqdan nə fayda?

Vəliəhd

Bunları dərk elədim, indi isə sən mənə
Ölumdən qorxmamağın sirrini öyrətsənə!

I Nəsimi

Bu dünyada həyatdan çox əziz şeylər də var,
O məqama çatmayan məni necə anlayar?

Vəliəhd

Nədir o məqam, nədir?

I Nəsimi

Eşqi dərk etməyəncin məqam də əfsanədir!

Vəliəhd

Həyatdan əziz olan bir şey tanıyıram mən

I Nəsimi

Nəcin yaşadığını hələ bilmədiyindən
Ölümün də yerində zərurət olduğunu
bilmək sənə çətindir.
Həyatı dərk edəncin öz həyatı, öz ömrü
Özününkü deyildir
Həyatda qazandığı eşqin, məhəbbətidir.
Mən də bu məhəbbətin, bu amalın quluyam,
Ölsəm onun yolunda, ululardan uluyam.

Vəliəhd

Bir məni də başa sal, daş deyil ki, ürəyim.
Mənə həyat bəxş edən bir adamın qətlinə
Söylə, necə yol verim?

I Nəsimi

Onda ikimizə də, həm ona, həm də mənə
Xilas yolu var isə, razıyam sən deyənə.

Vəliəhd

Yox, yalnız birinizi.

I Nəsimi

Onda onu, tək onu!
Bununla ödəyərsən mənə olan borcunu.

Vəliəhd

Yalvarıram mən sənə!
And verirəm mən sənə eşqinə, əqidənə
Əllərimi batırma
Mənim xilaskarımın qanına, qanın olsun.
Sən ki, insan oğlusan, bir az vicdanın olsun.

I Nəsimi

Yox!

Vəliəhd

Sən insan cildində bir iblissən, bir iblis.
Sən qüvvətli, mən aciz.
İnandığın bir fikir qəlbini buxovladı.
İnsafını ovladı.
Mən Allahın balası, sən iblisin övladı!

(Diz çökür, əllərini göyə qaldırır).

Niyə aciz yaratdın məni, yarəb, sən niyə?
Gözlərimi qapadın həqiqətə, gerçəyə?!
Mənə qüvvət vermədin.
Saray qapılarında o tərəfi sən mənə
Bəs niyə göstərmədin?
Dünya bildim sarayı, demə dünya gen imiş.
Dünyanın özü qədər mürekkəb övladını
Anlamaq çətin imiş!
Özün kömək ol mənə, gözlərimi yaxşı aç
Yaxşıya, pisə, yarəb.
Necə ölüm bəxş edim mənə həyat bəxş edən
Belə iblisə, yarəb?

I Nəsimi

Ay yazıq bəd ayaqda Allahdan kömək ummaq
Bilirsən nə deməkdir?
Özünə, öz gücünə inana bilməməkdir.
Səni xilas edəndə mən düşündüm o zaman
İbrət götürəcəksən sən o müdhiş qorxudan.
Hayıf mənim zənnimə! Olduğuntək qalmısan.
İndi mən dayanmışam ölüm astanasında
Sən yenə sarsılmışsan!

Vəliəhd

O vaxt mənim yerimə qurban getdi Dəyanət,
Mən susdum... Bu xəyanət
Hələ unudulmamış,
Köhnə əzablarımdan hələ xilas olmamış

Təzə dərdə can verim?
Nəsiminin yerinə söylə, sənin qətlinə
Mən necə fərman verim?
Çətindir. Qorxuram mən
Allahın qəzəbindən!

I Nəsimi

Neylərsən Zahid oğlu əgər bir də doğulsa?

Vəliəhd

Bu ki, mümkün deyildir.

I Nəsimi

Birdən ölməmiş olsa?

Vəliəhd

Mən ona həsr edirəm öz ömrümü, mən ona!

I Nəsimi

And iç!

Vəliəhd

(Quran çıxarır)

Mən and içirəm bu Allah kəlamına!

I Nəsimi

De yaxşı!
Bir də and iç, məni tanıdacaqsan Zahidə Nəsimitək!

(sükut)

Susma, and iç, and iç ki, Nəsimi ölməyəcək!

Vəliəhd

Andsız keçinməzmi?

I Nəsimi

Yox! Şair yaşasın deyə
Mən məcburam hər şeyə.

Vəliəhd

Yaxşı, mən and içirəm!

I Nəsimi

Qoy səni qorxutmasın nə şərtlərim, nə andım,
Sənin əzablarına inandım mən, inandım!
Daha bircə ricam var, əgər qəbul eləsən,
Görüşmək istəyirəm Loğmanla təklidə mən.

Vəliəhd

Yoxsa, o da...

I Nəsimi

Xeyir a... özgə bir niyyətim var,
O, el ağsaqqalıdır, ona vəsiyyətim var.

Vəliəhd

Səni görüşdürərəm, indi buyur.

(Vəliəhdlə I Nəsimi gedir. Lal gizləndiyi yerdən çıxır)

Lal

Getdilər.

Bu Həllaci - yetmiş min, o da Nəsimi - yüz min
Sağ ol səni, lal kişi, daha sənin nə dərdin?
Gözətçi! Ey gözətçi!

(Gözətçi gəlir)

Gözətçi

Mən hazıram, ər kimi.

Lal

Get Zahidə xəbər ver.

Gözətçi

Hansı idi Nəsimi?

Lal

Bu xəbərə müştəri sənən, ya Zahid ağam?
Qazancından kim keçər? Yəni, belə axmağam?

Gözətçi

Yox, onda mən dəliyəm?
Sənin xeyirin üçün mən təpik döyməliyəm.
Zahidgilə... özzün öl!
İndi heç kəs gic deyil!

Lal

Ə... Zahiddən alarsan.

Gözətçi

Zahiddən sən alarsan.

Lal

(bir dənə axça verir)

Götür, haramın olsun.

Gözətçi

Bu azdır.

Lal

Ax! A qansız.

(bir axça da verir)

Gözətçi

Dinsizin öhdəsindən gələr ancaq imansız.

(Gözətçi gedir. Rəhman gizləndiyi yerdən çıxır)

Rəhman

Ay lotular lotusu, bəs sən axı lal idin.
Bizi nə zənn elədin?

(hücrələrin qapısını açır)

Gəlin! Gəlin!

Sübhən

Nə olub?

Rəhman

Bir buna bax.
Casus imiş bu alçaq!

Şəkkək

Mən sizə demədim dağ-daş da casus,
Yaşamaq istəsən, lal ol, dinmə, sus.

Kəramət

Vurum?

Rəhman

İndi vur bunu. Öldür köpək oğlunu.
("İnsanü-əkber" xoru altında dustaqlar Lalı boğur)

Gənc şair

Baş açmaq çətindir bu dolaşıqdan.
Yaxşılıq-yamanlıq! Bir oddan törər.
Ulu Nəsimitək ucalan insan
Bəs necə alçaldı bu casus qəder?!

(Dustaqlar gözətçinin əllərini bağlayıb zindandan qaçırlar.)

V ŞƏKİL

Loğmanın evi. Aypara ilə Dəyanət bağçadan gəlirlər.

Aypara

Demə, həsrətən də olarmış sonu.
Əslində, bilsəm də sağ olduğunu
Yenə üreyimdə bir ağrı vardı...
Mənə bildiyimi unutturardı...

Dəyanət

İndi inandınımı?

Aypara

İnandım.

Dəyanət

Dayan!
Qoy baxım, elə bil başqalaşmısan.
Sənə çox yaraşır bu mavi paltar,
Axı, mavilikdə səmə rəngi var.

Aypara

Qoy görək, səmanın axı mənimlə
Nədir uyarlığı?

Dəyanət

Bilmirsən hələ?
Dərinsən, sirlisən sən də göy kimi,
Sənin bu əsrarın çaldı qəlbimi.

Aypara

Dəyanət, bilirsen, böyük sevginin
Qəlbi açıq olur, gözləri bağlı.
Gərək dərin ola, göylərdən dərin,
Qadının ürəyi, kişinin ağlı.
Sənin idrakına bağlanmışam mən.

Dəyanət

Sənsən bu idrakı mənə bəxş edən.
Bu sevgi od vermiş, köz vermiş mənə,
Dünyanı görməyə göz vermiş mənə.
Eşqlə dolanır lap ay da, gün də,
Xilqət maya tutur ancaq eşqdən.
İdrakım üçün də, hissim üçün də
Bil, sənin eşqinə minnətdaram mən.

Aypara

Ancaq unutma ki, üzünə qənşər
Qadını heç zaman tərəfləməzlər.

Dəyanət

Ayağı yer tutar?

Aypara

Bəlkə də...

Dəyanət

Əgər
Qəlbi dərindirsə səmələr qədər,
Çatmaz topuğuna tərəflər onun.

Aypara

Hər sözü qızıldır Zahid oğlunun.

(Rəhman gəlir.)

Rəhman

Gün aydın!

Aypara

Gün aydın!

Rəhman

Aypara, sən olmasaydın
Biz kimin üstünə qaçardıq? Zahid
Vaxtı dəyişdirib... Bu it oğlu it...

Dəyanət

Nə dedin?

Rəhman

Bağışla, çəş-baş olmuşam,
Dədən olduğunu unutdum tamam.

Dəyanət

Yaxşı!

Rəhman

Musa sabah asılmalıydı.
Dünən yuxusunda bilmirəm nədən
Fikrini dəyişib o ceyran dədən
Bu gün asacaqlar.

Dəyanət

Uduzduq demək.

Rəhman

Hələ bilmək olmaz, tez ol, tərənək.

(Gedirlər)

Aypara

Gedin, taleyiniz yar olsun sizə,
Tanrı özü çatsın köməyinizə;

(Loğman gəlir.)

Loğman

Gün aydın, a qızım.

Aypara

Ata, gün aydın! Görüşə bildinmi?

Loğman

Gözlərin aydın!
Zindandan gəliyəm elə indicə,
Xəbər getirmişəm, xoş xəbər...

Aypara

Necə?

Loğman

Bizim üzüntümüz demə nahaqmış,
Dəyanət ölməyib, Dəyanət sağmış,

(sükut)

Həllaci dedi ki, Dəyanət çoxdan
Bizim əqidəyə iman gətirmiş,
Hələ Vəliəhdi bu məqsəd üçün
Dəyanət o gün
Döyüş meydanına qəsdən gətirmiş
Niyyə sevinmədin?

(sükut)

Nə olub sənə?
Bir dillənsənə!

Aypara

Mən çoxdan bilirdim...

Loğman

Necə? Bilirdin?

Aypara

Bəli.

Loğman

Bəs neçin
Susurdun? Bəs mənə niyə demirdin?

(sükut)

Bəs Zahid? Atası bilirmi bunu?
Bilirmi oğlunun sağ olduğunu?

Aypara

Yox, bilmir.

Loğman

Açıılır bir-bir düynlər.

Aypara

Ata, istəyirdik elə bu günlər,
Sənlə bu bərədə məsləhətləşək.
Desək necə olar? O, bir atək
Kömək eləyormi oğluna?

Loğman

Xeyr!
"Şəhid atasıyam", - deyər fəxr edir,
O, qəbul edərmə bu qəbahəti?
Həm də onun buna çatmaz cürəti.

Aypara

Qoy onun yerinə özünü bir an,
Keçə bilərsənmi öz övladından?

Loğman

Hərə bir cür baxır, qızım, həyata.

Aypara

O, övlad itirmiş atadır, ata!

Loğman

Dəyanətin özü, anlamıram mən
Niyyə atasıyla görüşmür görən?

Aypara

O, deyir, atamda o inan ki var,
Bilsə Həllaciyə qoşduğumu
Hirsindən yazığın ürəyi partlar.
Bilməsə yaxşıdır sağ olduğumu.

Loğman

Gördünmü, a qızım, gördünmü heç kəs
Onu balasitək tanıya bilməz.

(sükut)

Aypara

Ata, Höllaciden danış bir az da.

Loğman

Qızım, o üzmədi heç vaxt dayazda,
Düşdü bu dünyanın qeyli-qalına,
Ömrünü xərcledı öz amalına.
Bu gün də vüqarla o böyük insan
Nəsimi yolunda keçir canından.

(Çalpapaq gəlir)

Çalpapaq

Gün aydın, el oğlu!

Loğman

Xoş gördük səni.

(görüşürlər)

Çalpapaq

Deyən tanımadın?

Loğman

Lüzum yox buna,
Bu qapı açıqdır hər el oğluna.

Çalpapaq

Məlhəm kəndindənəm - adım Çalpapaq.

Loğman

Özüdür, tanıdım, sən dünyaya bax!
Verdiyi nə varsa, geri almıuş,
Dünyanın qəribə oyunu varmıuş.

(Loğman Çalpapağı bağrına basır)

Yaman dəyişmişən, tanımadım mən,

Çalpapaq

Varmı bu dünyada bir dəyişməyən?

Loğman

Bu qartal qocaya, qızım, yaxşı bax,
Cavanlıq dostumdur mənim Çalpapaq.
Qardaşım, bu evə sən xoş gəlmisən.
Gəldiyin yollara qurban olum mən.
Yaxşı, nə var, nə yox? Vətəndən danış!

Çalpapaq

Fəzlullah gedəli, qoca Şirvanın
Əvvəlki şöreti, şanı qalmamış.

Loğman

Dözməyib o günə, o müsibətə,
O vaxtdan çəkildim mən də qürbətə.
Gəlişin xeyirmi?

Çalpapaq

Bir oğlum vardı.
Başını birtəhər dolandırardı.
Əkərdi, biçərdi... O, birdən-birə
Dəyişdi, qoşuldu hürufilərə.
Nəsimi sevdası doldu başına,
Biganə kəsildi yar-yoldaşına.
Atıb kəndimizi illərdən bəri
Nəsimi eşqiylə gəzir elləri.

Loğman

Lap sənə oxşayıb.

Çalpapaq

Elədir ki, var.
Onu qınamıram, bir vaxt xəyallar
Məni də uçurtdu belədən-belə.
Həqiqət eşqiylə, haqq istəyiylə...

İndi "oğul" deyə mən başı batmış
Gəzirəm dünyanı hey qarış-qarış.
Bursada rast goldim bir el oğluna,
Başımdan keçəni danışdım ona.
Mənə bu şəhəri o nişan verdi,
Məni oğul dördi bura gətirdi.
Təkcə Tural olsa bu dərdə düşən,
Dəli olduğuna inanaram mən.
O vaxtdan bu yerdə gəzdim hər yanı,
Bu sevdə bürüyüb Azərbaycanı.
Çoxalır günbəgün, artır ilbəlil.

Loğman

Elə bu dərddədir indi Hələb də.
Demək bu tələbdir, boş sevdə deyil.
Həqiqət yaşayır hər bir tələbdə!

Çalapaq

Görünür, belədir.

Loğman

Dəyişib zaman.

Çalapaq

Kömək et, balamı tapım.

Loğman

Sabahdan
Bir adam qoşaram sənə!

Çalapaq

Çox gözəl.

Loğman

Mənim qonağımsan, buyur, keç dincəl.

(Loğmanla Çalapaq yan otağa keçir, Vəliəhd gəlir)

Aypara

Vəliəhd, nə oldu?

Vəliəhd

Nə olacaqmış?
Mənim ciddi-cəhdim tamam nahaqmış.
Nə qədər çalışdım, bir şey çıxmadı,
Ölüm qorxusundan o, karıxmadı.
O, özü-özünə bir düşməni ikən
Neyləyə bilərdim yalvarmaqla mən?
Dua oxudular, qəbul etmədi.
Üç dəfə dalbadal "Ənəlhəq" dedi.
Sonra razılıqla süzdü o, məni,
Saldı boğazıma özü ilməni.
Bir anda bir ömrə nöqtə qoyuldu,
Düşünən bir insan birdən yox oldu.

Aypara

Xeyir, yox olmadı, "yox" nə, "var" nədir,
"Yoxluq" da, "varlıq" da fikrimizdədir.
Əslində, nə "yox" var, nə "var" dünyada,
İnsan öz-özünü arar dünyada.

Vəliəhd

Zahid fitva verdi qanun adından:
Asılı qalacaq dar ağacından
Kafərin meyiti üç gün, üç gecə.

Aypara

Anlaya bilmirəm, adamlar necə
Dözür bu dözülməz zülmə, zillətə?
Məəttəl qalmışam bu cəhalətə!

Vəliəhd

Sus, sus, eşitmirəm, danışma, karam.
Musanın qətlinə mən günahkaram!
Yağışdan qurtarıb yağmura düşdüm,
O tordan çıxmamış, bu tora düşdüm.

(sükut, düşünür)

O necə insandır, anlamıram mən,
Necə keçmək olar tək bir ömürdən?
Onun da bizim tək ürəyi varmı?
İnsanda bu boyda qüdrət olarmı?
Deyirəm, beləsi bir də doğulmaz,
Vallah, doğulmuşda bu qüdrət olmaz.
Təpədən-dırnağa bir amaldı o.
Mənim də qəlbimə kölgə saldı o.

(Düşünür, birdən Ayparaya tərəf çevrilib)

Yox, yox, inanmıram “Ənəlhəqqə” mən!
Allaha asidir “Ənəlhəq” deyən!

(yenə sükut, düşünür)

Amma onlardakı eşqə, cürətə,
Mənəvi qüdrətə və dəyanətə
Mən heyran qalmışam... Bu nə deməkdir?

Aypara

Allahı özündə dərk etməkdir!

Vəliəhd

“Ənəlhəq” sözünü təkrar dedikcə
Mənə elə gəldi o, dağa döndü...
Damb öz boyunu o, böyüdükcə
Böyükər kiçilib yumağa döndü.
Mən onda bildim ki, nədir cəsəret!
Mənəvi böyüklük, mənəvi qüdrət
Böyüdə bilirmiş insan oğlunu...

Aypara

Elə bu qüdrətdir ucaldan onu!

Vəliəhd

İnsana heç cürə, anlamıram mən,
Bu sonsuz qüdrəti Allahımı vermiş,
Ya insanın özü öz qüdrətindən
Necə boy yuxarı qalxa bilirmiş?..

(Loğman gəlir)

Loğman

Vəliəhd, gün aydın.

Vəliəhd

Ustad, gün aydın.
Bəs sən hardaydın?

Loğman

Musayla görüşdük, ancaq nə edim,
Mən o müsibətə baxa bilmədim.

(Dəyanətlə Rəhman gəlir. Vəliəhd Dəyanətə diqqətlə baxır)

Loğman

Dəyanət!

Dəyanət

Ustadım!

Loğman

Xoşbəxtəm, sükur!
Taleyim yenə də üzümə gülür.

Vəliəhd

Bu nədir? Yuxumu, ya həqiqətimi?
Bu Dəyanətim?
Yenə qara basır deyəsən məni.

Dəyanət

Xeyr, mən özüməm...

(Vəliəhdə yaxınlaşıır)

Əfv et sən məni...

Sirrimi o zaman bildirmədim mən!

Agah eləmədim səni bu işdən.

Axı, demək olmaz vaxtsız hər sözü.

Vəliəhd

İnana bilmirəm... Özüdür, özü!

Dəyanət

Mən o vaxt doğrusu...

Vəliəhd

Hələ bir dayan!

Şükür eləyək ki, sağ-salamatsan.

(qucaqlaşırırlar)

İndi aydın olur çox şeylər mənə,

Amma çox mətləblər sirdir yənə.

Dəyanət

Nədir sirr?..

(sükut)

Düşünən bir insan kimi

Hürufi məsləkə mənim meylimi

Əvvəldən bilmirdin?

Vəliəhd

Bilirdim, bəli!

Tək bunu bilmirəm, bu vəziyyətə

İndi ağlamalı, yoxsa gülməli?

Hürufi olubsa Zahid oğlu da

Biz hara gedirik, hara, ey xuda?

Dəyanət

Hürufi qayəsi danmır xudanı.

Vəliəhd

Bəs sizin xudaya sevginiz hanı?

Dəyanət

İnsana məhəbbət olmayan yerdə

Allahı axtarma düşüncələrdə.

Allaha çatmağın yolu, nəhayət,

İnsan ürəyindən keçir duyğutək.

Allaha məhəbbət, ona itaət

İnsana sevgidən başlasın görək!

Loğman

İnsan qüdrətinə şəkk eləmə sən,

Hec kəs anasından igid doğulmur.

Bəzən göstərdiyi şücaətindən

İnsanın özünün xəbəri olmur.

Aypara

Götür Nəsimini... Onun hər sözü

Aşıb keçəcəkdir min-min çağları.

Çarəsiz ölümə məhkumkən özü,

Ancaq ölümsüzdür yaratdıqları.

Allah yaratdığı insanla birdən

Durur üzbəüz.

Allahın əsəri - insan ölürkən,

İnsanın əsəri - sənət ölümsüz!

Vəliəhd

Ölümsüz sənəti yaradan insan,

Özünü Allaha borcludur!

Dəyanət

Dayan!
Bu qadir insana varmı, özün də,
Adıca bir hörmət bu məmləkətdə?

Vəliəhd

Nə deyim?.. Sən burda haqlısan, ancaq
Taleyn hökmündən mümkünmü qaçmaq?

Dəyanət

Bəli, yüksəlişə qanadlanırkən
Yenidən yaradır özünü insan.

Vəliəhd

Demək, həm xaliqdir, həm məxluq insan?

Dəyanət

Bəli, həm varlıqdır, həm yoxluq insan.

Vəliəhd

Qəliz məsələdir bunlar, çox qəliz,
Yox, allah yolundan ayrılmıyaq biz.

Dəyanət

Allahın yolu da elə bu yoldur.

Vəliəhd

Xeyr, insan oğlu Allaha quldur,
Onun şərəfidir Allaha qulluq.

Dəyanət

Allahın qulluğa ehtiyacı yox!

Loğman

Allah insanlara fəhm, ağıl təki
Bir qüdrət verib ki, hiss edək, bilək.
Allah insanları yaradıbdı ki,
Biz onu dərk edib, ona yüksələk.

Rəhman gəlir, onlara qulaq asır.

Vəliəhd

Ey ustad, vaxtında söylə, bəs nəçin
Bu gizli hikməti mənə demirdin?

Loğman

Çox şeyi demişəm, çatmayıb sənə.
Demişəm, ay oğul, deyirəm yenə:
Mən nə hürufiyəm, nə də dindaram,
Harda həqiqət var, orda mən varam.
Yalandır, riyadır qatı düşmənim,
Mütləq həqiqətdir Allahım mənim.
Bu idrak yolunda biz insan olduq,
Sən idraka söykən, etiqada yox!

Vəliəhd

Sizin hamınızın fikri bir imiş!
Saray da ölkədən bixəbər imiş!

Loğman

Yenə də bir yerdə görürəm sizi,
Sevin, başa düşün bir-birinizi.

Dəyanət

Başə düşməyimiz çətinidir bir az.

Aypara

Niyə?

Dəyanət

Sularımız bir ərxdən axmaz

Rəhman

Vəliəhd ərxdə balaca öysə, Qarışar bizə.

Vəliəhd

Hələ öz yolumu öyməmişəm mən.

Dəyanət

O da vüqarını əymədiyindən
Düşdü bəlalara. Belədir zaman.

Vəliəhd

Dayan, tanış gəlir mənə bu oğlan.
Söylə, biz səninlə harda görüşdük?

Rəhman

Əcəb dilimizdən beləyə düşdük,
Bir kəndli babayam, əslinə baxsan.

Vəliəhd

Hə... rüşvət almaqda amma qoçaqsan...

Rəhman

Vəliəhd, bağışla, əvvəlcədən biz
Bilirdik, zindana gələcəksiniz
İstədik öyrənək, Vəliəhd tək,
Varmı xəbəriniz ölkənizdəki
Eybəcər işlərdən... Odur ki, qəsdən,
Yalandan dedim ki, rüşvətxoram mən.

Vəliəhd

Nə oldu?

Rəhman

Gördük ki, bixəbərsiniz,
Hələ başlanmayıb həyat dərsiniz.

Vəliəhd

Başlanır... Tələsmə... Baxıram önə,
Baxıram arxaya...

Loğman

Mətləb üstünə
Gəlsək yaxşı olar.

Vəliəhd

Buyurun.

Loğman

Oğul!

Vəliəhd

Ağlım da çaşıbdır.

Loğman

Bir az sakit ol!
Musanın önündə sən and içmisən.

Vəliəhd

Bəli, söz vermişəm Həllaciyə mən
Nəsimi zindandan azad olacaq.

Dəyanət

Bunu istəyirdik biz səndən.

Rəhman

Ancaq...
Başqa bir xəbər də eşitdim indi.

Aypara

Nə xəbər?

Rəhman

(Dəyanəti göstərir)

Dədəsi Zahid əfəndi
Bu gün saldı bizi başqa bir oda.
Həllaci Musanın anasını da
Tutdurub saldırıb zindana dünən
Belə cüvəllağı görməmişəm mən.

Loğman

Bu pis oldu.

Rəhman

İndi girovdur ana,
Bu gün car çəkdirib Zahid hər yana:
Deyib ki, Musanın varsa qeyrəti
Gərək götürməyə bu qəbahəti.
Gərək təslim edə özünü şeksiz.

Aypara

Gör nə yaman yerdə axşamladıq biz.

Dəyanət

Onlar elə bilir Həllaci sağdır,
Mütləq bu fənd ilə tutulacaqdır.

Aypara

Xilas etməsəniz əgər siz onu,
Zindənda qalacaq ömrü uzununu.

Loğman

İndi varmı buna bir tədbiriniz?

Dəyanət

Yenə Vəliəhddir güman yerimiz.

Vəliəhd

İndi mənim sizə bir sualım var:
Musanın nəşini kim oğurlayar?

Rəhman

Mən!

Dəyanət

Dayan! Düşündüm bunu mən bayaq,
Meyit lap bu gecə oğurlanacaq.

Loğman

Onu dəfn etmək vacibdir bizə.
Di gedin, eşq olsun iradəyinizə!

VI ŞƏKİL

Zindan. Baş sarıqlı gözətçi II Nəsimini götürür.

Gözətçi

Keç görək, səndən də su içmir gözüm.

(II Nəsimini itələyir)

II Nəsimi

Dayan, görürsən ki, keçirəm özüm,
Daha itələmək nə üçün?

Gözətçi

Saxla!

Mən də bu dünyada öz kamalımla
Bir iş görməliyəm, ya yox?

II Nəsimi

Öz ağlın

İşləyir demək

Dustağı zindana itələyəndə?

Gözətçi

Bura bax, sən də

Mənə lağ eləmə, ay ağı! "daşqın",

Ağlın olmasaydı, ağıllıların

Ağılına gözətçi olardımı mən?

II Nəsimi

Əlbəttə, görünür hərəkətimdən.

Başına nə olub?

Gözətçi

Bilmirsən məgər

Ağıllı başları əzişdirirlər?

Bəs xəbərin yoxdur? Dustaqlar o gün

Məni də döydülər.

II Nəsimi

Axi, nə üçün?

Gözətçi

Qaydadır, həmişə qoç savaşında...

II Nəsimi

Çomaq sınımalıdır itin başında.

Gözətçi

Döydülər, qaçdılar.

II Nəsimi

Bəs o, nə oldu?

Gözətçi

Kim?

II Nəsimi

Mənim yoldaşım.

Gözətçi

Divan quruldu...

(birdən nə fikirleşirsə, dayanır)

Əşşi, mən nə bilim sonra nə oldu.

Əgər bunu bilmək gərəyindisə,

Cibindən özünü göstərsin kisə.

Üç axça bəsimdir.

II Nəsimi

Alçaq, di itil!

Gözətçi

Ey, pulsuz ucalıq, gərəyim deyil,

Pullu alçaqlığı mənə ver amma.

(Vəliəhd gəlir. Gözətçi onu görüb özünü itirir)

Mən ağzı bütövəm, məndən söz alma!

Bayaqdan utanmır, qızarmır, elə

Məndən sirr soruşur...

Vəliəhd

Yaxşı, çıx çölə!

(Gözətçi gedir).

II Nəsimi

Doğrudan, o, nə oldu?..

(sükut)

O, Nəsimi deyil ha...

Nəsimi önündədir.

Vəliəhd

Bilirəm.

II Nəsimi

Bəs o hanı? Susma, de danışsana!

Vəliəhd

Ölümüylə elə bil, o, hər arzuya çatdı,

Özünü qurban verib, Nəsimini yaşatdı.

II Nəsimi

Bəs əslində kim idi?

Vəliəhd

O Həllaci Musaydı... O, onsuz da gec, ya tez

Ölümə məhkum idi.

II Nəsimi

Musa? Yox, həqiqəti ya siz gizlədirsiniz,

Ya da sizi aldadıb.

Vəliəhd

Axı onu, ey ustad, yaxşı tanıyıram mən.
Bir zaman o, məni də xilas edib ölümdən.

II Nəsimi

Bəs beləysə, budurmu yaxşılığın əvəzi?
Söylə, səni ölümdən xilas edən bir kəsi
Niyə xilas etmədin?

Vəliəhd

Çox yalvarıb-yaxardım, dediyindən dönmədi.
“Siz Nəsimi adıyla məni öldürün, - dedi.
Təki şair yaşasın!”

II Nəsimi

Bəsdir, bəsdir, sus daha!
Budur sədaqətiniz uduğunuz Allaha?
Kaş mən, kaş mən öləydim o bədbəxtin yerinə.

Vəliəhd

Bunun sizə xeyri var?
Bu etiraz nəhaqdır.
Vicdanınız önündə sizin üzünüz ağdır.

II Nəsimi

Mən udurdum, mən yenə,
Qalib gəldi o mənə!

Vəliəhd

(*hey-rət içində*).

Ölümlə qalibiyyət axı sığmır bir yerə!

II Nəsimi

Qalib gəlir özündən min dəfə güclülərə
Ölümdən çəkinməyən -
Ölümüylə iş görüb, ölümüylə söz deyən!

Vəliəhd

Sizin yolun deməli, ölümümüş son qayəsi?

II Nəsimi

Yox, əksinə, həyatdır bizim yolun qayəsi!
Qayə - bir ehtiyacın, bir tələbin oğludur.
Göyden düşmür qayə də, qayə - həyatdan doğur.
Bizim təriqətimiz axıdılan günahsız
O qanlardan yaranmış.
İnsan ləyaqətini alçaldıb təhqir edən
Zindanlardan yaranmış.
Şərəfini, şanını qaytarmaqçın insana
“Özünü insan kimi dərk et”, - dedik biz ona!
Fikir də, arzular da ürəkdə dustaq ikən,
Düşünməyin özü də insana yasaq ikən,
Bizim ləyaqətimiz, eşqimiz tapdanırkən,
Yalanlar da qudurub həqiqəti danırkən,
Allah necə götürür yaratdığı insanın
Bir qula dönməsini?
Göylərdə uçmalıykən yerdə sürünməsini?
Azad insan fitrəti zülm əlində qul olmuş,
İnsan ləyaqətinin üzərində qurulmuş
Bizim təriqətimiz, hər duamız, ayəmiz,
Sənə aydın oldumu indi bizim qayəmiz?

Vəliəhd

Bircə şeyi bilirəm:
Vaxt tərsinə dolandı.
Həlləciyə verdiyim sözü, içdiyim andı
Yerinə yetirməli!
İndi məni dinləyin:
Ölən Musa deyildi.

II Nəsimi

Bəs kim idi?

Vəliəhd

Nəsimi!
Sənsə varlı bir qızı sevən bir aşiq kimi
Bu məhəbbət namına
Ürəkdən vurulmuşan Nəsimi kolamına.
Atama dünən axşam
Mən səni, ey Nəsimi, bax belə tanıtmışam.

(sükut)

Hə, nə oldu? Buna da bir sözün var?

II Nəsimi

Sözüm yox!
Amma...Amma...

Vəliəhd

Dayanın! Ammalara lüzum yox!

(Zahid gəlir)

Zahid

(II Nəsimiyə)

Hə... yenə Nəsimisən?
Yoxsa adın dəyişdi?
Sən allah, bu nə işdi?

II Nəsimi

Nəsimiyəm yenə də.
Bu dünyanın dərini daşıyıram sinədə.

Zahid

Bu dünyanın dərdləri necə sığır sinəyə?
Bu dünyadan sənə nə?
Öz dərdinə ağla sən.
Gülməlidir... özünə umac ova bilməyən,
Bu boyda dünyamıza ərşəməti kəsəcək?
Hələ gör öz başından hansı yellər əsəcək.

II Nəsimi

Hədələmə sən məni, mən qorxmuram ölümdən.
Barmağımı kəsənlər dözümməzsən amma sən.
Zahid, tapındığına inansaydın sən əgər
Çəkinməzdin ölümdən sən özün də tük qəder.

Zahid

Bunlar iblis insanın uydurduğu hiylədir,
Sənin dediklərin də Allahın hökmüylədir.
Yaradanın öz hökmü, bu hökmün nizamı var,
Bir tərəfdən yaranan o tərəfdən yox olar.
İnsanın iradəsi bu qəder qadirdirsə,
Onda buyur, hökm elə
Bahar dönüb qış olsun,
Axı, insan nədir ki, onun iradəsiylə
Allahın yaratdığı nizam dağılmış olsun?

II Nəsimi

Dünyanın nizamını qurmaq üçün yenidən
İnsan doğulmuşam mən.
Ulduz kəhkəşanında mən də göyə nur saçan
Bir ulduzam, bir ayam,
Ucalardan ucayam!

Zahid

Təpəyə dağ deməklə təpə necə ucalar?
Əgər insan ucaysa, ona uca deməyin
Axı, nə mənası var?

II Nəsimi

İnsan alçaldılarda ona ucalığını
Xatırlatmaq gərəkdir.
İnsan öz idrakıyla, elə uca deməkdir!

Zahid

Sən ki, öz kamalıyla belə lovğalırısan,
Söylə, kimi dünyada ən ağıllı sanırısan?

II Nəsimi

Öz ağılıyla düşünüb, eşqlə yol gedəni.

Zahid

Mən ağıllı sanıram ağılı gizlədəni.

Vəliəhd

Kəsin mübahisəni, işə keçək nəhayət.

*(II Nəsiminin azad olması barədə fərmanı
Zahidə təqdim edir.)*

II Nəsimi

Lakin zülm üzərində qurulan bir səltənət
İnsanı alçatmasa, özü ucala bilməz.

Zahid

Kimdir o alçalan kəs?

II Nəsimi

(Zahidə)

İslam şəraitində həbs varmı qadına?

Zahid

Var!

II Nəsimi

Yalanı uydurma sən şəriət adına.

Zahid

Sözün nədir?

II Nəsimi

Musanın anası zindandır?

Zahid

Bəli, Həllaci gəlsə anası amandır.

Vəliəhd

Azad elə sən onu!

Zahid

Azad olacaq... Əvvəl görək tapaq oğlunu.

II Nəsimi

Onu tapmayacaqsan.

Zahid

Niyə?

II Nəsimi

Yaman oyaqsan!

Zahid

Nə demək istəyirsən?

*(Vəliəhd həyəcan keçirir. II Nəsimiyə
işarə edir ki, sussun.)*

II Nəsimi

Musa öldürür artıq.

Zahid

Bunu çoxdan deyəydin, yasını saxlayaydığ.

Vəliəhd

Hə... Mənə də dedilər, öldürüblər Musanı.

Zahid

Öldürüblər? Bəs onda onun meyidi hanı?
Hanı onu öldürən? Gəlsin onu ucaldaq.
Bəs yetmiş min dinardan niyə keçir o qoçaq?
Bunlar quru sözdü, söz!

II Nəsimi

Bil, Nəsimi deyildi o gün öldürdüyünüz.

Zahid

Necə?

Vəliəhd

(II Nəsimiyə yavaşca).

Düzələn iş pəl qatmayın, axı... Siz...

Zahid

Nə dedin?

II Nəsimi

Dediyimi dedim mən.

(Vəliəhd Zahidi kənara çəkir)

Vəliəhd

Vallah, o, dəli olub eşqinin şiddətindən.

Zahid

Yaxşı, kimdi de görək bu dəlini sevən qız?

Vəliəhd

Biri var.

(Zahid şübhəli nəzərlərlə onları süzür, II Nəsimiyə)

Zahid

De, kim idi o gün bəs asdığımız?

II Nəsimi

Həllaci Musa!

Zahid

Necə? Onda kimdir Nəsimi

II Nəsimi

Mən!

Vəliəhd

(Zahidi kənara çəkir).

Görmürsən? Oynadır o, bizi uşaq kimi...

Zahid

Yox! Yox! Burda nə işə... bir sır var, düyn var
Demək, sənə Nəsimi?

II Nəsimi

Bəli mənəm!

Zahid

Nə olar,
Artıq dərdi-sərim yox.
Demək dünən Musadan
Oğlumun qisasını almışam xəbərim yox.
Dünən asdıq Musanı,
Sabah da Nəsimini.

Vəliəhd

Bəs sübut?

Zahid

Sübut... Ana!

(Zahid fikrə gedir. Birdən nəşə tapmış kimi II Nəsimiyə tərəf dönür)

Tapdım! İndi qarını apararam meydana,
Həllacinin nəş'ini göstərərəm mən ona.
O tanısa oğlunu görəndə kimi əlbəəl,
Demək, o Həllacidir, sən Nəsimi, çox gözəl!

Zahid gedir. Vəliəhd II Nəsiminin yaxasından tutub silkələyir.

Vəliəhd

Sən neylədin? Neylədin? Nəyə görə de bunlar?
Sənin xilasın üçün qurulan bu oyunlar
Hədə oldu... Sən özün bu qurğunu uçurdun.
Sənə ömür bəxş edən o böyük insanın da
Qəsdini yerə vurdun!
Təhqir etdin sən onu.
Sən incitdin bununla onun o pak ruhunu.

II Nəsimi

Polad idim...
O, mənim əvəzimə ölürkən
Mən sındım, mən öyildim.
Bu yerdə bəs mən onun
Ağbirçək anasını düşünməli deyildim?

Vəliəhd

(Vəliəhd tərək-silah olur)

Ax! Sən necə güclüsən! Bu gücü yendirməyə
Daha məndə dözümlə yox!
Səndəki bu məntiqə, səndəki bu üreyə
Artıq mənim sözüm yox.

(Vəliəhd diz çökür)

Məni ərşə ucaltmış, mən həmişə fərş idim,
Qəbul et müridliyə, sən məni, ey mürşidim.
Apar sirr dünyasına tutub ölimdən məni,
Xaliqimsən, yenidən sən yaratmış, sən məni!

II Nəsimi

Qalx, əməl çarpınmalı hər kəlmədə, hər sözdə.
Ey sabahın əmiri, bizim nəzərimizdə
Şahlıq - alçalmadısa, müridlik - ucalmadı.

Vəliəhd

Mənimçün şahlığın da bir mənası qalmadı.

II Nəsimi

Bax, indi bir anlığa
Zəfər çaldı içində yaxşılıq yamanlığa.
Dünyəvi sultanlığı mənəvi sultanlığa
Dəyişmək istəyənlər,
"Haqq qulam" - deyənlər,
Bil ki, sözündən əvvəl özünü dəyişməli.
İztirablar odunda yana-yana bişməli!
Sənə oddan keçməmiş bişdiyini deyirsən,
Təriqəti bilməmiş müridlik deyirsən?

Vəliəhd

Mən adi bir insanam bütün insanlar kimi.
Ancaq bu neçə gündə mənim gördüklərimi
Əgər danışsaydılar inanmazdım mən buna.
And içərdim bunların uydurma olduğuna.
Lakin... öz gözlərimlə gördüm bütün bunları,
Dinlədim haqlı ikən haqsız sayılanları.
Böyük hesab etdiyim rütbəli güclülərin
Gördüm kiçikliyini, mənən çürüklüyünü.
Amma kiçik sandığım sizintək gücsüzlərin
Gördüm dəyanətini, gördüm böyüklüyünü.
Yuxudaydım, ey ustad, indi oyanmışam mən.
Qanmadığım çox şeyi yaxşıca qanmışam mən.
Demə, mən ömrüm boyu heçə sədə qılmışam.
Axı, sən nə biləsən, mən necə sarsılmışam.

II Nəsimi

Yaxşı, onda bir neçə sualıma cavab ver.

Vəliəhd

Buyur, mürid qul kimi mürşidini dinləyir.

II Nəsimi

İndi ana meydanda meyiti görən kimi
Tanıyacaq, deyilmi?
Bilinəcək Zahidi aldatmağın... İndi sən
Bunu düşün, Əmirə nə cavab verəcəksən?

Vəliəhd

Öz arzusu, məqsədi düşündürür hər kəsi,
Onlar üçün dərddir
Nəsiminin yerinə Həllacinin ölməsi?
Saray üçün onların ikisi də qorxulu!
Bu qorxudan xilasın tək çarəsi, tək yolu -
Ölümüdür onların, Zahid üçün fərqi nə -
Hansı düşüb axıra, hansı düşüb əvvələ.

II Nəsimi

Desələr, bəs nə üçün sən bizi aldatmısan,
Nəsiminin yerinə Həllacini satmısan?
Buna nədir cavabın?

Vəliəhd

Bildim kim olduğunu deyərəm ki, mən onun,
Aldım intiqamını ondan Zahid oğlunun.

II Nəsimi

Umacağın böyümüş sənin bu boş həyatdan.
Qorxun ölümədən imiş, qorxun yoxmuş həyatdan.
Könül adamlarına keçir dərddən, zülmədən,
Qorxur bu boş həyatdan, ancaq qorxmur ölümədən.

Vəliəhd

Ey mürşidim!

II Nəsimi

Bir dayan!
Söylə, məni sən nəçin
Xilas etmək istədin?

Vəliəhd

Bayaq dedim, yox idi az arzum, öz məqsədim,
Ona verdiyim sözə əməl etmək istədim.
Sonra.... Səni görüncə ona haqq verdim, ustad,
Mən də sənin eşqinə iman gətirdim, ustad.
İndi səni ölümdən xilas etməliyəm mən.
Ustad, Həllaci Musa
Nəsiminin yolunda öz canından keçdisə
Düz elədi... Sən isə
Ömrünü başa vurmuş bir qarıdan ötürü
Aldığına dəyərimi verdiyinin dəyəri?

II Nəsimi

O anadır, xalıqdır, o torpaqdır, o yerdir.
Bütün yaranmışlara o ən uca dəyərdir.
Musa getdi ölümə,
Mənim kimi yaranmış bir insanın yolunda,
Mən gedirəm ölümə
Səni, məni, Musanı yaradanın yolunda.

Vəliəhd

Mən iki zidd istəyin arasında çəşmişəm,
Həm sənə, həm də ona xeyir arzulayırkən
Şərlə qarşılaşmışam.
O məni düşünmədi, heç olmasa sən düşün.
Axı, mən də insanam, çox ağırdır mənim üçün
Sənə "haqlı" deməyim,
Ona olan borcumu sənin xilasınla da
Ödəyə bilməməyim...

II Nəsimi

Bu yaxşılıq deyildir, yaxşılığa əvəzdir.
Borc ödəmək - qərəzdir.
Qərəzsiz yaxşılıqdan uzaqdasan sən hələ,
Doğulmağın gerçəkdir, qundaqdasan sən hələ.

Vəliəhd

(diz çökür).

Hazıram müridliyə, mən hazıram, qəbul et!

II Nəsimi

Hazırlıqsız, ey yolçu, yola çıxmaq qəbahət!
Qalx ayağa!

(Zahid gəlir)

Zahid

Bu nədir?
Nələr görür gözlerim?
Şükürlər! Günü-gündən çoxalır dinsizlərim.
Vəliəhd öz xəbərini mürtədlərə satırkən
Allaha sədaqəti kimdən umum indi mən?
Görən kimi tanıdı Həllacını anası,
Ərşə çıxdı naləsi.

(pauza)

O, Nəsimi deyilmiş, gör necə rüsvay olduq!
Camaatın gözündə heçə dönüb zay olduq.

(Vəliəhdə)

Yeganə balamı da qurban verdim sənə mən.
Biz sənəin xeyrin üçün xeyrimizdən keçirək
Sən niyə su tökürsən özge dəyirmanına?
Niyə düşməni kəsildin sən öz xanımınə?
Öz isticə aşına sən niyə su qatmısan?
Sən bizi aldatırkən özünü aldatmısan.
Yaxşı mən getdim, görək
Allahın yazdığından bəndə necə dönəcək?!

(Zahid çıxır, başqa hücrədə gizləniş onlara qulaq asır)

Vəliəhd

Xilas oldu ana da,
Sözün varımı buna da?

(sükut)

Hazır olun, bu axşam Sizi qaçıracığam.

(Vəliəhd gedir. II Nəsimi fikrili gəzinir.
Zahid gizləndiyi yerdən çıxıb gözətçiyyə)

Zahid

Bunu elə bu saat sal o məxfi zindana,
Açarı da ver mənə!

(Zahid zindana keçir)

Demək, sən sən Nəsimi?

II Nəsimi

Bəli, mənəm!

Zahid

Çox gözəl,
Allah idin sən əvvəl,
Laməkandın, ruh idin,
Nəfəs idin, səs idin,
Gözə görünməz idin,
Niyə gözə görünüb ələ keçdin sən, niyə?
Allaha bax, sən Allah, Allah düşüb tələyə.
Elə güman etmə ki, sən xilas olacaqsan,
Sabah asılacaqsan,
Su daşar qab dolanda,
Sən günəş batacaqsan, o günəş doğulanda!

VII ŞƏKİL

Meydan. Baş tərəfdə dar ağacı. Sağdan Loğmanla Aypara,
soldan Vəliəhd görünür.

Aypara

Vəliəhd, nə xəbər?

(sükut)

Nə olub sənə?

(sükut)

Loğman

Oğul, desənə!

Vəliəhd

Zəhmətim zay oldu, bacarmadım mən.
Zahid qabaqlayıb məni dünəndən.
Salıb Nəsimini məxfi zindana.

Loğman

Bəlkə gözetçiylə...

Vəliəhd

Dünən mən ona
Çox şey vəd elədim, o, gülüb dedi:
Açar məndə deyil, Zahid boydədi.

Aypara

Bəs indi neyləyək?

Vəliəhd

Çox acizəm mən.
Zahid fitvasını verib dünəndən.
Bu gün asılacaq.

Aypara

Nə danışırısan?

Vəliəhd

Budur, dar ağacı...

Loğman

Başqa bir güman Yoxmudur?

Vəliəhd

Düz işi o, özü əydi,
Əgər kimliyini bildirməseydi
Hər şey qurtarmışdı... yaman inaddı
Bilərək özünü o, oda atdı.

(Kəndlilər görünür)

Loğman

Gələn var, çəkilek!

(Vəliəhd, Aypara və Loğman gedir)

Sübhan

Mat qalmışam mən.
Deyirəm görən
Necə qaçırlar meyidi burdan?
Gözetçi yox imiş?

Rəhman

Gözetçilərdən
Deyirlər, birinə rüşvət veriblər.
Sonra üçünü də kefləndiriblər.
Odur götürürlər.

Kəramət

Özüdür görən?

Sübhan

Onu Allah bilir.

Kəramət

İnanmıram mən.

Qabaqda Zahid dua oxuya-oxuya gəlir.

Arxasınca II Nəsimi sağ-solunda gözetçilər gəlir.

Zahid

Ey mömin bəndələr, ey müsəlmanlar,
Qətdən əvvəlcə sizə sözüm var.
Peyğəmbər eşqinə, imam eşqinə
Salavat zikr edin!

(Hamı salavat çevirir)

Qurana, dinə
Şəkk edən alacaq öz cəzasını.
Həm də itirəcək o dünyasını...
Qətlə yetirildi nəçə il əvvəl
Fəzlullah - o mürtəd, alim - biəməl.

Gənc şair

Fəzlullah heç zaman mürtəd olmayıb.

Rəhman

Bizim qəlbimizdə yeri var onun.

Sübhan

Unudulmayıb!

Şəkkək

Unudulmayıb!

Zahid

Nəsimi adıyla o gün Musanı
Qətl etdik...

Rəhman

Bəs burda həqiqət hanı?

Zahid

Bizi aldadıblar.

Kəramət

Kim aldadıb, kim?

Zahid

Həmən Həlləcinin özü.

Rəhman

Bəs hakim,
Nədən ötrü imiş? Niyə aldandı?

Kəramət

Bəlkə həqiqəti o, qəsdən danıb?

Sübhan

Hardaydı bəs sizin öz düşüncəniz?

Zahid

Camaat, səbr edin, aldansa q da biz
Bir şey itirmədik, haqq ki, bizdədir.
Budur, Nəsimi də önünüzdədir.

Rəhman

Görəsən neçənci Nəsimidir bu?

Kəramət

On üçüncüsüdür.

Sübhan

Bu ki, nəş oldu.

Zahid

Elə Nəsimi də nəşdə pəs oldu?

*(Əmir, Vəliəhd, Vəzir, ayanlar və Loğman gəlir.
Camaat Əmirin önündə baş əyir)*

Bu gün bu meydana əlahəzrətin
Təşrif buyurması şərəfdir bizə.
Camaat, bilin ki, bu şərəfətin
İşığı nur verir gözlərimizə.

Rəhman

(Kəramətin qulağına)

Şərəfin yükündən sındı belimiz,
Nə qədər daşıyaq bu minnəti biz?

Zahid

Bizim alimlərin maymaqlığından
Kafirələr öləndə mür-müc olmuşuq.
Camaat, bilin ki, ehkamdır Quran,
Onun bir təfsirə ehtiyacı yox!
Təfsir arxasında ehkamı danıb
Qurani-Kərimi təftiş başlanıb.

Gənc şair

Verib ürəyini haqqa, gerçəyə,
Axtarır, axtarır həmişə insan.
Niyə qorxursunuz, bilmirəm niyə,
İnsanın həqiqət axtarışından?

(Çalpapaq gəlir. II Nəsimini diqqətlə süzür)

Zahid

Bilin, agah olun, islam da birdir,
Şəriət də birdir, Quran da birdir,
Şəriətdən başqa yoxdur təriqət,
Buna nə hacət?
İslamda vahid var, bir, iki yoxdur,
Allah yeganədir, şeriki yoxdur.
Allah kəlamıdır müqəddəs Quran,
Onu təfsir edən, ona qulp qoyan,
Dinin düşmənidir, yalnız bu qədər!
Dinsizdir Qurani təftiş edənlər.

II Nəsimi

Zahid, sən özün yaxşı bilirsen, yaranışdan
Allahın öz övladıdır insan.
Övladı danırkən atanı sən necə sevdin?
Yaxdın kitabı, bəs yazanı sən necə sevdin?
Məxluq danıb, xaliqə qulluq nə deməkdir?
Haqdan yan ötüb, zülmə oğulluq nə deməkdir?
Bəs öz balasından
Allaha çuğulluq nə deməkdir?

Zahid

Ölümə məhkumdur şəkk edib göyə
Yerdə zir-zibili eşən qarğalar,
“Mənəm Allah” - deyər, “Ənəlhəq” - deyər
Allahlıq eşqinə düşən qarğalar.
Onlardan biri də budur dayanmış.
O, Qurani danmış, o, dini danmış,
Şəriət adından, Quran adından
Dardan asılacaq bu gün bu nadan
Nəsimi Şirvani.

II Nəsimi

Görün kim kimi
Nadan adlandırır.

Çalpapaq

(Loğmana)

Budur Nəsimi?

*(Loğman başı ilə təsdiqləyir. Çalpapaq Loğmanın
qulağına nəşə pıçıldayır.
Loğman II Nəsimini diqqətlə süzür)*

Loğman

Sən nə danışarsan?

Çal papaq

Bəli!

Loğman

(*Çal papağa*).

Bəri dur!

Hökmdar, sözüm var, ızın ver.

Əmir

Buyur.

Loğman

A bala, doğrudan sən Nəsimisən?

II Nəsimi

Demişəm, deyirəm, Nəsimiyəm mən.

Loğman

Ay oğul, bir düşün, inad göstərmə,
Gəl öz heyatını güdaza vermə.

(*Zahidə müraciətlə*)

Məqsəd bu adamı öldürməkdirsə,
Öldürün, sözüm yox! Nə deyim sizə.
Ancaq bu oğlanı tanıyıram mən,
Bu Nəsimi deyil! And olsun göyə!

Sübhən

Necə?

Kəramət

Bəs niyə?

(*Vəliəhd ayağa qalxır, heyrətlə II Nəsimini süzür*)

Loğman

Sübut tələb edir həmişə qanun.

Zahid

Axı, sən indicə özündən sordun.

Nə dedi?

Loğman

Məhkumun sözü nə vaxtdan
Sübut sayılıbdır, Zahid? Heç zaman!
Hələ cani deyil, caniyəm deyən.
Getdiyim Kəbəyə and içirəm mən.
Bu adam Nəsimi deyil, hökmdar,
Bəlkə əlinizdə başqa sübut var?

Zahid

Kişi təqsirini alır boynuna,
Əlavə bir sübut nə görək buna?
Loğman, gəl əl götür bu inadından.

Loğman

Mən tələb edirəm qanun adından.

Zahid

Mənəm din xadimi, qarışma, Loğman,
Budur, hökmdar da susur bayaqdan.
Dinin fitvasına qarışmaq olmaz.

Loğman

Biz də bu işləri qanırıq az-maz,
Dəlilsiz keçinmir qanun da, din də,
Əvvəl sübut elə!

II Nəsimi

Ölmək üçün də
Adamın əlində sübut görəkmiş.
Elə bil yerimə bu, öləcəkmiş!

Zahid

Ay sağ ol! Deginən axı, sənə nə?

Rəhman

İşə bax! Öldürmək istədiyinə
Hələ bir "sağ ol" da sıxır.

Zahid

(Loğmana)

Bəri dur!

Vəliəhd

(Əmirə)

Şah babam, sən Allah, sən onu susdur!
Nəsimi deyilsə bu şəxs, hökmdar,
Onu öldürməyin nə mənası var?

Zahid

Nəsimi adıyla ölümə gedən
Yüz qat qorxuludur bir Nəsimidən.
Bu adam Nəsimi olmasa belə
Ölümə layiqdir hərəkətiylə.

Loğman

Amma şəxsiyyəti bilinməyən kəs
Şəriətə görə asıla bilməz.

Zahid tamam tərək-silah olur. Ortaya dərin sükut sökülür.
İzdihamın içərisindən Çalapaq çıxır, hökmdarın qarşısına gəlir.

Çalapaq

Məni də dinləyin, böyük hökmdar,
Şirvandan gəlmişəm, sizə sözüm var.

Əmir

Yaxın gəl.

Çalapaq

Hökmdar, düz deyir Loğman.
Mənim övladımdır bu cavan oğlan.
Adı da Turaldır, sorun özündən.
O, Nəsimi deyil, yalvarıram mən,
Onu azad edin.

(Dərin sükut)

Oğul, dinsənə!
Hökmdar, bağışla onu sən mənə.
Onu öldürməklə bir şey düzəlmir.

(Əmirin ayaqlarına düşənir)

II Nəsimi - Tural

- Qalx, ata!

Çalapaq

Özünə yazığın gəlmir,
Bari məni düşün.

II Nəsimi - Tural

Ata, qalx, ata
Sənə yaraşarmı alçalmaq, ata?

Zahid

Siz nə deyirsiniz indi hökmdar?

Əmir

Mənim bu adama suallarım var:
Ölümü həyatdan uca tutursan.
Yaşamaq bu qədər ucuzmuş, oğlan?

II Nəsimi - Tural

Zülmə həmişə üz-üzə gəldim,
Usanıb yoruldum, düzü, mən daha.
Görürəm, yamanca üstələnmişəm,
Yoxdur umacağım zülmədən daha.

Əmir

Amalın nə imiş, de görək sənin?
Kimdir bu dünyada dostun, düşmənin?

II Nəsimi - Tural

Yoxdur bir sərvətim sözümdən özgə,
Əlacım qalmadı dözümdən özgə,
Düşmənim özümə, özümdən özgə
İndi qorxmalıyam de kimdən daha?

Əmir

Düzü, heyran qaldım şücaətinə,
Ölümdən qorxmursan, bunun sirri nə?

II Nəsimi - Tural

Addadım Arazdan, keçdim Fəratdan,
İndi piyadayam, düşmüşəm atdan.
O qədər qorxmuşam mən bu həyatdan,
Zərrəcə qorxmuram ölümdən daha.

Əmir

Zahid, bu adamın kini, nifrəti
Başqadır,
düşməni ehkam, din deyil.
Mənim zülmümdəndir hər şikayəti,
Mənim məhbusummuş o, sənin deyil!

II Nəsimi - Tural

Sənin zülmünə də haqq qazandıran
Zahidin kinidir.

Zahid

Gördünmü sultan?
İlan qanından da qanı soyuqdur,
Ölümdən ayrı bir əlacı yoxdur.

Əmir

Doğru buyurursan, Zahid əfəndi,
Asılısın!

Calpapaq

Əlimi mən indi ancaq
Ataya açmışam, hökmdara yox.
Üç ildir dünyanı mən dolaşmışam,
Bala həsrətilə dağlar aşmışam.
Nə günüm gün olub, nə gecəm gecə,
Nəhayət tapmışam, indi mən necə
Balamı itirim tapdığım günü?
Göylər də, yerlər də götürməz bunu.

II Nəsimi - Tural

Yalvarma!

Çalpapaq

Ay oğul, ayrı çarə yox!

(Hökmdara əl açır)

Sən də bir atasan!

Zahid

Biz sənin necə Ata olduğunu gördük indicə.
Sənin tərbiyəndən kafir göyərmiş.

Çalpapaq

Onu da göyörtüdi bu vaxt, bu gərmiş!

Zahid

(Hökmdara)

Günahı yırırlar dara düşəndə Gərmişin boynuna...

(Çalpapağa)

Atayam mən də...

Balama düz yolu mən göstərmişəm,
Onu din yolunda qurban vermişəm.

Çalpapaq

(Əmirə)

Bu ağ saçlarımın hər birilə mən
Duaçın olaram sənə bu gündən
Əfv elə, yada sal vicdanı, dini,
Göstər, burda göstər ədalətini.

Gözetçilər qolları bağlı halda Zahid oğlu Dəyanəti gətirirlər.

Zahid

(Dəyanətə diqqətlə baxır)

İlahi, bu sənən?... Şükür Allaha!
Yox dərdim daha!

(Zahid Dəyanətin boynuna sarılır)

Qolların bağlıdır?

(Vəzirə)

Bu nə deməkdir?

Vəzir

Zahid, bu sualın nəyə gərəkdir?
Onun özündən sor.

Əmir

Vəzir, kimdi bu?

Vəzir

Qibləm, Dəyanətdir, Zahidin oğlu.

Əmir

Bəs bu ki, ölmüşdü?

Vəzir

Yox, sağlamış hələ.
O gündən satılıb həllacilərə,
Budur oğurlayan meyidi, qibləm.

Zahid

Ey mənim pənahım, arxam, yeganəm,
Vəzir düzmü deyir?

(sükut)

Yox, ola bilməz,
Zahidin balası satıla bilməz.

Yalandır, böhtandır bu deyilənlər.
Eləmi, ay oğul, eləmi?

(*sükut*)

Əmir

Yetər!
İşə bax! Gözlərim kor imiş mənim,
Ocaq başındaymış demə düşmənim.

Vəzir

Oğlun ürəyini şeytana vermiş.

Zahid

Xəyalə gəlməyən başa gələrmiş!

Kəramət

Zahid əfəndinin tərtibiyəsindən
Kafir göyərmiş.

Rəhman

Bəs nə göyərmiş?

Şəkkak

Oğul atamının tərtibiyəsini Küləyə vermiş.

Gənc şair

Zahid göyərmiş, insan göyərmiş!

Əmir

Zahid, yenədəmi inanaq sözə?
Bir toyda, bir yasda dürtürdün gözə
Şəhid olduğunu sən bu yönsüzün.
Demə xain imiş, görürsən özün.
İndi də cavab ver xəyanətine.

Zahid

Məzuram, hökmdar, nə deyim sənə.

Aypara

Vəliəhd, dar gündür, kömək et ona,
Qıyma aman günü xilaskarına.

Dəyanət

Ata, mənimki də bura qədərdir.
Mərdanə qarşıla sən gəl bu dərdi.
Sənin öz yolun var, mənim öz yolum.
Gəl mənə bağışla, qurbanın olum.

Zahid

Rədd ol, sən bundakı cəsarətə bax!
Ata şərəfini tapdayan alçaq!
Müqəddəs islamı təftiş eləyən
Hürufi məsləkə, o yola lənət!
Ata vüqarını sındıran, əyən
Belə bir övlada, oğula lənət!

Əmir

İndi sən də görək, ey din atası,
Dinə tüpürənin nədir cəzası?

Zahid

Onun dinimizə xəyanətində
Mən də günahkaram, hökmdar, mən də!
Bununçün əvvəlcə öldürün mənə,
Gözlərim görməsin bu faciəni.

(*Hamı heyrət içində Əmirin qərarını gözləyir*)

Əmir

Özün asmalısan, onu, sən özün!

Loğman

Böyük olmalı cəza günahdan.

Vəliəhd

Ata, qorxun yoxmu sənin Allahdan?

Əmir

Allahın əmridir Əmirin əmri.

Loğman

Amandır hökmdar, ata əlləri
Övladın qanına bulaşa bilməz.

Əmir

Qan niyə? Asacaq!

Vəliəhd

Əfv elə!

Əmir

Sən kəs!
Həmiyə örnəksən əməllərinlə
İndi as oğlunu öz əllərinlə!

Zahid

Düz qırx il bu xəttə qul olmuşam mən.
Əmrinə, hökmünə yol olmuşam mən.
Sənə xor baxana divan tutmuşam,
Sənin səhvini də mən doğrultmuşam.
İndi özün söylə, bumu günahım?
Alçaltma sən məni, ey qibləgahım!

Əmir

Mən elə oğulu öz əllərimlə
Doğrar, tikələri bir-bir sayardım.
Onun ölümünə deyil, mən ancaq
Nankor olduğuna yas saxlayardım.

Çalpaq

Hökmdar, tutmuşuq biz ətəyindən,
Nolar, övladların günahını sən,
Əfv et ataların atılığına,
Allah əvəzini qaytarar sənə.

Əmir

(Zahidə)

Əmrə əməl et!

Zahid

Bu nə müsibətdir, pərvərdigara,
Mən hara, verdiyin bu cəza hara?
Əyilməz başları əydim qibləyə.

Bəs bu nə zülmdür, göstərdin mənə?
Sən sındırdın məni, sən qırdın məni,
Cəhənnəmə oduna yandırdın məni,
Qoy ələm bürünsün mənim tüstümə,
Dünyanın lənəti yağsın üstümə.
Cəfakəş quluna bumu şəfqətin?
Allah, hanı sənin bəs ədalətin?

Gənc şair

Özün yıxılarda ey din atası,
Nə tez dönüb oldun Allaha asi?

Dəyanət

Ata, qalx ayağa!

(Əmirə)

Övlad özündə
Atanı bu qədər alçaltmaq olmaz.
Əgər bacarırsan, məni özün as!

Əmir

Atan asmalıdır, öz atan səni,
Yaramaz yaradıb yaradan səni,
Hökmdar əlləri pak və müqəddəs!
Murdarın nəşinə toxuna bilməz.
Övlad atasını satıbsa, fəryad!
Ata öz quluna qul olmalıdır.
Ata qayəsini tapdayan övlad
Atanın əlilə boğulmalıdır!

Vəliəhd

Şah babam, bu yerdə üzrüm var, dayan,
Çoxmu arxayınsan öz övladından?

Əmir

Nə dedin?

Vəliəhd

Məni də yaxşı gör, ata,
Ən böyük günahkar oğlundur, ata.

Əmir

Anlaya bilmirəm, dəlisən, nədən?

Vəliəhd

Yox, indi hər şeyi dərk edirəm mən.
Sənə hökmdar tək ağır olsa da,
Dinlə insan kimi, məni sən, ata.

Əmir

Zahid, başla görək!

Zahid

Yalvarıram mən. Rıcamı qəbul et, keç bu ömrədən.

(Aypara camaatın içindən çıxıb hökmdarın qarşısına gəlir, üzünü Zahidə tutur)

Aypara

Ata! Ataya bax, rıcasına bax!
Dövrən bədxahlığa dolanmır ancaq.
Danışan dil deyil, yox-yox, könüldür.
Dəyanət ölsə, məni də öldür!

Vəliəhd

İlahi!

Əmir

Nə deyir, nə üyüdür bu?
Vəzir, söylə, kimin küçüyüdür bu?

Loğman

Hər kəsin öz adı, öz ünvanı var,
Mən it olmamışam heç vaxt, hökmdar.
Ammə it qudurub dalayan zaman
İpini çəkmişəm onun astadan.

Əmir

Səlim köpək idin, aldım kölgəmə,
Sən bu ləxləxəni saldın ölkəmə.
Vəzir düz deyirmiş, qatı düşmənim
Həllaci deyilmiş, sənşənmiş mənim.
Vəzir, hanı cəllad, de hazır olsun!

Vəzir

Hazırdır, hökmdar!

Əmir

Boynu vurulsun.
Əvvəl bu küçüyün, sonra bu itin.
Cəzası ölümdür hər xəyanətin!

Vəliəhd

Ata, məni dinlə.

Əmir

Əsitmirəm mən!

Vəliəhd

Bıçaq boğazdadır, əsidiəcəksən.
Dünyada hər şeyə axı səbəb var.
Dəyanətlə məni əsir aldılar.
Bir soruş, bəs ordan mən necə qaçdım?
O zaman düzünü danışmamışdım.

Əmir

Hər şeyi bilirmən.

Vəliəhd

İzn ver.

Əmir

Dayan!
Səni xilas edib onda igid tək.
Vəliəhd yolunda ölümə getmək
Onuncün əbədi bir gələcəkdi...
Məzhəbdən dönməsi bəs nə deməkdi?
Musanın nəşini oğurlaması,
Məzara gömməsi bəs nə deməkdir?

Vəliəhd

Ata, günahsızdı o, burda tamam,
Nəşi dəfn etməyi mən tapşırıışam.

Əmir

Necə? Sən nəçisən? Axı, sən kimsən?

Vəliəhd

İnsana cəzanı əsitməmişəm mən,
Meyidə cəzanı məqbul saymıram.

Əmir

Cavab ver, sən kimdən? Nəməkbəharam!
Onda biz nəciyik? Məgər ölmüşük?
Niyə danışrsan başından böyük?

Vəliəhd

Çünki mən gecədən gündüzə gəldim,
Böyük başlar ilə üz-üzə gəldim.
Həyat onlar üçün bir ağır yüküdür,
Gördüm, özlərindən çox-çox böyükdür,
Onların inanıb tapındıqları.
Təriqət nə imiş? Sina dağları!
Fikir sahibidir onlar, hökmdar,
Siz deyın, fikirdə qəbahətmi var?
Mən qulam, nökrəm, uşağam, nəyəm?
Niyə sənin kimi düşünməliyəm?
Niyə mənı məndən alırsınız siz,
Niyə çərçivəyə salırsınız siz
Mənim düşüncəmi, mənim fikrimi?
Düşünmək istəyirəm mən özüm kimi!..
Nədir bu cəhəmlər, nədir qanunlar?
Axı, öz fikrinə inanır onlar.
Elə bunun üçün də fikir yolunda
Ölümə hazırdır bu qəhrəmanlar.
Bəs siz? Din yolunda bax, bunlar kimi
Ölümə mərdanə gərdəndinizmi?
Yox!..

Dəyanət

Çünki qulsunuz öz kamınıza,
Bir amal eşqinə siz yanırsınız.
Çünki dininizə, inamınıza
Sizlər bizim kimi inanmırsınız.
Ey zahid, ölümə gedərsənmi sən
Əqidən yolunda, eşqin yolunda
Amma biz hazırıq ölümə cismən
Həm Allah yolunda, həm din yolunda.

(Camaat təlatümə gəlir)

Vəliəhd

Hökmdar, ömründə yalnız bir kərə
Bax əli qabarlı bu bədbəxtlərə.

Yaxşı bax, yaxşı bax, gör nə gündədir.
Onların Allahu öz içindədir.
Sizin Allahınız hardadır görən?
Sizin Allahınız yoxmuş özəldən.

Zahid

Dinlə, ey hökmdar, bu təhqirləri.
Tapdandı məzhəb də, tapdandı din də,
Bunu gözləyirdim bayaqdan bəri.
Mən çoxdan bilirdim Vəliəhdin də
Həqiqət yolundan imtinasını.
Bu da sənın oğlun, ver cəzasını!

(Camaat təlatümə gəlir)

Camaatın xoru

Allah adlı ülvyyəti
Öz qəlbində gör deyirik.
O qüdrəti, o hikməti
Görməyinə kor deyirik.
Haqq yolunun cəfasına
Dözənlərə ər deyirik.
“Allahü-əkbər” deyəndə,
“İnsanü-əkbər” deyirik.
Əmir

Susdurun onları!

(Keşikçilər əl-ayağa düşür, camaat onları geri itələyir)

II Nəsimi - Tural

Bunlar nahaqdır.
Fikir oyandısı, susmayaçaqdır.
Fikir - ölümü də mat qoyacaqdır.
Həqiqət adlanan iman yolunda
Qurbanlar görmüşük qədərsiz qəder.
Amma şər yolunda, yalan yolunda
Ölən görməmişik hələ bir nəfər.

Əmir

Hec demə saray da Nəsimiləşmiş,
Bəs hara aparır bizi bu gərmiş?
Hürufi məsləki tutub ölkəni,
Törki-silah etdi öz balam mənı!

Rəhman

Dörd ata, dörd övlad! Durmuş yan-yana,
Ey Əmir, ey Zəhid, insan-insana
Yanaşa bilməzmi bir insan kimi?
Siz bala dağının ağırlığını
İndi bunlar kimi hiss etdinizmi?
Bəli, hiss etdiniz! Niyə çatmadı
Bəs bu camaatın dərdi, fəryadı
Sizin o kar olmuş qulağınıza?
Amma dözmədiniz öz dağınıza.
İndi dərindən siz doğuldunuz,
Rütbədən sıyrılıb insan oldunuz!

*(Saray əhli heyrət içində bir-birinin üzünə baxır.
Heç kəs nə edəcəyini bilmir, gərgin
vəziyyətdə pərdə qapanırkən)*

Loğman

Yalanla gerçəyin çarpışmasından
Əsrlər yaşadı ili dünyanın.
Həqiqət incələr, amma qırılmaz,
Fəryadla açıldı dili dünyanın.

Gənc şair

Həyatın nəşəsi bizi çaşdırır,
Fikir - həqiqətə qapı açdırır.
Bizi zaman-zaman ululaşdırır
Möhnəti, zilləti ulu dünyanın.

II Nəsimi - Tural

Mərdliyə çağırır bu gün hər kəsi
Dərisi soyulan şairin səsi.
Uzaq əsrlərdən gəlir nəfəsi
Diri dünyamıza ölü dünyanın.

1981-1984

1984-cü il martın 24-də Azərbaycan Milli
Dram Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

1.Dar ağacı	5
2.Cəzasız günah	61
3.Hara gedir bu dünya?	117
4.Özümüzü kəsən qılınc	167
5.Atamın kitabı	225
6.Fəryad	267

BƏXTİYAR VAHABZADƏ

"HARA GEDİR BU DÜNYA?"

(Pyeslər)

Redaktorlar

Firuzə Nağıyeva, Sevda Ağababayeva

Rəssam

Nazim Rzaquliyev

Texniki redaktor

Elmira Tağıyeva

"Azərbaycan" nəşriyyatının nəşrlər şöbəsində hazırlanmışdır.

Çapa imzalanmış 19.10.2001. Kağız formatı 84x108 1/32. Şərti
çap vərəqi 20,16. Uçot-nəşr vərəqi 13,5. Tirajı 300. Sifariş 300.
Müqavilə qiyməti ilə.

"Azərbaycan" nəşriyyatının mətbəəsində çap edilmişdir.
3700146 Bakı, Mətbuat prospekti, 529-cu məhəllə.

AM 219 595

